

Gimnazistai apie etninę kultūrą, mokyklą ir gyvenimą

Redakcijoje svečiavosi penkiolikamečiai Žvėryno gimnazijos gimnazistai Greta RUKUIŽAITĖ, Ieva LOBAČIŪTĖ, Gintarė NARMONTAITĖ, Aurelija JUCEVIČIŪTĖ, Naglis NAVAKAS, Darius RUDZINSKAS ir „Žemynos“ gimnazijos ketvirtrojo skyriaus gimnazistas, Jaunimo gyvosios istorijos centro koordinatorius Ignas DZEMYDA. Pokalbis, kaip paprastai, sukos apie etninę kultūrą, gal tik konkretesniais aspektais – apie etninės kultūros dėstymą mokykloje, jos egzistenciją šeimoje, visuomenėje ir, beje, pačiu jaunuolių galvose...

Dalia RASTENIENĖ. Įdomu, kaip Jūs patys save suvokiate? Kokie Jūs? Ar galėtumėte save apibūdinti, palyginti, sakykim, su tarpukario Lietuvos gimnazistais arba su moksleiviais, kurie mokyklas baigė prieš dešimt metų?

NAGLIS. Nemanau, kad aš galiu save lyginti su mokiniais, mokyklas baigusiais anksčiau, nes nežinau, kaip tada buvo. Bet aišku, kad atmosfera mokyklose dabar yra laisvesnė.

DARIUS. Prieškario gimnazistai buvo labiau susiję su bažnyčia, buvo praktikuojantys krikšcionys. Gimnazijos buvo prastesnės, tiesiog – mokyklos. Apskritai mažai jaunuolių jas baigdavo. Buvo daug neraštingų žmonių.

IGNAS. Vienas iš skirtumų tarp tarpukario gimnazistų, prieš dešimtmetį baigusiujių vidurines mokyklas ir dabartinių moksleivių bei gimnazistų, manyčiau, yra tas, kad dabar tarp jaunimo nepopularu mylėti savo tautą, savo Tėvynę. Nežinau, kodėl taip yra. Gal dėl to, kad tėvai nemyli Tėvynės?

Dainius RAZAUSKAS. Jiems dabar rūpi tik pinigai. Bet prieš 10 metų buvo kitaip. Beveik kiekvienas tėvų kartos, sakykim, atstovas kažką nuveikė Nepriklausomybės labui. O dabar nei jie tuo nebesidomi, nei Jūs.

DARIUS. Aš nenuvertinu tautinės kultūros, bet daugelis jaunuolių žvelgia į ją su paniekinančia šypsena, nori mokslus baigti užsienyje, nori būti užsieniečiais. Yra susidariusi nuomonė, kad užsienyje viskas geriau. Jei moksysiesi užsienyje, tai vėliau gyvensi geriau. Netgi tautybė yra slepiama, gédinamas Lietuvos kaip atsilikusios šalies. Jie nori būti tiesiog Europos piliečiai ir stengiasi juos vaidinti.

DAINIUS R. Bet patys europiečiai labai domisi savo kultūromis. Ne tas žodis! Jie nepaprastai gerbia jas.

DARIUS. Kai Lietuva pažengs į priekį, gal ir pas mus bus pradėta domėtis savo kultūra. O kol kas – tik noras išeiti į Europą. Mes norim tarptautinės kultūros.

DAINIUS R. Apie tuos žmones, kuriems rūpi tik pinigai, galime išvis nekalbėti. Pakalbékime apie tuos jaunuolius, kuriems pinigai kol kas neįdomu, o įdomu kažkas kita. Tai kodėl tarp to kažko néra arba per mažai yra Lietuvos?

IGNAS. Mano nuomone, mūsų visuomenė susiskirsčiusi į tuos, kuriems rūpi tauta, Tėvynės laisvė, ir į tuos, kurie nori būti pasaulio piliečiai. Gal tarp šių grupuočių kada nors įsivystys?

raus pusiausvyra, gal su laiku atsiras tam tikrų organizacijų, kurios sieks ugdyti jaunimo tautinę savivoką, gal atsiras ir tokų organizacijų, kurios bandys teigti, kad išejimas į Europą Lietuvai yra reikalingas ir neišvengiamas?

DAINIUS R. Noriu paklaust, ar jaunimas žaidžia indėnus? Na, jūs gal ir per dideli. Bet apskritai ar toks dalykas yra?

DARIUS. Nemanau, kad kas nors taip žaistų, bet kai pasižiūriu, kokių daiktų išlikę pas tévus nuo jų jaunystės, vaikystės... Yra straipsnių iškarpu, knygų ir apie indėnus. Jiems buvo įdomu, gal labai svetima, nepažįstama ta kultūra jiems atrodė. O dabar mums atrodo, kad viskas gerai pažįstama, net animacinį filmą apie tai daug. Nebeįdomu.

GRETA. Mūsų tévai gyveno, kai Lietuva buvo dar SSRS sudėtyje. Tais laikais lietuvių kultūra buvo slopinama. Galbūt ir dėl šios priežasties mūsų tauta stengési išlaikyti savo tradicijas. O dabar žmonės nusivylė savo pačių iškelta valdžia, – tai matytie tiek iš ekonominės, tiek iš socialinės mūsų būklės. Labai daug žmonių prastai gyvena. Gal todėl, kad viskuo yra nusivyle, žmonės ir prarado tautinę vienybę, atsisako savo tradicijų?

IGNAS. Antra vertus, atsiranda didelis atotrukis tarp kartų, dėl to tautinė savivoka nebegali būti perduodama jaunimui natūraliu būdu. Pavyzdžiui, mano seneliai yra labai griežti nacionalistai, jeigu taip galima pasakyti. Daugeliui jaunuolių atrodo, kad tai, ką mėgo jų seneliai, kad tos idėjos, kuriomis jie tikėjo, yra nebepatrauklios. Ir jie paprasčiausiai jas atmeta. Mes nenorim būti atgyvenę niurzgliai.

NAGLIS. Jaunimo nuomone, tos idėjos yra tiesiog pasebusios. Norėtūsi naujų.

DAINIUS R. Apie indėnus aš užsiminiau dėl to, kad jie vis tiek yra egzotika. Kažkas tokio, kas galėtų būti atrandama būtent Lietuvos praeity. Tieki pat kovų, tieki pat didvyriškumo, – jeigu tik kas nors jo ieškotų. Tačiau panašių pavyzdžių, panašių herojų ieškoma Amerikoje.

Dėl idėjų naujumo, tai iš viso ne taip jau daug ko nors naujo pasaulyje yra. Viskas labai kartojausi. Žiūrint kur ir ko ieškosi. Paskaičius apie tai, kas dėjosi Lietuvoje prieš 500 metų, gali pasirodyti, kad tai labai nauja. Kodėl neieškome įdomumo čia, Lietuvos praeity? Užuot buvę lietuvių, mes norim būti angliai, vokiečiai...

DARIUS. Gal tai – mados reikalas?

IGNAS. Norėčiau paprieštarauti Dariui. Tai nėra vien mados reikalas. Juk daug žmonių Lietuvą palikti norejo ir ankstesniais laikais. Galbūt visada yra tokiai, kurie nori išvykti iš savo protėvių žemės ir kituose kraštuose ieškoti „lengvo“ pinigo.

DALIA R. Viena iš svarbiausių bendrosios mokyklų programos nuostatų yra ugdyti moksleivių tautinį sąmoningumą. Kaip Jūsų mokykloje ši sieki stengiamasi įgyvendinti? Pokalbio pradžioje mergaitės, regis, teigė, kad mokyklose auklėjimas kaip toks neegzistuoja. Svarbu tik žinios.

DARIUS. Priklauso nuo mokytojų. Vienas iš etninės kultūros gali padaryti eilinę pamoką, tokią, kurią iškali, parašai kontrolinį ir pamiršti. O kitas, pavyzdžiu, mūsų lietuvių kalbos mokytoja Laima Kalvelienė, gali sužavėti, patraukt taip, kad imsi dométis.

AURELIJA. Mūsų mokytoja stengiasi ne tik dalyką išdėstyti. Kartais pasiūlo paklausyti dainų, bet mes būnam jau tokie pavargę, kad, atrodo, – pareisi namo, krisi į lovą ir tik miegosi, miegosi...

DALIA R. Taip, viena iš rimčiausiu šiandienos moksleivijos problemų – pernelyg dideli krūviai.

DAINIUS R. Ar tai psichologinis nuovargis, ar fizinis? Man atrodo, kad per maži krūviai...

DALIA R. Na ne, ne per maži. Gal žmogus per pastaruosius, sakykim, 20 metų pasidarė protingesnis? Prisimink savo mokyklinį krūvį. Prisimink, kaip ir kiek Tu mokeisi, ir palygink, kiek ir ką mokosi jie.

IGNAS. Mano gimnazijoje nėra etninės kultūros dalyko. Nežinau, kodėl. Galbūt pačioms mokytojoms tai neįdomu. Pas mus vienintelė pamoka, per kurią šiek tiek ieškoma sąsajų su etnine kultūra, yra lotynų kalbos pamoka. Ją dėsto labai gera, daug kuo besidominti mokytoja. Tai ji bando atkreipti mūsų dėmesį į lotynų ir lietuvių kalbos panašumus. Tai jau šioks toks tautinio sąmoningumo ugdymas.

DALIA R. O lietuvių kalba ir literatūra, o geografija, matematika? Net matematiką dėstant galima įvesti mokinius į etninės kultūros lauką, pavyzdžiu, bent šiek tiek supažindinant su skaičių simbolika.

IGNAS. Niekada taip nebūna.

DALIA R. Kaip Jūs suprantate, kas yra etninė kultūra?

DARIUS. Etninė kultūra yra tai, ką tauta turi sukaupusi per amžius ir dar tebekaupia. Kažkas liks ir iš mūsų gyvenimų, o ateinančios kartos mokysis.

DALIA R. Ar tai, kuo mes šiandien gyvenam, yra etninė kultūra?

NAGLIS. Šiandien gal ir neatrodo, kad tai yra etninė kultūra, bet po kokių 50-ies metų šiandienos kultūra atrodys kaip visos kultūros dalis.

DALIA R. Bet jei ir šiandien mes esam etnosas, lietuviai, vadinas, gyvenam tuo, ką turime pasiėmę iš praeities, ir tuo, ką dabar sukuriame, ką keičiame. Taigi atrodytų, kad etninė kultūra egzistuoja kiekvieną akimirką, kol yra etnosas, ir kiekvieną akimirką ji vis tokia pati, kaip kartais atrodo, bet ir kita, ką jau sunkiau pastebėti per trumpą laiką.

DAINIUS R. Pavyzdžiu, kalba. Jeigu kalbam nelietuviškai, tai kaip? Rusiškai, angliskai? Bet mes kalbam lietuviškai, ir ne dėl to, kad esam lietuvių, o todėl, kad norim susišnekėti.

Va čia etninė kultūra. Sakykim, rūbai. Gerai, rūbai, kaip etnišnės kultūros rodiklis, seniai nuėjė nuo arenos. Ne dėl to aš dėviu vienokį ar kitokį rūbą, kad noriu pasiroyti esas lietuvis (išskyrus, žinoma, tautinio kostiumo dėvėjimą). Dėl to, kad aš taip gyvenu. Aš taip gyvenu, taip kalbu, mąstau, rengiuosi. Nėra tokio klausimo: pasaulis ar Lietuva, kaip užsikonservavęs dalykas. Yra pasaulis, o Jame – daug tautų.

DALIA R. O kokia Jūsų kasdienybė?

GRETA. Mano kasdienybė – rutina. Kiekvieną dieną vis tas pat. Atsikeli – pusryčiai, mokykla, namų darbai, televizorius. Tik šeštadienis ir sekmadienis išskiria. Vėliau keliesi, neini į mokyklą. Šeštadienį nedarai namų darbų... Žinoma, yra atostogos, bet apskritai...

DALIA R. Būreliams ar kam kitam nelieka laiko?

GRETA. Man – ne.

DALIA R. Na, kad ir šis apsilankymas redakcijoje. Ar šiandien pamokos liks neparuoštos?

GRETA. Tai išskirtinis atvejis.

DARIUS. Tik vieną kitą kartą galima sau ši bei tą leisti. Bet dažnai susikaupia tiek darbo, jog, atrodo, netgi nerealu viską gerai padaryti.

IEVA. Jeigu ko nors labai norėsi, tai ir padarysi. Aš mokaus toje pačioje klasėje kaip ir kiti čia esantys mano draugai, bet randu laiko lankytis folkloro ansamblį, susitikti su draugais. Lankydama folkloro ansamblį, daug sužinau apie lietuvių tradicijas.

DARIUS. Kam geriau sekasi, tam lieka ir laiko. O kai kuriems reikia daugiau padirbėti. Bet vis tiek tai – tik kelių valandų skirtumas. Iš esmės, parėjus iš mokyklos jau nieko nebesinori – jokių būrelių ar dar ko nors.

AURELIJA. Jei nori kuo nors specialiai pasidomėti, surandi laiko.

IGNAS. Nors reikia labai daug mokytis, o programos perkrautos, man visuomet lieka laiko tam, kas man įdomu. Reikėtų išmokti planuoti savo darbus. Tada atsiras daugiau laisvalaikio ir galbūt pagerės mokymosi rezultatai.

DALIA R. Viena mokytoja iš Senvagės mokyklos man paskojo, kad, mokydamiesi žemesnėse klasėse, vaikai noriai lanko įvairiems etninės kultūros dalykams skirtus būrelius, su malonumu žaidžia, šoka, dainuoja, dažo margučius, pina sodus ar paukščiukus, audžia ir t.t. Paaugė tie patys vaikai atmeta lietuvių etninės kultūros dalyką, giliau ja nebesidomi ir net susiformuoja gana paniekinama apie ją nuomonę. Kodėl taip atsitinka?

AURELIJA. Mažieji bendrauja tik savam būry. Paaugė atidžiau pažvelgia į pasaulį, į vyresnius už save moksleivius ir pažunta jų pašaipą. Pašaipą iškesti sunku, ir jie prisitaiko prie bendros atmosferos. Be to, jie pradeda galvoti apie ateityį. Pradeda atsirinkti, ko jiems toje ateityje reikės, o ko – ne. Dažniausiai manoma, kad lietuviškų dainų ar šokių jiems niekada nereikės. Juk ruošiasi būti teisininkais, vadybininkais, administratoriais ir pan.

DARIUS. Mažiukams tai tik žaidimas. Vyresnieji, kaip saiko Aurelija, orientuoja labai tikslinai. Kam reikia tautosaikos, jei stodamas į aukštąją mokyklą laikysi matematikos, fizikos ar chemijos egzaminą? Humanitariniai dalykai nepopuliarūs. Sakoma: ką jūs veiksite su ta tautosaka? Būsit lituanis-

Pasauliu: Gimnazistai Naglis NAVAKAS, Darius RUDZINSKAS, Ignas DZEMYDA, Gintarė NARMONTAITĖ, Aurelija JUCEVIČIŪTĖ ir Ieva LOBACIŪTĖ

tai, niekuomet neturėsit pinigų ir nuolat badmiriausit. O mes būsim pasiturintys. Mažiukas nepasityčios dėl to, kad jo klasės draugas šoka ar dainuoja, nebent iš kokio rūbelio gali pa- sišaipyti. Vyresniųjų patyčios žiaurios. Neformalai tokiu būdu gali būti reguliuojama daug dalykų, netgi toks, kokias knygias tau skaityti ir ar apskritai jas skaityti.

IGNAS. Taip atsitinka gal dėl to, kad néra išugdoma meilė savo kultūrai ir tautai. Dėl to kalti tiek mokytojai, tiek tėvai.

NAGLIS. O gal dėl didelio krūvio niekas nenori po pamokų dar ir tautinius šokius šokti? Jei būtų sutvarkyta taip, kad etniniés kultūros dalykais būtų užsiimama per pamokas, būtų kitaip.

DALIA R. Žinoma, tai būtų gerai. Bet iš esmės... Na, o jeigu, sakykim, DJ Saga kokį trečiadienį po pamokų su visa savo technika ir išpūdingomis šviesomis atbrazdėtų į Jūsų gimnaziją ir pasakytu: o dabar bus technovakarėlis. Juk atsirastų jėgų?

NAGLIS. Nes tai būtų įdomu.

DALIA R. Mes žinom, kad Jums tai įdomu. Bet kodėl elektroninė, negyva, fragmentiška, sumontuota muzika, monotonius ritmas ir begalinis triukšmas Jums įdomu, niekas kaip reikiant ir nepaaiškina. Kaip pasikeitė mūsų gyvenimo būdas, o mūsų gyvenimas ir yra kultūra plačiąja prasme, kad gyvai patiem dainuoti nebe- įdomu, o psychologinis ir fizinis nuovargis šalinamas išsikraunant, sakyčiau, „išsikratant“ šokių vakarėliuose. Primena žinomą posakį: gydykis tuo, nuo ko susirgai.

DARIUS. Tai yra mada. I diskoteką kai kurie vaikšto tik dėl to, kad neišsiskirtų iš draugų.

DALIA R. Galbūt. Bet dabar madinga mokėti šokti ir klasikinius šokius. Ar tarp moksleivių, gimnazistų ši mada dar nepaplito? Juk jeigu dauguma ruošiatės studijuoti teisę ir pan., teks atsidurti pirmosiose visuomenės gretose, o tada prireiks gerų manierų...

IGNAS. Tokius šokius šokti yra vyresniuosios kartos mada. Mes turėtume kurti savo madą, ir ji neturėtų būti panaši į ankstesnę.

DALIA R. Kas tas madas kuria? Kas diktuoja nuomones? Prieš ką būna gėda ką nors veikti arba ko nors neveikti?

DARIUS. Pirmiausia televizija, apskritai žiniasklaida. O paskui jau būna gėda prieš draugus, kurie labiau persiima ta mada. Labiau atsidavę kokiai nors jaunimo madai moksleiviai sugeba iš kitų išsitycioti.

Senovėje kultūra keitėsi lėtai, žmonės vienų tradicijų laikėsi šimtus metų, ir nebuvo tokių problemų kaip dabar.

IGNAS. Kultūra buvo perimama iš kartos į kartą. O dabar ryšys tarp kartų nutrūko. Dabar mados ateina beveik tiesiogiai iš Vakarų.

DALIA R. Ar Jūs patenkinti šitokia situacija? O gal norėtumėt ką nors keisti?

DARIUS. Jeigu gyventume prieš 100 metų, nieko kito, išskyrus savo tradicijas, nematyume. Bet dabar negalime užsi- sklesti savo trobelėje ir nieko nematyti. Daug matydami ir žinodami, daug ir kopijuojame. Bet man gaila tautinių tradicijų. Žinau, kad jos nyksta. Negalima leisti, kad jos nunykštų.

DALIA R. O kaip jas išlaikyti?

DARIUS. Reikia, kad etninė kultūra nebūtų vaizduojama tik kaip pensininkų ar kaimiečių pasisėdėjimas. Reikėtų, kad jaunimas teigiamą nuomonę apie ją išgirstų iš savo lyderių.

DAINIUS R. Vienas dalykas, kas žmogų iš išorės supa. Kitas – kas ateina iš jo vidaus, kas jį traukia. Anksčiau, būdavo,

žmogus gimsta ir iš karto patenka į etninės kultūros prisodrintą aplinką. Dabar gi aplinka vis mažiau beturi lietuvių etninės kultūros žymių, nors mes ir matom – vačia mūsų Varpinė, čia – Gedimino pilis, Kalnų parkas... Jokioj kitoj šaly to neraci. Bet visa kita aplinka darosi labai panaši, visur tas pat. O kitas dalykas – ko žmogus nori. Regis, tautinė kultūra persikėlė iš aplinkos į šią vietą [Dainius prideda ranką prie širdies]. Aš pats tautine kultūra susidomėjau būdamas 30-ies metų ir galiu pasakyti, kad nieko įdomesnio gyvenime nesu patyręs nė matęs – nei internete, nei per televizorių. Ši patirtis reiškia, kad etninė kultūra yra tikras lobynas, kurį reikia mokėti atraktinti. Kol aš nesupratau, kad lietuvių etninė kultūra yra lobis, aš buvau durnius. Absoliučiai durnas ir aklas.

Sakote: dabar visas pasaulis prieš akis, o anksčiau žmonės jo nepažinojo. Tai yra iliuzija. Pasaulio visada pilna. Pasaulis yra tai, kas mane traukia, ką aš išsirenku iš begalés kitų dalykų. Tai, ko neišsirenku, tarkim, ir yra nepasaulis.

DARIUS. Jeigu Jūs etniniame kultūra susidomėjote tik nuo 30-ies metų, tai gal ir mes, būdami 30-mečiai, rimtai ja susidomėsim? Va dabar pabandysim gyventi kaip išmanom, susipažinsim su pasaulio kultūra, tada pasimokinsim iš savo klaidų ir, būdami 30-ies, 35-erių, atrasim etninės kultūros lobyną?

DAINIUS R. Taip ir bus, neišvengiamai.

IGNAS. Drėščiau paprieštarauti. Pažįstu daug 40-mečių, 50-mečių, kurie taip ir nepradėjo domėtis etniniu kultūra. Matyt, kažkas kita jau yra užpildę nišą žmogaus širdyje.

DALIA R. Ko gimnazistai norėtų iš savo mokyklos dabar? Gerai naršyti po internetą, nieko bloga pažinti pasaulį, netgi sakyčiau, būtinai reikia jį pažinti, bet ko jūs norėtumėt dabar? Kiek supratau, etninė kultūra į dalykus neintegruijama, gilesniu papročių, tradicijų, tautosakos studijų mokyklose, matyt, irgi reta...

DAINIUS R. Aš bent jau turiau kuo pasiteisinti. Buvo Tarybų Sajunga. Visa, kas lietuviška, buvo slepiama. Kurį laiką žinios apie lietuvių etninę kultūrą į mano akiratį tiesiog negalėjo patekti. O dabar kuo būtų galima pasiteisinti?

DALIA R. Jūsų gyvenimą kol kas sudaro šeima ir mokykla. Ką etninės kultūros jausmui sustiprinti gaunate iš šeimos? Kuo galėtumėt pasididžiuoti prieš svetimšalių svečią? O gal šeimose vyrauja pasaulinė aplinka, pasaulinis, savitumo neturintis mąstymas, „babkės”, kurių kuo daugiau, tuo geriau?

DARIUS. Kaip kurioj šeimoj.

NAGLIS. Pažįstu tokį šeimą, kurioms iš tikrujų rūpi tik „babkės”, dar – kad vaikai turėtų maisto, ir viskas. Kam ta kultūra? Giriasi – nusipirkau naują kompiuterį, madingą palata, modernų paveikslą. Tik neaišku, kuria puse jį kabinti...

DALIA R. Tai taip pat kultūra. Tų žmonių kultūra.

NAGLIS. Bet tai dabartinė kultūra. O vadinaudamą etninę kultūrą, su senu pagrindu, retoje šeimoje pajusi.

DARIUS. O kai kuriose šeimose išvis nieko! Kiek gali padendrauti per pusryčius? Skubėdamas išeini į mokyklą. Grįžęs sėdi ruošti pamoką. Tavęs niekas neturi trukdyti, nes tu ruoši pamokas. Baigęs ruošti pamokas, prisidėti prie „teliko”. Tavęs niekas negali trukdyti, nes tu žiūri įdomų filmą. O pasukui eini miegoti. Viskas. Néra laiko tam „kažkam” gauti.

AURELIJA. Ir mūsų šeimoje panašiai. Visi ryta skubėdami įšeinam, grįžtam skirtingu laiku. Tėvai paprastai būna jau pavar-

ge. Tik nelisk prie jų, – pasikalbėsim vėliau. Dažniausiai tik kokią valandėlę savaitgalį, kai kur nors išvažiuoja kartu pabūti, gali pasikalbėti. Atrodo, – viena šeima, o gyvenam visi tarsi atskirai.

GINTARĖ. Ir mano šeimoje taip pat. Aš jau dabar pastebiu, kad mūsų šeimos nariai vis labiau tolsta vienas nuo kito. Kai ilgesniams laikui susiburiam, tai nebéra apie ką šnekėti ir nebejdomy. „Nori valgyti?” „Taip”. „Nori gerti?” „Taip”. „Išeini?” „Taip.”

DARIUS. Šeimose nėra poreikio šnekėtis etninės kultūros temomis. Apskritai, kas ką nors specifiškai etniško šeimoje turi? Paveikslai – modernių, garsių menininkų. O etninių kultūrai tarsi savaime priskiriamą meną kuria paprasti žmogeliai. Jie nemadingi.

DALIA R. Bet kodėl mes apie etninę kultūrą kalbam dažniausiai tik kaip apie daiktus? Beje, mano supratimu, etninės kultūros meilę demonstruoti kokias nors specifiškai kaimiškais daiktais man atrodo nebūtina. O tautiniai rankšluosčiai, rodantys patriotizmą įaučiai žodžiais iš himno ar Maironio eilicių? Man tai atrodo naivu ir dirbtina. Ne tai yra esmė.

DARIUS. Aš ir nesakau, kad visas sienas tokiais rankšluosčiais reikia nukabinėti...

DALIA R. Na, jei pats esi kūrėjas, ar tavo mama, senelis, dėdė... Tada namuose savaime atsiras įdomių daikčiukų. Aš kaip relikviją saugau senelio padirbtą kryželį, dar – senelės dovanotas kelias lovatieses. Bet tai susiję su mano asmeniniais išgyvenimais, mūsų šeimos atmintim. Tai nėra dirbtina.

AURELIJA. Mūsų šeimoje taip pat kai kas saugoma. Tik per didžiąsias šventes, per Kalédas ir Velykas mes stalą užtiesiam baltomis močiutės staltiesėmis. Per kitas šventes tiesiam paprastesnes.

DALIA R. Na taip. Tai labai suprantama. Dainiau, o kokią gėdą sakeisi esas patyręs, kai prisiėjo kartą reprezentuoti lietuviybę?

DAINIUS R. Dėl dainų. Aš lankiau akademinių chorų. Kartą buvo susitikimas su tokiu Sibiro rusų folkloriniu ansambliu. Jie mums padainavo rusų liaudies dainų ir sako: na, o jūs? Keletą daugiau mažiau žinomų liaudies dainų padainavome, tačiau jos toli gražu neatsvėrė jų repertuar...

DALIA R. Regis, kiekvienas žmogus bent kartą per savo gyvenimą pakliūna į tokią bėdą. Svetimšaliams įdomu pažinti tos šalies, kurioje jie lankosi, savitumą.

DAINIUS R. Esmé ta. Kadangi, sakykim, airiai įdomūs patys sau, tai ir kiti domisi airiais. Jeigu lietuvių rastų savyje įdomumo būti, tai daugiau nieko ir nereikėtų. Tik toks klausimas: kodėl neįdomu būti lietuviu? Na, man įdomu. Norėjau pasakyti, kad posakis „ne madoj“ tą ir reiškia: neįdomu būti lietuviu.

AURELIJA. Gal ne neįdomu, o kas kita? Va, žmonės sakuo: kodėl negimiau kokioj nors Afrikoj, nereikėtų man dabar vaikščioti sušalusiam...

DAINIUS R. Bet taip nepasakys suomis. Ten dar šalčiau, bet jie megaujasi savo klimato ypatybėmis – pas juos populiaru žiemos sportas, suomiškos pirtys, jie grožisi savo žiemos vaizdais ir visai nesigaili, kad šalta.

DARIUS. Priėjome prie to, kad, ko gero, esmė – žinių trūkumas, nemokėjimas nei dainuoti, nei šokti. Juk visada norisi parodyti tai, ką gerai išmanai. O etninės kultūros neišmanom, todėl ir užsieniečiams nedrįstam apie ją užsiminti.

DAINIUS. Neišmanom, nes nesidomim.

IGNAS. Etninė jausena turi būti mūsų širdyse, visa kita iš jos ir turėtų kilti. Kitai kultūra pajungiamā kultūrai, o ne žmogui.

DALIA R. Be šeimos, be mokyklos, yra dar gatvė, visuomenė su savo žiniasklaida, klubais, renginiais... Ko jūs galite pasisemti iš jų?

NAGLIS. Kluboose ir diskotekose nieko etnokultūriško negalima tikėtis. Ten sutiksi tik DJ sagas, meškas ir kitus.

DAINIUS R. Buvau kartą kažkokiamame technovakarėlyje Profsajungų rūmuose. Viršutinėj salėj rodė videoklipą. Tas klijpas – taigi gryna etnokultūra. Senoviška aplinka, pilys... Nors neišku, kieno – lietuvių, vokiečių, anglų? Bet tai buvo etnokultūra. Vienareikšmiškai. Dėl to, kad tos pilys – praeitis. Germanų ar keltų ji vienokia, mūsų ar kitų tautų – kitokia. Nuo praeities niekur nedingsi. Kad ir koks ritmas būtų, kad ir kokie aparatai (visa tai paviršius), esmė ta pati – grįžtame į praeitį.

DALIA R. O knygos?

DARIUS. Etnine kultūra reikėtų domėtis ne iš knygų.

DALIA R. Iš šeimos – nieko, iš mokyklos – nieko, iš draugų, gatvės, klubų – tai pat nieko. Tai iš kur?

NAGLIS. Pirmiausia turėtume patys prisiversti senelių, tėvų, kitų žmonių klausinėti apie etninės kultūros dalykus, prisiversti kalbėtis su jais apie tai.

DALIA R. Dar organizuojamai įvairūs masiniai renginiai, dažniausiai kalendorinių švenčių progomis. Ar jie jums patrauklūs?

GRETA. Man tokie renginiai patinka. Jie išlaiko lietuvišką dvasią.

DARIUS. Man irgi įdomu. Bet ar tik nebūsim čia susirinkę visi bendraminčiai? Tarp mūsų néra tų, kurie pasakytu, kad jiems visiškai neįdomu, kad jie nekenčia etninės kultūros ar ja bjaurisi.

DALIA R. Bet jūs žinot, kokia apskritai atmosfera vyrauja tarp moksleivių?

IGNAS. Dauguma mano draugų mano, kad lietuviškos šventės yra neįdomios, nepatrauklios, nešiuolaikiškos. Todėl šiuolaikiškumo ieško kitų tautų, kitų kultūrų suformuotose šventėse. Pavyzdžiui, per Vėlines švēsdami Halloweeną. Kodėl mūsų šventės nesugebėjo modernizuotis, keistis atitinkamai žmonių poreikiams? O Halloweenas sugebėjo prisitaikyti, duoti žmonėms tai, ko jiems reikėjo.

NAGLIS. Vyksta ta šventė... Man ji nemila. Bet vėl klauimas: o kodėl lietuviškos šventės neišėjo į pasaulį?

DALIA R. Nestipri tauta? Nestiprios šventės?

AURELIJA. Mes jų nepalaikom.

IEVA. O gal niekas iš svetur jomis nesidomi?

DALIA R. Tai kad svetur, atrodo, domisi. Žinoma, tie, kurie apskritai kuo nors domisi. Bet daug tokų eilinių piliečių, sakykim, anglų, kuriems jau Vokietija – Tolumėj Ryтай, anot V. Čiubrinsko.

NAGLIS. Palyginti su kitomis tautomis, anglai visą laiką buvo labiau užsisklendę. Jų akiratis visą laiką buvo ganėtinai siauras, nes gyvena saloje, patys vieni. Jie tik prancūzus gerai pažista, nes laiko juos priešais. Lietuviai žymiai labiau išpruse. Už amerikiečius – taip pat.

IGNAS. Dauguma mūsų nacionalinių švenčių yra liūdnos.

Prisiminkim, ką rodo per šventes televizija. Nuolat reikia prisiminti sunkų tautos kelią į nepriklausomybę, tuos sunkumus reikia paminti. Nesisengama, kad būtų linksma. Nepabrežiama, kuo reikia džiaugtis.

DALIA R. Jūsų nuomone, reikėtų keisti akcentus? Kalbėti ne apie tai, kaip mes vargom prie caro ar prie sovietinės rusų valdžios, o apie tai, kokie mes šaunūs, stiprūs, kad atkūrėm savo valstybę? Būtent todėl mes šokam ir dainuojam.

IGNAS. Taip.

NAGLIS. Galėtume švesti liūdnai ir paslapčia, jei būtume likę SSRS sudėtyje.

IGNAS. Dabar bene visai nešvenčiam.

DALIA R. Atrodo, yra susiformavusi kone visuotinė nuomonė – nacionalines šventes švenčiamе ne taip, kaip derėtų. Bet šiaip jau yra ir linksmų švenčių, pavyzdžiui, Joninės. Ar moksleiviai jas švenčia?

NAGLIS. Pradeda švesti, savo iniciatyva, su draugais. Bet mokyklos veikloje tai neatsispindi, nes vasara.

IGNAS. Dauguma lietuviškų švenčių yra šeimos šventės. Bet tarp jaunimo randasi tendencija nemylėti savo tėvų, savo šeimos. Tarp tėvų ir vaikų randasi tam tikras šaltumas. Gal tai ir yra viena iš priežascių, dėl kurios lietuviškos senos tradicijos vaikams neperduodamos, šventės nešvenčiamos?

GRETA. Manyčiau, kad netgi didžiųjų savo švenčių, Kalėdų, Velykų, nemokame švesti. Pažiūrekim, kaip viskas vyks ta. Pirmiausia visa šeima važiuoja į „Maximą” apsipirkti. Pri-sikrauna didžiausius vežimus maisto produktų, parvažiuoja namo, prisigamina daug įvairiausių valgių ir valgo. Prisivalgo, ir viskas. Tai ir vadinas šventę. Taip elgiamasi daugelyje šeimų. Mano supratimu, tai dar ne šventė.

DARIUS. O kaip reikėtų švesti, kad būtų linksma ir įdomu?

GRETA. Būtų galima nueiti į teatrą ar kur nors kitur, – juk renginių per šias šventes netruksta. Galima visiems kartu išeiti pasivaikščioti. Per šventę užtektų susėsti prie stalo iškilmingesnių pietų ar vakarienės, o likusį laiką reikėtų skirti arbą pasižmonėjimui, arba parodai, koncertui...

DALIA R. Kaip mes galėtume apibendrinti visa tai, apie ką šnekėjomės? Jūs turite teisę į pilnavertį gyvenimą, vadinais, galite išsakyti visus kritinius pastebėjimus, viltis ir norus.

DAINIUS R. Pabambėti lengva. Reikėtų racionalių pasiūlymų.

IGNAS. Aš manau, kad reikia keisti žmonių suvokimą, ugdyti tiek jaunimo, tiek vyresniųjų nacionalinį jausmą.

IEVA. Reikia, kad mokyklose būtų skatinama domėtis savo tauta ir jos kultūra. Etninė kultūra galėtų būti įtraukta į programą kaip privalomas dalykas. Tada iš pradžių visi turėtų mokytis iš reikalų, o paskui gal ir iš tikrujų susidomėtų.

DARIUS. Bet etminės kultūros pamoka neturėtų vykti po visų kitų pamokų, kai mes jau būname nuvargę. Be to, šioje pamokoje balus reikėtų nusipelnyti, neturėtų užtekti vien pašnekėsio.

GINTARĘ. Aš manau, kad reikia išmanyti savo tautos praeitį, bet ji neturėtų būti mums kišama senų mokytojų ar profesorių. Mūsų amžiaus jaunimui apie tai pasakoti turėtų jaunesni žmonės, ir tokie, kuriuos mes vertiname. Pavyzdžiui, jei tas pačias tiesas išsakyty koks nors garsus dainininkas, jos atrodytų mums žymiai reikšmingesnės.

DAINIUS R. Nuomonę pripažistu, bet nesutinku – dažnai vaikai lengvai bendrauja su seneliais negu su tėvais.

IGNAS. Pavyzdžiu, – aš.

DALIA R. Su seneliais vaikus sieja giminystės ryšiai, o mokytojai jiems svetimi žmonės.

DARIUS. Priklauso nuo to, kokie mokytojai. Vyresnio amžiaus mokytojai dažnai tiesiog demonstruoja, kiek daug jie žino, o mokiniai niekina. Užsisklendžia ir tik dėsto savo tiesas. Niekada neišklausys mokinio, nepasiginčys su juo. Bet kokią priešingą nuomonę jie iš karto paneigia, ir viskas.

DAINIUS R. Bet „marazmatikų“ ir jaunų yra.

NAGLIS. Amžius gal ir negali būti kriterijus, ar mokytojas gali dėstyti etninę kultūrą. Bet kad tik nebūtų be atodairos grūdama, kaip kad reklama. Žiūri žiūri, ir „užknisa“, – galvoji: niekada to daikto nepirkisiu. Tai ir čia tas pat. Psichologija tokia: jei per prievertą grūda, vadinasi – nereikia.

DALIA R. Bet mokykloje dauguma dalykų yra privalomi. Pavyzdžiu, anglų kalba. Ar galit jūs pasirinkti, mokytis jums matematikos, fizikos, ar ne? Negalite.

DARIUS. Ne per seniausiai anglų kalba buvo laikoma svarbesne net už lietuvių kalbą.

NAGLIS. Dabar jau lyp ir susigriebė. Daugiau dėmesio skiriama lietuvių kalbai. O anksčiau anglų kalba buvo viskas! Pagal anglų kalbos pažymius mes ir į gimnaziją patekom.

AURELIJA. Todėl, kad manoma taip: Lietuvoje jūs nieko nenuveiksste, reikės išvažiuoti, o išvažiavę nieko nenuveiksste be anglų kalbos.

DAINIUS R. Ir kad išvažiuotumėt kuo greičiau!..

AURELIJA. Na taip...

DAINIUS R. Kaip inkubatorius! Užauginai viščiuką – ir valiai!

DALIA R. O tie, kurie pasilieka – pikti, suirzė, agresyvūs, jaučiasi lyg būtų išmesti už borto.

NAGLIS. Dėl dalykų brukimo turbūt mes mokyklos ir nemégstam.

DARIUS. Aš nesu atsiribojės nuo mokyklos, ir vis dėlto mokykla nėra košmaras, nors ir pasitaiko nemégstamų pamokų (žinoma, yra ir tokiai, kurių lauki). Labai daug priklauso nuo mokytojo.

DALIA R. Na, o kodėl gi jauni gabūs žmonės nenori dirbt i mokyklose mokytojais?

NAGLIS. Maži atlyginimai.

DALIA R. Bet dažniausiai sakoma, kad dabartiniai mokiniai iš proto mokytojus gali išvesti...

NAGLIS. Jei įdomiai dėstys, niekas jų iš proto neves. Bet jei nepatiks, gali ir išvesti.

DALIA R. Vis dėlto, manyčiau, ne dėl pinigų niekas nenori dirbt i mokykloje. Mums taip pat mažai moka, o vis tiek dirbam mēgstamą savo darbą!

DAINIUS R. Pinigai yra iliuzija. Jie gali ne tik išlaisvinti, bet ir pavergti.

IGNAS. Aš norėčiau, kad etninė kultūra būtų integruota į televizijos jaunimo laidas. Kol kas tokios laidos skiriamos vyresniems.

IEVA. Jeigu mums pasakys: mokinkitės, domėkitės etničes kultūros praeitimi, – gal kada nors pravers, niekas nesimokins ir nesidomės.

DARIUS. Reikia parodyti ir įrodyti jos reikšmę. Nes dabar daugumai neaišku, kam jos reikia. Ir be jos galima gyventi.

AURELIJA. Išvažiuoti į kitą šalį ir joje pagyventi gal ir neblogai. Gali palyginti. Štai grįžta pabuvę kitose šalyse žmonės į Lietuvą ir sako: „Viešpatie, kaip čia gera!“ Niekaip nesuprantu, kas čia pas mus gera.

DARIUS. Gerai, jei išvažiuoja užsidirbtį pinigų ir grįžta. Bet daug kas išvažiuoja visam laikui.

DAINIUS R. Retai kada būna taip, kad išvažiavę užsidirba pinigų ir grįžta prie ankstesnio gyvenimo. Jei penkerius metus pagyvensi dėl pinigų, tai ir vėliau jau dėl jų gyvensi. Žmogus pradeda kitaip gyventi, jis keičiasi. Penkerius metus vien dėl pinigų gyvenęs žmogus jau kitas žmogus nei buvo anksčiau.

AURELIJA. O dažnas mano ir taip: kas iš to, kad grįšiu į Lietuvą ir būsiu bedarbis...

DARIUS. Vėl grįžtame prie sunkios ekonominės būklės... Tiesą pasakius, o kodėl specialiai jaunimui neleidžiami įdomios formos periodiniai leidiniai, kuriuose, tarp populiarų temų, būtų pateikiama ir etninės kultūros medžiagos?

GRETA. Būtų galima išleisti diską, kompiuterinių žaidimų, kuriuose veiksmas vyktų Lietuvoje, kuriuose būtų lietuviški vaizdai, senovės ar dabartiniai, lietuviškos realijos. Tieša, keli tokie žaidimai yra, bet nelabai vyke.

DAINIUS R. Čia tai gera mintis!

DARIUS. Kol kas kopijuojami užsienietiški žaidimai. O reikia daryti savo, reikia padaryti taip, kad kiti mus kopijuotų.

DALIA R. Dariaus didelės ambicijos. Kaip manot, ar, turėdami omeny, ką mes kalbėjome, galėtume patys bent šiek tiek pakeisti dabartinę situaciją?

VISI. Nelabai...

IEVA. Na, nebent klasių lyderiai imtusi kokios nors veiklos etninės kultūros labui...

DARIUS. Tik savo paties situaciją galima bandyti keisti. Tik per save. Na, nebent dar gerą draugą galima palenkinti į savo pusę. Štai ir viskas.

Parengė Dalia RASTENIENĖ

Ethnic culture at school and in everyday life.

Ideas of the pupils of High School

Members of editorial staff Dalia Rastenienė and Dainius Razauskas, fifteen years old pupils of the Žvėrynas High School and Ignas Dzemida, somewhat elder pupil of High School „Žemyna“ and coordinator of Youth Centre of the Present History debated an issue on ethnic culture. To the opinion of the pupils ethnic culture as a obligatory subject ought to be taught at school among other subjects since schoolchildren are not able to take part in any kind of activities after their lessons because of high charges in classroom. As to the propagation of ethnic culture it should be popularized in a very diplomatic way since it is not necessary and it is not meant to be a lack in everyday life. It is noteworthy that young people expressed their criticism with regard to advocating and celebrating calendar festivals. They admitted that these festivals are not celebrated in a proper way. Calendar festivals are characteristic of lots of purchases and much food served on tables with far less attention drawn to the sphere of spirituality – a bad habit of leaving it apart exists.

Baltoslavų mitologija – baltų ir slavų mitologija – slovėnų mitologija. Keletas terminologinių pastabų

Nikolai MIKHAILOV

Šio straipsnio tikslas – trumpai aprašyti baltų ir slavų pagoniškajį tikėjimą ir pabandyti apibūdinti mitologijos, kaip mokslinės disciplinos, vystymąsi, parodant kai kuriuos konkrečius šio vystymosi pavyzdžius.* Žinoma, viename straipsnyje neįmanoma išdėstyti visko, kas susiję su baltoslavų, arba baltų ir slavų, o dar atskirai ir su slovėnų mitologine tradicija.¹ Todėl pamėginsiu trumpai pristatyti šiuolaikinę šios filologinės disciplinos, vadintinos „baltoslavų mitologija”, padėtį. Taigi siūlau keletą, regis, gana perspektyvių tyrinėjimo temų.

Straipsni sudaro trys dalys. Prieš imdamasis dėstyti pagrindinę savo tyrinėjimo temą, siekdamas išvengti terminologinės painiavos, noriu paaiškinti kai kurių specifinių žodžių vartojimą. Tai bus pirmoji, „teorinė terminologinė” dalis. Antrąją dalį apibrėžiau kaip „apiben-drinamają”. Joje labai glaustai pristatysi pagrindinius (jau gerai žinomus) duomenis apie baltų ir slavų mitologinę tradiciją. Trečioje dalyje siūlau keletą naujų idėjų ir rekonstrukcijų.

Pirmiausia keletas pastabų apie patį žodį „mitologija”. Nesiruošiu perpasakoti diskusijų, kilusių dėl šio termino, – jų jau būta užtektinai. Turiu pripažinti, jog terminas *mitologija* tikrai yra nevykės ir netgi išvis netinkamas, kai ji vartoja kalbėdami apie baltų ar slavų tradiciją. Žodis *mitologija* netinka jau vien todėl, kad yra dviprasmis: jis reiškia ir medžiagą (mitų visumą), ir šią medžiagą tiriantį mokslą. Jeigu sutinkame, kad mitologija yra mitus tyrinėjanti mokslinė disciplina, turime būti išitikinę, jog tie mitai (klasikine žodžio prasme) iš tikrujų egzistuoja, o tai baltų ir slavų tradicijos atveju nėra taip jau tikra. Be to, vis dar aktuali ribų tarp mitologijos ir folkloro bei tarp mitologijos ir ritualo problema. Slovėnų tradicijoje irgi esama terminologinio skirtumo tarp mitologi-

jos ir tautosakos (*bajeslovje*). Kadangi žodis „mitologija” kaip terminas yra gana keblus, linkstama vartoti kitus apibrėžimus, pavyzdžiu: „mitopoetinis palikimas” (V. V. Ivanovas, V. N. Toporovas ir kt.), „dvasinė kultūra” (N. I. Tolstojas, S. M. Tolstaja, L. N. Vinogradova), „religinė-poetinė vaizduotė”, „praslavų kultūra” (O. N. Trubačovas), „polidoksija” (L. Moszynskis), „ikikrikščioniškoji religija” arba „pagonybė”, „senasis pasaulis” (M. Matičetovas), „senovė” ir pan.

Norėčiau kiek patikslinti šią terminologinę painiavą. Žodį *mitologija* pasirinkau todėl, kad jis yra tradiciškas, ir nenoriu išsigalvoti naujų terminų. Vadinas, sakydamas „baltų ir slavų mitologija”, iš vienos pusės, apibrėžiu pagonišką ikikrikščioniškąją šių tautų religiją, visus pagonybės reliktus ir liekanas, kurie tik išliko iki mūsų dienų įvairiausiais, dažnai labai modifikuotas pavidalaus (folklore, papročiuose, taip pat kalboje); kita vertus, terminą „baltų ir slavų mitologija” vartoju kalbėdamas apie mokslinę discipliną, tyrinėjančią visą su baltų ir slavų pagonybe susijusią medžiagą. Liesdamas atskiras baltų ir slavų tradicijas, visada pabrėžiu, kad mūsų analizė turi būti teisingai diferencijuota. Čia susiduriame su atskirais istoriniaisiais etapais, todėl reikia dirbtį diachroniškai, tai yra skirti: 1) oficialiosios pagonybės laikotarpi; 2) krikščionybės įvedimo / dvitikystės laikotarpi; 3) vėlyvesnį „demonologinį” laikotarpi. Tik paskui galima mėginti visa tai apibenrinti atitinkama abstraktesne konvencionalia schema. Kartu privalome nepamiršti, kad pirmieji slavų ir baltų mitologijos šaltiniai priklauso jau atskiroms nacionalinėms tradicijoms. Vadinas, turime būti ypač atidūs chronologijai ir terminologijai. „Kai ką” (kai kuriuos motyvus arba kai kurias prototipas, taip sakant) iš mitologinio praslavų arba protobaltų palikimo galime rekonstruoti. Tačiau nagrinėdami konkrečią medžiagą jau turime reikalą su atskiromis gentimis: pirmiau, tarkime, su rytų slavų, vakarų slavų ir pietų slavų palikimu, o vėliau būtent su slovėnų, kroatų, bulgarų, rusų, lenkų ir kt. – slavų

* Straipsnis parengtas pasirėmus paskaita *Baltoslovanska mitologija – baltcka in slovanska mitologija – slovenska mitologija: Nekaj terminoloških opomb*, skaityta Slovėnų mokslo ir meno akademijos surengtame „Istorijos” seminare. [...]

mitologijos rėmuose, arba su lietuvių, prūsų, latvių – kaltinant apie baltų mitologijos palikimą. Rekonstruodami privalome atsižvelgti į tai, jog tam tikras rekonstruojamas mitinis praslavų arba prabaltų vaizdinus ar motyvas ne visada yra būdingas visoms vietinėms slavų ar baltų tradicijoms.

Savo ruožtu „slovėnų mitologija“ reiškia ir visa tai, kas yra susiję su pirmųjų slovėnų (slovėnų, protoslovėnų ir t.t., – esama ir daugiau hipotetinių etnonimų šiuolaikinių slovėnų pirmtakams) pagoniškuų kultų liekanomis, ir pačią slovėnistiką, kuri tuo užsiima. Šia prasme ir demonologija, pagal tradiciją priskiriama folklorui, yra tam tikras mitologijos tēsinys. Šiaip ar taip, norėdami ką nors mitologiško atrasti dabar, turime to ieškoti tautosakoje.

Apie „baltoslavų“ mitologijos pavadinimą galima pasakyti tiek, jog tai irgi yra *terminus technicus*, kurį visų pirma taikome rekonstrukcijoms. Noriu pabrėžti, jog kalbėdamas apie „baltoslavų“ mitologiją anaiptol kategoriskai netvirtinu kadaise egzistavus tam tikrą bendrą hipotetinę tautą, kurią galėtume pavadinti „baltoslavais“ ar kaip nors panašiai, su bendra religija ar mitologine tradicija. Taip pat aišku, kad net jei priimtume baltoslavų bendifruomenės teoriją, visos etnogenezės evoliucijos būta kur kas sudėtingesnės nei paprasčiausias vieno „protoetnos“ skilimas į dvi grupes. Vadinasi, šiuo atveju mitologijoje rekonstruojama tam tikra sąlygiška schema, palygintina su indoeuropiečių kalbos rekonstrukcija lingvistikoje. Pastaroji reiškia, kad neturint nė vieno rašytinio šaltinio indoeuropiečių kalba, tačiau remiantis daugelio kalbų pagrindu, visas tas kalbas galima laikyti esant tam tikros vienos pirminės schemas pavyzdžiais. Analogišką sprendimą bei *modus considerandi* galima taikyti ir religinio ar mitologinio mentaliteto rekonstrukcijai.

Taigi kai antroje straipsnio dalyje vardinsiu kai kurias baltoslavų mitologines paraleles, tai, žinoma, visai nereikš, kad noriu įrodyti, jog slovėnai yra baltai ir atvirkščiai. Tuo norėsiu pasakyti tik tiek, kad, pasitelkiant archajišką slovėnų ir archajišką lietuvių, latvių, prūsų medžiagą, galima rekonstruoti pavienius svarbius pirminės schemas fragmentus, schemas, atspindinčios religinį ir mitologinį atskirų etninių grupių – t.y. baltų ir slavų – mentalitetą jo formavimosi pradžioje. Taip pat norėčiau paaiškinti, kodėl pasirenku būtent slovėnų ir baltų paraleles, nors esama kitų slavų (pirmiausia rytių slavų bei lenkų) mitologinių tradicijų, kurios, dėl suprantamų geografinių ir istorinių priežasčių, turi kur kas daugiau analogijų su baltų mitologija nei slovėniškoji. Bet mums ypač svarbios yra būtent baltų–slovėnų paralelės, kadangi geriau už kitas įrodo, jog galima kalbėti apie vieną bendrą tų paralelių šaltinių ar kilmę. Akivaizdu, kad baltų ir slovėnų atveju (skirtingai nei, tarkime, baltų ir rytių slavų) arealiniiu ryšiu ir įtakų tikimybė yra visiškai neįmanoma.²

Filologijos moksle kažkodėl įsitvirtino neigiamas, skeptiškas požiūris į mitologinius tyrinėjimus, atseit, visa tai téra savotiška „fantastika“ (*science fiction*), ne visai patikimas dalykas ir pan. Reikia pripažinti, kad tokia nuomonė atsirado, be kita ko, ir dėl visai suprantamų priežasčių. Terminologinis žodžio „mitologija“ neapibrėžtu mas, daugelio darbų ir studijų apie mitologiją pastaraisiais dvieju trim šimtmečiais nepatikumas, nekvalifikotų, diletantiškų ir neprofesionalių pseudomokslių mitologijos tyrinėjimų gausa šiuolaikinėje mokslo populiarinimo literatūroje, žinoma, prisidėjo prie atsargaus daugelio profesionalų požiūrio į šią discipliną. Pagaliau tokį atsargumą galima pagrįsti ir tuo, jog teturime pernelyg mažai slavų ir baltų mitologijos šaltinių, kurie dar ir fragmentiški, ne visai patikimi arba tiesiog pramanyti, taigi jų mokslinė vertė tampa labai abejotina. Tokia gana paplitusi, iš dalies pateisinama, tačiau vis dėlto pernelyg konservatyvi ir mokslinėi pažangai mažai perspektyvi nuostata remiasi lenkų slavisto Aleksandro Brücknerio darbais, baltistikai ir slavistikai svarbiais, tačiau perdėm skeptiškais, parašytais XIX a. gale – XX a. pradžioje.³ Brückneris tikrai surado nemažai klaidingų įrašų viduramžių kronikose, bet vėliau kone automatiškai visa, kas tik susiję su baltų ir slavų pagonybe, jis apibrėžė kaip nepatikima ir abejotina, o ir visi tyrinėjimai, kurie užsiima tokia „abejotina“ medžiaga, savo ruožtu esantys abejotini.

Tačiau tokia nuostata yra akivaizdžiai klaidinga, ir dėl labai paprastos priežasties – vadinamieji rašytiniai šaltiniai (metraštininkų ir kronikininkų užrašai) gali būti nepilni ir neaiškūs, tačiau niekas neabejoja, kad slavų arba baltų pagonybė su savo stabais, ritualais, šventikais, žyniais ir t.t. iš tikrujų egzistavo, ir ne tik egzistavo, bet ir buvo pasiekusi gan aukštą išsvystymo lygi. Apie tai liudija rašytiniai istoriniai ir archeologiniai šaltiniai, kaip antai numanemos pagoniškos šventyklos Riugeno saloje dabartinėje Vokietijoje,⁴ Rusijoje ties Novgorodu,⁵ Ptujo pilyje⁶ arba Milštate.⁷ Pagaliau ne tik šie šaltiniai, bet ir paprasčiausia logika: ar žinote tautą be religijos? Krikščionybė pas slavus ir baltus įvesta palyginti vėlai. Iš daugelio tyrinėjimų matyti, kad oficialiosios pagonybės kultas kai kuriose baltų gentyse išliko iki XVI a. O jeigu jau pagonybė egzistavo, privalome iškelti labai logiškus klausimus, būtent: kaip ji pasireiškė ir iš kokių dalių buvo sudaryta? Kas, tiesą sakant, ji buvo? Tai visų pirma istorinis klausimas, į kurį turime rasti atsakymą, antraip atitinkamos baltų ir slavų tautų dvasinės kultūros bei istorijos sritys liktų nepaaiškintos. Labai naivu būtų atsižadėti mitologinių tyrinėjimų vien todėl, kad jų šaltiniai atrodo nepatikimi. Šaltinių nepatikumas dar nereiškia, kad ir pats tų šaltinių objektas *a priori* yra nepatikimas. Galima pridurti, kad mitologinių studijų programa turėtų apimti ir „naujų“, tai yra dar neatrastų šal-

tinių „paiešką”, ir pakartotiną senos informacijos interpretaciją. Kartu turiu atkreipti dėmesį į tai, kad baltistai ir slavistai dar nėra gerai išanalizavę ir išleidę lotyniškų ir vokiškų baltų ir slavų mitologijos šaltinių. Vos pirmas žingsnis į mokslinį šaltinių apie baltų tradiciją tyrinėjimą bei publikavimą yra nesenai Vilniuje išleista pirmojoji *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* knyga.⁸

Galiausiai reikia pasakyti, kad mitologijos kaip „fantastikos”, „beletristikos” ar nerimtos pseudofilologinės disciplinos apibréžimas yra visiškai nepagrūstas dar ir todėl, jog dabar tyrinėjimams pasitelkiami lingvistikos duomenys bei rekonstrukcijos metodai, archeologinė ir etnologinė medžiaga. Mitologiją tyrinėja žymūs kalbininkai, istorikai, etnologai ir archeologai, o tai patvirtina tiek mitologinių tyrinėjimų rimtumą, tiek neatidėliotinos pažangos šioje srityje poreikių.

Pereidamas prie antros ir kartu svarbiausios šio straipsnio temos, turiu dar kartą pabrėžti, kad „baltoslavų” mitologija – tai hipotetinė schema, bandymas rekonstruoti. Tačiau rekonstrukcija turi būti daroma anaipolt ne hipotetinės, o tikros medžiagos pagrindu. Todėl prieš pradėdamas apie baltoslavų mitologijos dėstymą trumpai pakartosiu tai, kas yra žinoma apie baltų ir slavų pagonybę. Bet dar prieš tai norėčiau priminti kai kurias baltoslavų protautės teorijas, kurios paaiškina daug tipologinių bei kitokių analogijų tarp slavų ir baltų kalbų, o kaip netrukus pamatysime, ne tik tarp kalbų.

Kalbotyrininkai tik nesenai pastebėjo, kad baltų kalbos archajiskos ir tuo pačiu panašios su slavų kalbomis, nors kartu buvo aišku, kad slavų kalboms jos nepriklauso. Paprastai minimos trys baltų kalbos, turinčios rašytinius šaltinius: dvi tebéra gyvos (lietuvių ir latvių), o trečioji (prūsus) – mirusi, greičiausiai XVI a. gale ar XVII a. pradžioje. Tačiau išliko keletas tekstų prūsus kalba ir netgi vokiečių–prūsus kalbų žodynėlis. Be to, manoma, jog ir kitos baltų gentys (séliai, arba selonai, kuršiai, jotvingiai, žiemgaliai, arba semigalai, galindai) turėjo savo kalbas, nors apie jas beveik neturime duomenų ir išvis jokių rašytinių šaltinių.⁹

Lyginamosios kalbotyros istorijoje žinoma keletas baltoslavų protautės formavimosi teorijų.¹⁰ Šiandien galime įvardinti bent keturias pagrindines teorijas apie baltų ir slavų santiukius: 1) baltų–slavų „protokalba” (Schleicheris); 2) nepriklausomas, bet vienalaikis ir panašus baltiskojo ir slaviškojo dialektų vystymasis indoeuropiečių kalbos skilimo laikotarpiu (Meillet); 3) pakartotinas baltų ir slavų kalbų suartėjimas (Endzelinas ir dabar kiek kitokiu kampu Trubačivas; panašiai ir Rozwadowskis); ir 4) slavų kalbų susidarymas iš periferinių baltų dialektų (Ivanovas ir Toporovas). Galutinio atsakymo į klausimą apie

baltų ir slavų tarpusavio santiykį dar nėra.¹¹ Šiuo metu pagrindinė diskusija tebevyksta tarp Olego Trubačiovo, kuris laikosi dunojiškosios slavų tévynės bei vėlesnio, antrinio baltų ir slavų genčių suartėjimo teorijos, ir Vladимиro Toporovo, ginančio nuomonę, jog prabaltų kalba esanti pirmesnė bei archajiskesnė ir kad būtent iš jos susiformavo slavų dialectai.¹² Geriausias šios nuostatos įrodymas yra daugybė baltiškos kilmės vietovardžių bei vandenvardžių, Toporovo surastų Vidurio Rusijoje, netgi į rytus nuo Maskvos.¹³ Turime pasakyti, jog kultūrinis–mitologinis požiūris į šią problemą neabejotinai liudys būtent pastaroios teorijos didesnio tikėtinumo bei pagrįstumo naudai.

Pagrindinė problema, su kuria susiduria pagoniškosios senovės slavų ir baltų religijos tyrinėtojai, yra vadinančių pirminių šaltinių trūkumas, t.y. šaltinių apie tikėjimus, papročius ir mitus iš laikotarpio, kai pagonybė tebebuvo oficiali slavų genčių religija. Esame priversti paštenkinti vėlesniais, fragmentiškais ir labai subjektyviais viduramžių kronikininkų užrašais.

Žinias apie baltų pagonybę sudaro keletas viduramžių liudijimų apie lietuvių ir prūsus religiją. Be to, turime labai svarbios folklorinės medžiagos iš latvių (vadinamasi dainas, trumpas mitologinio turinio daineles) ir lietuvių (duomenis apie griausmavaldi Perkūną) liaudies palikimo. Abi baltiškos tradicijos stebėtinai gerai išsaugojo būdingas senosios pagonybės ypatybes.

Apie baltų dievybes yra keletas trumpų užrašų rusiškuose metraščiuose. Taip pat esama įvairių, daugiausia prūsus dievybių sąrašų ir šiokių tokų duomenų apie lietuvių dievus vokiškose kronikose. Daugiausia informacijos apie latvių pagonybę semiama tiesiog iš folklorinių šaltinių, ypač iš „dainų”.

Išsamiausia iki šiol baltų mitologijos šaltinių analizė pristatyta vokiečių mokslininko Willhelmo Mannhardtovo knygoje *Letto–Preussische Götterlehre*, išleistoje Rygoje 1936 m., jau po autoriaus mirties, ir su jo mokinio Berholzo papildymais.¹⁴ Tais pačiais metais vokiečių filologas C. Clemanas parengė knygelę *Fuentes historiae religionum primitivarum, praeinodgermanicarum, indogermanicarum minus notarum*, kurioje irgi yra skyrelis, susijęs su baltų mitologijos šaltiniais.¹⁵ Nepriklausomoje Lietuvoje ir Latvijoje buvo nemažai padaryta, ypač renkant bei aparašant folklorinę medžiagą (pavyzdžiui, Jonas Balys kaip tik užsiėmė liaudies palikimu apie Perkūną, iš pradžių Lietuvoje, o paskui Amerikoje¹⁶). Atsargą bei rezervuotą, latvių papročiu, baltų pagonybės rekonstrukciją pasiūlė latvių mitologas Haraldas Biezais, dėl sovietinės okupacijos priverstas išvykti į Švediją.¹⁷ Paskutiniu metu baltų (o visų pirmą lietuvių) mitologijos mokslo vystymuisi ypač reikšmingos yra Norberto Vėliaus knygos apie baltų mi-

tologinį mentalitetą, apie mitologines lietuvių liaudies tradicijos būtybes ir jo sudaryta baltų mitologijos darbų antologija.¹⁸ Paskutinis Vėliaus, netikėtai mirusio 1996 m., darbas yra baltų mitologijos šaltinių rinkinio pirmasis tomas, pasirodės jau po autoriaus mirties.¹⁹

Iš pirminių baltų pagonybės šaltinių paminėtini bent: *Episcoporum Pomesaniensis atque Sambensis Constitutio-nes Synodales*, 1530 m.; vadinamoji Sūduvių knygelė, arba *Sudauerbüchlein (Der vnglaubigen Sudauen ihrer boc-kheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brau-chen gepflegh)*, iš XVI a., išliko keli egzemplioriai; Jono Melecijaus (Joannes Maeletius) traktatas *De Sacrificiis et Idolatria Vetervm Borussorvm Liuonum aliarumque ui-cinarum gentium* (1563 m.); Hennebergerio darbas *Kurtze und wahrhaftige Beschreibung des Landes zu Preussen* (1584 m.); Schützo istorija *Historia Rerum Prussicarum* (1592 m.); Bretkos / Bretnuko kronika; Hartknochto darbas *Altes und Neues Preussen*, 1684 m.; Simono Grunau *Cronika und beschreibung allerlustlichenn, nützlichsten und waren historien des namenkundigenn landes zu Prewssen...* (nuo 1517 m.); Guagninio knyga *Sarmatiae Europeae Descriptio* (1578 m.); Jono Lasickio darbas *De Diis Samagitarum...*, išleistas 1615 m., tačiau parašytas XVI a. gale. Šiuose darbuose, kuriuose dažnai kartojami tie patys jau žinomi duomenys, randame ir prūsų pagoniškų dievybių sąrašus. Remiantis šiais sąrašais įmanoma rekonstruoti senajį prūsus – baltų dievų panteoną. I ji įeina:²⁰ 1. *Okopirms*, aukščiausia dangaus dievybė; 2. *Svaixtix*, šviesos dievas; 3. *Autrimps*, jūros dievas; 4. *Pergrubrius*, pavarario arba augmenijos ir gamtos dievas; 5. *Potrimps*, vandens ir upių dievas, 6. *Bardoits / Gardoits*, jūreivių dievas; 7. *Aušauts*, dievas gydytojas; 8. *Pilvits*, brangenybių ir lobų dievas; 9. *Perkuns*, griausmo dievas; 10. *Pekols*, požemynio pasaulio dievas (plg. slovénų *pekel* ‘pragaras’); 11. *Puškaitis*, miškų dievas; 12. *Pokols*, vėjų ir oro dievas; 13. *Barstukai* ir 14. *Markopole*, tam tikri nykštukai. Dar senesniame, 1249 m. šaltinyje fiksuojamas vardas *Curcho* arba *Curche*, žymintis greičiausiai aukos, gero derliaus bei apskritai vaisingumo dievybę.

Taip pat turime keletą šaltinių, vardijančių seniasias lietuvių dievybes. Vienas tokių šaltinių yra rusiškas *Voly-nės metraštis*, kuriame 1252 m. rašoma apie lietuvių kuni-gaikštį Mindaugą, veidmainiškai priėmusį krikščioniškajį tikėjimą, bet ir toliau garbinusį savo dievus, būtent: „*per-vomu Nūnadējevi, i Teljaveli i Diverikūzu, zaeačemu bogu i Mēidēinu... i bogom̄ svoim̄ žrjaše, i mertyvh̄ telesa soži-gaše, i poganištro svoe javē tvorjaše*“. Vėlesnės interpretacijos teonimą *Diverikz* kildina iš lietuvių *Dievo rykštė* ir, tuo remdamosi, tapatina jį su griausmavalžiu Perkūnu (žaibas kaip Dievo rykštė). *Teliavelis* greičiausiai buvęs dievas kalvis (iš lietuvių *kalvis*, *kalvelis*), o *Nenadėj* esą galima prilyginti aukščiausiam prūsus dievui *Okopirmui*.

Daug įvairių žemaičių dievybių vardų savo traktate minii Jonas Lasickis. Bet vis dėlto neaišku, ar visi tie teonimai autentiški. Gali būti, kad autorius kai ką prasimanė arba klaidingai suprato. Vėliau randame labai išsivysčiusią lietuvių folklorinę tradiciją, kurioje pasakojama apie griausmavalžio Perkūno ir chtoniškos dievybės Velnio dvikovą. Prie šio motyvo dar grįšime, kalbėdami apie baltoslavų mitologiją. Pasakojimas apie Perkūnų lietuvių tradicijoje ir šiandien tebéra gyvas. Perkūnas čia yra griausmo, žaibo dievas, arba dvasia, arba šių gamtos reiškinį personifikacija.²¹ Audra lietuviškai – *perkūnija*.

Latvių „dáinos“ apibūdina mitologines dangaus pasaulio būtybes. Viena aktyviausių dievybių čia *Perkons*, kuris dažnai pavadinamas „Dievo kalviu“, plg. *Teliaveli / Kalveli*. Kita vertus, egzistuoja ir *Dievs*, absolūciai aukščiausia dievybė, savo iškas kitų indoeuropietiškų tradicijų *deus otiosus*, kurį rekonstruotoje baltų mitologijos schemaje galima tapatinti su prūsus *Okopirmu*. Vardai *Dievas* lietuvių kalboje ir *Dievs* latvių kalboje reiškia tiesiog ‘dievą’, tą pačią šaknį turi senosios slavų kalbos *divū*. Kitos latvių dainų būtybės – moteriška dievybė *Saule* ir vyriška dievybė *Mēness*, dalyvaujančios dangiškose vestuvėse.²²

Apie slavų pagonybę žinome daugiau nei apie baltų, nors irgi nepakankamai. Apie ją pirminių šaltinių taip pat nedaug. Didžiąją jų dalį 1931 m. išleido vokiečių slavistas Karlas H. Meyeris.²³ Žinoma, kalbame tik apie fragmentus, kuriuose suminėti slaviškų dievybių vardai arba aprašyti kokie nors pagoniški ritualai.

Pirmas žinomas liudijimas apie slavų pagonybę – tai keletas Prokopijaus iš Cezarėjos sakinių, parašytų 562 m. (*De bello Gothicō*, III, 14). Jis sako, jog slavai tiki, „kad yra vienas dievas, žaibo kūréjas, aukščiausias visų daiktų viešpats, ir jam aukoja gyvulius bei kitas aukas“. Tai irgi vienintelis dokumentas, akivaizdžiai susijęs su pietų slavų protėviais.

Daugiau duomenų turime tik apie dvi didesnes slavų tradicijas: apie rytų slavų ir apie Baltijos slavų, t.y. polabų – tai gentis, gyvenusi prie Baltijos, Šiaurės jūros pakrantėje ir Riugeno saloje. Apie šias dvi tradicijas žinome tik tiek, kad jos turėjo pagonišką panteoną, stabus, šventyklas ir, labai tikėtina, žynių šventikų luomą. Tačiau apie pietų ir vakarų slavų pagonybę neturime beveik jokių rašytinių šaltinių, nes jie krikščionybę buvo priėmę jau anksčiau.

Svarbiausias dokumentas apie ikikrikščionišką rytų slavų, t.y. Kijevo Rusios religiją yra Nestoro kronika (*Po-vest' vremennyh let*), parašyta XI a. gale – XII a. pradžioje. Šiame metraštyje yra įrašas apie tai, kad 980 m. kuni-gaikštis Vladimiras pamėgino įvesti oficialų pagoniškų dievų panteoną. Ant kalvos prieš savo rūmus Kijeve jis

pastatė tokias dievų statulas: medinį griausmo ir žaibo dievą *Peruną* su sidabro galva ir auksiniais ūsais, paskui *Horsą*, *Dažbogą*, *Stribogą*, *Semarglą* ir vienintelę moterišką dievybę *Mokošę*. Visai galimas daiktas, jog šis panteonas buvo pramanytas bei eklektiškas, be kita ko, dėl politinių priežascių. Kai kurie mokslininkai mano, kad *Horas* ir *Semarglas* yra iranėnų kilmės, o likusieji dievai – slaviški. Kituose tos pačios kronikos užrašymuose sakoma, jog kalvos papédėje dar būta *Voloso* ar *Veleso*, gyvulių dievo. Tačiau jau 988 m. Vladimiras nusprendė priimti krikščionybę, todėl visus stabus sunaikino – sudegino arba sukapojo į gabalus ir sumetė į Dneprą. Šiaip ar taip, ir po krikščionybės priėmimo tikėjimas pagoniškais dievais iškart neišnyko. Dar gana ilgai truko vadinamoji dvitikystė. Sykiu su krikščioniškuoju Dievu žmonės garbino ir buvusius pagoniškus dievus, virtusius demonais. Atskiři krikščioniškieji šventieji perėmė pagoniškų dievų vaidmenis. Pavyzdžiu, šv. Ilya ir šv. Jurijus perėmė kai kurias Peruno savybes, o šv. Frolas tapo gyvulių globėju ir, vadinasi, perėmė Veleso vaidmenį.²⁴

Apie Baltijos slavų religiją mums byloja kronikininkas Thietmaras iš Merseburgo (mirė 1018 m.), Adomas Brēmenietis (XI a. pabaiga), trys vyskupo Otto (Ottono) iš Bambergo biografai – Vienuolis iš Prieflingo, Ebbo ir Herbordas (XII a.). Vienas svarbesnių šaltinių yra ir Helmoldo *Cronica Slavorum* (parašyta 1164–1168 m.). Daug įdomios medžiagos yra Sakso Gramatiko knygoje *Gesta Danorum* (parašyta XII a. pabaigoje, o pirmasyk išspausdinta tik 1514 m.). Remdamiesi kronikininkų duomenimis, galime paméginti rekonstruoti pagrindinių Baltijos slavų dievybių vardus ir vaidmenis. Tai yra: 1. *Sventovitas*, kuris greičiausiai buvo pirma ir pagrindinė Arkonas (Riugeno saloje) dievybė, turėjo keturias galvas ir baltą žirgą; 2. *Triglavas* su trimis galvomis ant juodo žirgo; 3. *Svarožičius*; 4. *Jarovitas*; 5. *Rujevitas*; 6. *Porevitās*; 7. *Porenutas*; 8. *Černebohas*; 9. *Prove*; 10. *Pripegala*; 11. *Podaga* ir 12. *Žiava*, vienintelė moteriška Baltijos slavų dievybė. Apie šių dievų vaidmenis žinome itin mažai. Paprastai težinomas dievybės vardas. Be to, kronikininkai dažniausiai nemojėjo slavų kalbų ir galėjo gerai nesuprasti, ką jiems pranešdavo vietiniai gyventojai slavai, todėl jų informacija gali būti ir klaidinga. Kronikininkai į slavų genčių pagonybę žiūrėjo labai neigiamai, todėl akivaizdu, kad jų užrašai dar ir tendencingi.

Kartu reikia atsakyti dar į vieną klausimą. Kodėl Baltijos slavų teonimai nesutampa su rytų slavų teonimais? Žinoma, galime ižvelgti kai kuriuos panašumus, kaip anatai: *Perunas* – *Prove* arba *Perunas* – *Porevithus*, ar *Porenuthius*. Tačiau didžioji vardų dalis nesutampa. Kaip galima būtų paaiškinti ši paradoksą? Pirmiausia privalome turėti omenyje, kad polabiškoji tradicija yra chronologiskai vėlesnė už rytų slavų (atitinkamai XI–XII a. ir X a.). Be

to, rytų slavų tradicija buvo labiau centralizuota (šio tvirtinimo įrodymas yra oficialus valstybinio dievų panteono įvedimas), o polabų pagonybė – daugiau lokali. Visai gali būti, kad kiekviena gentis turėjo savo aukščiausią dievą, arba visos gentys turėjo vieną aukščiausią dievą, bet kiekvienoje vietinėje tradicijoje skirtingai vadintą. Galime manyti, kad polabų teonimai téra apeliatyvai arba epitetai, t.y. deskriptyviniai vardai. Kitaip sakant, tabuizuoti pavadinimai, kurie tik apibūdina dievybes, o ne atskleidžia tikruosius jų vardus, pvz.: *Triglavas* – trigalvis dievas; *Černebohas* – juodasis dievas; atitinkamai *Sventovitas*, galimas daiktas, yra susijęs su senosios slavų kalbos šaknimi *svēt-* ‘šventas, sakralus’, o vėliau netiesiogiai galbūt ir su šaknimi *svēt-* ‘šviesus’.²⁵ Tai yra „šventoji (šviesoji?) dievybė”, kuri gali būti ir aukščiausioji dievybė. Turint omenyje, kad rytų slavų *Perunas*, perkūnijos dievas, taip pat yra aukščiausia dievybė ir kartu dangiška („šviesi”) dievybė, galima manyti, kad *Sventovitas* tiesiog yra polabiškasis pirminio praslavų griausmavalddžio variantas. Tas pat pasakyti ir apie rekonstruotą Belobogą (balta spalva, kaip priešinga juodai, neabejotinai yra teigama dangiška charakteristika). Pats Belobogas vadinamuosiuose pirmiuose šaltiniuose neužregistruotas, tačiau turime daug vėlesnių jo egzistavimo įrodymų iš folkloro. Vadinasi, galim iškelti hipotezę, kad polabų dangiška / chtoniška pora *Belobogas*, t.y. *Svantevitas* / *Černobogas* atitinka analogišką rytų slavų porą *Perunas* / *Velesas*.²⁶

Esant tokiai padėciai, pirmiuose slavų mitologijos šaltiniuose reikia ieškoti kažkokį kitokių liudijimų, kurie mums padėtų suprasti senųjų slavų tikėjimų sistemą. Pirmiausia turime galvoje įvairių vietinių slaviškų tradicijų, kurių galime pasitelkti mëgindami rekonstruoti ankstesnę slavų mitologijos būseną, folklorinius šaltinius. Žinoma, tautosakos liudijimai yra velyvi ir antriniai, tačiau jie tėsiai pirminę liaudies tradiciją, ir jau vien todėl privalome į juos atsižvelgti.

Tautosakos šaltinių panaudojimas darbuose apie slavų mitologiją yra salygiškai naujas reiškinys. Tai reakcija į vadinamajį mokslinį skepticizmą, labai paplitusį tarp filologų pirmoje mūsų [XX] amžiaus pusėje. „Mokslinio skepticizmo” šalininkų išeities taškas buvo tas, kad „turime pernelyg mažai šaltinių apie slavų mitologiją, be to, kone visi šaltiniai yra nepatikimi. Esant tokiai padėciai, apie slavų mitologiją nieko nežinome ir galbūt niekada nesužinosime nieko naujo ir labiau patikimo”. Ši nuomonė paplito jau minėto lenkų slavisto Aleksandro Brücknerio pažiūrų pagrindu. Be to, buvo pakankamai gerai žinoma, jog vėlesnių kronikininkų (pavyzdžiu, Jono Dlugošo ir kt.) duomenys tikrai yra gana nepatikimi. Iš vienos pusės, jie labai dažnai tik perdirbdavo jau paliudyta antrinę informaciją, kita vertus, galimas daiktas, kartais pateikdavo išvis fantastiškus pramanus. Brücknerio pa-

vyzdžiu seka daugelis mitologų, „mokslinio skepticizmo” šalininkų (Franzas, Unbegaunas, Stenderis–Petersenas ir kt.²⁷), kurie tvirtina, kad bet kokia rizika slavų mitologijos darbuose turi būti atmesta. Taigi geriau esą nieko nespėlioti, nekelti hipotezių ir nerekonstruoti, o dirbtį tik su patikima ir patikrinta medžiaga.

Toks atsargumas galbūt nėra visiškai be pagrindo, tačiau mokslinę pažangą jis pristabdo. Tai pastebėjo jau Romanas Jakobsonas, pradėjęs puolimą prieš „mokslinį skepticizmą”. Mitologijos tyrimams jis siūlė naudoti ne tik kronikininkų duomenis, bet ir lingvistinę, archeologinę, folklorinę bei kitą medžiagą, o svarbiausia jam atrodė vystyti lyginamają mitologiją. Turime pridurti, jog reikėtų pakartotinai peržiūrėti bei išanalizuoti ir pačias seniasias kronikas bei kitus pirminius šaltinius. Jų analizė turi būti objektyvi *sine ira et studio* [be pykčio ir šališkumo – red. past.]. Reikia atsižvelgti į tai, jog labai mažai tikėtina, kad kronikininkai tyčia norėjė pateikti klaudingą informaciją. Didžioji jų dalis iš tiesų buvo per mažai kompetentinga ir per daug tendencinga bei nemokėjo slavų kalbų, tačiau jų ketinimai aprašyti slavų religiją ir konkrečius istorinius įvykius tikrai verti pagarbos.

Jakobsonas žengė pirmuosius slavų mitologijos rekonstravimo žingsnius.²⁸ Jo darbą savaip pratekęs rusų mokslininkai V. Ivanovas ir V. Toporovas. Jie pasiūlė bendrą rekonstrukcijos metodą, paremtą ir pirminiais šaltiniais, ir visais kitais duomenimis (lingvistika, toponimika, archeologija ir, visų pirma, folkloru). Po keleto straipsnių ir knygos, skirtų slavų mitologijai,²⁹ pasirodė (1974 m.) Ivanovo ir Toporovo knyga *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, kurioje pateikiama slavų mitologijos, arba mitopoetinio mentaliteto, rekonstrukcija.³⁰ Rusų mitologai panaudojo ne tik slavų, bet ir baltų mitologinės tradicijos medžiagą. Tokiu būdu buvo rekonstruotas vadinamas slavų mitologijos pagrindinis mitas, kuris tinka ir baltų tradicijai. Juo remdamiesi galime kalbėti apie kai kurias bendras baltoslavų mitologines struktūras ar schemas. Koks gi yra šio hipotetinio rekonstruoto mito turinys?

Grįžkime prie žinomo fakto, kad griausmo dievas (griausmavaldis) baltų tradicijoje yra *Perkūnas* (liet.), *Perkons* (lat.), *Parkuns/Perkuns* (prūsų panteonuose). Požeminio pasaulio dievybė yra *Velnias* (liet.) arba *Velns* (latv.). Aišku, kad kalbos lygmenye čia turime tą pačią šaknį, mitologijos lygmenye baltų Perkūnų ir Velnų atitinka rytu slavų *Perunas* ir *Velesas/Volosas*. Apie slavų Peruną ir Velesą žinoma mažai; tik tiek, kad griausmavaldis Perunas buvo pagrindinis Vladimiro panteono dievas, o Velesas/Volosas – gyvulių dievas. Tačiau baltų tautosakoje (lietuvių sakmėse ir latvių dainose) išliko pasakojimas apie Perkūną, kovojantį su Velniu ir jį persekiojantį. Perkūnas svaido žaibus, o Velnias stengiasi pasislėpti po ažuolu arba

po akmeniu. Kai Perkūnas žaibu į jį trenkia, lyja. Ivanovas ir Toporovas, remdamiesi visų pirma panašia baltarusių folklorine medžiaga, spėjo, jog tas pats motyvas tinka ir slavų tradicijai, ir pristatė vadinamąjį pagrindinį mitą, tai yra dangiškojo griausmavaldo kovą su chtoniška pozemino pasaulio dievybe. Šis mitas iš pirminiu šaltiniu nėra žinomas, bet gali būti rekonstruotas remiantis antriniais folkloriniais bei kalbiniais įvairių tradicijų duomenimis. Kartu buvo atrastos, t.y. rekonstruotos kitos smulkmenos, susijusios su slaviškojo Peruno įvaizdžiu, kurios liudija jį esant bendraindeuropietiškos kilmės griausmavaldi. Pavyzdžiu, kašubai kettvirtadienį vadina *Peraunedan* ‘Perkūno diena’ – plg. *Donnerstag, giovedì* ir t.t. Perunas stovi ant kalvos ir yra susijęs su ažuolu. Rusų mokslininkai pamėgino rekonstruoti ir kitus mitologinius motyvus, kaip antai mitą apie dangiškias vestuvės, spėdami, kad vienintelė moteriška Vladimiro panteono dievybė *Mokoš* yra būtent Peruno žmona, kurią nori pagrobtis Velešas/Volosas. Labai įtikėtina, kad hipotetinės Peruno žmonos pagrobimas yra viena iš Peruno ir Veleno dvikovos priežasčių.³¹

Noriu pabrėžti, kad rekonstrukcinės krypties šalininkai visada naudojo folklorinę medžiagą. Turima omynes abstrakčios matematinės formulės ar schemas, bet apibrėžti dėsningsumai, paremti konkrečiais duomenimis ir konkrečiais tautosakos tekstais. Nuosaikesnei krypciai slavų mitologijoje atstovavo velionis akademikas Nikita Tolstoju, kuris prieš savo mirtį praėjusiais metais [1995] išleido pirmą etnolingvistinio žodyno *Slavianskije drevnosti*³² tomą. Tolstoju ir jo bendradarbiai atsargiai žiūrėjo į rekonstrukciją bet ko, kas nėra paliudyta, tačiau jie ne-neigė, kad tokis metodas yra galimas. Šiaip ar taip, svarbiausia Tolstojaus mokyklai buvo tautosakos rinkimas ir sisteminimas.³³ Lingvistinė slavų mitologijos krypciai atstovauja lenkas Leszekas Moszyński³⁴ ir rusų etimologas Olegas Trubačiovas.³⁵ Taip pat esama ir istorinės krypties, kuria daug ir vaisingai dirbo lenkų mokslininkas H. Łowmiański.³⁶ Du didelės apimties darbus apie slavų ir senovės rusų pagonybę parašė rusų istorikas B. Rybakovas.³⁷ Gaila tik, kad filologinės ir kalbinės Rybakovo išvados nėra pakankamai įtikinamos.

Dar kartą grįždami prie hipotetinės baltoslavų mitologijos schemas, prisipažinsime, jog tam turime pakankamai svarių priežasčių. Nors dėl skeptiško požiūrio į „rekonstrukcijas“ „pagrindinis mitas“, kuris, regis, tinka tiek slavų, tiek baltų tradicijai, priimamas nenoriai, vis dėlto reikia atsižvelgti į tai, kad konkretūs abiejų mitologijų duomenys tarpusavy vieni kitus atitinka. Kalbamame visų pirma apie griausmo dievą, ne tik atliekantį tuos pačius vaidmenis (tai matome iš visų indoeuropiečių tra-

dicių), bet ir vadinamą tuo pačiu vardu. Tas pat pasakytina ir apie chtoniškąją abiejų tradicijų dievybę, slaviškąjį *Velesq/Volosq* ir baltiškąjį *Velniaq/Velns*'ą. Tai, drauge su kitais istoriniais, geografiniais bei vėlesniais folkloriniiais duomenimis, mums tikrai leidžia bent jau spėti, kad visos šios analogijos turi bendrą šaltinį, kuris ir galėtų būti tas mitologinio „baltoslavų protautės“ mentaliteto vienetas. Jeigu ši spėjimą priimtume kaip pateisinamą, mus pirmiausia turėtų dominti chronologinis klausimas. Kada egzistavo šis hipotetiškas baltoslavų mitologinis mentalitetas (arba baltoslavų mitologija)? Šiuo atveju turėtume pasirinkti atbulą chronologiją. Prokopijus kalba apie slavus ir jų religiją VI a., ir V a. po Kr. apie slavus jau turime pakankamai istorinių duomenų. Aišku, kad kalbinė baltoslavų bendruomenė tuo laikotarpiu jau nebeegzistavo, nors Toporovas tvirtina atskirų jos reliktų išlikus net iki VII a. po Kr.³⁸ Kita vertus, jau V a. prieš Kr. turime pirmus numanomus baltiškus etnonimus: *Neuroi* Herodoto „Istorijoje“, paskui dar Tacito *Aestiorum gentes* I a. po Kr. ir galiausiai *Galindoi* bei *Sudinoi* II a. po Kr. Daug aiškintasi ir diskutuota dėl neurū etninio identiteto, tačiau šis klausimas iki šiol ne-išspręstas: kas jie – slavai ar baltai? Savo ruožtu galime spėti, kad neurai kaip tik yra viena iš pirminės baltoslavų protautės genčių. Tokiu atveju jų religija (apie kurią turime keletą labai įdomių, nors mažai įtikėtinų duomenų, pavyzdžiui, iš Herodoto „Istorijos“ IV, 105) turėtų būti konkreti salygiškos baltoslavų mitologinės schemas realizacija. Iki V a. prieš Kr. apie slavus ir baltus pranešimų ir liudijimų neturime išvis. Vadinas, dar néra iki galo aišku, kaip rutuliojosi etnogenezės procesai. Todėl būtų prasminga skirti daugiau dėmesio laikotarpiui nuo V a. prieš Kr. iki V a. po Kr., iš kurio įmanoma surasti bent jau reikiamos archeologinės medžiagos ir ją susieti su atitinkama galimos baltoslavų mitologijos faze.

Pereinu prie slovėnų mitologijos (arba slovėnų pagonybės) ir jos rekonstrukcijos problemos slavų mitologijos kontekste. Pirmiausia reikia vėl atsakyti į keletą terminologinių ir istorinių chronologinių klausimų. Dėl terminologijos, tai slovėnų mitologiją vadiname vietine tradicija, kuri susiformavo kaip vietinis bendros praslavų mitologinės ar religinės tradicijos tėsinys ir truko bent jau iki krikščionybės priėmimo (VIII a.), o iš tikrujų net ilgiau. Kyla du istoriniai chronologiniai klausimai: ar slovėnai prieš priimdamis krikščionių tikėjimą turėjo savo pagonišką kultą, jei taip, tai kokio periodo ribose? Kad šiuolaikinių slovėnų protėviai prieš priimdamis krikščionybę turėjo savo tikėjimus, nekyla abejonių. Jau 1903 m. pirmoje savo knygoje „Medžiaga apie slovėnų istoriją viduramžiais“ į tai atkreipė dėmesį F. Kosas. Kosas cituoja 765 m. įrašą (*Vi-*

ta S. Virgiliu), pranešantį, kad „slovénai pradėjo kariauti tarpusavy“,³⁹ ir spėja, jog čia kalbama kaip tik apie religines kovas tarp slovėnų pagonių ir slovėnų krikščionių. Iraše iš 767 m. taip pat sakoma, kad „pasibaigus pirmam pilietiniam karui, po kurio laiko dalis slovėnų vėl sukilo prieš savo brolius“.⁴⁰ Spėjama, kad ir šis karas vyko tarp slovėnų pagonių ir slovėnų krikščionių. Vadinas, prieš priimdamis krikščionybę slovénai tikrai turėjo kitą religiją. Tai-gi labai svarbu ją rekonstruoti. Apžvelkime istorinius šaltinius, kurie priklauso senovės slavų pagonybės periodui, taip pat folklorinius, kurių pagrindu galime paméginti atkurti kai kuriuos tikėjimus.

Kadangi slovénai krikščionybę priėmė palyginti anksti, tikriausiai VIII a., apie jų pagoniškus kultus mes beveik nieko nežinome. Tačiau apie senų tikėjimų likučius turime daugiau informacijos. Ją randame slovėnų padavimuose, kurie mums atskleidžia pakankamai išplėtotą mitologinių įvaizdžių ir motyvų sistemą. Remiantis folkloro medžiaga, galima daryti išvadas apie seniausią slovėnų pagonybės sluoksnį.

Reikia pasakyti, kad literatūroje apie slavų mitologiją dažnai aptinkame ištisą virtinę klišių. Viena iš jų yra vos ne privalomas teiginys esą apie pietų slavų pagonybę nėra kone absoliučiai jokių duomenų. Paaškėja, jog apie senuosius pietų slavų tikėjimus esama labai mažai rašytiui šaltinių, nors turime Prokopijaus užfiksotą informaciją apie griausmavalį. Tai viena pirmųjų, gal net pati pirmiausioji informacija apie slavų religiją. Tačiau dabar turime gausios ir įvairios kitos medžiagos, kurios daugiau nei gana, kad įrodytume, jog daugelis pietų slavų tautų buvo pagony. Kaip pavyzdį galiu paminėti archeologinius duomenis, tarp kurių vienas svarbiausiai atradimų – tariama slavų šventykla Ptujo [šiaurės rytų Slovėnijoje – vert. past.] pilyje,⁴¹ taip pat aibę toponimų, oronimų bei hidronimų, turinčių mitologinę reikšmę. Jie dažnai atspindi pagoniškus teonimus (apie tai daug rašė M. Filipovičius⁴²). Iki pat mūsų dienų išliko ir kai kurie ritualai (pavyzdžiui, N. Čausidiso⁴³ atradimai Makedonijoje). Akivaizdu, kad slovénai prieš priimdamis krikščionybę turėjo savo pagoniškus kultus, o ir po krikščionybės priėmimo tikriausiai dar ilgai truko dvitikystės periodas arba kažkas panašaus.

Slovėnų mokslininkai, istorikai ir rašytojai pakankamai anksti pradėjo aprašinėti slavų ir slovėnų senovę. Jau 1689 m. Janezas Vaikardas Valvasoras savo garsiojoje „Kranio vaivadijos šlovėje“ (vokiškai) rašė apie pagoniškuosius senųjų Kranio gyventojų dievus ir apie krikščionybės įvedimą Kranyje (VIII a.). Aprašinėdamas senąsias dievybes, Valvasoras remiasi Prokopijaus ir Helmoldo veikalais bei spėja, kad tuos dievus pažinojo ir Kranio slavai. Neaišku, ar tai tiesa, tačiau jau pats mėginimas aprašyti senuosius pagoniškus slovėnų kultus yra labai reikšmingas.

Vėliau apybraižą apie Kranio mitologiją (irgi vokiškai) parašė A. T. Linhartas. Savo veikale „Kranio bei kitų Austrijos pietų slavų kraštų istorijos bandymas” (2, 1791) jis pamégino sudaryti pagoniškajį slovénų dievų panteoną. Tai, žinoma, irgi buvo eklektiškas bandymas, nes viena Linharto panteono dalis yra paimta iš ankstyvesnių šaltinių (nuo Helmoldo iki Karlo Antono, XVIII a.), o kita sudaryta iš asmeninių autoriaus pastebėjimų ar bent jau priklauso originaliai Kranio tautosakos bei etnografijos medžiagai.

Savo veikalo antrojo sąsiuvinio devintoje dalyje Linhartas kalba apie dvi geriasias dievybes: apie *Svantevidą*, arba *Svetividą*, ir *Belibogą*, arba *Belincą* (*Belinez*, iš kur, Linharto nuomone, kilusi germanizuota forma *Flinz*), ir apie piktąją dievybę *Čartą*, arba *Černibogą* (*Zhart*, *Zher-nibog*), ir tai, anot Linharto, iliustruoja pagoniškajį slavų dualizmą. („Pagrindinis mitas“!) Toliau Linhartas išvardija dar dvi dievų grupes. Pirmoje atsiranda vadinančios slaviški Kranio dievai su gerojo dievo bruožais, kitoje – slaviški Kranio dievai su blogojo dievo bruožais. Pirmiesiems priklauso: 1) *Triglav* (kurį Linhartas sieja su Triglavu kalnu, esančiu Kranio krašte); 2) *Radegast*, linksmybės dievas; 3) *Živa* (*Shiva*), gyvatos deivė; 4) *Kolęda*, švenčią dievas; 5) *Božič* (*Boxich*, *Boshak*, *Boshizh*), „mažasis dievas“, svetingumo dievas; 6) *Pohada*, *Pahod*, oro arba audros dievas; 7) *Provo*, teisingumo dievas; 8) *Kurenėt*, *Kurent*, slaviškasis Priapas; 9) *Krodo*, *Grodo*, *Gruden*, slaviškasis Saturnas, laiko dievas.

Dievų, turinčių blogio bruožų, grupėje yra: 1) *Vrag*; 2) *Zlodej* (*Slode*); 3) *Hudič* (*Hudizh*); 4) *Škrat* (*Shkrat*); 5) *Mora*. Iš šio suskirstymo matyti, kad į pirmąją grupę pateko Helmoldo minėti ir kai kurie pietų slavų dievai (*Božič*, *Gruden*) bei grynae slověniškos dievybės (*Kurent*). Antrają grupę sudaro vėlyvesnės slovénų mitologinės būtybės. Žinoma, būtų be galio naivu manyti, kad toks panteonas iš tikrujų egzistavo. Tačiau Linharto straipsnis, iš vienos pusės, atskleidžia tam tikrus senųjų tikėjimų reliktų atbalsius, o kita vertus, – tuometinę slovénų demonologiją. Kiek žinau, Linharto panteonas dar nebuvo nuodugniai nagrinėtas. Jo šaltinių apžvalga jau atlikta 1973 m. V. Novako straipsnyje laikraštyje *Traditiones*.⁴⁴ Labai įdomu būtų ištirti, kur Linhartas remiasi būtent savo asmeniniais pastebėjimais. Visai įmanoma, kad jo laikais dar buvo išlikę kokių nors pagoniškų tikėjimų reliktų (bent jau teonimų ar ko nors panašaus). Manau, jog Linharto mitologinę tautosakinę medžiagą reikėtų išanalizuoti nuodugniau.⁴⁵

XIX a. Slovénijoje būta daug ištikimų tautosakos rinkėjų – J. Trdina, D. Trstenjakas, J. Navratilas ir kt., spausdinę surinktą medžiagą įvairiuose slovénų periodiniuose leidiniuose (*Slovenski Glasnik*, *Novice*, *Kres*, *Letopis Matice Slovenske* ir kt.). Nors vėliau gyvenę mokslininkai kal-

tino savo pirmakus perdėtu fantazavimu arba net mitomanija (I. Grafenaueris D. Trstenjaką apibūdino kaip „nekritišką ir nepatikimą tekštą atžvilgiu mitologomaną“), tačiau žinomiausiuose straipsniuose apie mitologiją ir dažniausiai minimuose slovénų tautosakos rinkiniuose (J. Pajekas, J. Kelemina) į minėtų rinkėjų duomenis atsižvelgiama. Galime daryti prielaidą, kad Trstenjakas mėgo įterpti vieną kitą savo interpretaciją, tačiau jokiu būdu jis nėra pats išgalvojęs visų savo publikacijų. Tiesa, turime dar kartą peržiūrėti visa, kas buvo užrašyta, ir ryžtingai atskirti visus pramanytus, nepatikimus ar tiesiog klaidingus duomenis. Galiu pasakyti, jog paties Trstenjako „Tyrinėjimai senosios slavų mitologijos srityje“ tikrai yra fantazijos,⁴⁶ tačiau manau, jog konkrečioje jo surinktoje medžiagoje esama daug įdomių ir patikimų dalykų.

Slovénų tradicijos tyrinėjimams svarbios medžiagos esama ir keturiuose Karlo Štreklio surinktu „Slovénų liaudies dainų“ tomuose (pirmas pluoštelis išėjo 1895 m., pasutinysis, 16-as – jau po Štreklio mirties, 1923 m.), ir J. Pajeko knygoje „Apybraižos iš dvasinio senųjų slovénų gyvenimo“ (1884 m.) bei kituose leidiniuose.⁴⁷

Remdamasis visais šiais šaltiniais, 1930 m. Jakobas Kelemina išleido rinkinį „Slovénų liaudies padavimai ir pasakos“,⁴⁸ kurio įžangoje pamégino pateikti susistemintą slovénų tautosakos apžvalgą. Dabar kai kurios Keleminos išvados atrodo naivios, tačiau jo rinkinys iki šiol yra vienas geriausiai slovénų mitologijos šaltinių. Jame aptinkame netgi kai kurias mitologines būtybes su praslaviškuju dievų vardais (*Perun*, *Mokoška* ir kt.). Nelabai įtikėtina, kad iš visų pagoniškų slavų dievų būtų išlikusios tik šios dievybės, tačiau nėra ir tikru įrodymu, kad slovėnai šių dievybių ar šių vardų nepažinojo. Be to, remiantis Keleminos tekstais, galima spėti, kad kai kurių mitologinių įvaizdžių prototipai tikrai yra senosios slavų dievybės. Keleminos rinkinys gerai pristato slovénų demonologiją su gausybe įvairių mitologinių būtybių (*Divji mož*, *Gorni mož*, *Škrat*, *Škopnik*, *Čatež*, *Kutent*, *Vile*, *Rojenice*, *Belin*, *Mora*, *Trutamora* ir kt.).

Kartu su Kelemina ir vėliau etnologinę ir iš dalies mitologinę medžiagą produktyviai rinko ir sistemo F. Kotnikas, V. Möderndorferis, N. Kuretas, P. Zablatnikas, M. Matičetovas ir kt. Tuo pat metu pasirodo keletas mokslių straipsnių apie slavų tautosaką. Vienas pirmųjų bandymų yra J. Malo straipsnis apie mitologinę slovénų senovę (1940 m.), tačiau jis pernelyg chaotiškas ir nediferencijuotas, kadangi neskiria vėlesnės slovénų tradicijos nuo praslaviškosios ir kartais remiasi abejotinais šaltiniais.⁴⁹ Ši Malo veikalą sukriticavo F. Bezlaus, kuris pats, deja, savo 1951 m. straipsnyje neišsakė konstruktyvios nuomonės apie tai, ką galėtume pavadinti „slovénų mitologija“.⁵⁰ Keleriais metais anksčiau (1942–1945) pasirodė keletas rimtų moksliinių I. Grafenauerio tyrinėjimų

konkrečiomis mitologinėmis temomis.⁵¹ Taip pat žinomi ir svarbūs yra etnografiniai N. Kureto darbai, ypač „Mentinės slovėnų šventės”, kur pateikiama daug medžiagos apie slovėnų liaudies papročius.⁵² Tačiau didžioji Kureto duomenų dalis paimta iš jau skelbtų rinkinių. 1985 m. M. Matičetovas žurnale *Traditiones* pamégino aprašyti šiuolaikinę slovėnų mitologijos padėtį.⁵³ Jo apžvalga gana kritiška. Matičetovas mano, jog dauguma slovėnų mitologinių aprašymų yra išgalvoti arba neteisingai išaiškinti, o dauguma mitologinių būtybių (kaip antai *Kurentas*) tėra nekompetentingų rinkėjų fantazijos vaisius. Bet atrodo, kad pačios pagonybės egzistavimo slovėnų žemėse jis ne-neigia, nors žodžiu „mitologija” ar „ikikrikščioniškoji religija” ir nevartoja.

Neseniai pasirodė dar viena rimta knyga slovėnų kalba apie slavų ir slovėnų mitologiją.⁵⁴ Jos autorius D. Ovsecas mėgina aprašyti ir apibendrinti visa, kas žinoma apie slavų religiją, taip pat apie vietines demonologines tradicijas (taip pat ir apie slovėniškąją). Norėčiau pabrėžti, kad Ovseco knygą laikau ypač svarbiu įvykiu ne tik slovėnų mitologijos tyrinėjimams, bet ir apskritai slavų mitologijai. Čia nenorėčiau kalbėti apie lunariškumo teoriją. (Man sunku ją priimti, bet ne todėl, kad manau, jog solariškumas ir lunariškumas nebuvu tokie svarbūs mitologiniams slavų mentalitetui. Oficialus pagoniškas slavų (kaip ir baltų) kultas buvo pakankamai gerai išvystytas, manau, kad jis jau buvo aukštesnio lygmens ir rėmėsi kitais principais palyginti su kultais, kuriems yra svarbus ryšys su saule ir mėnuliui, nors dangiškų vestuvių motyvas egzistuoja ir aukšciau analizuotose mitologinėse tradicijose.) Manau, kad Ovseco knyga puikiai apibendrina visą jau žinomą medžiagą.⁵⁵

Taigi galime daryti išvadą, jog slovėnų mitologija pri-statyta pakankamai gerai. Dabar turbūt būtų prasminga paméginti rekonstruoti seniausią slovėnų mitologinės tradicijos kladą. Ar įmanoma surasti nors mažiausius senųjų slavų dievybių pėdsakus slovėnų tautosakos palikime? *Perunas* iš Keleminos rinkinio greičiausiai nėra autentiška figūra. Kita vertus, Malas savo veikale apie slavų mitologiją pateikia keletą slovėniškų sakinių su *Peruno* vardu. Jų pakartoja ir M. Matičetovas minėtame straipsnyje apie Kurentą: „Daugiau ar mažiau išreikšto tikėjimo pėdsakų Slovėnijoje neaptikome; išimtis tėra *Perunas*, išlikęs žodiniame palikime nuo Porabjės iki Ptujo kalno kaip griausmavalddžio sinonimas: *Perün bije, Parün je fčesnā*”. Jei šie duomenys teisingi, tai tokia medžiaga vertinga rekonstrukcijai ir yra geriausias nenutrūkstamos liaudies tradicijos įrodymas: nuo oficialios pagonybės iki folklorinio palikimo. Jei būtų įmanoma kaip nors patvirtinti ir Keleminos *Mokoškos* autentiškumą, tai būtų dar vienas argumentas hipotezės apie slovėnų tautosakos archaiškumą naudai. Kituose netiesioginiuose senosios mitologinės tra-

dicijos fragmentuose minimi, pavyzdžiui, vietovardžiai (plg. *Triglav*, apie kurį jau daug rašyta, *Velenje*, *Trojane*, *Šentvid*, *Hrastnik* ir kt.).⁵⁶

Dabar, remdamasis slovėnų tautosakos medžiaga, pa-teiksiu rekonstrukcijos bandymą, o paskui dar kai kurias baltų ir slavų paraleles.

Rekonstrukcija yra susijusi su Kresniku, labai gerai ži-noma slovėnų mitologine figūra.⁵⁷ J. Keleminos rinkinyje yra bent keletas faktų apie Kresniką. Jo nuomone, tai mitologinis slovėnų tradicijos įvaizdis, palaipsniui rutuliojėsis nuo kažkokios dievybės, per dieviškojo herojaus hipostazę, iki legendinio slovėnų kunigaikščio.⁵⁸ Vienuo-se padavimuose Kresnikas yra dangaus valdovas, kituose – kažkokia maža lokali mitologinė būtybė, kovojanti su kitomis chtoniškomis būtybėmis, kaip antai *štrige*, *zmaj*, *lintvor*, *tolovaj*, *pozoj*, *kače* arba *kačja kraljica*, *kačji kralj Babilon* ir t.t. Savo paskutinėje hipostazėje Kresnikas, remiantis vėlesniais folkloro šaltiniais, yra Vurberko kuni-gaikštis, tēsiantis kovą su ta pačia chtoniška būtybe, su kuria kovojo pirmasis mitologinis Kresnikas. Kelemina pamini ir blogajį Kresniką, arba Vidoviną, gerojo Kresniko priešininką. Kelemina sako, kad visi tie tautosakos veikėjai yra skirtini Kresnikai. Tačiau gana aišku, jog kal-bama ne apie skirtingus Kresnikus, o apie tos pačios mi-tologinės būtybės – „protofigūros” skirtinges vystymosi fazes, jai mainantis kartu su istorine visos slovėnų tauto-sakos raida, kadangi visų pasakų apie Kresniką schema visuomet vienoda. Kažkokia chtoniška būtybė (Kresniko priešininkas) kažką iš Kresniko pavagia. Dažnai jo gyvu-lius (avių bandą, karvę, oži su aukso barzda) arba jo žmo-ną, nuotaką, seserį. Kresnikas pradeda kovą su priešu, trenkia jam kūju, strėle, perkūnu ir galiausiai chtoniškojo priešo auką išgelbsti. Paprastai po mūšio lyja, arba ant laukų byra auksinai kviečiai. Pasakų apie Kresniką turi-ny sava struktūra visiškai sutampa su rekonstruotuoju slavų mitologijos „pagrindiniu mitu” apie griausmaval-džio ir žemesniojo pasaulio būtybės dvikovą. Kresniko bruožai visiškai sutampa su griausmavalddžio bruožais (žai-bas, perkūnija, griaustinis, lietus, taip pat kūjis, plg. Toro kūjį germanų mitologijoje ir pan.). Chtoniškoji dievybė gali sutapti su pirminiu Velesu, kuris, be kita ko, yra ir gyvulių dievas, todėl ir mėgina vogti iš Kresniko būtent kaimenę ar karves.

Remdamiesi šia medžiaga, galime spėti, jog Kresni-kas yra vėlesnis slovėniškas slavų griaustinio dievo Peru-no variantas. Tuo pačiu negalime nepaisyti faktu, kad Kresniko vardas yra apeliatyvinis, t.y. epitetinis kažkokios aukštesnės dievybės vardas. Tai tampa pakankamai aki-vaizdu pažvelgus į slaviškojo žodžio *kres* etimologiją (Vas-meris, Bezlajus, Trubačiovas ir kt.), siejančią jį su „ug-

nies” bei „smūgio”, taigi – perkūnijos savokomis, nes ši kaip tik reiškia smūgį su ugnimi ir yra viena pagrindinių Peruno savybių. Priimdam iš hipotezė (kad Kresnikas yra vėlesnė slovėnų pirminio slavų griaustinio dievo hipostazė), galime tarti, kad slovėnų mitologija yra vienintelė iš slavų tradicijų, kurioje taip gerai ir pilnai išliko vadinamas slavų mitologijos pagrindinis mitas. Kita vertus, Ivanovas ir Toporovas „pagrindinį mitą” rekonstravo visai be slovėnų medžiagos, bent jau be Kresniko motyvų. Todėl paralelė Kresnikas – Perunas savo ruožtu įrodo pagrindinio mito rekonstrukcijos pagrįstumą.

Kiti pavyzdžiai yra susiję ne tik su slavų, bet netgi su baltoslavų mitologijos tam tikro fragmento rekonstrukcija.⁵⁹ Su „sloveno–baltica” vaisingai dirbo F. Bezlaus, pirmiausia leksikologijos srityje,⁶⁰ o paskui ir mitologijos.⁶¹ Labai įdomiai jis lygina slovėnų *Kurentą* su jau minėta prūsų dievybe *Curcho*, kurią aptinkame kai kuriuose vokiškuose šaltiniuose ir kuri gali būti vaisingumo dievybė. *Curcho* susijęs su šiaudais (galbūt tiesiog yra javapjūtės „pasakutinis pėdas”). Prisiminus šiaudinių *Kurentą* ir kai kuriuos *Kurento* atributus, patvirtinančius jo ryšį su vaisingumu, taip pat su lytine, seksualine bei nešvankybės tematika, ši analogija bus savaip pateisinta. Viename trumpame savo straipsnyje žurnalo *Jezik in slovstvo* 1973–1974 metų numerijoje ir etimologiniame slovėnų kalbos žodyne Bezlaus iš tikrujų mėgina palyginti slovėnų *Kurentą* su prūsų *Curche / Curcho*.⁶² Abu yra kildinami iš šaknies *kur-, plg. liet. *kurti*.

Yra dar vienas baltų – slovėnų paralelės pavyzdys, susijęs su Kresniko figūra. Trijuose XV a. vokiečių šaltiniuose, kalbančiuose apie baltiškus (daugiausia prūsus) pagoniškus papročius, minima *Kresze* ‘kažkokia pagoniška šventė’. Ši žodis ir forma, ir reikšme galima palyginti su slavų *krēsъ ir slovėnų *kres* ‘ugnis prieš birželio 24-ąją’, kurio pirminė reikšmė – irgi pagoniška šventė. *Kresze* etimologija nėra visiškai aiški, nes pirminis baltiškas žodis turėjo turėti kitokią formą. Paralelė *kresze/kres* yra įdomi pirmiausia mitologiniame ritualiniame lygmenyje. Galima spėti, kad prūsus *kresze* atitinka pagonišką slovėnų ritualą *kres, kresovanje*. Tokia paralelė galėtų įrodyti pirminj elemento **kres* sakralumą visoje baltų ir slavų teritorijoje, be to, ji patvirtina slovėnų kalbos archajiškumą, nes šaknis *kres-* išsaugojo daugiau pirminių reikšmių nei kitos slavų kalbos. Vadinasi, galima spėti, jog dar baltoslavų bendrumo periodu būta tam tikrų apeigų, kurias galima pavadinti leksema *kres*. Slovėnų tradicijoje turime Kresniką ir kresnicas, dalyvaujančias *kres’o* apeigose, kurios galėtų būti dievo Kresniko „vaidilutės”. Jeigu taip, tai slovėnų tautosakos palikimas dar kartą įrodo savo archajiškumą.⁶³

Baigdamas paminėsiu dar kelias slovėnų–baltų, t.y. slovėnų–slavų–baltų mitologines bei folklorines parale-

les, kurios galėtų liudyti spėjamą baltų ir slavų atskirų lokalinių tradicijų bendrumą. Kalbos ir folkloro plotmėje slavų *nav'*, *navi*, slovėnų *navje* galima palyginti su *nāves mātes* figūra latvių liaudies palikime. Folklorinių siužetų bei mitologinių būtybių funkcijų lygmenyje būtų įdomu lietuvių *laumes, laimes* palyginti su slovėnų *rojenice / sojenice*, kurias aptinkame beveik identiškuose folkloriniuose motyvuose (plg. sakralinę ritualinę formulę *laimės lémė = sojenice sodijo*). Esu įsitikinęs, jog „sloveno–balticos” tema lingvistikai ir mitologijai žada ne vieną perspektyvą tēsinį.

[...]

Versta iš: Mikhailov N. Baltoslovanska mitologija – balt ska in slovanska mitologija – slovenska mitologija: Nekaj termiloških opomb // Traditiones 26: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje. – 1997. – P. 77–93.

Iš slovėnų kalbos vertė Laima MASYTĖ

NUORODOS:

1. Apie slavų mitologinę tradiciją ir jos slovėnų kaj „tēsinį“ dar žr. *Mikhailov N. Slovanska mitologija in slovensko bajeslovje // Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 1997. – Celovec, 1996. – P. 111–114.*
2. Dr. A. Pleterskis atkreipė mano dėmesį į galimą dalinę kai kurių baltų genčių „migraciją“ į pietus beveik iki dabartinės Slovėnijos. Tokią „migraciją“ esą galima atsekti remiantis archeologine medžiaga. Ši hipotezė labai įdomi, nors, kiek žinau, gausiuose veikalose apie baltoslavų protautę į ją niekada nebuvo žiūrima rimtai, nepaisant pakankamai gerai žinomas vadinamojo gintaro kelio teorijos (plg. *Spekke A. The Ancient Amber routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic. – Stockholm, 1957*). Už šiuos duomenis A. Pleterskui esu labai dėkingas, tačiau turiu prisipažinti, kad ši hipotezė man vis dėlto atrodo mažiau įtikima nei teorija apie tiesioginių baltoslavų protėvių („ankstesnių baltų“ arba „ankstesnių baltoslavų“) atėjimą į slovėnų žemes, kas taip pat galėtų paaiškinti archeologinės medžiagos „baltiškumą“.
3. *Brückner A. Starożytna Litwa: Ludy i Bogi. – Warszawa, 1904; Brückner A. Mitologia słowiańska. – Kraków, 1918 (paminėtinis itališkas vertimas: Brückner A. Mitologia slava. – Bologna, 1923); Brückner A. Die Slaven. – Tübingen, 1926 ir kt.*
4. Visų pirma žr. *Palm T. Wendische Kultstätten. – Lund, 1937.*
5. Tarp paskutinių publikacijų: *Rusanova I. P., Timoščuk B. A. Jazyčeskie svyatilišča drevnih slavjan. – Moskva, 1993. – Bibliografija.*
6. *Korošec J. Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. – Ljubljana, 1948.*
7. *Trumpai žr. Pleterski A. Ecclesia demonibus addicta: Povedka o poganskem svetišču v Millstattu // Zgodovinski časopis. – 1994, 3 (48), p. 297–306.*
8. *Velius N. (sudar.) Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. – Vilnius, 1996.*
9. Vienintelė išimtis yra vadinamas lenkų–jotvingių žodynėlis (vėlyvas kažkokios spėjamai baltų kalbos kai kurių glosų užrašy-

- mas su vertimu į lenkų kalbą), žr. *Zinkevičius Z. A Polish-Yatvianian Vocabulary // Linguistic and Oriental studies from Poznań*. – Poznań, 1992, 1, p. 99–133 (esama ir rusiško bei lietuviško publikacijos variantų).
10. Trumpą baltų ir slavų tarpusavio santiukių apybraižą Slovėnijoje žr. Andrejaus Pleterskio knygoje apie slavų etnogenezę: *Pleterski A. Etnogeneza Slovanov*. – Ljubljana, 1990; taip pat plg. *Pleterski A. Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav // Zgodovinski časopis*. – 1995, 49, 4(101), p. 537–556; *Pleterski A. Balten in der Ethnogenese der Slawen // Res Balticae* 1997. – Pisa, 1997. – P. 79–88.
 11. Apie slavų etnogenezę atsižvelgiant į baltų temą esama daugybės darbų. Paminėsime tik dvi paskutinių metų išėjusių didžiausias knygas: *Trubačov O. N. Žtnogenez i kul'tura drevnejših slavjan*. – Moskva, 1991; *Golab Z. The Origins of the Slavs: a Linguist's View*. – Columbus Ohio, 1992. Taip pat žr. *Sedov V. V. Proishoždenie slavjan i mestonahoždenie ih prarodiny: Ras-selenie slavjan v V–VII vv. // Očerki istorii kul'tury slavjan*. – Moskva, 1996. – P. 15–115.
 12. Apie „balto-slavistikos“ istoriją žr. *Toporov V. N. Iz istorii izučenija drevnejših balto-slavjanskih otnošenij // Učonye zapiski Instituta slavjanovedenija*. – T. XVII, 1959; *Toporov V. N. Novejše raboty v oblasti izučenija balto-slavjanskih jazykovyh otnošenij // Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* 3. – 1958; *Toporov V. N. Iz istorii izučenija drevnejših balto-slavjanskih jazykovyh otnošenij // Učonye zapiski Instituta slavjanovedenija*. – T. XXIII, 1962. Tarp paskutiniųjų publikacijų baltoslavų klausimų žr. *Poljakov O. Das Problem der balto-slavischen Sprachgemeinschaft*. – Frankfurt a. M., 1995; schematiškai įvairias baltoslavų bendrumo teorijas pristato *Dini P. U. Le lingue baltiche fra il II e il III millennio d. C. // Banfi E. (ed.) La formazione dell'Europa linguistica: Le lingue d'Europa tra la fine del I e del II millennio*. – Firenze, 1993. – P. 197–254.
 13. *Trubačov O. Jazykoznanie i žtnogenez slavjan: Drevnie slavjane po dannym žtimologij i onomastiki // Slavjanskoe jazykoznanie: IX meždunarodnyj sjezd slavistov: Doklady sovetskoy delegacii*. – Moskva, 1983. – P. 231–270; *Toporov V. K rekonstrukcii drevnejšego sostojanija praslavijanskogo // Slavjanskoe jazykoznanie: X meždunarodnyj sjezd slavistov: Doklady sovetskoy delegacii*. – Moskva, 1988. – P. 264–292; *Trubačov O. N. Slavjanskaja žtimologija i praslavjanskaja kul'tura // Ten pat.* – P. 292–347 bei kt.
 14. *Mannhardt W. Letto-preussische Götterlehre*. – Riga, 1936.
 15. // *Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos / edidit Carolus Clemen, fasciculus VI*. – Bonnae, 1936.
 16. *Balys J. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose // Tautosakos darbai*. – T. III. – Kaunas, 1937. – P. 149–238; *Balys J. Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje // Tautosakos darbai*. – T. IV. – Kaunas, 1939 [šiedu ir kai kurie kiti J. Balio darbai 1998 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleisti atskiru, 1-uoju „Raštu“ tomu. – red. past.]; *Balys J. Dvassios ir žmonės: lietuvių liaudies sakmės*. – Bloomington, 1951; *Balys J. Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*. – Chicago, 1966 ir kt.
 17. *Biezais H. Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der Forschungen // Arv.* – T. IX. – Uppsala, 1953. – P. 65–128; *Biezais H. Der steinere Himmel // Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis*. – Uppsala, 1955; *Biezais H. Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion // Acta Universitatis Upsaliensis: Historia Religionum* 1. – 1961; *Biezais H. Die himmlische Götterfamilie der alten Letten // Acta Universitatis Upsaliensis: Historia Religionum* 5. – 1972; *Biezais H. Beiträge zur lettischen Kultur- und Sprachgeschichte // Acta Academiae Aboensis: Ser. A: Humaniora* 47/2. – 1973; *Biezais H. Baltische Religion // Ström Å. V. Germanische und Baltische Religion*. – Stuttgart, 1975; *Biezais H. Lichtgott der alten Letten*. – Stockholm, 1976 ir kt.
 18. *Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmų būtybės*. – Vilnius, 1977; *Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžūra*. – Vilnius, 1983; *Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*. – Vilnius, 1987; *Vėlius N. Lietuvių mitologijos rekonstrukcija // Tautosakos darbai*. – T. II (IX). – Vilnius, 1993. – P. 545–570; *Vėlius N. (sudar.) Lietuvių mitologija*. – T. I. – Vilnius, 1995 [1997 m. išėjo ir antrasis šios antologijos tomas. – red. past.].
 19. Žr. 8-ą nuorodą.
 20. Baltiškus teonimus pateikiu sąlygiškos rekonstrukcijos pavadalu, plg. *Toporov V. N. Zametki po baltijskoj mifologii // Baltoslavianskij sbornik*. – Moskva, 1972. – P. 289–314.
 21. Žr. nesenai išleistą knygą apie Perkūną: *Laurinkienė N. Senovės lietuvių dievas Perkūnas*. – Vilnius, 1996.
 22. Žinomiausias ir kvalifikuočiausias, palyginti su kitaais, yra K. Baruono latvių dainų rinkinys: *Barons K. Latvju Dainas*. – T. I. – Jelgavā, 1894; T. II–V. – Pēterburgā, 1903–1915.
 23. *Meyer C. H. Fontes historiae religionis slavicae // Fontes historiae religionum ex auctoribus graecis et latinis collectos / editid Carolus Clemen, fasciculus IV*. – Berolini, 1931.
 24. Apie vėlyviasias rytu slavų „krikščioniškų“ dievų hipostazes višų pirma žr. *Uspenskij B. Filologičeskie razyskanija v oblasti slavjanskih drevnostej*. – Moskva, 1982.
 25. Plg. *Nahtigal R. Svėtotištis // Slavistična revija*. – 1956, IX, 1–4, p. 1–9.
 26. Plg. *Mikhailov N. Appunti su Belobog e Černobog // Ricerche slavistiche*. – 1994, XLI, p. 41–51; *Mihajlov N. Ešče raz o Beloboge i Černoboge // Slavjanovedenie*. – 1995, 3, p. 89–96.
 27. Plg. *Franz L. Falsche Slavengötter*. – Leipzig, 1941; *Unbegauen B. La religion des anciens slaves // Introduction à l'histoire des religions*. – Paris, 1948, 2, III, p. 389–445; *Stender-Petersen A. Russian Paganism // Russian Studies: Acta Jutlandica*. – 1956, XXVII/2, p. 44–53.
 28. Visų pirma žr. *Jakobson R. Slavic gods and demons // Jacobson R. Selected writings*. – T. VII. – Berlin–New York–Amsterdam, 1985. – P. 3–48.
 29. *Ivanov V. V. Toporov V.N. Slavjanske jazykovye modelirujušcie semiotičeskie sistemy*. – Moskva, 1965.
 30. *Ivanov V. V. Toporov V.N. Issledovaniya v oblasti slavjanskih drevnostej: leksičeskie i frazeologičeskie voprosy rekonstrukcii tekstov*. – Moskva, 1974.
 31. Plg. *Ivanov V. V. Toporov V.N. K rekonstrukcii Mokoši kak ženskogo personaža v slavjanskoj versii osnovnogo mifa // Baltoslavjanske issledovanija* 1982. – Moskva, 1983. – P. 175–197.
 32. *Tolstoj N. I. (sudar.) Slavjanske drevnosti: Žtnolinguistiekij slovar'*. – T. I. – Moskva, 1995 [1999 išėjo ir antrasis šio žodynų tomas. – red. past.].
 33. *Tolstoj N. I. Problemy rekonstrukcii drevneslavjanskoj duhovnoj kul'tury // Tolstoj N. I. Jazyk i narodnaja kul'tura: Očerki po slavjanskoj mifologiji i žtnolinguistikike*. – Moskva, 1995. – P. 41–60.
 34. Visų pirma žr. *Moszyński L. Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft*. – Köln-Wien, 1992.
 35. Žr. aukščiau nurodytus O. N. Trubačovo darbus.
 36. Visų pirma žr. knygą *Łowmiański H. Religia Słowian i jej upadek (w. VI–XII)*. – Warszawa, 1986.

37. Rybakov B. A. Jazyčestvo drevnih slavjan. – Moskva, 1981; Rybakov B. A. Jazyčestvo drevnej Rusi. – Moskva, 1987.
38. Toporov V. N. K rekonstrukcii drevnjegostojanja praslavjanskogo. – P. 275–276.
39. Kos M. Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. – Ljubljana, 1903. – T. I. – P. 272.
40. Ten pat. – P. 273.
41. Korošec J. Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. – Ljubljana, 1948.
42. Pirmiausia žr. Filipović M. Tragovi Perunova kulta kod južnih Slovena // Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. – 1954, 9, p. 63–80 ir kt.; taip pat Toporov V. N. Ešće raz o drevnih zapadnobalkansko-baltijskih jazykowych svjazjah v areal'nom aspektu // Slavjansko i balkansko jazykoznanje: Jazyk v ztnokulturnom aspektu. – Moskva, 1984. – P. 10–25.
43. Čausidis N. Mitske sliki na južnите Sloveni. – Skopje, 1994; plg. Pleterski A. Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih // Zgodovinski časopis. – 1996, 50, 2 (103), p. 163–185.
44. Novak V. Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev. // Traditiones. – 1973, 2, p. 35–62.
45. Žinoma, kalbame ne tik apie Linhartą. Džiaugiuosi dr. Marijos Stanonik pastaba, kuria ji atkreipė mano dėmesį į mitologinę Pohlino, Vodniko ir kt. medžiagą. Akivaizdu, kad archyvinė įvairių šaltinių medžiaga, susijusi su mitologine tematika, turi būti išanalizuota ir paskelbta.
46. Trstenjak D. Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie // Letopis Matice Slovenske. – 1869, 1–24; 1870, 1–25.
47. Slovēnū tautosakos rinkimo ir tyrinējimo apžvalgā su didele bibliografija žr. Kropej M. Pravlica in stvarnost. – Ljubljana, 1995. – P. 16–19.
48. Kelemina J. Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. – Celje, 1930.
49. Mal J. Slovenske mitološke starine // Glasnik Muzejskega Društva Slovenije. – 1940, 21, p. 1–37.
50. Bezlaj F. Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih // Slovenski etnograf. – T. III–IV. – 1951. – 342–353; plg. J. Malo (Mal J. Pripombe k slovenskemu bajeslovju // Slovenski etnograf. – T. V. – 1952. – P. 251–255) ir I. Grafenauer (Grafenauer I. Ali je praslovanska beseda 'bog' iranska izposojenka // Ten pat. – P. 237–250) replikas šiam straipsniui.
51. Plg., be aukščiau minėto straipsnio, Grafenauer I. Prakulturne bajke pri Slovencih // Etnolog 14. – 1942, p. 2–45; Grafenauer I. Bog–daritelj, praslovansko naivišje bitje, v slovenskih kosmoloških bajkah // Bogoslovni vestnik 24. – 1944, p. 57–97; Grafenauer I. Slovensko-kajkavskie bajke o Rojenicah-Sojenicah // Etnolog 17. – 1944, p. 34–51; Grafenauer I. Narodno pesništvo // Narodopisje Slovencev. – T. II. – Ljubljana 1945. – P. 12–85.
52. Kuret N. Praznično leto Slovencev. – T. I–II. – Ljubljana, 1989. – Antras leidimas.
53. Matičetov M. O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu // Traditiones. – 1985, 14, p. 23–32, plg. tā pati rusiškame vertime Matičetov M. O mifičeskikh suščestvah u slovencev i specjal'no o Kurente // Slavjanskij i balkanskij fol'klor. – Moskva, 1989. – P. 88–100.
54. Ovsec D. J. Slovanska mitologija in verovanje. – Ljubljana, 1991.
55. Plg. Mikhailov N. Rec.: D. J. Ovsec. Slovanska mitologija in verovanje. – Ljubljana 1991 // Ricerche slavistiche XLII. – 1995, p. 566–570.
56. Mitologinėms studijoms apie vietovardžius labai naudinga surinkta ir išanalizuota medžiaga yra: Dapit R. Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 1: Area Solbica / Stolvizza e Korito / Coritis. – Padova, 1995 ir kituose panašiuose žodynuose bei vietovardžių rodyklėse.
57. Išsamiau žr. Mikhailov N. Fragment slovenskoj mifopoetičeskoj tradicij // Koncept dviženija: Struktura slovesnyh i neslovesnyh tekstov slovjanskoy tradicij. – Moskva 1996. – P. 127–141.
58. Kelemina J. Min. veik. – P. 8–10.
59. Apie baltų – slovēnū mitologines paraleles žr. Mikhailov N. Baltico-Slovenica: Alcuni paralleli mitologici // Res Balticae – 1996, p. 151–178.
60. Bezlaj F. Einige slowenische und baltische lexikalische Parallelen // Linguistica VIII. – 1966–1968, p. 63–81; Bezlaj F. Spuren der baltoslawischen Wortmischungen // Baltistica X (1). – 1974, 21–30; Bezlaj F. Slovensko-baltijskie leksičeskie parallel // Baltistica, II priedas. – 1977, p. 15–19.
61. Bezlaj F. Slov. *irj-, *vyr-j in sorodno // Onomastica Jugoslavica 6. – 1976, p. 57–69; Bezlaj F. Sloveno-baltica // Jezik in slovstvo 2. – 1980–1981, p. 51–53.
62. Bezlaj F. Etimološki slovar slovenskega jezika. – Druga knjiga, K-O. – Ljubljana, 1982. – 112–113.
63. Naudojuosi proga trumpai atsakyti dr. Milkui Matičetovui į jo pastabas dėl mano paskaitos, už kurias esu jam labai dėkingas.

Pirma, niekas nebeabejoja, kad rekonstrukcija turi būti daroma atsargiai ir kad jos tikslas yra tik sąlygiška schema. Akiavaizdu, kad visi etnogenezės, istoriniai, kultūriniai ir pan. procesai pakankamai painūs ir nėra prasmės ieškoti slaviškų ar slovēniškų panteonų ar mėginti juos „konstruoti“. Nė vienas iš rimtų mokslininkų to jau ir nebedaro. Nėra abejonių, kad Linharto panteonas neegzistavo, tačiau Linhartas ir visi ankstesni bei vėlesni kronikininkai, metraštininkai, rinkėjai ir t.t. mums lieka svarbūs, nes suteikia tam tikros informacijos, kuria remdamies galime priartėti prie autentiško slavų ar slovēnų dvasiens kultūros sluoksnio.

Antra, nei autentiški liudijimai apie Kresniką (kuriuos užraše M. Boškovic-Stuli, žr. jos: Istarske narodne priče. – Zagreb, 1959), nei kitos, vėlesnės Kresniko hipostazės (plg. įdomū M. Matičetovo straipsnį apie informatorius, tvirtinusius, esą jis pats [jo brolis, kaimynas ir t.t.] yra Kresnikas) nepriestarauja hipotezei apie spėjamą pirmąjį Kresniko vaidmenį. Mitinių, tautosakinų ar folklorinių īvaizdžių evoliucija yra labai paplitęs reiškinys (visa klasicinė graikų mitologija remiasi liaudies tradicijos „literatūrizacija“; plg. istorines asmenybes, tampančias mitinėmis figūromis ir kt.). Atvirkščiai, galėtume pasakyti, kad seno tautosakinio īvaizdžio išlikimas šiuolaikiniame žodiniame palikime, nors ir labai modifikuotu pavídalu, yra geriausias įrodymas, kad šis īvaizdis pagonybės ar ankstyvosios krikščionybės periodu buvo svarbus.

Balto–Slavic mythology – Baltic and Slavic mythology – Slovene mythology. A few notices with regard to terminology Nikolai MIKHAILOV

The article weighs the justification of the technical term „Balto–Slavic mythology“, giving a short survey of basic data concerning paganism among the Balts and the Slavs and commenting on the current status of Baltic and Slavic mythology as a scientific discipline. In the final part of this paper, the author attempts to reconstruct a fragment of Slovene paganism and lists a number of Balto–Slavic parallels.

Dievas, keliaujantis inkognito

Rita TATARIŪNIENĖ

Straipsnio objektas – lietuvių etiologinių sakmių personės, keliaujanties, mokanties, bendraujanties su žmonėmis ir siekianties jų autentiškos reakcijos Dievas senelis. Tikslas – apžvelgti keliaujančio ir kontaktuojančio su žmonių pasauliu Dievo senelio vaizdinio skliaudą lietuvių liaudies sakmėse bei palyginti su funkciskai giminiškais vaizdiniais senovės graikų, indų, hantų ankstyvosios krikščionybės laikų religijose. Metodas – lyginamasis. Išvada – lietuvių liaudies etiologinių sakmių keliaujančio ir siekiančio autentiško žmonių atsako Dievo senelio vaizdinus gali būti nagrinėjamas plačiame religijų istorijos kontekste. Antra vertus, lietuviškoji keliaujančio Dievo versija išsiskiria, regis, nebūdingu kitoms religijoms slaptumu ir aplinkinius provokuojančiu elgesiu.

„Sako, kitą kartą ponsdievs, apsimetęs senu ubageliu, vaikščiodamas po svietą, nepažistamiems stebuklus daręs“ [ŠLSP, p. 46]; „Kitą kartą éjo su lazda pašonéje Dievas senelis ir mokino žmones geru pavyzdžiu“ [MT IX, p. 107, Nr. 265] arba „Dievui raikéja toli važiuoti, o gaidys pribudina Dievų“ [LTR 1418/859/J]. Dievas, apsimetęs seneliu ir vaikščiojęs po žemę kaip teisingumo įsikūnijimas bei kultūros pradininkas, turi analogijų graikų ir indų tradicijose.

Tikéjimai, jog dievai gali keliauti ar keliauja žeme, buvo plačiai paplitę. To liudijimų galima rasti net ankstyvosios krikščionybės laikų Šventojo rašto „Apaštalu darbuose“. Pavyzdžiu, Apd 14, 8–18 kalbama, kad Listroje gyvenęs vyras nesveikomis kojomis. „Jis buvo luošas nuo pat gimimo, niekuomet nė žingsnio nežengęs“. Paulius jį išgydė. „Minia, pamačiusi, ką padaré Paulius, émē garsiai šaukti: ‘Dievai, pasivertę žmonėmis, nužengé pas mus! Barnabą jie vadino Dzeusu, o Paulių – Hermiu, nes jis vadovavo kalbai’. Pauliu su Barnabu šaip ne taip pavyko perkaltę žmones neaukoti jiems vainikais papuoštu jaučių, kaip kad buvo iþprasta aukoti dievams, nes jie, Paulius ir Barnabas, esą tik mirtingi žmonės.

Lietuviai etiologinių sakmių Dievas senelis dažnai paverčia prasižengélius gyvuliais. Kaip antai: nepaklusnus žmogus, išleidęs iš Dievo duoto maišo visas bjaurybes – rupūžes, vorus, gyvates, yra paverčiamas gandru [MT IX, p. 38, Nr. 59], išsidus ponas – kalakutu [MT IX, p. 46, Nr. 103], žiaurus – varnu [MT IX, p. 64, Nr. 150]. Mergaitę, vis skundusią žmones, neva jie duonos trupinius méto, Dievas paverčia voru [MT IX, p. 20, Nr. 32], o kitą, už nepaklusnumą, šykštumą, – gegute [MT IX, p. 46, Nr. 108]. Įvairiai, tiek antropomorfinių, tiek zoomorfinių pavidalaus žeméje gali pasirodyti Dzeusas bei kiti graikų dievai. Antai Dzeusas, pasivertęs gulbinu, aplanko Ledą, o Persefonei pasirodo gyvatés pavidalu. Pasivertęs jaučiu jis pagrobia Europą, o savo mylimąsi, norédamas apsaugoti nuo žmonos Heros pykčio, paverčia įvairiai gyvūnais [10, 1, p. 465]. Galbūt todéi senieji Graikijos gyventojai nepažistamus keliautojus, ypač elgetas, stengdavosi gražiai ir svetingai priimti. Užuominą i tai galime rasti vienoje iš Homero „Odisėjos“ giesmių, kurioje sakoma:

„Kaip negražu, Antinojau, taip skriausti elgetą seną.
Baigsi blogai, jei čia iš dangaus koks dievas atejės.
Juk ir dievai, prisimetę svečiais iš tolimo krašto
Ir apsirengę prastai, per miestus ir per kaimus keliauja,
Taip nedorumą žmonių ir jų dorybes išbando“

[4, p. 316].

Panašų neatpažintų keliaujančių dievų motyvą galime rasti ir Ovidijaus „Metamorfozėse“, tik čia jau išrutuliotas siužetas, žinomas ir lietuviškoje tradicijoje [7, p. 218–221]. Tai pasakojimas apie Filemoną ir Baukidę, beturčius senukus, kuriuos aplranko, „mirtingais žmonėm pasivertę, tévas Jupiteris ir su savaja lazda Atlantidas“. Dievai apéjo „šimtą namų“, tačiau niekur negavo nakvynės, ir tik vienintelai Filemonas su Baukide juos priémė, sušildé prie židinio, pamaitino šventėms taušotu kumpiu. Už gerą širdį dievai jiems atsidékoja:

„Esam dievai, – pasako. – Bausme užtarnauta kaimynai Savo kaltybes nuplaus. O jums bus leista išlikti Negando nepaliestiemis...“ [7, p. 221].

Dievai apsaugo senukus, kad nepaskęstų baloje, užtvindžiusoje visą kaimą, bei išpildo Filemono ir Baukidés norą tapti žyniais, o sulaukus amžiaus galo, kartu numirti.

Hantų mite apie aukščiausią dievybę Numi Torumą (personalifikuotas dangus) minima jo ilga kelionės lazda, į kurią jis remiasi kairiuoju skruostu [9, p. 104]. Ir nors Numi Torumas yra daugiau séslus dievas (visus jo paliepimus vykdo jaunesni dievai – jo sūnus, dukté ar jaunesnis brolis, kurie, beje, ir atneša jam visas naujinias apie gyvenimą žeméje), jo kelionės lazda yra lyg ir užuominia į tuos laikus, kuomet šis dievas dar palikdavo savo dangiškąją buveinę ir leisdavosi į kelionę po žemę. Lietuviai etiologinėse sakmėse taip pat esama Dievo lazdos motyvo: „Atéjo Dievas, lazda pasirémes. Sudavé ja ožkai, ta atgijo ir pasileido bégerti per laukus“ [LTR 4793/24/J]. Be kelioninės lazdos, Numi Torumas turi ir daugiau panašumų su lietuvių Dievu, svarbiausiai iš kurių būtų funkciniai. Numi Torumas, kaip ir lietuvių Dievas, dalyvauja kuriant pasaulį (iþvirtina žemę, kad ši nesisuktu), nustato žmonių gyvenimo trukmę, išmoko žmones įvairiausiu amatų ir pan. [10, 2, p. 227]. Keliaujančio Dievo užuominą galima aptiki ir šiuose lietuvių tradiciniuose posakiuose: „Vienam Dievas nueidamas, kitam pareidamas“ [3, p. 138]; „Kur tu su tokia koja nuklūsosi Dievo kelią?“ (taip sakoma, norint pabrëžti tolimą kelią) [8, p. 55].

Hinduizmo mitologijoje populiarus yra į žemę nuženguosius ir mirtingu pavidalu įsikūnijusios dievybės, vadinais avataros, motyvas. Tikima, jog dievybė tai daro tam, kad „išgelbétų pasaulį“, atstatytų teisingumą, atlygintų už gerus darbus arba apgintų savo pasekėjus. Tokia dievybė iš dalies išsaugo savo dievišką prigmą, o iš dalies perima žemiškają [10, 1, p. 24]. Hinduizme ypač populiarūs Višnaus avataros, arba įsikūnijimai; kai kurie iš jų tiesiog virsta savarankiškomis populiariomis hindų panteono dievybėmis – visų pirma tai Rama ir Krišna. Kai kada tokie avataros gali apsireikšti antropomorfi-

niai, kartais – zoomorfiniai pavidalai ir pasiekti norimų rezultatų. Višnus, pasivertęs žuvimi (*Matsya avatāra*), tvaro metu išgelbsti indiškajį „Nojų“ Vaivasvatą, o kaip *Kalki avatāra* (apokaliptinis baltas raitelis su kardu rankoje) pranašauja bei ruošia naują tobulybės era. Brahmanose kalbama apie tris Višnauš žingsnius. Juos žengę Višnus suteikę dievams valdžią. Pirmajį žingsnį Višnus žengė žemę, antrajį – ore, trečiuoju pasiekė dangą (plg. Dievo senelio keliones) [1, p. 164]. Višnus turi 10 avatarų, bet jis stipriai lenkia 28 avatars turintis Šiva, nors pastarieji ne tokie populiarūs. Tačiau mums jis ganētinai įdomus tuo, kad pasirodo senio ar asketo (sanjasino) pavidalu ir moko jogos paslapčių [10, 1, p. 24–25].

Kartais dievai taip elgiasi siekdamai kažkokiu asmeniniu tikslu, ir jiems tokie pasivertimai nesudaro jokių sunkumų. Papras tai šitaip dievai išsaugo savo inkognito. Lietuvių Dievas senelis, pasiodydamas kaip elgeta, irgi siekia likti neatpažintas. Atrodo, kad tokie dievų žemiskieji apsireiškimai priklausytu senai bendraindoeuropietiškai tradicijai. Mus pasiekusi lietuviška jos atmaina turi savų ypatumų. Visų pirma, Dievas senelis, vaikšiodamas po žemę, neturi jokių „dieviškų atributų“, priesingai, jis nesysk tyčia pasirenka pavargėlio senuko, apdriskusio ubago išvaizdą ir, virtęs anoniminiu elgeta, stebi aplinką, provokuoja žmones bei atitinkamai reaguoja į jų elgesį (pavyzdžiu: „Po kelių dienų senelis sugrįžęs pas artoją paklauso: ‘Kas tave, vaikel, išmokė taip gražiai arti’. Jis atsakė: ‘Anadien toks senelis apsistojo ir pamokė, labai jam dėkui’. Senelis jam pasakė: ‘Ir dirbai, ir atils turési’“. Tuo tarpu jo pamokta austi mergaitė pameluoja ir atsako, kad pati išmokusi taip gražiai austi, todėl senelis ją ir nubaudžia: „Dirbsi, dirbsi ir neturési atilsio“ [BLLS, p. 37, Nr. 110].) Kitų religijų dievai tokioms provokacijoms nesiryžta, nebent labai retai. Graikų dievai, kaip jau buvo minėta, dažniausiai siekia asmeniškų tikslų; kartais jam tai pavyksta, kartais jo tikrają esybę atskleidžia tik žmogui paskirta bausmė, iš kurios tasai ir supranta, su kokių nepaprastu elgeta ar seneliu susidūrė (pavyzdžiu: „Par dyliku metų pons bestovédamas, no tarnų apkupiamas ir pavalydinamas, labai išmoko ubagus mylēti, nes suprato, jogei tas ubagėlis yra buvęs pats ponsdievius“ [ŠLSP p. 46]).

Apibendrinant galima pasitelkti G. Lančkovskio išskiriamus penkis mitams apie žemiskias dievų keliones būdingus motyvus [5, p. 253]:

– *Dingusio dievo ieškojimas*. Šiam motyvui priklauso mitai apie Ozirį ir Izidę, Demetrą ir Korą – Persefonę.

– *Žemės užvaldymas*. Tai mitai apie dievus, kurie iškuria naujus miestus ar gyvenamas vietoves ir jose įsikuria. Jiems priklauso Višnus, Odinas.

– *Normų bei institucijų iškūrimas*. Tai mitai apie dievus kultūrinius herojus, kurie sukuria arba patobulina gyvosios gamtos objektus, išmoko žmones įvairiausią darbų, duoda žmonėms įstatymus, sutvarko visuomenę.

– *Žmogaus išbandymas*.

– *Apsilankymas ir palaiminimas*.

Keturi pastarieji motyvai būdingi ir baltiškajai tradicijai bei yra tiesiogiai susiję su mūsų nagrinėjamu Dievu seneliu.

– *Žemės užvaldymas*. Šiam motyvui priklauso lietuvių etiologinės sakmės apie žemės (pasaulio) sutvėrimą, gyvosios ir

negyvosios gamtos sukūrimą. Pavyzdžiu: „Dievas, sutvėrė žemę, sumanė joje apgyvendinti visokiu paukščiu. Tada sutvėrė visokiu paukščiu...“ [BLLS, p.10, Nr. 27]; po to „...Dievas sutvėrė rugi, kvieti miežį ir avižą ir išsiuntė į žemę“ [BLLS, p. 105, Nr. 315]; o „vaikšiodamas po žemę, sodino žolynus, visokias žoles, daržoves...“ [LTR 5093/140]; arba Dievas, „sutvėrės visatą ir visus gyvulius, atsisėdo pailsėti ir pasidžiaugti savo darbu“ [MT IX, p. 16, Nr. 23]; „Sutvėrė ponas Dievas dangų ir žemę, Saulę ir mėnesį, ir žvaigždes, ir visą sutvėrimą ir liepę vienam kito nesiliesti ir nesikrivdyti“ [MT III, p. 96].

Normų bei institucijų iškūrimas. Čia derėtų prisiminti L. Jucevičiaus užrašytą padavimą apie Išmintą, kuris išmokė lietuvius šaudyti iš lanko, seti javus, „pareiškė visai tautai dangaus taisykles, pagal kurias ji turėjo gyventi. Kolei lietuviui jo išakymus vykdė, tolei buvo laimingi“ [MT IX, p. 4]. Tradicinė sakmė Dievo senelio funkcija ir yra žmogaus gyvenimo, tarpusavio bendravimo normų nustatymas, įvairių darbų paskirstymas ir pan. Pavyzdžiu: „Senovėje, kada Dievas sutvėrė pasaulį, liepė susirinkti visiems žmonėms, kad paskirtų kiekvienam kokį amatą. Suėjo žmonės aplink Jo sostą ir laukia Dievo ateinant. Dievas atsinešė su savimi du maišu, kuriuose buvo sukrauti visi žmonių amatai. Atidarės maišą ēmė skirti kiekvienam iš eilės kokį [nors] amatą“ [BLLS, p. 36, Nr. 107]. Arba: „Kitą kartą Dievas, pasivertęs pavargusiu seneliu, vaikščiojo po pasaulį ir mokė žmones įvairių darbų“ [MT IX, p. 134, Nr. 333]. Išmokinna javus guberni statyti [MT IX, p. 149, Nr. 357], kulti [MT IX, p. 134, Nr. 333], padirba dalgi ir išmokinia juo javus pjauti [MT IX, p. 149, Nr. 356], išmokinia arti [MT IX, p. 101, Nr. 240; p. 149, Nr. 360], pasidaryti žagré [MT IX, p. 83, Nr. 195], pasitaisyti verstuvę ir iš abiejų galų arti [MT IX, p. 148, Nr. 353], namus statyti [MT IX, p. 124, Nr. 309], austi [MT IX, p. 148, Nr. 358; p. 102, Nr. 240], pamokina moteris, kaip pasitaisyti nytis, skietą, šaudykłę [MT IX, p. 97, Nr. 221], o vyros, kaip pasidaryti spragilus ir kulti javus [MT IX, p. 134, Nr. 333]. Pamokina koše su pienu valgyti [MT IX, p. 150, Nr. 359], meistrus – rastą priurdurti, o gaspadinę – miežių kruopomis vištysti lesinti, žmones – troboj langą iškirsti, kad būtu šviesu [ŠLSA, Nr. 436].

Žmogaus išbandymas. Tai keliaujančio Dievo senelio (arba jis pakeitusio Jézaus ar šv. Petro) kontaktai su žmonėmis, siekiant išprovokuoti jų autentišką reakciją į vieną ar kitą Dievo prašymą (nakvynės, maisto, išmaldos) ar pamokymą ar pan. Pavyzdžiu, vienoje sakmėje keliaujantis senelis, nuskurdęs, išvargęs ir išalkęs, užsuka pas žmones ir prašo pavalygti. Atnikėlęs iš suolo vyras liepę žmonai pavalyginti senelį, tačiau ta pikta atkirto: „Patsai ir tavo vaikai neturi ko valgyti ir dar nori visokias valkatas maitinti! Tegul sau eina toliau!“ Vyros, nutaikęs, kai jo žmona nemato, vis dėlto išpila seneliui stiklinę pieno ir parodo namus, kur jam tikrai duos pavalygti. Senelis atsidėkoja: nuo tol puodynėje, iš kurios jam išplėstiklinę pieno, pienas nebeišsenka, ir vyras su vaikais „daug metų laimingai gyveno“. O moterį Dievas senelis pavertė kiaule [MT IX, p. 97, Nr. 222]. Taigi moteris, kuri rūpinosi savo vargingai gyvenančia šeima ir alkanais vaikais, paverčiama kiaule, o motinos netekę vaikai su tévu laimingai gyvena toliau. Atrodo, jog Dievui nerūpi, kad jo žiaurūs veiksmai išardė šeimą ir paliko našlį su vaikais, kurių laimė dabar tampa sotus gyvenimas. Tieša, jų pačių požiūris į tokią laimę sakmėje neaptariamas (plg. BLLS, p. 37, Nr. 110; MT IX, p. 222-223).

Apsilankymas ir palaiminimas. Tai taip pat vienas iš Dievo kelionės tikslų, tiesiogiai susijęs su tuo, kaip žmogus išlaikė jam Dievo duotą išbandymą. Taigi galingasis ir prakilnusis dorovės

sergėtojas bei puoselėtojas ne tik baudžia žmones. Dosnus, sažiningus, tvarkingus, mokančius tesėti savo žodį ir pasitenkinančius tuo, kas duota, Dievas apdovanoja: palaimina [MT IX, p. 213, Nr. 425], duoda gražius namus [MT IX, p. 216, Nr. 429; p. 176, Nr. 396], daug turto [MT IX, p. 219, Nr. 433] arba valgio [MT IX, p. 213, Nr. 426; p. 214, Nr. 427]. Antai populiarojoje pasakoje legendoje „Trys norai” (KLPTK II r., 750 A) neturtingi žmonės priima nakvoti senelį elgetą. Šis gi atsidėkodamas palinki, kad šeimininkė pradėtą darbą dirbtų visą dieną: toji tik pamatuoją drobės gabalą ir primatuoją pilną trobą.

Aptartas sakmes galima būtų laikyti atspindint pirmapradij įvykį, anot M. Eliade's, atsitikusį laiką pradžioje, *ab initio*. Remiantis M. Eliade's terminologija, tokios sakmės bei pasakos yra savotiškas mitas, pasakojimas apie tai, kas atsitiko *in illo tempore*, ką nuveikė dievai (Dievas) laiką pradžioje. „Papasakoti” kokį nors mitą – tai paskelbtai, kas įvyko *ab origine*. Kartą „papasakotas”, t.y. atskleistas, mitas tampa nepaneigiamą tiesą: jis yra absoluti tiesa [11, p. 63]. Todėl ir visus Dievo žmonėms parodytus darbus, elgesio, bendrabūvio taisykles galime traktuoti kaip pavyzdinius modelius, kurie pradėjo *būti*, egzistuoti. Šiose sakmėse dominuoja didaktinė potekstė, į kuriaj Dievas nori atkreipti žmogaus dėmesį, taip stengdamasis ji orientuoti į transcendentinį (Dieviškajį) modelį.

Aptartas Dievo elgesys su žmogumi leidžia jį vadinti „provokuojančiu Dievu”. Dievas savo veiksmais siekia sukelti žmogaus reakciją, t.y. žmogus, Dievo išprovokuotas, atsiskleidžia visomis savo neigiamomis ir teigiamomis savybėmis, visa savo autentiška žmogiškaja prigimtimi. Tai ir yra pagrindinis keliaujančio Dievo (senelio, elgetos) tikslas. Velnias ir Perkūnas tokio autentiškumo niekada nereikalauja. Jie priima žmogų tokį, koks jis yra; jei žmogus jiems padeda, jie atsidėkoja ir nesileidžia į gilesnę analizę. O prieš Dievą žmogus atsiskleidžia radikalai, kitaip sakant, Dievas pats yra radikalus ir iš žmogaus reikalauja radikalais elgesio. Tokio reikalavimo liudijimą galime įžvelgti ir tokioje žinomoje Bychovco kronikos vietoje kaip: „Ir jeigu kurio nors lietuvių kunigaikščio arba didiko kūną degindavo, tai prie jo dėdavo lūšies ar lokio nagus. Mat tikėjo, kad ateisianti teismo diena, ir vaizdavosi, kad ateisiasi Dievas, kursai, ant aukšto kalno sėdėdamas, teisiąs gyvuosius ir mirusiuosius. O i tą kalną be lūšies ar lokio nagų būsią sunku kopti. Ir dėl to prie jų dėdavo tuos nagus, su kuriais jie turėsia iškopti į tą kalną ir stoti Dievo teisman” [6, p. 60–61]. Iš tiesų – tai archajinis vaizdinys, jungiantis tiek krikščioniškus, tiek pagoniškus elementus.

Dievas yra Pradas ir, atstovaudamas precedentui, parodo, ir kaip jis pats reiškiasi žmonėse, ir kaip žmonės atsiliepia į Pradą. Galima teigti, kad bausdamas, atsidėkodamas, mokydamas, kontroliuodamas ar kaip kitaip veikdamas žmogų Dievas tikrina savo paties atspindžio autentiškumą, t.y. žiūri, kiek žmogus gyvena pagal pirmapradij archetipą (elgesio pirmavaizdį). Antra vertus, paties Dievo elgesys, kurį žmogus tik kartoja ir už tai atsako, yra nekvestionuojamas kaip ir mitai [2, p. 24–49]. Dievas yra toks, koks yra, ir nereikia tikėtis, kad jo elgesys atitiks mūsų nuomonę apie tai, kaip Dievui derėtų elgtis.

Net padarės labai mažą, kartais, mūsų suvokimu, išvis nereišmingą, tiesiog absurdą pražangą, žmogus baudžiamas, ir net labai griežtai: jis iškart „išvaromas” į gyvūniškajį lygmenį. Tai ypač akivaizdu šioje sakmėje: piemenukai maudėsi upėje ir, pamatę ateinantį Dievą, šoko rengtis, tačiau suspėjo tik marškinius apsivilkti. Dievas juos pamatęs ir taręs: „Kad jūs tokie ir liktumėt”. Ir šie pavirto gužais [LTR 120813/1279].

Labai griežta bausmė vaikams, kurių prasižengimas tebuvo tas, kad jie sutiko Dievą vienmarškiniai. [Dar plg. LTR 1253/80/, 1714/871/, 2560/326/] Ir nors gyvūnų sfera, kaip ir žmogiškoji, taip pat yra Dievo galios kontroliuojama, tačiau žmogui, jo suvokimo ribose, joje atsidurti už išklydimą iš archetipo yra didelė bausmė, o gyvūnų pasaulio atstovams panaši bausmė, t.y. perkėlimas į kitą egzistencijos lygmenį, jau nebetaikoma.

Reikėtų pažymėti, kad Dievo bausmė nėra tolygi tai „bausmės” sampratai, kuri mums šiandien išprasta. Iš tikrujų Dievas ne tik baudžia, bet ir didaktiškai pamoko. Tai apskritai įvairiai-lypé Dievo raiška.

SANTRUMPOS:

- BLLS: Lietuvių liaudies sakmės. – T. 1 / Parengė J. Balys. – Kaunas, 1940.
KLPTK II r.: Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas (rankraštis).
LTR: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
MT: Mūsų tautosaka: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. – T. III–IX. – Kaunas, 1931–1935.
ŠLSA: Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai / Surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius ir Adelė Seselskytė. – Vilnius, 1975.
ŠLSP: Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos / Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai, parengė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 1985.

NUORODOS:

1. Beresnevičius G. Religių istorijos metmenys. – Vilnius, 1997.
2. Eliadė M. Amžinojo sugrįžimo mitas. – Vilnius, 1996.
3. Grigas K. Pagonybė ir krikščionybė liaudies pasaulėjautos raidoje // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai: A serija. – T. 1(102). – Vilnius, 1988.
4. Homeras. Odisėja. – Vilnius, 1979.
5. Lanczkowski G. Einführung in die Religionswissenschaft. – Darmstadt, 1980.
6. Lietuvos Metraštis: Bychovco kronika. – Vilnius, 1971.
7. Ovidijus. Metamorfozės. – Vilnius, 1979.
8. Paulauskas J. Sisteminis lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. – Vilnius, 1980.
9. Легенды и мифы севера. – Москва, 1985.
10. Мифы народов мира / Глав. ред. С. А. Токарев. – Т. I, II. – Москва, 1987.
11. Элиаде М. Священное и мирское. – Москва, 1994.

God travelling incognito

Rita TATARIŪNIENĖ

An extremely close and hidden relationship between God and man is reflected by Lithuanian etiological folk legends describing God the old man wandering, teaching people of various jobs as well as regulating (by penalties and awards of various kinds) and observing how the latter observe the norms of behaviour and honesty. The spread of the image of God contacting with peoples' world is versatile. Both by punishing and awarding people God possesses the only aspiration – that of provoking man to reveal all his good and bad properties and to show his authentic human nature.

The image of the wandering God seems to exist in the mythologies of Greeks, Indians and Hants (North Siberia). Although their God is not so provocative but also searching for the contact with peoples' world.

Religinis teatras

Vitalija TRUSKAUSKAITĖ

Straipsnio objektas – religinis teatras. Tikslas – apžvelgti religinį teatrą plačiame istoriniame kontekste, suformuluoti metodologines religinio teatro nuostatas. Metodas – istorinis, lyginamasis, tipologinis. Išvados pateiktos straipsnio pabaigoje.

Tyrinėjant religinio teatro istoriją ir nūdienos religinio teatro patirtį iškyla nemaža sunkumų. Pagrindinis klausimas, į kurį tenka atsakyti, – kokie religinio teatro kvalifikacinių požymiai. Tik atsakę į šį klausimą galime formuoti patį tyrimo objektą – religinio teatro diskursą.

Siūlau apžvelgti religinį teatrą plačiame istoriniame kontekste, išskiriant kokybiinius problemos aspektus. Teorinėje dalyje išskirsime metodologines nuostatas, charakterizuojančias religinio teatro fenomeną.

Religinio teatro fenomenas

Nūdienos teatro spektakliuose apstu religinių aspiracijų. Režisierė Vega Vaičiūnaitė kuria miesto misterijas. Spektaklyje „Pro memoria. Šv. Stepono” refleksuojama mirties situacija, „Keturiuose bibliniuose šokiuose” kuriami keturi meilės įvaizdžiai, „Vélinése” kūrėjo asmuo interpretuojamas kaip tarpininkas tarp šiapusybės ir anapusybės. Režisierė Regina Steponavičiūtė tiek Šiaulių dramos teatro scenoje, tiek dirbdama su įvairiomis katalikiško jaunimo grupėmis, stato evangelinių potyrių, dvasinių pasirinkimų prisodintas dramas. Režisierius Gytis Padegimas geriausiuose savo spektakliuose atskleidžia gyvenimo pašvēstosios aukos istorijas. Vidinės apokalipsės problematika būdinga Oskaro Koršunovo spektakliams. „Tamsioji naktis” užgriūna Gintaro Varno spektaklių herojus. Eimunto Nekrošiaus režisuoto „Makbeto” Karalius patiria evangelinės dykumos gundymus. Profesionaliosios scenos paunksmėje Rimanto Driežio Šv. Kalėdų misterijų lėlės atrodo kaip Biblijos personažai. Ryški Dekalogo šviesa krenta ant katalikiškų gimnazijų vaidintojų veidų. Aiškus parapinių salių vaidintojų užmojis papildyti Šv. Mišių auką liturginiu šokiu ar evangelinėmis inscenizacijomis. Religinio teatro festivaliuose siekiama ne tik ekumeninio bendradarbiavimo dvasios, bet ir teatrinės kalbos įvairovės. Dvasinių nuostatų išraiškai tinka ir tarpusavio sąveikos, ir aplinkos teatro, ir buitinio, psichologinio teatro kalba.

Lietuviškajame religiniame teatre apstu tēsiams tradicijų. Prieškario Lietuvos tretininkų mėgti vaidinimai atkartoja šiuolaikinės Lietuvos vienuolių. Prieškario pranciškonui 1932 metų vaidinimo apie pašaukimą aidai girdėti 1998 metais pranciškonui režisuerotame spektaklyje apie ordiną Lietuvoje įkūrėją.

Pirmojo Eucharistinio kongreso programe 1934 metais parateatrinės procesijos evangelizavo miestiečius, Kauno svičius. Beveik po septyniadesimties metų Kaune, besiruošiant antrajam kongresui, vaikų dieną atrandama vienos artistiškos giesmių inscenizacijoms, vadintamoms animacijomis.

Dabarties religinio teatro raiška labai prieštarina. Skirtumai tarp religinio ir pasaulietinio teatro dažnai nežymūs. Spektaklio vieta, laikas, dalyvių priklausomybė religinei bendruomenei, jų pasaulėžiūra nenubréžia aiškių ribų tarp religinio ir pasaulietinio teatro. Tik turint omeny visų šių aplinkybių ir teatrinės kalbos visumą, galima bandyti nustatyti, kas skiria profaniškajį ir sakralųjį teatrą. Todėl būtina istorinė religinio teatro raidos perspektyva.

Dievoiškos istorija neatsiejama nuo teatrinių reprezentacijų. Seniausioje teatrinėje mizanscenoje – publikos rate, kurio viduryje žodžiu ar veiksmu save išreiškia asmuo – simbolizuojama šiapusinio ir anapusinio, metafizinio pasaulio galimo susitikimo erdvė. Skirtingose religinėse ir kultūrinėse tradicijose ši erdvė ženklinama skirtingai.

Senovės Egipto šventojo vieta nepanaši į graikiškųjų Elevino misterijų apeiginių vyksmo vietą. Nepanaši ir veiksmų seka. Ikikrikščioniškojo pasaulio dievai ir žmonės bendrauja įkvėptais mitologiniais tekstais, kuriuose galima ižvelgti padašumą. Žmonių ir dievų pasaulio ritualinėje sąjungoje galima atrasti ir teatrinių elementų. Ritualinio veiksmo dalyvių gestai, judesiai, kaukės, kūno padėtis erdvėje, vidinis apeiginis scenarijus siejo ritualo dalyvį su anapusybe, o teatrinio veiksmo elementai tapo pirmomis simbolinėmis priemonėmis, išreiškiančiomis mistinį šio vyksmo grožį. Mitologiniai teatro kilmės šaltiniai tiesiogiai patvirtina ritualo ir teatro pirminių bendrumą.

Prisiminkime tris saulės vadavimo scenarijus, užfiksutus skirtinę kultūrų rašytiniuose tekstuose. Japonų teatras, anot „Kodziki“ kronikose aprašyto legendos, gimė deivei Amano-Uzume-no-Mikoto sušokus šokį, kuris išlaisvino urve įkalintą saulės deivę Amaterasu ir sugrąžino ją žmonėms. Graikai per dionisijas susitikimą su išvaduota saule Aristofano dramoje pavadinio taika ir išreiškė per simbolinį bei apeiginį veiksmą: Triugėjas (Vaisių rinkėjas) vedė išlaisvintos Saulės palydovę Oporą (Vaisių). Baltiškojo Saulės išlaisvinimo mito aprašyme, kurį 1432 metais užfiksavo Heronimus Pragensis, apeiginį veiksmų grandinė išlaikė pasaulio atkūrimo dinamiką, nors žmonių ir dievų pasaulio sąryšis atkuriamas kitokių personažų ir kitokioje atmosferoje. Baltiškają saulę iš bokšto išvaduoja Zodiako ženklai, pasišvaistę milžinišku kūju. Bokštui, Saulės kalėjimui, sugriuvus po kūjo kirčio atgimsta herojiškas pasaulis.

Teatriniais ritualiniai gestai, dalyvaujant skirtingai įvardijamiems apeigų dalyviams, skirtingai ženklinamas vadavimo procesas. Tačiau nekinta pati vyksmo slinktis: pasauliye atkuriama tvarka, o teatralizuota elgsena tampa šios tvarkos atkūrimo priemone.

Minėti mitologiniai siužetai patvirtina teatrinio ir ritualinio veiksmo artumą. Jie gali būti apibūdinami kaip pasaulio darnos kūrimas per pilnutinį dalyvių pasitikėjimą apeigų prasmingumu. Todėl iki krikščioniškosios Europos ritualinė patirtis neabejotinai sietina su religinio teatro paskirtimi. Atkuriant šiapusybės ir anapusybės ryšį, atstatoma žmonių ir dievų sajunga. Šį veiksmą teatralizuojant, jam suteikiami grožio pavidalai.

Ritualo ir teatro sajunga iki krikščioniškoje kultūroje sukurė religinio teatro prielaidą. Svarbi ir pirmoji apeiginė patirtis, sąlygojusi teatro raidą: religinio teatro objektu visada išlieka matomo ir nematomo pasaulio ryšys. Tai galbūt esminė parareliginio teatro palikimo dalis, kurią paveldėjo krikščioniškasis teatras.

Krikščioniškosios Europos religinio teatro istorija – šimtmečiai. Viduramžių Europoje buvo sukurti institucinė religinio teatro struktūra, konsolidavusi kunigų, vienuolių, pasauliečių evangelinių bendradarbiavimą. Bažnyčia, būdama daugelio teatrinių reprezentacijų iniciatore, dalį kūrybinio darbo ir visą religinį vaidinimą organizavimą patikėjo pasauliečiams. Viduramžių amatininkai, miestiečiai būrėsi į „Kristaus kančių brolijas”, rengusias religinius spektaklius. Nuo IX–X a. pirmųjų krikščioniškųjų vaidinimų religinis teatras patyrė stebétiną evoliuciją.

Viduramžių vaidinimuose publikos ir artistų dalyvauta ne mažiau nei graikiškose dionisiuose. Misterijų, miraklių, moralite, farsų organizatoriai – amatininkai ir gildijų nariai – kiekvienam misterijos vyksmui kūrė išpudingus pragaro ir rojaus vartus, misterijų metu virsadvaujudėjų pulkais, angelais, minia prie Golgotos kalno. Jie įziebė Betliejaus žvaigždę viduramžiškosios Europos peizaže ir kartu su daugiatūkstantine žiūrovų minia sukurė pirmąjį krikščioniškąjį teatro bendruomenę.

Kuo dalijosi ši bendruomenė? Dievo žodžiu. Misterijų teatras ne tik populiarai iliustravo Bibliją. Naiviose poetiškose metaforose skleidėsi Dievo slépinys. Evangelijoje veikiantys asmenys misterijose galėjo veikti kaip žmonės. Tačiau Dievas, kitaip nei ritualiniuose politeistiniuose vaidinimuose, viduramžiais tebuvo metafora. Vadinant Senojo Testamento siužetus, Dievas buvo įvardijamas kaip Esybė. Svarbu pažymėti, kad krikščioniškasis teatras vystė šią tradiciją. Religinio teatro esmė – Dievo slépinys – buvo ne teatralizuojamas, bet metaforizuojamas.

Viduramžių miestų aikščių vaidinimai prisdėjo prie krikščioniškojo identiteto kūrimo. Daug kam Šv. Velykų ryto ar Šv. Kalėdų nakties misterijos tapo pirmuoju nematomo Dievo slépinio išgyvenimu. Viduramžių misterijų užmoji galima būtų įvardinti kaip kasdienės aplinkos pašventinimą, asmens perkeitimą, jam patyrus dieviškosios meilės dvasią, miesto evangelizaciją. Metaforizuodamos Kristaus gimties ir mirties paslaptį, misterijos pradėjo ugdyti asmeninį žmogaus ryšį su Dievu.

Renesanso religinio teatro vaidinimuose Evangelijos siuzetų problematika buvo praplaesta: atsirado antropocentriškės dievo ieškos temos. Nuo ispaniškųjų *autos sacramentales*, per itališkias *sacra rappresentazioni* į universitetinį mokyklinį teatrą atkeliaavo ypač populiarios atsivertimo, pasaulio katechezės ir didvyriškų pasišventimų Dievo planui temos. Galima spėti, kad ir Vytauto, Jogailos katalikiškas pastangas lydėjo raštu neužfiksuotos parateatrinės reprezentacijos. Žymiai sėkmingesni Lietuvos religinio teatro istoriografijai XVI–XVII ir XVIII amžiai.

Lietuvos religinį baroko teatrą, kuriame svarbiausia buvo apreiškimo refleksija, kūrė skirtingų kongregacijų vienuoliai, tačiau *Teatrum Mundi* konцепciją įkūnijo Jėzuitų ordinatas. *Teatrum Mundi* atskleidė pasaulį kaip dramatišką šviesos ir tamsos zoną, kurioje žmogus, režisuojamas Dievo, vaudojas iš pirmapradės nuodėmės. Pasaulis troško herojų, ir postreformacinė kovose užgrūdintas dvasingumas išugdė juos: barokinėje dramoje pagony, karžygiai, Antikos herojai, Europos paribių gyventojai, šventieji, kankiniai rinkosi Dangaus karalystę, o Paskutiniojo teismo dienos trimittai įkvėpdavo juos.

Ar šie religinio teatro žingsniai neprimena dvasinių potyrių pakopų? Ar teatrinės manifestacijos nepanašios į Dievo meditaciją, priartinančią mus prie šviesiojo jo veido? Gal tai ir yra per grožį, meninės intuicijos dėka dvasiškai ir intelektualiai besiskleidžiančios pratybos, atveriančios asmenį dieviškosios realybės kontempliacijai...

Dievo slépinio kontempliacija

Ši prielaida verčia atidžiau atversti jėzuitų teatro puslapį ir paklausti, kuo jėzuitų mokyklinis teatras papildė religinio teatro istoriją?

Jėzuitų baroko teatro istorija gerai dokumentuota. Išsamiai tyrinėjimų bibliografija yra surinkta N. Griffin knygoje „Jesuit school drama”, išleistoje Londone 1976 m. Išskirtinio tyrinėtojų dėmesio susilaukė dramaturgija, scenografija. Daug publikacijų skirta jėzuitų baroko dramas teorijai, pavienių dramaturgų darbui bei jėzuitų įkurtų aukštujų ir aukštesniųjų mokyklų teatrinei veiklai (1; 11–51).

Dauguma tyrinėjimų jėzuitų baroko teatrą įveda į sakralinio teatro kontekstą: nuo pirmųjų X a. liturginės dramas pavyzdžių, per vėlyvesnes viduramžių misterijų teatro formas, Kristaus kančių pjeses, ispanų *autos sacramentales*, italų *sacra rappresentazione* artejama prie jėzuitų baroko teatro. Tačiau XV–XVII a. Vakarų Europoje susiformavo turtinga sekularizuoto teatro praktika (ji kartais klaidingai tapatinama su profesionaliuoju teatru). Todėl analizuojant jėzuitų baroko teatrą, būtina atsižvelgti į sakralinio ir sekulariaus teatro dialogą.

Italų teatrolėgė dr. Bruna Fillippi ši dialogą vertina kaip prieštaravimą tarp objekto (jėzuitų teatro) ir konteksto (sekulariaus teatro) (2; 15). Jėzuitų baroko teatro auklėjamają orientaciją ji pateikia kaip dominuojančią šio teatro bruožą, suteikiantį jėzuitų baroko teatrui išskirtinę vertę.

Teatro kaip mokymo programos dalies įteisinimą jėzuitų mokymo nuostatuose „Ratio Studiorum” (1599 m.) anglų te-

atrologas Oskaras G. Brockettas įvardina kaip „aukštą moralinį toną”. Turėdamas omeny aukštą jézuitų teatro kultūrą, vadina ji mokykliniu teatru, jo įtaką sekuliariam teatrui vertina santūriai (3; 28). Prancūzų tyrinėtojas Ernestas Boyses jézuitų teatrą vadina didaktiniu (4; 41). Tarp jézuitų teatro tyrinėtojų nėra sutarimo, nes nediskutuojama esminė jézuitų baroko teatro koncepcijos dalis – dvasingumo sąvaka, formavusi naujo tipo religingumą.

Minėtame bibliografijos apie jézuitų teatrą apraše iš 477 publikacijų tik viena skirta Šv. Ignaco Lojolos „Dvasinių pratybų” sąsajai su jézuitų baroko teatru. Šv. Ignaco Lojolos „Dvasinių pratybų” įtraukimas į teatroliginį svarstymą kontekstą galėtų esmingai argumentuoti jézuitų baroko teatro vertę ir apibūdinti jo savitumą.

H. J. Nachtwey’aus studijoje gretinama „Dvasinių pratybų” ir Jakobo Bidermanno dramaturgijos problematika (5; 61). Teminis artumas tai leidžia, tačiau neišsemia veikalо prasmį ir, svarbiausia, neatskleidžia pratybų kaip dvasinės re kolekcijos metodo, taikytino kelyje į save Dievo akivaizdoje pažinimą. Šis metodas lotyniškos jézuitų dramos pastatymuose galėjo būti pageidautinas, o jézuitų organizuotose teatralizuotose procesijose jis tampa sudėtinė teatrinio veiksmo dalimi: procesijoje mes susiduriame ne su persikūnjančiu aktoriumi, bet su Dievo akivaizdoje save pristatančiu žmogumi. Toks aktoriaus ir vaidinančio žmogaus asmens artumas ar net tapatumas ižvelgiamas pagrindinėje jézuitų baroko teatrą išryškinančioje kategorijoje – *Teatrum Mundi*.

Jézuitų kolegijos auklėtinis, nuo 1636 metų pranciškonų vienuolis Pedro Calderonas de la Barca 1645 metais savo veikale „El Gran Teatro del Mundo” realybę interpretuoja kaip spektaklį, kurio vyriausiasis režisierius – Dievas. Svarbu ne tik tai, kad realybė teatralizuojama (tai daryta ir anksčiau, pavyzdžiui, Shakespeare'o dramose), o kad Calderonas teatrą tapatina su pasaulio modeliu, kurio kuriančioji ir valdančioji jėga – Dievas. Tuo paaškintina, kodėl barokinėje jézuitų teatro scenografijoje dominavo vertikalūs sprendimai, alegorizuojantys dieviškias ir pragariškias jėgas, o juos vainikavo Trejybės simbolis, skriejantis neramia barokinės scenos padange. *Teatrum Mundi* veiksmo dalyvis yra asmuo, atkuriantis savyje Dievo atvaizdą ir siekiantis Amžinojo išganymo.

Kaip jézuitų kolegijų ir universitetų auklėtiniai (1626 m. Europoje veikė 444 jézuitų kolegijos, 1749 m. – 669 kolegijos ir 24 universitetai) galėjo tai atliliki? Kokių sugerbėjimų reikalavo savęs kūrimo pastangos, ir, pagaliau, kaip tai buvo daroma? Kaip šie jaunuoliai ir jų spektaklių ar teatralizuotų veiksmų dalyviai jautési pasaulio theatre, kuriame prieš blogybes (tai vaizdingai aprašyta Jono Kazimiero Bžoskos tekste, cituojamame V. Kavolio knygoje „Žmogaus istorija”) kovoja... „visi: angelai su ginklais, oras visa savo erdve, sapnas pranašystémis, Viešpats Dievas savo asmeniu dangaus priesakyje, pašaukdamas atsarginę kariuomenę iš mirusiuju ir savo sparno saiku seikédamas teisétumą” (6; 404)? Kaip teatras „valdė” šį „barokinį audringumą”? Kokia *Teatrum Mundi* dalyvio laikysena jo šélsme?

Tik pažinę jézuitų teatro aktoriaus įsigyvenimo į spektaklį būdą ir įkūnijimo tikslus, galime rekonstruoti prarastą

jézuitų baroko teatro pasaulį, prisiliesti prie šio teatro savitumo, kuris padeda ugdyti „nuovo tipo di religioso”.

Ar „Pratybų” taisyklys, skirtos dvasių atpažinimui, nėra sielovados taisyklys *Teatrum Mundi* dalyviui? Kaip jam sekėsi dalyvauti dramatiškoje ir puikiai personifikuotoje gérío ir blogio kovoje, apėmusioje audringą barokinės dramos pasaulį, jeigu mokymosi metu nebūtų buvę šios dvasių, veikiančių žmoguje, atpažinimo praktikos?

Zinoma, „Dvasinių pratybų” tekstas nėra tiesiogiai skirtas aktoriui. Tačiau kontempliatyvaus veiksmo koncepcija, kurios prisisunkusios visos „Pratybos”, paaškina prof. V. Zaborskaitės pastebėtus prieštaravimus tarp tipizuojančios vaidybos, kuri suišorina vidinių veiksma, nes jai „... nėra dramos veikėjų individualizuojančios medžiagos”, ir būtinybės atpažinti veikėjus. Taip pat – „Dievus bei alegorizuojančias figuras” (7; 166).

Jeigu dėmesį perkelsime nuo įsigyvenimo į personažo charakterį prie žmogaus ir Dievo vienybės atkūrimo, kurio buvo siekiama *Teatrum Mundi*, tai ši ryši atkuriantis veiksmas ir bus dieviškosios meilės kontempliacija. Ji tampa jézuitų dramos vidinių veiksmų. Tačiau šio veiksmo įgūdžiai įgyjami dvasinėmis pratybomis. Taip teatras dalyvauja naujo tipo religingumo kūryboje. Išskirtinė vieta šiame procese skiriamos aktoriui, šiuo keliu žengiančiam jézuitų kolegijų ir universitetų auklėtinui.

Nesunku įsivaizduoti, kad savstabos įgūdžiai ugdo dvasinių pažinimą. Tačiau kaip rekolekcijų tyla įžengia į jézuitų baroko teatro patirtį? Ar giesmėmis nuskaidrinta šventųjų procesijų patirtis turi tą pačią dialogo su savimi Dievo akivaizdoje galą, kuri įgyjama per rekolekcijas? Ar įmanoma be saviauklos pratybų atsiverti šventosios procesijos patircią? Ar galima deramai šlovinti Viešpatį, nejaučiant dieviškosios meilės jėgos galios? Gal teatralizuotos šventosios procesijos dalyvis Senojo ir Naujojo Testamento personažų kostiumais su simbolina *Teatrum Mundi* universalumą, bet tai darydamas jis nėra vaidinantis statistas, o dieviškosios meilės skelbėjas?

Atsiverskime 1624 metų Dievo kūno šventės šventosios procesijos programą, surašytą „akademikų jézuitų” (8; 334–335). Joje aprašoma „šešeriopa Dievo su žmonėmis šventovė”. Tai – universalios laiko ir vietas atžvilgiu *Teatrum Mundi* dekoracijos, tarp kurių veikia Senojo ir Naujojo Testamento personažai, talkinami gausios alegorinių figūrų grupės. Šventosios procesijos programos tekste nėra dialogų. Jame labai santūriai, vos pastebimai nužymėtas fizinis vyksmas (tik – kelionė, kurioje neapibrėžiamas keliaujančiųjų santykis ir bendravimas). Bet vidinė procesijos dinamika tekste išreikšta labai aiškiai: žemiškasis pasaulis per sandorą, Kristų, sakramentinį gyvenimą, per pakeistą žmogaus širdį tampa dieviškuoju. Pasaulio pakeitimais *Teatrum Mundi* vyksta per žmogaus širdies pakeitimą. Žemiškosios padangės hierarchinė struktūra baigama dangiškoje. Procesijos metu „atitaisoma” padangės struktūra, kaip „Dvasinėse pratybose” „atitaisoma” žmogaus siela. Procesinis kelias gali būti prilygintas rekolecinės kontempliacijos laikui. Ir „Pratybose”, ir šventojoje procesijoje kelias matuojamas dalimis, kurios pažymi asmens dvasinės patirties brandą. Ir „Pratybose”, ir šventojoje pro-

cesijoje aktoriaus – procesijos dalyvio – veiksmas nėra išorinis. Jis – kontempliatyvus. Dvasinių pratybų metodas ne tik ruošė jézuitų kolegijos auklėtinius įsigyventi į vaidinamo spektaklio, parateatrinio reginio turinį, bet ir užpildė mokyklinio jézuitų teatro aktorių aktyviu, visaapimantčiu vidiui veiksmu. Todėl galime teigti, kad XVII a. jézuitų mokykliniame teatre buvo įtvirtintas metodas, leidžiantis formuoti Dievo slėpinio kontempliaciją religinio teatro praktikoje.

Asmens meditacija

Tiek profesionalų, tiek mėgėjų vaidintuose religiniuose spektakliuose nėra tiesioginio ryšio su Evangelijos tekstais, tačiau spektaklių atmosfera, jų herojų jausena kupina religinių potyrių, neatsiejamų nuo antrojo tūkstantmečio pabaigos *homo religioso* dvasinės savijautos ir savivokos.

Minėtini klasikinės dramos pastatymai, kuriuose refleksuojami Tėvo ir Sūnaus santykiai, mirties ir meilės archetipai. Tobulas pjesių archetipiškumas, be abejo, negali garantuoti teksto religinio interpretavimo, kaip kad žmogaus mirtingumas savaime nesąlygoja asmens dvasinio gimimo. Tačiau dramos teksto prasmį platumas spektaklio kūrėjų provokuoja įnikiti į teologinę problematiką, meta jam iššūkį.

Tačiau turėtume pripažinti, kad pirmasis postūmis, kylantis iš dramos teksto analizės, tėra prielaida, o ne religinių ižvalgų garantas. Žodžio reikšmių vizualizacija teatre gali būti pavadinta daugiapakope, ir jos ritmas matuojamas ne psychologinėmis, bet dvasinėmis ižvalgomis. Todėl esminis veiksmas, į kurį tenka atsiliepti menininkui, pasišovusiam atpažinti dramos tekste pasklidusį religinį jausmą, būtų žmoguje ir pasaulyje veikiančių dvių atpažinimams.

Prisiminkime Šv. Ignacą Lojolą ir jo dvių atpažinimo metodą.

Dvasiomis plačiausia prasme gali būti vadinamos visos išorinės jėgos, kurių galią jaučia žmogaus vidinis „aš“. Dvių atpažinimas gali išgrynti žmogaus sielą. Galutinis šio veiksmo tikslas – tapti „baltesniu už sniegą“ arba atkurti asmenį ir Dievo ryšį.

Pirmasis žingsnis į sielos nuskaidrinimą vadinamas nuodėmės atpažinimu. Ar svarbu aktoriui suvokti kuriamo personažo potroškių, aistrų, nevalingų elgsenos proveržių priežastis? Taip. Tačiau Šv. Ignaco „Pratybose“ nuodėmės įveikiamos kaip kliūtys. Teatre išankstinis asmens poelgio įvertinimas menkina apsisprendimo dramatiškumą. Personažo grumtynių su aistromis įvertinime slypi išankstinio pasmerkimimo pavojus. Kaip jo išvengti? Anot Šv. Ignaco, metodinė nuoroda padėsianti atitaisyti asmenį, – tai Kristaus meilės ir kančios kontempliacija. Šv. Ignacas „Dvasinėse pratybose“ nurodo būdą, kuris išgryrina savo nuodėmingumą pažinus asmenį.

Kontempliuojant Jézaus gyvenimą, mokomasi atpažinti Dievo valią. Asmens poelgių visuma antrają ir trečiąją pratybų savaitę vertintina Kristaus kančios ir jo meilės aukos kontekste. Atgaila atitaiso sielą, padeda aktoriui išteisinti kuriama asmenį, suteikti jam didesnę, visuotinę asmens suvoko galimybę. Asmuo, dalyvaudamas įgyvendinant Dievo

planą, nėra sulyginamas su asmeniu, besigaluojančiu savęs pažinimo pinklėse. Didžioji gyvenimo ir mirties perspektyva – išvysti „šviesujį Tavo veidą“ – per savęs pažinimo procesą suteikia asmeniui išteisinimo galimybę. Aktorius, atpažindamas žmogaus kančias, nuodėmes, baimes, aistras ir troškinimus, medituoja kuriamą asmenį kaip Dievo plano dalyvį.

Trečioji pakopa, kuri padeda meninėje spektaklio erdvėje atpažinti *homo religioso* jauseną, vadintina Dievo meilės kontempliacija. Kelios nuostatos, kurias Šv. Ignacas įvardino „Dvasinėse pratybose“, gali padėti atpažinti meilę. „Meilė yra abipusis pasidalijimas, t.y. kai mylimasis duoda ir pasidalija su mylimuoju tuo, ką turi arba iš to, ką turi ar gali. Lygiai taip pat ir mylimasis su mylinčiuoju“ (9; 146). Meilė atpažištama ne tik per žodžius, bet ir per darbus. Si sąlyga verčia meilę įvertinti pasidalijimo aspektu. Tačiau norint atpažinti žmogaus visuotinumą, šios nuostatos nepakanka. Šv. Ignacas atkreipia dėmesį į tai, kad asmuo su dėkingumu priimtų dovanas. Nes ne žmogaus valia dalija gyvenimo dovanas. Teisingumas, gerumas, maloningumas, gailestingumas sklinda iš aukštybių. Šv. Ignacas skatina išplėsti asmens regos lauką, pasidairyti po pasaulį, kuriame slypi gausybė Dievo meilės ženklų. Meilės kontempliacijos objektu jis siūlo laikyti pasaulį su visais jo elementais, kurieems Dievas duoda buvimą: „Augalams – augimą, gyvūnams – pojūcius, žmonėms – galimybę protauti“. Kitas asmuo šioje meilės puotoje, anot Šv. Ignaco, meilės vertas tiek pat, kaip ir tas, kuris ją kontempliuoja. Žmogui nepalieka galimybė atmesti, atstumti kitą žmogų, nes meilės persmelktame pasaulyje nebéra kitos būties formos, nors išlieka asmens netobulumas, kuris gali sutrukdyti pamatyti Kürėjo atpirkimo planą.

Kam skiriama ši stebuklinga meilės pažinimo akimirka? Šv. Ignacas neabejodamas ją atiduoda į Dievo rankas. „Imk, Viešpatie, visą mano laisvę, atmintį, protą ir valią, visa, ką turiu ir valdau. Tu, Viešpatie, man davei, Tau visa grąžinu. Visa yra Tavo – tvarkyk pagal savo valią. Duok man tik savo meilę ir malonę, nes to man užtenka“ (9; 146). Meilės jausmas pasotinamas pasidalijant jį su Viešpačiu, nes toks mylinčiųjų kodeksas. Suvokus save ir kitą kaip meilės objektą, o pasaulį kaip valdomą mylinčiojo galios, kuri suteikia jam būties malonę, asmuo grižta į savo pradžią – į meilės ižvalgą.

Kodėl Šv. Ignacas išskirtiniu rūpesčiu „Dvasinėse pratybose“ apgaubia asmenį? Asmens savivoka, jos raida metodiškai skatinama ir remiama. Šv. Ignacas įkvėptai rūpinasi žmogumi tiek Dievo, tiek pasaulio atžvilgiu, nes rūpestis, kuris skatina jį tai daryti, kyla iš žmogaus prigimtosios nuodėmės pasekmii.

Sunku įsivaizduoti tą dvasios įtampą, kuri vertė sukurti metodą sielos atitaisymui. Rekomenduojamos meditacijos ir kontempliacijos taisyklės priešinamos žmogaus prigimties gaivalui. Disciplina suvedama su stichija. Pratybos skiriamos klystančiam ir nuodėmingam asmeniui. Žmogaus silpnybės ir nuodėmės gali būti įveiktos, jeigu su jomis nuolat kovoja ma. Nuolatinį pastangų reikalingumo nepaneigia „Pratybose“ nurodyta keturių savaičių trukmė.

Šv. Ignacas „Pratybų“ tekste dažnai mini, jog būtinas kar-tojimas. Šis reikalavimas vėliau buvo pritaikytas visai jézuitų

šviečiamajai veiklai. Kartojant ne tik įgyjama patirtis, bet ir grūdinama siela, nes atrastoji ižvalga išbandoma. Kartojant stiprinama ir žmogaus atmintis, ir valia, ir protas. Šioms galioms teikiama ypatinga reikšmė. Pažinti asmens prigimtį ir ją keisti galima tik valia ir protu. Neatsimenant savo minčių, žodžių ir darbų, nebéra ko keisti. Dievo malonė veikia asmenį, bet asmens ir Dievo ryšis atkuriamas per atmintį, protą ir valią.

Šv. Ignaco žmogus – save atitaisantis žmogus. Nors nuodėmės gelmė ir klastinga, tačiau žmogaus valia, protas ir atmintis leidžia patirti Dievo namų ilgesį, amžinybės troškulį, sielos išganymo palaimą. Atpirktais žmogus per tikėjimą, viltį ir meilę keliauja amžinybėn. Pratybos skatina kelionę, kurioje galima laimėti sielą Dievo garbei. Besigrumdamas su savimi, atpažindamas „priešo“ veikimą savyje ir pasaulyje, asmuo atsiduria negailestingoje akistatoje su savo mintimis, žodžiais ir darbais. Šis susitikimas – šokiruojantis, nes išlygū Šv. Ignacas nepalieka. Sielos tyrimas per pratybas primena pavasario ledonešį. Tyrimo dramatišumas be galo konflikтиškas. Dramos veiksmo taisyklės veda praktikantą iš vienos situacijos į kitą, tačiau vyksmo peripetijoje atpažįstamai ne lemties pokyčiai, bet dvasinės raidos pakopos.

Asmens ir Dievo ryšio reprezentacijos

Tikėjimo išpažinimo suvaržymo sąlygomis Lietuvoje ypač išryškėjo dar viena metodologinė religinio teatro nuostata. Pogrindiniame religiniame teatre teatralizacija téra šalutinė, pagalbinė priemonė, skirta asmens ir Dievo ryšio metaforizacijai. Teatrinės priemonės asmens ir Dievo ryšiu tarsi suteikia regimas formas.

Atsiverskime sovietmečio religinio teatro puslapi. Apžvelkime Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos ir pogrindžio moterų vienuolių teatrinę veiklą.

Okupacinė valdžia seminarijų veiklą labai varžė – auklėtinų priėmimo limitas, saugumo kontrolė atrenkant klierikus bei dėstytojus, pastovus besimokančių skaičiaus mažinimas, draudimai kunigams, klierikams bei vienuoliams katechetizuoti pasauliečius bei apaštalauti viešajame gyvenime. Šie aprūpomai skatino katalikišką bendruomenę dvasinei rezistencijai (13). Iš legalaus gyvenimo išvytos vienuolių veikė pogrindys. Kuklios, dažnai slaptos kultūrinės rezistencijos sąlygomis už uždarų seminarijos vartų, bažnyčių rūsiuose, parapijiečių butuose, slaptose vienuolių būta ir teatrinės veiklos. Parateatrinių renginių bei sakralinio teatro spektakliais ugdyta dievojauta, kontempliuotas asmens ryšys su antgamtiniu pasauliu, „grynta“ krikščionio jause na bei laikysena sekularizuotame pasaulyje.

Sovietų okupacijos metais bažnytinė institucijų inicijuotų sakralinių vaidinimų istorijoje pastebimi skirtingi etapai.

Pirmajame, pokario, dešimtmetyje vyrauja išvystytų muzikinių formų teatralizuotos reprezentacijos. Dar nesunykęs Tarpdiecezinės kunigų seminarijos choras ir dalis likusių prieškario dėstytojų ar seminaristų tése apaštalaivimo už seminarijos sienų tradiciją, pradėtą prieškario Lietuvoje. Per Adventą ir Gavėnią Šv. Mišių aukos apmąstymai buvo pra-

tęsiami koncertais. Po vakaro Šv. Mišių Katedroje, Vytauto bažnyčioje Kaune buvo atliekamos „Pasaulio sukūrimo“, „Kristaus gimimo“, „Kristaus kančių misterijos“. Misterijų tekstu, remdamiesi keliais Senojo ir Naujojo Testamento vertimais, parengdavo klierikai. Muzikinė misterijos visuma buvo komponuojama iš giesmių, klasikinių kūrinių, papildoma sava kūryba. Misterijos buvo giedamos, tačiau esminiai siužeto įvykiai paaiškėdavo iš veikiančiųjų asmenų dialogo, arba buvo atpasakojami choro (14). Šių pasirodymų organizatoriumi ir dirigentu buvo kunigas Pranciškus Tamulevičius. Dalyvių ir žiūrovų atmintyje pokario misterijos išliko kaip prisiminimas apie paskutinius viešus, daug žmonių subūrusius reginius, slogiu pokariu priminusiems ne tik tikėjimo tiesas, bet ir padėjusius pajusti artumą su Dievu (15).

Atliekant J. Haydno kvartetą „Septyni Kristaus žodžiai“, kunigas komentuodavo kūrinio dalis, dialogu su klausytojais kurdamas Kristaus kančios kontempliacijos atmosferą.

Paskutinės misterijos Kaune įvyko 1955 m. Sovietų valdžiai uždraudus pasauliečių ir seminaristų bendravimą, teko atsisakyti viešų pasirodymų.

1960–1970 m. Seminarijoje vyraovo parateatrinių reginių, siaurame rate kukliai minint Šv. Kazimiero, Šv. Pranciškaus, Šv. Tomo, Šv. Cecilio kanonizacijos sukaktis, Kristaus Karaliaus, Švenčiausios Mergelės Marijos nekaltojo prasidėjimo šventes (16). Asketiška viduramžių liturginės dramos simbolika išliko seminaristų įvilktyvių ir kunigystės jubiliejų iškilimėse. Kryžiaus akivaizdoje prisimenama krikščioniškoji auka, iprasminamas dialogas tarp aukotojo ir Dievo. Nuo 1963 m., atėmus Šv. Trejybės bažnyčią ir rektorato patalpas, įvedus 25 klierikų limitą, Seminarijos iškilmės vykdavo valgomuoju patalpose ir darési panašios į apsuptyje esančios bendruomenės maldą (17). Joje buvo išlaikomas *homo religioso* orumas, išgyvenamas persekiojamųjų krikščionių pasiaukojimas.

Slaptuose vienuolių namuose religinės šventės buvo švenčiamos uždangscius langus, gatvėje stovint sargybiniu – kad perspėtų apie persekiotojus iš KGB. Marijos tarnaičių nekalto prasidėjimo vienuolių seselė Julija Runkelaitė katechetizavo vaikus Skapiškio bažnyčios malkinėje. Pavieniais atvejais 17–20 paauglių grupė buvo priimama parapijiečių namuose, kur buvo vaidinamos scenos, vaizdeliai, parašyti pačių seselių ar parinkti iš prieškario žurnalų (18).

1960–1970 m. vienuolyne spektakliuose dominavo Evangelijų siužetai. Išlikę tų metų scenarijai primena savilaidos literatūrą – mašinėlė ant plono popieriaus perrašyti tekstai dažnai anonimiški: buvo pavojinga skelbtai autorių pavardes, kaip, beje, ir fotografuoti vaidinimų dalyvius. „Bégime į Egiptą“, „Sūnuje palaidūne“, „Abraomo aukoje“ eiliuota forma pasakojami įvykiai iš Biblijos. Scenarijuose „Vaikų Velykos“, „Katutės Jézuliu“, „Kryžiaus ženklas“, „Po Kryžiaus vėliava“ remiamasi krikščionybės istorija, pateikiami pašaukimo ir dvasinio apsisprendimo tarnauti Dievui ir artimui pavyzdžiai. Rankraščiuose gausu buitinių vaizdelių, inscenizuotų daugelyje vienuolių su jaunesnio amžiaus vaikais. Siužetuo se iprasminama artimo ir Tėvynės meilė (19).

Vienuolių Šventojo globėjo dieną uždarote seselių ir kvestinių kunigų bendruomenėje statyti gyvieji paveikslai,

kuriuose alegorinių personažų lūpomis buvo primenama šventojo gyvenimo istorija bei kontempliuojamas vienuoliuje praktikuotas dvasingumas. Per Užgavėnės gyvujų paveikslų tematika keičiasi – šmaikšiuose vaizdeliuose juokiamasi iš apsileidimų, nuodėmių, netobulumų, neaplenkiant ir menamo, apsimestinio šventumo (20).

Savo forma kuklus to meto teatras dabar prisimenamas kaip pogrindyme puoselėtas laisvės ilgesys. Dažnai tekda būti nepaprastai atsargiems, nes „veltėdžių” seselių teatrinę veiklą TSRS baudžiamasis kodeksas kvalifikavo kaip religinės literatūros platinimą.

Išradinai ir drąsiai dirbo Dievo Apvaizdos mažųjų seserų vienuoliija. Velžyje jos kūrė lėlių spektaklius, kuriuose būta daug pantomimos elementų, išradinai panaudotos erdvės po bažnyčios rūsio skliautais ar vienuolyno kieme. Spektaklis „*Karmelij*” buvo vaidinamas gamtoje, kur lietiviško peizažo kalvelė virsdavo Karmelio kalnu. Inscenizacijoje „*Tikėjimas, Viltis, Meilė*” šios savokos personifikuotos, sceniniu veiksmu medituotas jų turinys (21).

Pogrindžio teatre buvo įtvirtinta nuostata, kad spektakliai, vykstantys katalikiškoje bendruomenėje, gali būti šios bendruomenės mažosiomis rekolekcijomis.

Aštuntojo dešimtmečio teatriniuose bandymuose reikšmingi užmojai plėsti temas bei formas. Seminariją, vienuolijas pasiekia katalikiškos jausenos pasaulytinė literatūra.

Eucharistinio Jézaus seselių kongregacijoje Kybartuose Onutė Šarakauskaitė ir Bernadeta Mališkaitė, paskatintos kunigo Sigito Tamkevičiaus, su bažnyčios jaunimu dirbo nebodamos draudimų. Bažnyčios koplytėlėje ir vienuolyno sode vaidinti spektakliai 1987-aisiais metais pasiekė ir Kybartų kultūros namus, o 1992 m. - Kauno Jézuitų gimnazijos salę. Vaidintojų niekada nebuvo mažiau nei 30. Repertuaras atitinko jų amžių. 1990–1992 m. Kybartų bažnyčios koplyčioje vaidinti Šatrijos Raganos „*Irkos tragedija*”, K. Binkio „*Atžalynas*”, Maironio „*Birutė*”, J. Marcinkevičiaus „*Grybų karas*”, V. Mykolaičio–Putino „*Valdovas*”, O. Vilde'o „*Laimingasis princas*”, poetiniai spektakliai apie Tévynės meilę (22).

Dievo Apvaizdos mažųjų seserų vienuoliųseselės Vilniuje ir Kaune statė R. Bacho „*Džonatanas Livingstonas–Žuvėdra*”, seselė Birutė Širvinskaitė (O. S. B.) mini T. Wielderio „*Ilgą Kalėdų vakarienę*”, sesuo Virginija (O. S. F.) parašė ir pastatė originalią kompoziciją pagal Maceinos „*Saulės giesmę*” (23).

Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje klierikų J. Sasnausko ir G. Vitkaus iniciatyva statomas O. Milašiaus „*Migelis Manjara*”, klierikų parengtose šventinėse kompozicijose įvilktyvių proga girdėti T. Elioto „*Žmogžudystės katedroje*” aidai (24).

Seminarioje atgijo kiek prigesusi, bet nenunykusi Užgavėnių vaidinimų tradicija. Tai vadinta „*Skersvėjais*” (25). 1954 m. Užgavėnių vakare šoktas „*Jonkelis*”, deklamuoti kupletai, persirengėliai vaidino klieriką, atostogoms parvykus į kaimą, seniemis tėveliams bepasakojantį apie studentišką gyvenimą ir teologijos mokslo išmintį. 1963 m. per Užgavėnės Seminarijos sargas grojo prieškario kupletus Puþ Dédës dvasia, o keli klierikai vaidino bendrabutinio gy-

venimo sceneles. Nuo 1980 m. „*Skersvėjai*” teatrine kalba darosi panašūs į kaimo agitbrigadų pasirodymus, tačiau liaudiško humoro, pagarbos žmogui atmosfera skyrė juos nuo sovietinės saviveiklos. 1987 m. „*Skersvėjyje*” Vingių Jonas stojo į Seminariją, o klierikų komisija tikrino pretendentui į kunigus būtinas savybes (26). „*Skersvėjuose*” seminaristai juokési ir iš savo silpnybių. Juk „... gėdos jausmą galima patirti tik kažko aukštesnio akivaizdoje” (G. K. Chestertonas). Pašaukimas kunigystei „*Skersvėjuose*” niekada nebuvo pajuokos objektu.

Išskirtiniu įvykiu mūsų sakralinio teatro istorijoje tapo 1984 m. Šv. Kazimiero minėjimas Tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. Jo metu buvo suvaidinta literatūrinė kompozicija, kuri grąžino į kultūrinę atmintį istorinį Lietuvos gyvenimo puslapį (27). XX a. okupuotoje Lietuvoje atkartojama Šv. Kazimiero kanonizacijos procesija, įvykus 1904 m. gegužės 10 d. Vilniuje, kai „purpuras ir lininis marškonis kartu džiūgauja”, kanauninko Grigaliaus Sventickio parvežta iš Romos požiežiaus Klemenso VIII dovana – Šv. Kazimiero vėliava – įteikiama LDK didžiajam kancleriu Leonui Sapiegai. Inešus vėliavą į Seminarijos salę, klierikų choras ir skaitovai atkartoja istorinį procesinį veiksmą, kai prie Aušros Vartų, Šv. Stepono bažnyčios ir Vilniaus universiteto ją sveikino dorybių simboliai (Protingumas, Susivaldymas, Tvirtumas ir kt.) bei mokslai – Teologija, Filosofija, Filologija. Veiksmo kulminacija – malda į Šv. Kazimierą, kurioje „istorija susiseikia su dabartimi, su seminarijos šiandiena” (28).

Po penkerių metų jau kitų klierikų rankos perneš brandius Šv. Kazimiero palaikus per Neries ir Vilnelės slėnį ir grąžins šventąjį į Katedros koplyčią. Teatrinė seminaristų veikla peržengs Seminarijos ribas.

Bažnytinė institucijų iniciatyva kurtuose parateatriniuose reginiuose, religiniuose spektakliuose ir pasaulytinės krikščioniškos pasaulejautos dramų pastatymuose niekada nebuvo siekiama profesionalumo, charakterių sudėtingumo. Klierikai, bažnytinis jaunimas, seselės teatro reprezentacijose ugde *homo religioso* dievojautą. Religiniai siuzetai, „nugladinti tūkstančių lūpų” (J. Marcinkevičius), kūrė mažųjų rekolekcijų, pastovaus atsivertimo ir susitikimo su dieviškaja realybė situaciją.

Bendruomenišką vaidinimų dvasią mini vaidinimų dalyviai. Jaunuomenė mokėsi atpažinti Kristų savo artimuosiuose, aplinkoje, istorijos peripetijose. Teatrinės saviveiklos aktoriai, nugalėdami draudimus, teatro išraiškos priemonių skurdumą, savo nedrąsą ir netobulumą, labai kukliomis sakralinio teatro apraiškomis panašejo į auką ir aukotoją, nes sovietmečio sakralinis teatras skatino ir rengė žmogų susitikimui su apleistuoju Kristumi.

Sovietmečio sakralinį teatrą galima kvalifikuoti kaip metateatrą (L. Abelio terminas), arba teatrą teatre, žaidžiantį teatrine iliuzija, bet jos netapatinančių su realybe (29). Metateatre personažo charakteris nėra baigtinis. Jis kuriamas naujodant identifikacijos su personažu galimybes, kuriant estetinę erdvę tarp pjesės tekste užfiksuoto autoriaus „aš“ ir personažo „aš“ (30). Šios identifikacijos žaisme laimima aktoriaus savivoka. Tai paaiškina auklėjamajį sakralinio teatro

pobūdį ir išvaduoja ji nuo mėgėjiškumo, neišbaigtumo ir galų gale – neprofesionalumo.

Sovietmečio sakraliniame teatre interpretuoti tekstai literatūrine vertė labai nelygiaverčiai. Nei draminiu, nei poetiniu požiūriu nelygintinos V. Mykolaičio–Putino ar Č. Miološo pjesės su seselių parašytais dialogizuotais vaizdeliais iš Evangelijos. Tačiau vienu aspektu šie tekstai, patekė į religinę jauseną ugdančio asmens akiratį, yra panašūs – žodžio ir draminių situacijų sklaida spektaklyje nėra baigtinė. Ji peržengia reprezentacijos ribas, nes tikroji teatro realizacija vyksta savivokos lauke, asmens vertybiniuose pasirinkimuose – t.y. prasmį lauke už spektaklio ribų. Galutinis teksto įprasmimas įvyksta tikrovėje, išgyvenant akistatą su Dievu, panaikinus ribas tarp teatrinės iliuzijos ir tikrovės. Todėl sovietmečio sakralinis teatras gali būti vadinamas metateatru: suvaržytoje tikėjimo išpažinimo situacijoje sakraline teatrine raiška siekiama „užkrėsti“ pasaulį dieviškaja tikrove, arba grįžti į šventąją apeigą, iš kurios sakralinis teatras ir atejo.

Išvados:

Religiname teatre teatralizacijos formos, priemonės bei teatrinė kalba nedominuoja. Teatralizacija tėra dvasinės tikrovės metaforizacijos priemonė. Skirtumai tarp atskirų religinio teatro fenomenų – dvasingumo koncepcijos skirtumai. Jėzuitų baroko teatras Lietuvoje suformavo *Teatrum Mundi* praktiką. Ji įgyvendinama per Dievo slėpinio kontempliaciją. Religinio teatro reprezentacijose išlaikomas veiksmo kontempliatyvumas. *Teatrum Mundi* kontempliuojamas Dievo slėpinys.

Religiname teatre refleksuojamasis asmuo. Jo sklaida medituojama, o asmens gelmės patiriamos dvasinėmis pratybomis, kuriomis tampa tiek teatrinės repeticijos, tiek pats spektaklis.

Pratybų metodologines nuostatas suformulavo šv. Ignacas Lojola. Šis metodus taikytinas ir dabartiniame religiniame teatre.

Sovietmečio pogrindžio religinis teatras tapo tikėjimo išpažinimo teatru. Sekuliarizuotos tikrovės sąlygomis religiniame teatre metaforizuojamas asmens ir Dievo ryšys.

Religinis teatras apibrėžiamas kaip ekumeninis, tarpkonfesinis, skirtinges dvasingumo koncepcijas atskleidžiantis reiškinys. Jo prasmės atskleidžia iš asmens ir Dievo slėpinio sampratos.

Religinį teatrą galime vadinti asmens metafizinių išgyvenimų teatru – metateatru.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Griffin N. Jesuit School Drama. – London: Granta, 1976.
2. Filippi Bruna. L'emergenza dell teatro Nella Pedagogia Gesuita: Il Collegio romano Nel 17 Secolo. Tesi di Dottorato. – TDR, 1993.
3. Brocketto O. G. History of the Theatre. – Boston: Allyn and Bacon, INC., 1974.
4. Boysse E. Le Theatre des Jezuites. – Parigi, 1880. – Reprint Geneva, 1970.
5. Nachtwey H. J. Die Exerzitien des Ignatius von Loyola in den Dramen Jacob Biderman (SI). – Munich, 1937.
6. Kavolis V. Žmogus istorijoje. – Vilnius: Vaga, 1994.

7. Zaborskaitė V. Prie Lietuvos teatro ištakų. – Vilnius: Mokslas, 1981.
8. Dramat Staropolski od Powstania Sceny Norodowej. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965.
9. Lojola Ignacas. Autobiografija. Dvasinės pratybos. – Vilnius: Aida, 1998.
10. Medieval Theatre in context. – London, New York, 1992. – P. 21–22.
11. Medieval and Tudor drama. – New York, 1968. – P. 1–27.
12. Zaborskaitė V. Prie Lietuvos teatro ištakų. – Vilnius, 1981.
13. Kauno tarpdiecezinė kunigų seminarija. – Kaišiadorys, 1995.
14. V. Truskauskaitės interviu su kunigu K. Juknevičiumi. Palemonas, 1998 01 18.
15. V. Truskauskaitės interviu su kunigu P. Tamulevičiumi. Kaunas, 1998 01 17.
16. V. Truskauskaitės interviu su kardinolu V. Sladkevičiumi. Kaunas, 1998 01 08.
17. V. Truskauskaitės interviu su kunigu P. Tamulevičiumi. Kaunas, 1998 02 10.
18. V. Truskauskaitės interviu su kunigu A. Kajacku. Kaunas, 1998 01 16.
19. V. Truskauskaitės interviu su sesele Julija Runkelaitė. Kaunas, 1998 03 22.
20. Rankraštiniai dramų tekstai saugomi Dieviškosios Jėzaus širdies pranciškonių, Mergelės Marijos nekaltojo prasidėjimo vargdienių seserų, Marijos krikščionių pagalbos seserų, Dievo Apvaizdos mažųjų seserų, Eucharistinio Jėzaus seserų, Šventosios Šeimos seserų vienuolių archyvuose.
21. V. Truskauskaitės interviu su sesele Virginija Juciūnaite. Kaunas, 1998 03 01.
22. Dievo apvaizdos mažųjų seserų 1998 03 15 atsakymai į anketos „Vienuolių teatrinė veikla“ klausimus. Anketos sudarytoja – V. Truskauskaitė.
23. Eucharistinio Jėzaus seserų 1998 03 15 atsakymai į anketos „Vienuolių teatrinė veikla“ klausimus. Anketos sudarytoja – V. Truskauskaitė.
24. Dieviškosios Jėzaus seserų 1998 03 15 atsakymai į anketos „Vienuolių teatrinė veikla“ klausimus. Anketos sudarytoja – V. Truskauskaitė.
25. V. Truskauskaitės interviu su kunigu G. Vitkumi. Kaunas, 1998 02 05.
26. V. Truskauskaitės interviu su kunigu V. Sidaru 1998 01 16.
27. V. Truskauskaitės interviu su kunigu K. Žemaičiu. Kaunas, 1998 02 12. Šv. Kazimiero minėjimo audiojošas saugomas kunigo A. Kajacko asmeniniame archyve.
28. Katalikų kalendorius žinynas. – Kaunas, Vilnius, 1985. – P. 114–115.
29. Abel Lionel. Metatheatre. – New York, 1964. – P. 109.
30. Pavis Patrice. Slovarj teatra. – Moskva, 1991. – P. 176. – Rusų k.

The religious theatre

Vitalija TRUSKAUSKAITĖ

The religious theatre has a long history. In this article the two different periods of the religious theatre development in Lithuania: the Jesuit theatre in the 17th century as well as the underground religious theatre in Soviet Lithuania are discussed.

The main theoretical proposition is: the person in religious performances rediscovers himself and he rebuilds the relations between himself and God in meditative and contemplative way.

The theatre language helps to create the metaphorical meaning with metaphysical experiences. The actors in religious theatre don't act. They contemplate in the connection with God in a metaphorical way.

So, in the religious theatre persons raise up their own spirituality, and the theatre is useful means for metaphysical intercommunication. It's can be named as metatheatre.

Vytauto Didžiojo universitetas, Daukanto 28, 3000 Kaunas

Gauta 2000 06 25, įteikta spaudai 2001 02 19

Elektroninis „šamanizmas”

Egidija RAMANAUSKAITĖ

Straipsnio objektas – jaunimo elektroninės šokių muzikos vakarėlių kultūra. Tikslas – aptarti estetinę šios kultūros kūrybos ir bendravimo erdvę, jos paplitimą bei transformacijas masinės kultūros lauke. Naudoti kokybiniai kultūros antropologijos bei sociologijos empirinio tyrimo metodai, kuriais, remiantis kultūros kūrėjų estetine patirtimi bei motyvacijomis, siekta atskleisti kultūros fenomeną. Straipsnio teiginiai ir išvados grindžiami analizuojamos kultūros stebėjimo duomenimis, filmuotos medžiagos, pusiau struktūrinio interviu, pokalbių su šios kultūros kūrėjais bei dalyviais, žiniasklaidos – TVR laidų jaunimui, spaudos straipsnių apie šios kultūros išraiškas – analize.¹ Pagrindiniai mūsų respondentai buvo elektroninės šokių muzikos vakarėlių kūrėjai, vadintami didžėjais (angl. DJ – Disc Jockey), nes jie suteikia vakarėliams formą ir kuria jų atmosferą. Kita kategorija – šokių vakarėlių lankytojai, su kuriais bendravome Kauno ir Vilniaus house'o bei technomuzikos vakarėliuose. Išvados pa teiktos straipsnio pabaigoje.

Lietuvoje jaunimo elektroninės šokių muzikos vakarėlių kultūros sfera labai mažai nagrinėta. Iš pasirodžiusių spaudoje galėtume paminėti K. Šlevaitės straipsnį „Reivo kultūros ypatumai Lietuvoje“², J. Bučaitės straipsnį „Kompiuterinės šokių muzikos kultūra: didžėjai“³ bei šio straipsnio autorės straipsnį „Slengo kultūra“⁴, kuriame, analizuojant jaunimo *undergroundo* kultūrą, remiamasi ir *technokultūros* pavyzdžiais. Mūsų empiriniams tyrinėjimams turėjo įtakos užsienio autorių Fish'e's, D. Hebdige's, Willis, J. Fornaso bei daugelio kitų jaunimo subkultūros tyrinėtojų darbai. Teorinėje literatūroje, analizuojančioje modernėjančios kultūros požymius, išplitusi nuomonė, jog kultūros ir meno modernizacijos esmė – kultūrinės standartizacijos vengimas, subjektyvių tiesų paieška. Mūsų analizuojamoji jaunimo kultūros sfera yra geras šio požiūrio atspindys realioje kultūros praktikoje.

Lietuvoje jaunimo kultūros idėjų kaitai įtaką darė sisteminės kultūros politikos griūtis atstačius valstybės nepriklasomybę, kuomet Vakarų kultūros idėjos bei technologijos sparčiai plėtė čia savo rinką. Šiuo laikotarpiu į Lietuvą iš Vakarų Europos kartu su kompiuterinėmis technologijomis plūstelėjo ir naujosios kartos elektroninės šokių muzikos banga. Jaunimas sparčiai perėmė naujoves. Apie 1990-uosius didžiuosiuose Lietuvos miestuose, pirmiausia Vilniuje bei Klaipėdoje, keleto neformalių lyderių dėka buvo pradėta kurti individuali kultūrinė terpė, kuri neapsiribojo

vien muzikos kūryba. Formavosi naujo pobūdžio kultūra, turinti savo dalyvius vienijančias idėjas, bendravimo principus, estetinę išraišką, meninę kūrybą, per dešimtmetį suformavusi savo organizacinę struktūrą ir tapusi privačia kultūros organizavimo sfera.

Kuomet šios kultūros kūrėjų (*didžėjų*) bei dalyvių klausdavome, kaip pavadinti jų kultūrinę erdvę, būdavo atsakoma: elektroninės šokių muzikos, *technomuzikos*, *house'o*, *techno-house'o*, *reiverių*, transo, kompiuterinės šokių muzikos kultūra. Kiekvienas pavadinimas savitai atspindi šią kultūrinę terpę, yra pagristas respondentų individualiai patirtimi, priklausomai nuo to, kokį muzikos stilį pripažįsta atskiri jaunimo rateliai, kokio pobūdžio šokių vakarėlius jie lanko: ar skirtus labiau masinei jaunesnio amžiaus (moksleiviškai) publikai, ar uždaresnius siauruo rato bendraminčių vakarėlius, kartais vadinanamus *undergroundo*⁵ vakarėliais. Pastarieji, respondentų manymu, skirti vyresnio amžiaus ir intelektualesniams jaunimui. Mes naudosime elektroninės šokių muzikos kultūros pavadinimą, nes manome, jog jis plačiausiai atspindi analizuojamąjį kultūros lauką.

Tekste gausiai naudojame „gyvą“, netaisytą respondentų kalbą, nes ji leidžia geriau pajauti subkultūros estetinius savitumus, kuriuos atskleidžia jaunimo vartojamas slengas bei svetimybės (šiuos žodžius rašome kursyvu). Respondentų tekstai giliau atskleidžia jų emocijas, išgyvenimus, reikšmingus estetinio suvokimo analizei, parodo kultūrinio lauko stilistiką.

Straipsnis nepretenduoja į galutinius šio kultūrinio reiškinio apibendrinimus, juolab kad, pačių respondentų nuomone, elektroninės šokių muzikos kultūra Lietuvoje dar tik pradėjo formuotis. Čia dažnai tebelaikomai *undergroundu*, Vakaruose ji jau tapo populiaria jaunimo laisvalaikio sfera, pritraukiančia masinę auditoriją. Be to, ši jaunimo kultūros sfera turėtų būti nuosekliau ir ilgesnių laikų tyrinėjama, kadangi ji yra ypač mobili ir, plečiant tiriamąjį lauką, atrandama vis naujų kultūrinių integracijų išraiškų.

Subkultūros erdvė

Jaunimo elektroninės šokių muzikos kultūros erdvė susideda iš muzikos, šokio, išorinio įvaizdžio, tarpusavio bendravimo, subkultūrų vienijančių idėjų bei asmeninių išgyvenimų. Visą šią kultūrinę erdvę jai būdingi stilistiniai ženkli apjungia į originalią subkultūros formą.

Pasak J. Fornāso, subkultūros yra mobilaus kultūros lauko žymekliai, ir, individams migruant iš vienos subkultūros į kitą, nuolat kinta jų formos bei turinys. Šią kaitą lemia subkultūrų tarpusavio sąveika bei kitų objektyvių socialinių bei kultūrinių ir subjektyvių faktorių poveikis.⁶ Taip autorius apibendrina pastarojo laikotarpio subkultūrų, atspindinčių šiuolaikinės kultūros dėsningumus, kultūrinį mobilumą. Tai reikštų, jog neturėtume kultūros formos pateikti kaip homogeniškos – vienalytės, absoliučios ir nekintančios. Subkultūros lauke mes atrandame jai būdingus bendrus šablonus, o tuo pačiu – šis laukas dažniausiai skirtosi į aibę individualesnių kultūrinių nišų, priklausomai nuo kultūros nario estetinės, plačiau – kultūrės patirties.

Kiekvieną minėtą elektroninės šokių muzikos kultūros fragmentą trumpai aptarsime, išskirdami jį iš bendro konteksto, kad galėtume akivaizdžiau ižvelgti analizuojamo fenomeno ypatumus.

Muzikos kūryba ir šokių aikštelė

Kaipgi kuriama elektroninė šokių muzika?

Kompiuterinės šokių muzikos pagrindas – pastovus monotoniskas ritmas. Respondento, kuriančio šią muziką, nuomone, pavyzdžiui, „house'o esmė yra sulieti su šiuo ritmu įvairius *sample'us* (taria: semplius). *Sample'as* gali būti „ritminė kilpa”. Arba, pavyzdžiui, „jūs pasakėte „laba diena”, o aš iš to padariau: „laba diena” skamba chorū dešimt kartų, nors jūs pasakėte tik vieną kartą, ir kiekvieną kartą skirtinė tonacija. Skamba karpytai, skamba su efektais... (DJ Agis) (1). Tai apibendrintume kaip garsinius fragmentus. Tokius simbolinių tekstu – garsų montažus galėtume sieti su *bricolage'o*⁷ technika. *Bricolage'o* prigimtis – žaidybinié, tačiau ne paviršutiniška. Kūrėjai savo kūrybos procesą suvokia imanentiškai. „Iš pradžių yra idėja ir sumanymas, ką tu nori padaryti. Po to galvoji, kaip tai pasakyti (...) Viskas kuriama iš naujo. Tu darai būgnus, tu darai melodijas – klijuoji, klijuoji... Kūrinio išstraukas (*sample'us*) galima paminti iš kito autoriaus” (DJ Agis) (1). Vis tik tapytojas niekada nepasakys, kad jis gamina paveikslą. Jis jį kuria arba tapo. Elektroninės muzikos kūrėjų leksika atspindi techninį kūrybos pobūdį.

Aptariamas saviraiškos būdas prieinamas kiekvienam kompiuterinių technologijų mėgėjui. Respondentų nuomone, kompiuterinės muzikos kūrėjams nebūtinės muzikinės išsilavinimas. Svarbu turėti klausą ir vaizduotę. Muzikinis kūrinys montuojamas įvairiai. „Pakrauni, tarkim, ant midi klaviatūros tam tikrą mygtuką... arba *sample'q*, arba visą *loopą*, ir po to su jais, kaip su kokiu sintezatoriumi, groji. Čia vienas iš tokiu būdų, o yra jų labai labai daug... Yra – vien tiktais *kompu* délioji, ten visos *prodiusavimo* programos – karpymai, déliojimai, sustūmimai, ką nors įdedi, ką nors išimi...” (DJ Viro) (5). „Ant *kompo* yra programos. Sudarom ritmą ir ant viršaus visokius ten dalykus lipdom. Galima sudaryti iš dalii, o viena dalis vadinas *pattern'u*.

Ten yra kelios eilutės. Jų gali būti pakankamai daug, ir kiekvienai eilutei dedi garsą ir darai visumą iš to dalyko” (DJ Australas) (6). „Kompiuteriais, sintezatoriais kuria žmonės su didele fantazija. Aš pats pažistu tokią žmonių, aš pats bandžiau daryti. (...) Ten yra visos galimybės. Iš tiesų, ką nori, gali tą sudėti. (...) Yra žmonės, kurie leidžia kompaktus” (DJ Senas) (2). Lietuvoje taip pat yra keletas grupių. „Jie turi savo studiją, užsidarę kuria ir pateikia tai žmonėms. (...) Yra tokiai, kurie daro tą muziką namų lygyje, kiemo lygyje. Kiemo draugams parodo... (DJ Senas) (2). Pradedantieji (...) neturi galimybės išleisti kompaktinio disko. Tam reikia nemažai pinigų. „Reikia aparatūros arba reikia eiti į studiją, ir... brangiai kainuoja labai laikas” (DJ Y) (4).

Respondentų manymu, technologijų galimybės lyg ir meta iššūki „gyvosios” muzikos kūrėjui. „Gitaristas sėdės, plūsės, ateis kompiuteristas, paims vieną gitaros akordą ir ji sudėstys taip gražiai, kaip gitaristas gyvenime nesugros” (DJ Agis) (1). Taigi muzikos kūrybos samprata išeina už įprastos muzikinės estetikos ribų. Jai naują pobūdį suteikia kompiuterinės technologijos. Iš muzikologų dėmesio rato ji perėina į kultūrologijos sferą ir yra ypač įdomi kaip naujos kultūrinės erdvės kūrybos principas. Elektroninės šokių muzikos kūrybos ypatumas – skirtinė muzikinių bei tekstinių fragmentų suliejimas su ištisiniu elektroniniu ritmu.

Namuose ar studijoje sukurti, plokštelėse įrašyti kūriiniai naudojami šokiams. Laikoma, jog jie yra „paruošti *miksavimui*” (iš angl. mix – sujungti) (DJ Agis) (1). Kad geriau suvoktume ši šokių aikštelės muzikos pateikimo principą, pravartu sugrįžti dešimtmetį atgal, kuomet diskotekose buvo šokama pagal skirtinę muzikinių grupių autorinę muziką. Po 1990 metų į Lietuvą atėjo nauja šokių aikštelėlių mada. Vieno iš naujo muzikinio sajūdžio pradininkų pateiktais duomenimis, Lietuvoje diskotekose miksuoti pradėta nuo 1993 metų. Pirmieji *undergroundo* iniciatorių pradėjo dirbtį anksčiau, tačiau vakarėlių vedėjui tuo met dar nebuvo privalu *miksuoti*. Mūsų respondentas 1984 m. jau grojo diskotekose, bet *didžėjumi* dar savęs nevadino. Jis prisimena, jog Aukštaitijoje buvo priimtas *diskačiaus* pavadinimas.

Respondentų duomenimis, Vakaruose naujas šokių muzikos pateikimo būdas gimė apie 1979 – 1980 m. „I kilpą užsuko ritmą (...), ant jo užsodino ir įsuko *disco* muziką” (DJ Agis) (1). Ritmas tapo atskirų muzikinių, tekstinių, garsinių fragmentų ir stambesnių garsinių struktūrų jungimo pagrindu. Reikėjo sujungti šokių aikštelėje skirtinę muziką. „Reikėjo atrasti vieną klišę, ir jie atrado suktą ritmą (...) Vieną monotoniską ritmą prilipdo prie kito ir važiuoja...” (DJ Agis) (1). Tokiu būdu šokių naktis tampa maratonu. Jo poveikį šokantiesiems aptarsime kiek vėliau, o dabar paanalizuosime pagrindinį šokių aikštelės muzikinio vyksmo principą – didžėjaus *mix'o* ypatumus.

Taigi šokių aikštelėje vyksta „gyvas” plokštelėse įrašytų elektroninės muzikos kūrinių „perkūrimas”. Jo technologija – kelių (vienu metu dažniausiai dviejų arba trijų kūri-

nių) suvedimas į daugiplanę muzikinę erdvę. Ant vakarėlio vedėjo – *didžėjaus* – pulto vienu metu suskasi du arba trys plokšteliai grotuvai. Plokštelės nuolat keičiamos, jų per vakarėlį gali būti panaudota net 100; muzikos srautas nenutrūksta septynias dydilių valandų. Muzikos kūriniai suliejami naudojant specialius montavimo (*miksavimo*) pultus. Čia turi visas galimybes pasireikšti muzikos meistrautojų talentas. Paprastai grojama visą naktį, todėl viename vakarėlyje dalyvauja keli vedėjai.

Naujos technologijos diktuoja ne tik naujų meninės kūrybos sampratą. Formuoja ir nauja analizuojamo jaunimo kultūros lauko terminija. Šią terminiją ir jos reikšmes atskleisime šokių vakarėlių vedėjų tekstais.

„*Mix’as* kas yra? (...) Kai nuo vieno kūrinio per eini į kitą kūrinį, tai vadinas *mix’as*“ (DJ Viro) (5). „Jeigu paprasčiausiai, banaliausiai pasakius, tai – gabalų suvedimas“ (DJ Y) (4). „O geras *mix’as* yra tada, kai tu nepajauti skirtumo, kai baigiasi vienas kūrinys ir prasideda kitas. Tarp jų neturi būti pauzės, ir neturi būti tarp jų tokie *bajeriai* kaip „*jojimas ant arklių*“ (DJ Viro) (5). „Tai reiškia, kai miksuojai ir du gabalai visiškai nesiderina, ritmai nesutampa ir gaunasi labai didelė maišalynė“ (DJ Y) (4). „Tu iš klausos turi muzikos greitį suvesti. (...) Dažnai būna taip, kad prasta aparatūra, būna – nėra monitoriaus, salė didelė, viskas dvigubinasi, visi garsai atsimuša, grjžta, ir labai sunku tada, labai ištempi, ir už tai reikia labai dažnai keistis, nes labai pavargsti“ (DJ Viro) (5).

„Patefonas gaunasi kaip instrumentas. Uždedi kažką ir groji. O ten (užsienyje) trim keturiais *pafais* jis taip spėja atrinkt gabalus, kad iš jų sudaro visai kažką kitą. (...) Kol vieną gabalaus groja, tu su ausinėm turi kuo greičiau sugauti greitį. Ten vieną prisuki, kitą atsuki, gaunasi toksai kaip vienas gabalaus be pertraukos, – ir taip aštuonias valandas. (...) Turi vieną gabala, kurį gali grot vieną kartą, *užciklintus* grojti visą laiką (...). Labai yra populiarus džiazas ant gabalų. Paima kokią boso partiją, uždeda ten savo *beat’q* (taria: bytą), uždeda ten visokiu gitaru, bet viskas yra *užsemplinta*, išimta iš tų gabalų, gali būti ten išvalyta, ištempta, perleista per filtrus. (...) Svarbu padaryti gerą *mix’q*. (...) Grojagabala, stai-giai pagauvi greitį. Gali grot du iš karto: vieno gros žemi bum bum, kito – aukštį piau piau. Taip iš dviejų vieną gali padaryt. Kai tą *beat’u* nesugauni, gaunasi *arkliai*. Tau atrodo, kad paleisi ir viskas bus gerai, kad ten tie laiko tarpai eina kartu, bet paskui vienas pradeda atsilikt..., o paskui jau gaunasi bumbum, bumbum“ (DJ Vėžiukai) (8).

Jeigu vakarėlio vedėjas blogai miksuoja, šokėjams sunku prisitaikyti prie ritmo. „Tiesiog jauti, va, čia geras gabala. Pradeda miksuoti, vienas *beat’as*

Didžėjas „miksuoja“.

išlindo į priekį, tada pirštu – uuhhuu – pasuko, sakysim, – visa muzika nusimuša. Tada nupjovė aukštus, kad nesigirdėtų, o paskui nupjovė žemus (tonus), gavosi kažkokia kakofonija. Ir tu visą minutę nežinai, ką daryti. Nei tau šokti, nei tau klausyti naują gabala“ (DJ Teex, Radijo stoties M1 laida) (9). Aukščiausio lygio *didžėjai* virtuoziškai įvaldė technologijas. „Ten jau viskas yra daugiau iš hiphopo, kur visi tie *scratch’ai* (taria: skrečai) (...); plokštėlė pirmyn, atgal, ir pagauni kažkokią dalelę. *Skrečeriai* yra *didžėjai*, kurie daro *scratch’q* miksuodami. (*Scratch* angl. ‘iđrēksti, bražyti’) (ten pat).

Pagrindinė elektroninių technologijų paskirtis – sulieti į vieną muzikinį vyksmą daugybę kūrinį, vėlgi (tik ši kartą „gyvai“) naudojant *miksavimo* techniką, savaip, kaskart vis naujai derinti ritmų (vadinamų *beat’ais*) bei įvairiausių elektroninių garsų sąsajas. Išradėjais junginiai siekiama išgauti muzikinio maratono pojūtį, atpalaiduoti emocijas. Elektroninė muzika reikalinga kaip tam tikra bendravimo forma. „Kaip emocijų [...] arba nuotaikos įkvėpėja“ (DJ Saga; LTV laida „Kultūros žurnalas“) (3).

Estetinės erdvės organizavimo principai

Muzika, šokiu, bendravimu, šviesomis kuriama vakarėlio atmosfera, kurią valdo vakarėlio vedėjas. Ar besinaudojantį technika, pagal subkultūros taisykles „žaidžiantį“ vakarėlio vedėją galima vadinti kūrėju? „Jei tu esi kūrėjas, tu esi geras *didžęjus*, o jeigu tik spaudai mygtukus, esi grojikas (...). Turi daug metų padirbėt, kad suprastum publiką, kad suprastum, ko jai reikia...“ (DJ Aidas) (10).

Didžęjai yra tarsi bendraamžių herojai, ir patys jaučiasi tokiais esantys. „Jie yra visą laiką prieš žmones (...). Tai yra to vakaro žvaigždės... Ar jie yra didelės žvaigždės, ar ne, nesvarbu. Jie leidžia muziką, dalijasi su žmonėmis energija. Tačiau, kad taptum geru *didžęjum*, reikia nuolat dirbti, „reikia nugludinti techniką“ (DJ Majus) (11). „*Didžęjus*, kurį matote su plokšteliemis,jisai kaip ir kuria savo muziką. Jis savo pasirinkimu tiesiog išjudina“ (DJ Oldy; LTV laida „Kultūros žurnalas“). „*Didžęjus* kuria nuotaiką „siūlydamas muziką, siūlydamas, sakykim, savas kažkokiu tai gabalu interpretacijas“ (DJ Max) (12).

Kaipgi organizuojama vakarėlio erdvė? Kad vakarėlis pavyktų, vedėjas laikosi savų taisyklių. „*Didžęjus* visų pirma turi parinkti muziką, kad jinai skambėtų kaip vienijantis dalykas, kad žmonės šoktų ir jiems būtų įdomu. Antra, technika...“ (DJ Oldy; LTV laida „Kultūros žurnalas“) (3). „Svarbiausia nedaryti arklių, kad žmonės nepasimestų muzikoj, kad šoktų lygiai. Tai ir yra galbūt muzikos energetinis užtaisas. Muzika turi būti aktyvi, kad galėtų šokti, šypsotis, rankas galėtų iškelti. Taip turėtų būti“ (DJ Senas) (2).

Vakarėliuose laikomasi savų muzikos pateikimo metodų. „Mes, tarkim, pradžioj leidžiam muziką, kad užvežtų visus, kad visi pradėtų šokt, judėt, kad nesėdėtų, o po to keičiamės, kad žmonėms neatsibostų. (...) Man pačiam nepatiktų visą naktį groti arba *techno*, arba *house*, nesvarbu, koks stilius: jeigu visą naktį tas pats stilius, labai greit pavargsti. (...) Kuo labiau į rytą, tuo trankiau. (...) Jeigu vyksta per kelias sales, tai tada dažniausiai vienoj salėj nuo *techno* pereina vos ne į *ambientą*. (...) *Chill out* [taria: čil aut] – tai, aš manau, yra muzika klausymuisi. Kiti gal ten medituoja, kai kada net vadina meditatyvine muzika, bet, aš manau, tai muzika klausymuisi, aš ir pats jos klausausi. Daug garsų, daug visko, mažai ritmo, gali daug ką veikti, gali knygą skaityti“ (DJ Senas) (2).

„Svarbiausia stengtis padaryt įdomiau. (...) Aš bandau kažką padaryti savo (...) kažkokią interpretaciją“ (DJ Max) (12). „*Didžęjui* svarbiausia jausti šokančiųjų atmosferą, ar priima tavo muziką, ar nepriima. Ar jie tame jaučia, ar tu juos jauti (...) Sunkiausia yra išlaikyti šokančią liaudį“ (DJ Lim) (14). „*Didžęjus* turi groti taip, kad publika atejusi į šokių aikštélę jos nepaliktu tol, kol neužsidaro klubas. *Didžęjus* geras tas, kuris idealiai miksuoją. Tai ekspromtas, menas“ (DJ Oyz) (15).

DJ Yara manymu, *didžęjui* labai svarbu bendrauti su publika. „Čia užsimezga toks kaip ir ryšys. Visi labiaupasiūsina kažkaip tai, kai juos užveda, kažkokia energija jau-

čiasi vakarėly“ (DJ Yara) (16). Respondentų žodžiais tariant, „bendravimas vyksta per muziką, o ne tiesiogiai“. „Bendrauji su publika grodamas, kaip jie reaguoja į garso iškraipymus, plokštélės pasukimus...“ (DJ Aidas) (10).

„Geriausia, kai yra pasiekiamas *draivas* – visus įmesti į tą pačią vagą, į tą pačią srovelę. Bet, jeigu *didžęjus* dirba prieš srovę, prieš publikos nuotaiką, norus, tada salėje būna chaosas (...). Kartais *nevezā*, bloga nuotaika, ir nepagauni ryšio su liaudim“ (DJ Marius) (17). Kaip matome, vakarėlio vedėjo uždavinys – pasiekti kulminacinę šokėjų iškrovos būseną.

Šio užsiėmimo vertę jaunimui rodo jų kūrybiniai išgyvenimai. „Jaučiuosi labai gerai, nes aš atiduodu save, aš šokinėju kaip guminis kamuoliukas. Jei mano muzika patinka publikai, aš jaučiuosi vienalyte dalele to vakaro. Aš matau prieš save (...) besiypsancius veidus. (...) Jei viskas sutampa – nuotaika gera, publika gera, atmosfera gera, reiskia, tau sekasi viskas. Tu matai prieš save tuos žmones laimingus. Tai yra nepakartojama. Tokia palaima... Aš čia viską suidealizuoju, sureikšminu, bet yra maždaug taip. Tai yra labai geras jausmas“ (DJ Majus) (11). Respondentų nuomone, „tai yra gyvenimo stilius. Bemiegės naktys, *tūsovės*, energijos išeivojimai. Turi būti tam atsidavęs. Turi būti širdy *didžęjus*“ (DJ Dosia) (18). Nerastume tikslesnių žodžių šios patirties išraiškoms. Respondentų išgyvenimus šiuo atveju laikome pagrindiniu vakarėlio atmosferos tiesos kriterijumi.

Šokio meditacija

Apie 1990 metus drauge su elektronine muzika į Lietuvą atėjo ir „elektroninis šokis“. Šokių aikštélėse jaunimas formuoja naujų uždaros rato estetinę erdvę, kurioje įmanomi įvairūs eksperimentai. Šokių vakarėliams pasirenkamos mažesnės, uždaresnės vietas, tinkamos siauram bendraminčių bendravimui. Respondentų manymu, geriausiai pašokti galima *tūsuose*, kur susirenka sava publika ir nevaržo pašaliečių žvilgsniai, kur galima sau leisti pabūti savimi.

Šokėjai paprasčiausiai improvizuoja. Pavyzdžiui, „*drum'n'base* kai groja, visi linguoja kažkaip įdomiai. Aš negaliu dabar apibūdint. Žinai, *drum'n'base* kas yra? Žvanguiliukai tokie. Pagal tuos žvanguiliukus išeina labai įdomus šokis“ (DJ Yara) (16). Mégstantys šokti išraiškingiau, sulėtintu tempu atlieka elektroninio roboto judešį. Šios plastikos elementai – galvos, kelių, pečių, plaštakų, klubų judešiai – perimti iš juodaodžių kultūros.⁸ Daug tokų judesių turi šiuolaikinis *breikas*. Jis įnešė savo spalvų į plaukiančią meditatyvią elektroninio šokio erdvę. Technomuzikos vakarėlio scenoje teko matyti ir *electric boogie*, kurio formų įvairovę ženklinia skirtinės stilistikos judešiai. Atlikėjas aiškino, jog šis šokis laikomas viršutinio *breiko* atmaina, kuo met šokėjas juda visu kūnu. „Labai daug judesių, kurie vadinasi atitinkamai *robot* (judešiai, panašūs į roboto), *waving* – bangavimas, *popping* – įvairūs pulsuojančios judešiai.

(...) Šokis labai organiškas, mistinis, būtent tinkantis tam elektroniniam garsui” (...) (Vytis) (19). Mums teko stebėti efektingą vaizdą, kuomet technomuzikos vakarėlyje po *electric boogie* šokėjo pasirodymo salė natūraliai subangavo panašiais judesiais. Atrodė, jog tampame naujos šokių aikštelės kultūros gimimo liudininkais.

Naujoji elektroninė šokių muzika perėmė ipras-
tą, tačiau elektronine mašina išgautą šokių mu-
zikos ritmą, šiuolaikinio jaunimo vadinamą *bytu*, ar-
ba smūgiais, kurie gali būti „apklijuojami“ plau-
kiančiais, akustiškai švariais elektroniniai garsais
(pavyzdžiu, prancūziškas *house*). Toks pastovaus
ritmo ir skaidrios elektroninės garsų tēkmės saly-
ties suteikia pastovai besitęsančios pakilios nuotai-
kos pojūtį. Elektroninių garsų erdvė leidžia pasi-
reikštį muzikos kūrėjų išradingumui. Kuo ši erdvė
sudėtingesnė, tuo muzika yra laikoma intelektua-
lesne. Tai reikštų, jog ji atvira vaizduotei, minčių
tékmei, išgyvenimams. „Šita muzika yra... pasto-
vūs dūžiai. Jie palaiko tik ritmą, iš tiesų, kaip žmo-
gui judėt. O yra prie viso to tie garseliai. Visi gar-
sai, prie kurių užsikabini, arba tavo smegenys užsi-
kabina... Tai neribotos galimybės, suteikia peno
fantazijai labai daug” (DJ Senas) (2).

Judėjimas pagal tokią muziką sudaro salygas eksperimentuoti savo pojūčiais ir vaizduote. Kiek-
vienu kartą galima sukurti kitokią viziją, patirti ki-
tokius įspūdžius. Šiai būsenai sustiprinti dažnai var-
tojami narkotikai. Muzikos ir judesio vienovė padė-
da nusiraminti, išigilinti į savo regėjimus arba eks-
presyviai išradingai judėti, plūstelėjus energingesnės
nuotaikos bangai. Esminė *technošokio* charakteristika būtų ritmiškas monotoniskumas, kurį diktuoja
muzikos organizavimo principas – daugelio muziki-
nių kūrinių susiejimas į vientisą tékmę.

Nenutrūkstamą ritminę šokių aikštelės improvi-
zaciją patys šokėjai dažnai prilygina transo būsenai,
meditacijai. Perteiksime šią būseną jų pačių tekstais.
„Ta technokultūra yra kaip ... masinė hipnozė, tai –
masinė meditacija. (...) Šimtas, trys šimtai žmonių
– jūs pamatysit, vieningoj tokioj transo būsenoj. (...)
Ta transo muzika irgi yra meditacijos rūšis. (...) Ne-
įmanoma šokti 12 valandų nesustojus, o čionai šoka.
Nuo vakaro dešimtos pradeda, rytą baigia. Be
jokių narkotikų, be nieko šoka. Aš pats šoku. (...)
Kai yra tokia salė kaip šita – 40 kvadratų ir šeši kil-
ovatai garso, ir kada tas visas *drum'n'base*'as
duv...duv...duv – tave kedena kaip šilta vilna. Tau
viskas dreba – pilvas, plaučiai, smegenys, ir tu negali
jau galvot, – „man reikia atsipalauiduot, reikia šokt,
reikia jaust... Kiaurai eina kaip lazerio spindulys
tas garsas, žmogų užvaldo” (...) „Šita... kultūra *hou-
se'o* – ji yra *transas*, tiesiog – totalinė meditacija. (...)
Čia energija teka. Ir jeigu pas šimtą teka, (...) tu

Šokio plastika. Egidijos Ramanauskaitės nuotraukos.

nori nenori, nuo tavo valios nepriklauso, tave užkabins” (Rytis) (20). Vyresnio amžiumi, turinčio didesnę kultūrinę patirtį elektroninės muzikos šokių vakarėlių dalyvių savaip papildo aštuoniolikmetė respondentė, kalbėjusi apie šokio pojūtį: „Kai šoku (šypsosi)? Kartais muzika pagauna, kad (pauzė) norisi rėkti. (...) Man patinka čia, man labai gerai” (André) (24). „Paprastiem žmonėm, kurie tuo nesidomi, atrodo, tas pats per tą patį – būgnai kala. Reikia prisiminti aborigenus, kurie ten aplink laužą šokinėja pagal ritmišką muziką, jie į tam tikrą ekstazę įpuola vien nuo to ritmiško tratėjimo. Tokios muzikos, kur šiandien groja, principas yra lygiai tokis pats – irgi ekstazė. Kai kurie labai mégsta atitinkamais narkotikais tą įspūdį pagilinti. Aišku, čia jų problema yra, bet galų gale narkotikai yra viena iš sudėtiniai dalij šitos kultūros” (Indrius) (21). Respondentai mano, kad narkotikai yra nepatirtų pojūčių ieškojimas. „Jie bando surasti kažką naujo. Nauji įspūdžiai, nauji dalykai” (DJ Virgis) (23). Respondentų manymu, narkotikai padeda kitaip praleisti laiką negu kiekvieną dieną. „Paprasčiausiai, arba tampi savimi, arba paastrėja kažkokie jausmai, kažkokie pojūčiai” (DJ Y) (4). Visi be išimties respondentai minėjo

poreikį atsipalauduoti, kitaip tariant – pabėgti nuo kasdienės įtampos. „Tai lengvumo jausmas. Gali pasijaust lengviau kažkaip, atsipalauduot nuo to pasaulio išorinio. Tu randies aplinkoj, kuri tau patinka. Néra tu tavo išorinių problemų. Tu jas palieki už durų ir tu lieki pasilinks mint“ (DJ Australas) (6). „Kai atsipalauduoj, jautiesi laisvas, nuo nieko nepriklasomas. (...) Nemanau, kad nors vienas žmogus šiaip jaučiasi laisvas, ... nes yra visuomenė, yra aplinkiniai... Ta prasme, visiškai laisvas nėra aplamai žmogus, jisai yra priklasomas nuo aplinkos..., – tai jisai paprasčiausiai negali normaliai gyvent“ (DJ Y) (4). Galimybė susikurti kitokias „realybės“ sumažina atsakomybę prieš socialinę aplinką. Galima bet kada „pabėgti“, ir viskas, kas skaudina, žemina, sukelia nemalonumus, bent trumpam išnyksta.

Technošokio metu jaunimui būdinga vidinė koncentracija, „pasinėrimas į savo pasauly“, bendravimas labiau su muzika negu su partneriu. Visa tai lemia ir šokio pobūdį. Todėl vakarėliuose dažniausiai šokama pavieniui. „Galbūt ta muzika yra tokia ritmingesnė ir šokti dviese apskabinus būtų paprasčiausiai fiziškai sunku. Ir tas monotoniskumas... Vienam žymiai lengvai užsicklinti, jeiti į transą negu dviese“ (DJ Australas) (6). „Praktiškai mažai bendravimo, visi daugiau išreiškia save per šokį, bent jau aš, kaip didžėjus, žinau, pastebėjau... Žinoma, čia ne diskoteka, kad šoktų už rankučių susikabinę, čia nėra tokio reiškinio kaip lėtas šokis. Čia kiekvienas sau, nes turi savyje tą energiją, nes turi kažkaip išsiliet. Aš negalvoju susirasti sau paną. Man to nereikia. Aš vienas galiu pašokt. (...) Tai yra būdinga *technokultūrai* taip atsipalauduoti, pašokti. Vienas, kai prie nieko nebūni pririštas, žinai. Muzika suteikia laisvę...“ (Senas). „...Reikia šokti sau... nes tu šoki kaip tau malonu, kaip moki šokt, suprant, o ne esi, žinai, kažkokiuose remuose (DJ Virma ir Lonas) (22).

Svarbi jaunimui *technošokio* vertybė – vaizduotės žaismas. Dauguma šoka užsimerkę. „Vienas dalykas yra šviesos, nes aš negaliu į šviesas ilgai žiūrėti. O kita priežastis – aš geriau jaučiuosi toje aplinkoje, geriau atsipalauduju, judu. Tai suteikia... kažkokią fantaziją. Ji įsijungia užsimerkus iš karto. (...) Praktiškai gali veikti vaizduotė. Kiekvienam žmogui vis kitaip gali atrodyti, dėl to užsimerkia. (...) Gali būti ir narkotikai. (...) Neslėpkim, visur taip. Vakaruose taip vyksta, ne tik pas mus. (...) Aš tokiam dalykui daug neteikiu reikšmės“ (DJ Australas) (6). „Taip jau yra. Nemoku paaškint. (...) Šoki, pašviečia tau lemos. Tada tau susidaro kai kurie vaizdai. Užsimerkiai ir gaudai didžiausią *kaifą*. Be to, užsimerkus lengviau fantazuoti“ (DJ Virgis) (23). „Pasineri į savo pasauly ir..., – faina šokti užsimerkus“ (DJ Oyz) (15). „Galbūt jie užsimerkę bando įsivaizduoti įvairius vaizdus. Jiems lekia įvairūs daiktai... Čia nebūtinai susiję vien su narkomanija. (...) Įsivaizduoji visai kitus dalykus negu tave supa. Girdi muzikos visą tą kalimą ar šiaip mintimis keliaujti, bandai kažką galvoti kitka. Nu, čia jau atsipalaivimas yra. (...) Gali būti lyrikos, aišku. Tarkim po *chill outo* kai kuriie galbūt užmigo“ (DJ Australas) (6).

Svarbi jaunimui saviraiškos vertybė yra ir originalumas. „Kiekvienas bando šokti originaliai. Ir tai ne paprastas trypčiojimas vietoj ir rankų judinimas, bet... Tu bandai šokti, vis tiek tu bandai išskirti savo šokiu, savo išvaizda... Šoki kažkaip sudėtingai, ir dėl to galbūt tau linksma būna. Ir kiti nekreipia dėmesio, arba pažiūri, kaip tu įdomiai šoki“ (DJ Australas) (6).

„Visi šoka taip, kaip patiemis geriausia, kaip sugeba“. DJ Yaros nuomone, Lietuvos jaunimas labai uždaras ir konservatyvus. „Yra visokių kompleksų pas žmones: ką ten apie mane pagalvos. Kai atvažiuoja koks prancūzas, sakykim, ir pamatai jį *tūsovėj*. Tai išvis, elgiasi kaip namie, ten nieko nepaiso. Labai laisvai. Atsipalaudoja, jisai *tūsavojas*. *Tūsovės* priklauso dar nuo liaudies, kaip atsipalaudoji. Jeigu ten bus kokia giskustagalvių pusė, tai nemanau, kad ten labai bus gerai, jeigu tave užkabinės. Tuo ir skiriasi mokyklos diskotekos nuo geros *tūsovės*“ (DJ Yara) (16).

Šokio laisvė suprantama kaip kasdienybės „išjungimas“. „Paprasčiausiai galima įsijausti į muziką ir nuo to... eina į savotišką tokį *transą*. Paprasčiausiai labai gerai būna. Nebutinai narkotikai yra“ (DJ Australas) (6).

Šokiu siekiama lengvumo būsenos, komforto, vizijų. Tai-gi pagrindinės jaunimo *technošokio* vertybės yra laisva improvizacija, dvasios ir kūno eksperimentai, kurių pagrindinė sąlyga – atsipalaivimas muzikos garsų tékmėje. Išryškėjo ir poreikis idealizuoti vakarietiską kultūrinį stereotipą.

Filosofija ir simbolinė išraiška

Pramogų kultūra turi savitą filosofiją, kurią sąlygoja didelio garso ir ritmo erdvė. Vakarėlių kūrėjai bei dalyviai kalba apie nepriklausomybę nuo už vakarėlio sienų esančios aplinkos, apie galimybę atsipalauduoti, kultūrinį normų išnykimą, pakantumą kitaip mąstantiems, toleranciją, laisvę, muziką, pramogą, narkotikus. Vakarėlio dalyvis, pasivadinęs *reiveriu*,⁹ savo bendraminčių rato pasauležiūrą apibūdino kaip „požiūri į visą pasauly“. Šiame pasaulyje neturi būti suvaržymų, o bendravimas turi būti paremtas tarpusavio supratimu... „Kažkokios tai normos, ar ten, tarkim, apranga, ar pats žmogus kaip asmenybė kažkokia neegzistuoja, o jeigu egzistuoja, tai, vadinas, yra blogai, kažkokiu suvaržymu neturi būt, nes paprasčiausiai žmonės į tokius renginius ateina, mano nuomone, visiškai atsipalauduot ir išsikraut nuo visko“ (Indrius) (21). „Tokia palanki terpė susidaro sukurti taikos, meilės ir tolerancijos atmosferą, arba savijautą“ (Vytis) (19).

Vienas iš originalių jaunimo estetinių žaidimų, kaip ir šokis bei bendravimas, yra jaunimo klubinė mada. Ja siekiama sukurti žaismingą atmosferą. „Klubinis rūbas turi visai kitaip žiūrėti aplinkoj: apšvietimas, neoninė šviesa, blikai, kurie išryškina baltą spalvą. Paskui visokios atšvaitinės juostelės, visos blizgios medžiagos, ryškios spalvos, pūkuotos plunksnytės... (...) Ir patys rūbai visai kitaip atrodo negu dienos šviesoj“ (DJ Teex. LTV laidai „Kultūros žurnalas“) (3).

Respondentų nuomone, prisiekęs elektroninės šokių muzikos kultūros dalyvis išskirkis ir gatvėje. „Iš karto patysi, kad pilkoj masėj ar drabužis, tarkim, koks įdomesnis, ar įvairių linijų, ar spalvos ryškesnės. Išvaizda tokia ne-tradicinė. Vyresni žmonės reaguoja kaip galbūt į kokį klouną, atrodo, kad linksmi žmones. (...) Šukuosenos néra tokios labai išskiriančios, bet (...) gali dažytis plaukus įvai-riom spalvom. Ryškios spalvos, tarkim, geltona, žalia, raudona, ryškiai mélyna” (DJ Australas) (6).

Jaunimo klubinė mada suvokiamą kaip alternatyva pil-kai kasdienybei. „Žmogus, kuris ateina į klubą, stengiasi išlisti iš kasdienybės drabužių... Taip yra užsienyje. Ryš-kūs, šokiruojantys, ekspresyvūs, atkrepiantys į save dé-mesį, blizgantys drabužiai, aksesuarai. Jis stengiasi ištruk-ti iš įprasto žmogaus rėmų ir pabūti tuo, kuo jis nori. Tam ir yra klubai” (DJ Majus) (11).

Skirtingų materialinių galimybių bei pomégiai jaunimas formuoja savo madą. „Vienuose klubuose gali būti pra-bangūs drabužiai, gali būti kažkoks stilius... Kitur ateini – tai tiesiog jaunimėlis, besirengiantis *street wear*, gatvės dra-bužiai. Bet kuriuo atveju tai turi būti kažkas originalaus, vakarinio tokio. (...) Dabar labai madinga yra tos kelnės su kišenėm šonuose, džemperiai visokie. Aptemptos mai-kės yra labai madoj. Aptempti marškinėliai su movom ant kaklo, (...) batai su kaučiukiniu padu...” (DJ Lim) (14). „Kiekvienas nori išskirti. Būtent ta kultūra tuo ir gera, kad kiekvienam leidžia pasireikšti, yra leidžiamā tavo lais-vė” (DJ Senas) (2).

Respondentų manymu, dauguma jaunimo tik kopijuoj-a madą. „Kai kurie (...) išvis idėjos neturi ir supratimo, kas *chill outas* yra ar *drum'n'base*. Kai kurie paprasciausiai mègsta tuos rùbus” (DJ Yara) (16). „Gal daugiau panos skiria tam démesio, kad gerai atrodyt, kad stilingai...” Respon-dento manymu, vaikinai, „bent jau dauguma į tai žiūri pro pirštus”. DJ Beno manymu, į didelius renginius renka-si daugiausia paaugliai. Jie „bando išskirti, bet tai nela-bai jiems sekasi” (DJ Senas) (2).

Vakarélio vedéjas taip pat kuria savo įvaizdį. Įvaizdis vertinamas net *didžiųjų* konkursuose. DJ Aido (10) nuomo-ne, „kuo tavo ryškesnis įvaizdis, tuo geriau. Kuo labiau sa-vas bùni, tuo geriau. (...) Klubinė mada turi būti patogi ir stilinga, netgi iššaukianti šiek tiek, – ko gatvėje neapsireng-si” (DJ Aidas) (10). DJ Viro manymu, „tai nepagrindinis dalykas, daugiau svarbu, ką tu groji ir kaip tu groji...” (DJ Viro) (5).

Taigi jaunimo kompiuterinės šokių muzikos vakaréliuose kuriamas linksmo, nerùpestingo jaunimo, dažnai save suvokiančio greta tikrovës, vaizdinys.

Intelektualioji ir populiarojoji kultūra

Nors elektroninės šokių muzikos kultūra Lietuvoje dar néra labai populiarė, ji vis dažniau patenka į populiaroju komercinių klubų sales, suranda savo vietą greta paprastų jaunimo vadinančių „bumčikų” arba populiaroios rusiškos

muzikos. Tačiau, bendraujant su siauro rato elektroninės šokių muzikos vakarélių vedéjais, ypač jautési poreikis sa-vo kultūrinę erdvę atsieti nuo populiaroios kultūros. DJ Australo nuomone, į populiarius šokių elektroninės mu-zikos *didžęjus* eina tuomet, kai nori gerai uždirbti. Jis ten naudoja savo išmoktą *miksavimo* techniką, tačiau *miksuo-ja* kitokią muziką, ir publika jam nekelia ypatingų reikala-vimų kaip elektroninės muzikos šokių vakaréliuose. Popu-liari muzika yra gyva, naudojamas gyvas balsas ir instru-mentai. Elektroninė muzika yra kompiuterinė (7). Visi be išimties elektroninės muzikos vakarélių vedéjai teigé ne-mègstantys populiaroios muzikos – *popso*.

DJ Australo nuomone, negalima sakyti, kad elektro-ninės šokių muzikos kultūra yra popkultūra, netgi užsien-yje. Galima sakyti, kad ji daugiau išplitusi. Tačiau pačia-me elektroninės kultūros lauke yra populiarojoji ir ma-ziau populiarai dalis. Jeigu išvardintume šios muzikos stilius pagal sunkumą, tai „lengviausias turbùt yra *house’as*, toliau – *technomuzika*, dažnai vadinama *technokultūra*, po-to eitų *trip – hopas* toks su *rapu* susijęs. Tada kitam gale bùtū *drum’n’base*, kuris taip pat gali bùti sunkus ir leng-vas” (DJ Australas) (7).

Respondentų nuomone, pagrindinis populiaroios mu-zikos požymis bùtū suvokimo paprastumas ir su juo susietas paplitimas. „Žmonės mègsta, kas nesudétinga. Tai ne pati intelektualiausia muzika. Jiems reikia paprastesnių garsų” (DJ Australas) (6). Tuo tarpu *undergroundo* vakarélių elitas ieško sudétingesnių muzikinių erdvii. DJ Australas sa-vo vakaréliuose stengiasi groti intelektualuij *techno*. „Šita muzika yra gilesnė, ji užgauna tavo vidų, tavo visus jaus-mus” (DJ Australas) (6).

Respondentų nuomone, elektroninės šokių muzikos va-karélių publika yra intelektualesnė, įdomesnė. „Išskiria žmonės elgesiu, mąstymu, apranga. (...) Jie néra tokie vie-nadieniai žmonės, jie iš gyvenimo nori paimt daugiau. ... Tai néra bùdinga visiems... (...) Esmé yra ir dvasinis, ir fiziniis malonumas..., išsikrauti kažkiek (...) Galbùt tie žmo-nės platesnės pasaulėautos, mąsto šiek tiek plačiau” (DJ Australas) (7). „Dažnas yra kompiuterių specialistas, mu-zikos žinovas. „Galite matyti, kad intelektuali klasė žmo-nių susirenka. Ta prasme, ne gatvės paaugliai, o galbùt *in-ternautai*, kompiuterių fanaticai ir analogiški” (Vytis) (19).

Gríždami prie šokio stilių, respondentai vélgi išskiria vadinamajį *popso* ir siauro rato elektroninės muzikos vakarélių šokį. Jų manymu, populiaruose šokių vakaruose dar galima aptiki devinto dešimtmečio diskotekų šokių stiliaus likučių. „Apie vaikinus tyliu. Jie kaip šoko, taip ir šoka „Lie-tuvos mûrai”. O merginos, matosi, stengiasi viena kitą pa-sivyti” (DJ Marius) (17). DJ Lim manymu, brangiuse Lie-tuvos klubuose dar išlikę praeito dešimtmečio šokių papro-čiai. „Kad merginos šoka vienos, tai dar dar..., o jeigu pa-mato vaikiną šokant vieną, – ooo! Šokama, kaip sakoma mano gimtajame mieste, geležinkeliu: eilė panų ir eilė *ba-chûrų*. Ir trepsi ant vietas, bijo paimprovizuoti” (DJ Lim) (14). Atgyvenusiu dalyku respondentai laiko šokį poromis.

„Man atrodo, praėjo tie laikai, kai vienam šokti negalima” (DJ Sadas). „Kiekviena asmenybė savaip elgiasi. Tos dogmos, kad diskotekose reikia šokti po du, atgyveno” (DJ Oyz) (15). „Šiais laikais kaip tik nori – ar vienas, ar dviese, ar trise, ar penkiese ten, – jokio skirtumo. Galima šokti su visa publika iš karto, visiems kartu ir visiškai nesiorientuojant į kažką asmeniškai... Šoka dešimt žmonių, – ir visi kartu” (Sadas) (13). Kaip alternatyvą masinei šokių kultūrai *technokultūros* kūrėjai priešina siauro rato vakarėlio savaiškos laisvę, keičia šokių kultūros papročius.

Stilistiniai žaidimai

Atskirose devinto dešimtmečio jaunimo kultūros sferose buvo aiškiai apibrėžiami ir įvardijami subkultūros stilai. Klasikinė estetika stiliumi vadina nusistovėjusiems meno krypties, menininkų grupės ar atskiro asmens kūrybos formos savitumus, susietus su kūrėjo pasaulėjauta bei atliskimo technikos ypatumais. Tokia samprata sunkiai paaiškintų kompiuterinės šokių muzikos pobūdį. Dešimto dešimtmečio elektroninis muzikinis avangardas įgauna fragmentiškumo, atsitiktinumo, žaidybos požymių. Stilius gali ženklini vieną akimirką, fiksuoti autostyrę ir tuo pat ją prarasti. Jis absoliučiai priklauso nuo už pulto esančio kūrėjo (*didžėjaus*), kuriuo gali tapti kiekvienas, turintis polinkį, galintis naudotis kompiuterinėmis technologijomis bei mokantis *miksavimo* amato. Dėl šios priežasties stilius vis sunkiau apibrėžti, juos atpažinti gali tik pastoviai sekantys elektroninės muzikos naujoves. Jaunimo šokių vakarėliuose šiandien galima atpažinti įvairiausius elektroninės muzikos stilistinius fragmentus – nuo dar dešimtmečio viduryje mėgtos *techno* iki šiandien skambančių įvairiausiu *house’o* atmainų.

„Aš žinau, tarkim, vien tiktais *house’o* atšakų 20 tai tikrai, jeigu ne daugiau. (...) Yra tas klubinis *house’as*, kuris į komercinį išsiivystęs labai smarkiai, o yra *house’o* pakraipų *undergroundinių* visokiausių: *deep house*, *hard house*, *acid house* ir taip toliau, ir važiuojam...” (DJ Viro) (5). Yra „*techno*, *house*, *drum’n’beis*, *great beat*, *ambient*, *hiphopas*, (...) prancūziškas *house’as* madingas dabar toks” (DJ Vėžiukai) (8). „Kiekvienas stilius turi specifinį, tarkim, ritmą ar kažkokius garsus, pagal kuriuos ar pagal dainavimą, ar dar kažką gali atskirti, kas tai yra per stilius” (DJ Viro) (5). Pavyzdžiu, *techno* paprasčiausiai yra *house’o* pakraipa, labai grubiai pasakius. Toks minimalus vyrauja ritmas... Galbūt ten pora tokią *navarotų* uždėta ant viršaus, melodija... Tokia monotonija muzika” (DJ Australas) (6). „*Techno* pirmiausia yra tas *beat’as*, o paskui ten daugiau visokio triukšmo ant viršaus. O jeigu mažiau, tai – kažoks džiazas, *house’as*” (DJ Vėžiukai) (8).

Elektroninės šokių muzikos terpéje galime surasti įvairių nepakartojamų sprendimų. „Eina bytas ir džiazo motyvai, pavyzdžiu, „gyvi” variniai instrumentai, Škotijos dūdmaišiai (...). Jie įrašyti, bet *didžėjus miksuoją* iš vieno galbalo į kitą pereidamas” (Rytis) (20). Nuolatinis vakarėlių

lankytojas elektroninės muzikos lauke įžvelgiadisco stiliaus atgimimą. „Disco atgimė *house’o* kultūroje. (...) netgi yra kūriniai paimti 70-ųjų metų, tiktais uždėti ant šiuolaikinio *beat’o*” (Rytis) (20). „Elektroninė muzika labai įvairi Gali būti su džiazo muzikos elementais, su klasikinės muzikos elementais... Yra ten *ambientas*, kuris iš viso yra nulis ritmų, – ten gali būti kažkokiu gyvūnu laukiniai riksmai...” (Indrius) (21).

Įdomu tai, jog į elektroninės šokių muzikos erdvę integruoja ir iš pirmo žvilgsnio visai skirtingų kultūrinių sferų atstovai. Pavyzdžiu, šioje kultūros sferoje galima sukti ir Rytų tradicinių kultūrų pasekėjus, grojančius *orientalistinį house’q*. Respondentas teigė, jog „tai yra kažkas naujo ir kažkas tikro, nes jungiasi gyvas Rytų folkloro atlikimas ir mūsų *technokultūra*” (Rytis) (20). I *technovakarelį* mielai užsuka ir folkloristai, ir „klasikai”. Elektroninės šokių muzikos aikštéléje sutinkame jaunimo gatvės kultūros – *hiphopo* – atstovus, *breikerius*, prisitaikančius šokti pagal elektroninę muziką, elektroninio šokio sferoje naudojančius pantomimos plastiką, „aristokratinį” *poppingą*. Nauji muzikos stiliai gimsta siejant elektroninės muzikos naujoves su tapusiais klasika džiazu ar roku, liaudies melodijomis, kasdienio gyvenimo garsų bei verbaliene dokumentika. Visa tai liudija šiuolaikinės jaunimo kultūros heterogeniškumą.

Štai tokias kultūros simbolines formas bei reikšmes patiekėjos dalyviai. Ko gi nesuprastą į vakarėlių užsukęs pašalietis? Nesuprastą, kaip galima taip ilgai iškirsti neiprastai garsų, trankų, kvapų gniaužiantį ir iš vidaus draskantį ritmą. Nesuprastą, kodėl šokėjai po vieną plūduriuoja padūmavusioje prožektorių šviesų nuspalvintoje šokių aikštéléje. Gal nesuprastų ir kartais nenatūraliai blizgančių akių, žvelgiančių ne į aplinką, o į vidinę „sintetinių” išgyvenimų tēkmę, vienišų žmonių akmenėjančiais veidais ir virpančiomis rankomis pulsuojančio vakarėlio priebandoje. Tačiau šių pašaliečio pastebėjimų negalime absoluitinti, jų nenorečume paversti ir jaunimo kultūros vertinimo pagrindu. Šikart mums buvo svarbiau pažvelgti į šią jaunimo kultūrinę erdvę kaip į vieną iš daugelio šiuolaikinio kultūros panuelio saviraiškos modelių.

Apibendrindami pabrėžiame šokių vakarėlių kultūros kaitą po 1990 metų, susietą su laisvo tarpusavio bendravimo paieškomis, individualios kultūrinės erdvės kūryba, „nepaklusnaus” jaunimo simbole saviraiška. Akivaizdu, jog elektroninės šokių muzikos kultūra yra savais principais ir techninėmis priemonėmis kuriama išraiškinga estetinė erdvė, kuri jos dalyvių giliai emocionaliai suvokiamą ir racionaliai analizuojamą.

Išvados:

Lietuvos jaunimo elektroninės šokių muzikos kultūra yra XX a. paskutiniame dešimtmetyje iš Vakarų jaunimo perimta kultūros forma, rodanti naujausias jaunimo este-

tinės saviraiškos, meno kūrybos, bendravimo normų kaitos tendencijas.

Elektroninės šokių muzikos kultūros šiuolaikiškumą atskleidžia estetinės erdvės kūrybos principai:

žaidybinis eksperimentinis šokių muzikos kūrimo ir pateikimo pobūdis, susietas su naujausių kompiuterinių technologijų galimybėmis; muzika tikslingai konstruojama kaip ritminis pagrindas ilgai besitęsančiam šokui;

iracionalus – meditacinis laisvos plastikos šokis, siekiant užsiskleisti savo emociniame lauke ir patirti naujų išgyvenimų;

ryški spalvinga estetinė saviraiška, skirta „aukštajai“ šiuolaikinio jaunimo madai, elegancijai ir mąstymo laisvei pabrėžti.

Elektroninės jaunimo šokių muzikos kultūros sferą sudaro daugybė siauresnių ir platesnių kultūrinių ratų, kurių centre yra mégstamų stilių muziką grojantis *didžėjus*. Šie ratai stiliaus ir maštubo požiūriu įvairūs: nuo draugų ratelio mažoje erdvėje iki populiarų klubų salių, didelių miestų renginių.

Siauro rato vakarėlių dalyviai (tarp kurių vyrauja studentiško amžiaus jaunimas) elektroninės šokių muzikos kultūros idėją suvokia lyg priešpriešą masinės kultūros pavirtutiniškumui, pabrėžia poreikį ieškoti kitokios – intelektualios patirties.

Analizuojamoji subkultūra atspindi mūsų laikmečiui būdingą kultūros heterogeniškumą. I elektroninės šokių muzikos erdvę integruojamai įvairūs skirtingų laikotarpiai muzikos stilai, joje galima sutikti įvairios kultūrinės patirties jaunimą.

SANTRUMPOS:

VDU EA. MK – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos archyvas, moderniosios kultūros kryptis.

F. – fondas.

G. – byla.

Int. – interviu.

ŠALTINIAI:

1. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 21, Vilnius. Resp. DJ Agis, g. 1971 m. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.
2. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 12, Vilnius. Resp. DJ Senas, g. 1980 m. Užr. J. Bučaitė 1999 m.
3. LTV laida „Kultūros žurnalas“, 2000 01 27.
4. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 8, Kaunas. Resp. DJ Y, g. 1979 m. Užr. J. Bučaitė 1999 m.
5. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 20, Vilnius. Resp. DJ Viro. Užr. I. Kevėnaitė 1999 m.
6. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 9, Vilnius. Resp. DJ Australas, g. 1981 m. Užr. J. Bučaitė 1999 m.
7. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 22, Vilnius. Resp. DJ Australas, g. 1981 m. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.
8. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 14, Kaunas. Resp. DJ Vėžiukai. Užr. J. Backūnaitė 1999 m.
9. Radijo stoties M1 laida jaunimui, 1989 gegužės mėn.

10. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 1, Vilnius. Resp. DJ Aidas, g. 1974 m. Užr. J. Bučaitė 2000 m.
11. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 5, Vilnius. Resp. DJ Majus, g. 1978 m. Užr. J. Bučaitė 2000 m.
12. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 16, Kaunas. Resp. DJ Max, g. 1979 m. Užr. I. Kvederaitytė–Vaidelienė ir Kristina Pranckūnaitė 1999 m.
13. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 10, Kaunas. Resp. Sadas. Užr. J. Martinkutė 1999 m.
14. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 17, Panevėžys. Resp. DJ Lim, g. 1982 m. Užr. I. Kevėnaitė 1998 m.
15. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 2, Vilnius. Resp. DJ Oyz, g. 1976 m. Užr. J. Bučaitė 2000 m.
16. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 11, Vilnius. Resp. DJ Yara, g. 1981 m. Užr. J. Bučaitė 1999 m.
17. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 15, Kaunas. Resp. DJ Marius. Užr. Vilma Getautytė ir Laura Šuopytė 1999 m.
18. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 4, Kaunas. Resp. DJ Dosia, g. 1974 m. Užr. J. Bučaitė 2000 m.
19. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 26, Kaunas. Resp. Vytis. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.
20. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 23, Kaunas. Resp. Rytis, g. 1965 m. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.
21. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 24, Kaunas. Resp. Indrius, g. 1979 m. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.
22. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 18, Kaunas. Resp. DJ Virma ir Lonas, g. 1978 m. Užr. G. Linkevičiūtė ir A. Nacevičiūtė 1999 m.
23. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 6, Vilnius. Resp. DJ Virgis, g. 1981 m. Užr. J. Bučaitė 2000 m.
24. VDU EA. MK F1. B.5. Int. 25, Kaunas. Resp. André, g. 1982 m. Užr. E. Ramanauskaitė 2000 m.

NUORODOS:

1. Medžiaga rinkta 1998 spalio – 2000 lapkričio mėn. Vilniuje, Kaune ir Panevėžyje. Panaudoti pusiau struktūriniai interviu su 24 respondentais. Iš jų – 20 elektroninės šokių muzikos (*techno – house'o*) vakarėlių kūrėjai bei organizatoriai, vadinti didžėjais (DJ), taip pat mégstantys dalyvauti kitų rengiamuose vakarėliuose, ir 4 elektroninės šokių muzikos vakarėlių dalyviai. Su kitais vakarėlių dalyviais vyko laisvi pokalbiai. Respondentų amžius nuo 18 iki 35 metų. Stebėti aštuoni elektroninės muzikos šokių vakarėliai: uždaro rato vakarėliai bei placiai publicai skirti vakarėliai klubuose ir dideli elektroninės muzikos renginiai, vykę Vilniuje, Kaune ir Panevėžyje. Tekste respondentų vardai pakeisti. Medžiaga surinkta padedant VDU Etnologijos ir folkloristikos katedros studentams.

Analizuojant jaunimo elektroninės šokių muzikos vakarėlių kultūrą remtasi: Fornäs J. Cultural Theory and Late Modernity. – London–New Delhi: Thousand Oaks, 1995; Alasuutari P. Researching Culture: Qualitative method and Cultural Studies. – London – New Delhi: Thousand – Oaks, 1996. Kitais metodologiniais šaltiniais.

2. Šlevaitė K. Reivo ypatumai Lietuvoje (apie „tikruosius“ ir „netikruosius“ reiverius) // Sociologija. – 1999, Nr. 4(6), p. 78–87.
3. Bučaitė J. Kompiuterinės šokių muzikos kultūra: didžėjai. Miesto marginalijos: Straipsnių rinkinys. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000. – P. 101–111.
4. Ramanauskaitė E. Slengo kultūra // Darbai ir dienos. – 1999, Nr. 11 (20), p. 228–274.
5. Undergrundas – čia siauro draugų rato technomuzikos arba *house'o* vakarėliai.
6. Fornäs J. Cultural Theory... – P. 111.
7. Bricolage'o logika pagrįsta simboliniu realybės apmąstymu. L.

- Strauss'o struktūrinėje antropologijoje aiškinama kaip ypatinė archajinio mąstymo logika. Formaliai tai skirtingų simbolinių išraiškų susiejimas į vieną visumą. Terminas pritaikytas jaunimo subkultūros analizei. Žr. Hebdige D. Hiding in the Light. On Images and Things. – L.N.Y. Routledge, 1998. – P. 195.
8. Cynthia J. Novack. Looking at Movement as Culture // Contact Improvisation to Disco, Drama Revue. – New York, 1988, Vol. 32, No. 4, p. 102–119.
9. „Reiveris yra tam tikro didžiulio šokių muzikos renginio dalyvis. Šitos kultūrinės šakos (...) narys“ (Indrius)

*Tyrimus parėmė Atviros visuomenės rémimo fondas
Mokslo paramos projektas, granto Nr. 1524/1998*

*This work is supported by the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation,
grant No 1524/1998*

Electronic „shamanism”

Egidija RAMANAUSKAITĖ

The article deals with culture of electronic dance music overtaken by Lithuanian young people from those in the West after 1990. This is a subculture of a new character possessing its own ideas, principles of communication, aesthetical expressions and artistic creations uniting its participants as well as the ten – year – long organizational structure which became a private sphere of organizing culture. The peculiarities of creating electronic dance music, new traits of dance culture, the image of the members of the subculture, the norms of the interrelation of young people, significance of this culture to its creators and its influence upon cultural transformations of Lithuanian young people are being dwelt upon in the article.

The article is based upon the data of empirical investigations (carried out in 1998–2000). Qualitative empirical research methods of cultural anthropology and sociology aimed at revealing cultural phenomenon with reference to aesthetical experiences and motivations of the creators of the culture have been employed. Statements and conclusions of the article are based upon the observed data of the culture under investigation and upon the analysis of film material, half-structural interview, conversations with the culture's creators (disco – jokeys) along with participants and mass media – the TV and radio programs for young people and published articles on the manifestations of this culture. The works of theorists and methodologists (D. Hebdige, J. Fornäs, P. Alasutari and others) of the contemporary culture make up a theoretical base of this article.

The article concludes that the investigations of the culture of electronic dance music supply with the evidence of the most current tendencies in changing aesthetical self-expression of young people, art creation and norms of communication. Innovation of the parties of electronic dance music is identified by the peculiarities of their aesthetics. The creating of such music tends to become as lightening experiments when different musical compositions are joined into one unanimous musical performance with the aid of several recorders used by the leader (disco-jokey) of the party in sight of all dancers. Electronic dance is characteristic of free, irrational – meditative plastics. The minimum of contact is employed by dancers,

the dance participants are mowing each by oneself on the „sea“ of colourful lights and powerful sounds. Such character of dancing is predetermined by the need of the dancers to confine themselves to their own field of emotions and to feel novel experiences frequently accompanied by narcotic drugs. The use of the latter is being explained by the need of relaxation, novel experiences, sensation of „different world“. The élite of this culture is characteristic of distinct colourful aesthetical self-expression emphasizing the „highest“ fashion of up-to-date young people, their elegance and freedom of thought.

The current time characteristic of the heterogeneity of culture is expressed by the subculture under discussion. Various styles of music from different periods are being integrated into the sphere of electronic dance music, young people possessing a great variety of cultural experiences can be encountered with within it. Investigations identified that cultural field of electronic dance music includes the multitude of cultural circles in the centre of which is a playing disco-jokey presenting different styles of favourite music. These circles feature a vast diversity of styles: from small ring dances of friends in a narrow space to the halls of popular clubs and big shows in big cities. The dynamism of this cultural field is confirmed by the analysis of cultural identity. The cultural space is called the culture of electronic dance music, techno-music, house, techno-house, rave, transe, computer dance music. The cultural medium is differently reflected by each name, it is based upon a personal experience of the respondents and depends upon the musical style accepted by separate youth circles and upon the variety of dance parties they take part in. Some of the parties are essentially assigned to mass gatherings of juniors (schoolchildren) while others are the parties of closed and narrow circles of like-minded persons and they are sometimes called the underground parties.

An opinion which is widespread throughout the theory of modern culture that the up-to-date culture is characteristic of the absence of monopoly and the need for subjectivity (J. F. Lyotard, I. Hassau, D. Hebdige and other authors) has been grounded by this article. The subculture under investigation is a good example for this attitude. The participants of narrow circles of electronic dance music parties (among which young people of elder prevail) perceive the idea of the culture of electronic dance music as an objection to superficiality of mass culture and its standards and emphasize the need for the search for different intellectual experiences.

The article emphasizes that the conclusions of the investigation point out that the tendencies of the youth culture becoming more modern are being observed, however, its features are not characterized as absolute since the sphere of culture is extremely mobile and we could find more and more manifestations of new cultural integrations with the extension of the field under investigation. Besides, the culture of electronic dance music in Lithuania is still on its stage of formation. It is usually regarded as the underground while in the West it has already become popular sphere of the leisure of young people which is constantly attracting the mass audience. And it is also a manifestation of the spread of avantgard ideas among young people as well as the influence upon mass culture of Lithuanian youth.

Dar kartą apie „sutvėrimą”

Papildoma „kūrybinės” žodžio reikšmės argumentacija

Dainius RAZAUSKAS

*Straipsnio objektas – lietuvių veiksmažodžio tvérti kosmogeninė bei apskritai kūrybinė reikšmės ir jų semantinė motyvacija. Šio klausimo ištirtumas glaustai aptartas ankstesniame mano straipsnyje šia tema „Sutvėrimas: ‘kūrybinės’ žodžio reikšmės motyvacija” (žr. literatūros sąrašą). Tikslas – minėtame savo straipsnyje manau parodės kalbamas tvérti reikšmes kuo sklandžiausiai esant išvedamas iš reikšmės ‘sutvirtinti, sukietinti, sutirštinti’ ar, tiksliau, ‘padaryti, kad rastuosi kas tvirtas, ketas, tirštas’. Dabar gi, remdamasis tautošakos pavyzdžiais bei tipologinėmis paralelėmis, ketinu parodyti, jog tiek pastaroji, tiek kosmogeninė bei apskritai kūrybinė veiksmažodžio tvérti reikšmės galiausiai remiasi pačia pirmine, pamatine šio veiksmažodžio reikšme ‘čiupti, griebti, stverti’ ar pan., būdinga jau ide. šaknai **t̥uer-*. Išvada: kosmogeninę bei kūrybinę lietuvių veiksmažodžio tvérti reikšmes laikyti skolintomis (slavizmais) nėra né menkiausio rimto pagrindo – jos išplaukia tiesiog iš atitinkamos paulio sukurimo sampratos bei atitinkamų gamybos, materialinės kūrybos pirmynkičių technologijų, kaip antai iš molio į gniaužant, maigant, t. y. (s)tvarstant ir šitaip iš esmės „tveriant“ bei pan.*

Lietuvių veiksmažodžio tvérti prošaknės ide. **t̥uer-* pati pirmoji reikšmė, nurodoma J. Pokorno „Indoeuropiečių kalbų etimologiniame žodyne“, yra ne ‘sutvirtinti, sukietinti, sutirštinti’ ar ‘aptverti’, bet ‘griebti, čiupti, tverti (fassen)’, ir būtent iš jos toliau vedama reikšmė ‘apimti, apsupty, apjuosti (einfassen)’, o jau iš pastarosios – ‘aptverti tvora (einzäunen)’ (Pokorny 1101).¹ Tipologiškai dėl tokios reikšmės raidos plg. ide. **gherdh- / *ǵherdh-* ‘aptverti’, iš kurios, pavyzdžiu, radosi liet. *gaῆdas* ‘1. atitverta tvarto dalis, 2. aptvaras lauke ar ganykloje gyvuliams’ bei pan., taip pat *gaῆdyti* ‘tverti (tvorą)’ (LKŽ III 120, 123) bei kt., ir kuri savo ruožtu remiasi šaknimi ide. **ǵher-* ‘griebti, čiupti, tverti (greifen, fassen)’ bei ‘apimti, aplėgti, apsupty, apjuosti (umfassen, einfassen)’ (Pokorny 442, 444). Kaip matyti, vokiečių kalboje tokia reikšmės raida – nuo ‘griebti, čiupti, tverti’ prie ‘apimti, aplėgti, apsupty, apjuosti’ ir galiausiai ‘aptverti (tvora)’ – mažne savaime suprantama: plg. *fassen* ir *einfassen*. Savaime suprantama ji ir latvių kalboje: plg. *tvert* ‘tverti, griebti, čiupti’ ir *ietvert* ‘supti, juosti’.

Pagaliau ir lietuvių kalboje, be 1 tvérti reikšmėmis ‘1. daryti, statyti (tvorą), 2. tvora riboti, supti, juosti’ bei pan., turime iš esmės tą patį veiksmažodį 2 tvérti reikšmėmis ‘1. čiupti, griebti (rankomis, dantimis, nagais ir pan.), stverti, 2. kibtis, kabintis, norint išsilaikyti ar ką sulaikyti, 3. godžiai čiupti, griebti, norint gauti, įsigyt’, o kartu – ‘6. stalgiai siausti, apimti’ (taigi būtent „einfassen“); juolab šalia įprasto 1 ap-tvérty plg. 2 ap-tvérty ‘1. apimti (ranka, pirštai), apgniaužti’, o kartu ir ‘3. apsiausti’; taip pat plg. 2 su-tvérty ‘1. sučiupti, sugriebti (rankomis, dantimis, nagais ir pan.)’ ir tiesiog ‘4. suimti, apimti (ranka, pirštai), apgniaužti’ (LKŽ XVII 256, 267-269, 275) bei pan. Tos pat šaknies ir stvérty ‘1. čiupti, griebti, tverti (rankomis, dantimis, nagais ir pan.)’ ir t. t. (LKŽ XIII 1063-1064).² Dėl kalbamos reikšmių raidos tipologiškai dar plg. rusų *за́брать* ‘tvora’, sulig viena iš etimologijų, kilusi iš *за-бърътъ, бръмъ* ‘imti’ (Фасмер II 70), bei kt.

Taigi reikšmę ‘ap-tverti (tvora)’ šiuo atveju reikia aiškinti pirmesnės, pirmėn reikšmės ‘ap-tverti, apimti (ranka, pirštai), apgniaužti’ pagrindu. Pagaliau ką nors ranka apimti, pirštai aptverti – savaime kone „aptverti pirštų tvora“. Kita vertus, ką nors minkšto, biraus ar puraus tvirtai, kietai suimti – tai kone tiesiog „sutverti“, t. y. padaryti tvirtą, kietą. Pavyzdžiu, šitaip ranka sutvėrus, sugniaužus sniego gniūžtę, jis liaujasi buvęs palaidas, minkštas ir purus, bet tampa išties tvirtas, ketas, įdėm sutvertas. Trum-pai drūtai, norint ką a p č i u o p i a m a padaryti, reikia tai visų pirma būtent a p č i u o p t i, t. y. apimti, suimti ranka, taigi *sutvērti*. Čia prisimintinos 1 tvérti reikšmės ‘9. lipdant daryti, formuoti // refl. sulipti, susilieti’ bei ‘10. refl. darytis, rastis kam tirštam’, taip pat priešdėlinis 1 su-tvérty reikšme ‘9. padaryti, kad rastuosi kas tvirtas, ketas, tirštas’ ir, savo ruožtu, 1 tvérti reikšme ‘12. kurti’, 1 su-tvérty ‘11. sukurti’ (LKŽ XVII 257, 264, 265). Kaip tik šitaip ir iš molio dirbami (būtent tveriami, juoba rankomis, pirštai) įvairūs dirbiniai (būtent tveriniai, jei ne tvariniai): plg. ką tik minėtą tvérti reikšmę ‘lipdant daryti, formuoti’, o šalia rus. *брать* ‘imti’ bei *за́брать* ‘tvora’ – tos pat šaknies rus. dial. *брать* reikšme ‘molis’ (ЭССЯ II 218). Tipologiškai čia dar galima paminėti lotynų *fingere* ‘lipdyti, daryti, kurti’ (būtent tverti!), gotų *deigan* ‘minkyti (tešla)’ (būtent (s)tvars-

tyti, ar (s)tvērioti), o kartu ir *digrei* ‘tirštumas’, airių *digen* ‘tvirtas, kietas’, ir sen. indū *dehī* ‘siena’, avestos *uz-daēzi* ‘sienai’, *pairi-daēzaya-* ‘ap-tverti, apsupti tvora ar sienai’, graikų *τευχός* (mūro) sienai, įtvirtinimas, pylimas’ bei kt. iš ide. **dheigh-* ‘minkyt molij, lipdyti iš molio’ arba ‘molis, keraminė žaliava, molio sienai’ bei pan.³ Tokiame kontekste plg. dar veiksmažodžio *lipdytis* reikšmę ‘griebtis, s t v e r - t i s, kibti’ (LKŽ VII 560). Vadinas, iš reikšmės ‘ap-/su-tverti, ap-/su-imti (ranka, pirštais), ap-/su-gniaužti’ nepriekaištingai, kuo sklandžiausiai išplaukia tiek reikšmę ‘ap-tverti (tvora)’, tiek ir ‘su-tverti (padaryti tirštą, tvirtą, kietą)’, o kartu ir atitinkama „kūrybinė“ veiksmažodžio *tvérti* prasmė. Tipologiškai dar plg. vokiečių *machen* ‘(pa)daryti, (pa)gaminti’, anglų *make* ‘(pa)daryti, (pa)dirbtai, (su)kurti’ bei pan., kurie remiasi šaknimi ide. **mag-* kaip tik pirmine reikšme ‘minkyti (molij, lipdyti)?⁴

Atitinkamus „sutvérimo“ vaizdinius, šalia kitų, anksčiau straipsnyje aptartų (Razauskas 8-13), irgi nedviprasmiskai liudija tautosaka. Visų pirma, verta dėmesio lietuvių sakmė, kurioje „Ponas Dievas t v é r é t v a r t u s, o velnias visokius gyvulius l i p d é: juodus, negražius, stabalankius, neperskeltom nagom. Prisiliqdės, p r i s i g n i a u ž t a v i m o, visą balą pristatęs“ (KAŽ 40; ŠLSA 120). Plg. variantą: „Velnias t v é r é s visokius gyvulius, o Dievas statęs tvartą“ (cit. iš Dundulienė 21). Čia veiksmažodis *tvérti* pavartotas, kaip kad akivaizdu iš palyginimo, būtent gniaužtavimo, gniaužymo, t. y. „tvérimo ranka“ prasme ir aiškiai siejasi su Dievo „tvartų tvérimu“. Arba štai „kitą kartą pradžioj s u t v é r i m o svieto Dievas s u t v é r é s nekuriuos gyvuolius. Velnias prisistebėjęs, jis ant savo paveikslu užsimanę n u l i p y t i kokį sutvérimą. N u l i p è su barzda, ragais ir liepė bėgt. Bet nulipytas galvijis stov, ir gana. Tada velnias, užkélęs pirmutines kojas ant t v o r o s, rökė: ‘– Ožk, par tvorą!’“ Tačiau velnui vis nesisekė. Tada „Dievas tarė: ‘– Gyvuoly, bék!‘ Ir gyvuolys striuokt par t v o r a! Kas jis par gyvuolį: velnio dirbtas, Dievo t v e r t a s. Tai mūsų ožka“ (ŠLSP 85).

Kaip tik šitaip iš tikruju sutvertas ir žmogus: „Dievas s u t v é r è žmogų, o velnui piktumas daros. Ir misli[ja] sau, jog ir aš galiu t e i p p a t n u l i p y t i iš žemiu. Velnys nuėjės pas Dievą: ‘– Dieve, ir aš galiu t a p a t i padaryti, kai[p] ir tu – s u t v e r t i gyvybę.’ ‘– Nu, ką tu s u t v e r s i [variantas: n u l i p y s i]?’ ‘– Vilką.’ ‘– Nu, l i p y k.’ Velnys greibės už darbo ir nulipė vilką“ (ŠSLP 298, žr. 348). Iš čia visiškai aišku, kaip būtent Dievo sutvertas buvo žmogus: jis buvo rankomis nulipytas, nulipdytas. Kita sakmė dar patikslina patį lipdymo veiksmą: „Kitą kartą Ponasdievs n u l i p è s iš molio žmogų, papūtęs dvasę – tas tuo palikęs gyvs. Velnas, tą matydams, t e i p o g i n u g n i a u ž t a v è s“ (ŠLSA 121). Arba velnias, pamatęs, kaip Dievas sutvérė žmogų, émęs labai pavydėti „ir pradėjės molij m i n k y t i. Minkęs ir s u m i n - k è s žmogystą“ (KAŽ 30). Taigi žmogus Dievo rankų

buvo būtent *sutvertas*, o ne kaip nors kitaip padarytas ar sukurtas.

Pagaliau neapsieita be pagniaužymo, pamaigymo ir žemė tveriant. Visų pirma galima paminėti rusų tautosakos kosmogeninį motyvą apie velnia, iš abiejų pusų spaudusi skystą žemę, kad ši sutvirtėtu (СД I 520). Ir juoba atitinkamą latvių sakmę: „Kai Dievas sukūrē žemę, toji buvusi kitokia nei dabar. Ji buvusi minkšta kaip kokia putra. Nebuvo joje nė vieno kalno, nė vieno slėnio, nė vienos upės nei ežero. Tada Dievas įdavės ši milžinišką gumulą velnui, kad palaikytų [paturot], kol tas truputėlį sukiėtės. Velnias ir pastvėrės minkštajį gumulą į savo letenas, ir émęs laikytis [turēt].⁵ Bet kai atėjo Dievas pažiūrėti, ar velnias savo užduotį deramai atlieka, pamatė, jog didžiulės velnio letenos visai susmegusios į gumulą. O stori jo plaukai buvo išraižę milžiniškas griovas. Dievas barėsi, kam velnias šią gumulą taip baisiai s p a u d į i a [spiežot]. Dievas prięjės ir norėjės nelygumus kiek aplyginti, bet žemė jau buvo sukietėjusi, ir Dievas nebegalėjės nieko padaryti. Kur buvo velnio milžiniškos letenos ir pečiai, ten dabar vandenynai ir jūros, o kur plaukai išraižė latakus, ten dabar teka upės“ (TPD 5). Čia vėlgi itin akivaizdi abiejų tvérimo reikšmių, būtent ‘giebti, imti rankomis, gniaužti’ ir ‘sutvirtinti, sukiinti’, kuo glaudžiausia sąsaja: žemė sukietėja, s u s i - t v e r i a, velnui ją savo rankomis laikant suėmus, t u r i n t s u t v e r u s, taigi t v e r i a n t. Lietuvių sakmėje, „kai Dievas tvérė dangų ir žemę, sutvérė pirma žemę, o paskui dangą. Dirbo nepamieravęs ir, kai norėjo dangum apvožti žemę, tai dangus buvo kur kas mažesnis už žemę. Ir nėra kas daryti Dievui: nei kitas dangus dirbtai, nei šitas padėt. Tai Dievui patarė ežys: ‘Paimk, – sako, – žemę, sumyk, tai ji susispaus, pasidarys mažesnė, ir bus gana dangaus’. Paklausė Dievas ežio ir žemę p a m y g o r a n k o s e. Nuo pamygimo žemėj pasidarė nelygumai – kalnai. Bet užtat užteko dangaus žemei apvožti. Ir tada sujungė Dievas dangų su žeme“ (Kerbelytė 129).⁶

Būtent šitaip Dievo (ar velnio) rankų ir sutvertas pašaulis: Mato Slančiausko informatorė buvo paklausta, „Kas tada buvo, kol svieto nebuvo?“ Atsakė Grigalienė, senė 80 metų, 1888 metuose: ‘Nieko nebuvo, nieko. (Rodydama, s u s a u j a i orą g n i a u ž d a m a.) Ponasdievs iš nieko visą svietą s u t v é r è ’ (ŠLSA 117).

Išvada: kadangi tautosaka nedviprasmiskai liudija pašaulį, žemę bei gyvus padarus, t. y. sutvérimus Dievo ar velnio buvus sutvertus ranka – gniaužtant, maigant ar pan., tai veiksmažodžio *tvérti* reikšmę ‘čiupti, griebti, stverti (ranka)’, šalia ankstesniame minėtame straipsnyje aptartos ‘padaryti, kad rastuši kas tvirtas, kietas, tirštasis’, galima laikyti kosmogeninės bei apskritai „kūrybinės“ jo reikšmės pagrindu. Kaip tik šitaip *tveriami* (lipdomi) yra, pavyzdžiui, dirbiniai iš molio, o tai savo ruožtu įgalina metonimiškai taikyti veiksmažodži *tvérti* gamybai, kūrybai apskritai.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

- Buck C. D. A dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago, 1949.
- Būga K. Rinktiniai raštai. – T. I–III. – Vilnius, 1958–1962.
- Dundulienė P. Senovės lietuvių mitologija ir religija. – Vilnius, 1990.
- Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg, Göttingen, 1962–1965.
- Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – Sēj. I–II. – Rīga, 1992.
- KAŽ: Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės / Sudarė ir parengė Norbertas Vēlius. – Vilnius, 1986.
- Kerbelytė B. Sakmės ir padavimai apie pasaulio kilmę // Žmonės ir religija. – Vilnius, 1977.
- LKŽ: Lietuvių kalbos žodynas. – T. I–XIX. – Vilnius, 1956–1999.
- Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. – T. I–IV. – Vilnius, 1988–1997.
- Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bd. I. – Bern, München, 1959.
- Razauskas D. Sutvērimas: „kūrybinės“ žodžio reikšmės motyvacija // Liaudies kultūra. – 2000, Nr. 2.
- Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. – Vilnius, 1990.
- ŠLSA: Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai / Surinko Matas Slančiauskas. – Vilnius, 1975.
- ŠLSP: Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos / Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. – Vilnius, 1985.
- TPD: Teikas par Dievu. Izlase. – Rīga: Latviešu folkloras krātuvės izdevums, 1929.
- Urbutis V. Baltų etimologijos etiudai. – Vilnius, 1981.
- Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. – Тбилиси, 1984.
- СД: Славянские древности: Этнолингвистический словарь в пяти томах / Под редакцией Н. И. Толстого. – Т. I, II. – Москва, 1995, 1999.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. I–IV. – Санкт–Петербург, 1996.
- ЭССЯ: Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под редакцией академика РАН О. Н. Трубачева. – Т. I–XXV. – Москва, 1974–1999.

PASTABOS:

- Kitų autorių ši ide. šaknis duodama tokiomis reikšmėmis: ‘tverti, griebti, čiupti (tvert)’ bei ‘supti, juosti (ietvert)’ – Karulis II 447; ‘tverti (griebti, imti); būti nutvėrusiam, turėti, laikyti; tverti, ap-/užtverti...’ – Mažiulis II 238; tiesiog ‘pagriebti, aptverti’ – Sabaliauskas 132 bei pan.
- Pradžioss-, manoma, – iš savaip perprastos sangrąžinės dalelytės, pvz., *nus(i)tverti* ar pan. (žr. Fraenkel 935).
- Žr. Pokorny 244–245; Гамкрелидзе, Иванов 707 ir daugelyje kitų etimologinių šaltinių.
- Žr. Buck 538; Фасмер II 557; ЭССЯ XVIII 25; plg. Pokorny 696.

Šia proga galima būtų išsakyti prielaidą, jog ir lietuvių veiksmažodis *gaminti* reikšme ‘2. taisyt, tiekti’, pvz.: „Šian-

- dien pati močiutė vakarienę gamino”; „O aš, sena motynėlė, valgymą gaminšiu”, taip pat reikšme ‘6. misti, maitintis’, plg. *pa-gaminti* ‘2. pataisyti (valgi), patiekti’, pvz.: „Močiutė kukuliū pagamino” bei pan. (LKŽ III 92), kilme gal skirtinas nuo *gaminti* reikšme ‘4. gimdyti, veisti, kelti’ (siejamo su *gimti*, žr. Fraenkel 151; Sabaliauskas 86) ir sietinas su *gāmas* reikšme ‘6. kas daug valgo’ bei toliau su tokiais žodžiais kaip *gāmalas*, *gāmulas* ‘gabalas, gurvolis (sniego)’, *gamulys* ‘gabalas, gniūžtė, gurvolis’, pvz.: „O koks didelis gamulys varškės” arba „Vai-kai ima sniego gamulius ir verčia ant kito galvos”, taip pat *gamžuotis* ‘glamžytis, gniaužytis’ (LKŽ III 90, 94, 95) bei kt., t. y. su rytu baltų šaknimi **gām-* / **gm-*, kurioje, be kitų, išvestinių, V. Urbučio žodžiais, „dar galima ižiūrėti reikšmes ‘mai-gyti, grūsti, stumti’ ir – latvių kalboje – ‘griebti, glemžti’” (Urbutis 66). Toliau šio kelmo žodžiai, kartu su rusų *жать* (*жму*) ‘spausti, mygti, slėgti’ bei kt., remiasi ide. šaknimi **gem-* pagrindine reikšme ‘(abiem rankom) griebti (greifen), tverti (fassen)’ bei pan. (Pokorny 368–369; žr. Fraenkel 132; Фасмер II 59; o išsamiausiai – Urbutis 62–68). Kaip tik šitaip galima būtų grįsti ir minėtą lietuvių daiktvardį *gāmas* reikšme ‘4. gam-minimas, gaminys’ (skiriant kilme nuo ‘1. gamta, prigimtis, 2. prigimimas, būdas, 3. prigimtas ženklas, apgamas’), o kartu ir veiksmažodį *gaminti* reikšme ‘1. daryti, dirbt’ (LKŽ III 90, 92). Galimas daiktas, čia susiplakė abiejų skirtingu kelmu reikšmės – ir ‘gimdymo’, ir ‘maigymo, gniaužymo’.
5. Latvių *turēt* ‘laikyti (rankoje)’, kaip ir lietuvių *turēti* pagrindine reikšme ‘1. nusitvērus, įsitvērus, užsidėjus laikyti’ (LKŽ XVII 83), yra vienos šaknies su latvių *tvert* ‘tverti, griebti, čiupti’ bei lietuvių *tvérti*. K. Būgos žodžiais, „*turēti* vadinas *nu(si)tvērus* (įsitvērus) ką laikyti” (Būga II 131). Plačiau dėl kalbamų žodžių etimologinio ryšio, šiaip jau akivaizdaus, žr. Buck 741; Fraenkel 1142–1143; Karulis II 443; Pokorny 1101; Sabaliauskas 191 ir kitur.
6. Analogišką latvių sakmę žr. TPD 5-6.

Once more about Creation (Lith. *sutvērimas*)

Dainius RAZAUSKAS

The paper continues the preceding article on the same topic: the justification of the creational sense of the Lithuanian verb *tvérti* on its own ground, contrary to the customary opinion, it being borrowed from the Slavonic. The additional arguments this time presented consist of the creational connotations of the very primary meaning of the verb, i.e. ‘seize, snatch, grab’. These connotations are explicitly shown in the quoted folklore material and typological parallels.

„Liaudies kultūros“ redakcija,
Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Gauta 2000 11 03
spaudai įteikta 2001 02 19

DIEVDIRBIAI

Žemaitija

Skaidrė URBONIENĖ

Lietuvos nacionalinio muziejaus (toliau LNM) senosios liaudies skulptūros rinkinyje vyrauja žemaičių dievdirbių kūriniai. Taip yra neatsitiktinai. Mažosios architektūros paminklai buvo kuriami ir statomi visoje Lietuvoje, tačiau Žemaitijoje – ypač gausiai. Dar XIX a. L. Jucevičius raše: „Visa Žemaičių žemė, iš pažiūros imant, keleivio akiai teikia kuo gražiausių vaizdų: visur pakelėj dideli, gražiai išstatyti sodžiai, prie kiekvienų namų, lygai pono, lygai prasto žmogelio, yra darželis bei sodelis ir stovi medinis kryžius, tikėjimo vėliava, to krašto žmonių dievobaimingumo ženklas [...]. Pakelėse taip pat yra kryžių, bet daugiausia tinkasi matyt dideli stulpai su spintele viršuje (koplytstulpiai – S. U.), o toje spintutėje stovi statulėlė [...]. Kryžių palei kelią taip tanku, jog nuo vieno ligi kito vos kelios dešimtys žingsnių.”¹

Gana gausiai medinių paminklų išliko ir iki mūsų dienų. Iš 1960–1978 m. visoje Lietuvos teritorijoje užregistruotų liaudies mažosios architektūros paminklų Žemaitijai tenka beveik du trečdaliai.² Žemaitijoje dominavo koplytstulpiai ir pastatytos ant žemės koplytėlės. Uždarose koplytėlėse skulptūrėlės buvo gana gerai apsaugotos nuo atmosferos poveikio, todėl žemaitiškų skulptūrių išliko daugiau, jos ne taip sunykusios kaip aukštaitiškos, labiau išlaikiusios autentišką polichromiją.

Memorialinių paminklų ir skulptūrių gausa liudija, jog Žemaitijoje dirbo nemažai meistrų, netgi po kelis vienoje apylinkėje. Žymiausi dievdirbiai turėjo mokinį, jų darbais buvo sekama. Garsiausių dievdirbių kūriniai plito ir tolimesnėse vietovėse nei jie gyveno.

LNM rinkinyje užfiksuota beveik 60 Žemaitijoje gyvenusių dievdirbių pavardžių. Kai kurių autorių turime tik vieną dvi skulptūrėles, kitų – po keliasdešimt. Išlikę gausios darbų kolekcijos tokius žymių žemaičių dievdirbių kaip Juozapas Paulauskas (1860–1945, gyveno Kretingos aps. Darbėnų vls. Grūšlaukės k.), Augustinas Potockis (1844–1945, gyveno Telšių aps. Luokės vls. Maudžiorų k.), Juozas Piaulokas (dirbo Plungės bei Kretingos apylinkėse XIX a. pab. – XX a. pr.). Rinkinyje saugoma ir kitų žymesnių (K. Mockaus, P. Permino, K. Razmos, A. Skurdėlio) bei mažiau žinomų žemaičių dievdirbių kūriniai. Tačiau apie

čia paminėtus garsesnius dievdirbius spaudoje jau buvo gana nemažai rašyta. Šiame straipsnyje pateiksiu aštuonių dievdirbių, gyvenusiu dabartiniuose Mažeikių, Skuodo, Kretingos bei Klaipėdos rajonuose, biografijas bei jų kūriniai fotografijas. Rašau tik apie tuos dievdirbius, apie kuriuos pavyko rasti šiek tiek daugiau duomenų nei tik gimimo ar mirties datos. Tai pirmasis iš dviejų Žemaitijos dievdirbiams skirtų straipsnelių.

Meistras Simonas Šimkus, gimęs 1895 m. Mažeikių aps. Buknaičių k. (dabar Mažeikių r.), vietinių žmonių buvo vadintamas „dievdirbiu”.³ Visą gyveninį pragyveno gimtajame kaime. Mokytis teko nedaug – tik vieną žiemą pas vietinį daraktorių. Skulptūras pradėjo daryti piemenaudamas. Tuomet jam buvo apie dešimt metų.⁴ Kelias skulptūrėlės iš koplytėlės, stovėjusios pakelėje netoli meistro sodybos, pats autorius 1971 m. perdavė dabartiniam Lietuvos nacionaliniam muziejui. Čia yra išlikęs gana skirtingo stilistinio braižo. Ypač skiriasi dvi, vaizduojančios šventajį Roką. Viena iš jų gana primityvi, gerokai deformuotų proporcijų. Matyt, kad dirbta dar neigudusio meistro. Kitos šv. Roko skulptūrėlės forma daug tobulesnė, proporcijos išlaikytes, labai kruopščiai modeliuotas veidas, smulkios rūbų klostės. Tai jau patyrusio meistro braižas (1 pav.). Nors S. Šimkus turėjo nedidelį ūkelį, bet pragyvenimui daugiausia užsidirbdavo iš meistrystės. Buvo puikus meistras, gaudavo daug užsakymų. Statė namus, darė duris, langus, baldus, vežimams ratus, netgi karstus, drožė klumpes. Skulptūrų bei prieverpsčių drožyba užsiimdavo laisvalaikiu. Apsimindavo ir perdažyti senas skulptūrėles, išdrožti joms trūkstamas

1 pav. S. Šimkus. Šv. Rokas. Medis, polichromija, h 48 cm. Mažeikių aps. ir vls. Buknaičių k. LNM EM 10984. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

detales. Sovietiniuose laikais drožė daugiau pasaulytinės tematikos skulptūrėlių.⁵ Jo darbų turi Mažeikių muziejus. Meistras buvo vedės, turėjo šeimą. Palaidotas Lecavos kapinėse.

Dievdirbys Ignas (Ignacas) Audiejus gimė 1880 m.,⁶ gyveno Kretingos aps. Skuodo vls. Būdvietės k. (dabar Skuodo r.). Drožinėti pradėjo vaikystėje bepiemenaudamas. Užaugęs émė verstis meistryste: drožė statulas, darė altorius, koplytėles (2 pav.). Buvęs universalus meistras. Keliaudavo iš vienos vietas į kitą, iš vieno užsakovo pas kitą, užsakymus atlikdavęs „ant užsakytojo duonos“.⁷ Jo darbo statulų (3–4 pav.) buvo gausu Skuodo apylinkėse. Žmonės sakydavo, jog droždavęs lengvai ir greitai – „dievu-

3 pav. I. Audiejus. Rūpintojėlis. 1939 m. Kretingos aps. Mosédžio vls. Erslos k. Fotografavo J. Petrus 1948 m. LNM.

ką nudrožti užtekdavo pažiūrėti į žmonę“.⁸ Dirbo ne tik pagal užsakymus, bet ir pardavimui. Savo darbus pats pardavinėjo per atlaidus. Atrodo, jam neblogai sekėsi, nes žmonėms jo drožtos statulėlės patiko. Štai vieno ūkininko prisiminimai apie XX a. pradžioje Žemaičių Kalvarijos atlaiduose pardavinėjamus dievdirbių kūrinius: „Gerą torgaulią liob ves Karpas, Audiejus, Paulauskas. Ani liob dirbtus smutkus, motinikės, jurgalius ir velenius. Šitus žmonės labiausiai griebs“.⁹

2 pav. XIX a. pab. – XX a. pradžioje I. Audiejaus daryta koplytėlė (restauruota 1927 m.). Kretingos aps. Skuodo vls. Puodkalių k. Fotografavo J. Petrus 1948 m. LNM.

Atrodo, Audiejus buvęs vienas iš tų dievdirbių, i kurios vietiniai žmonės žvelgė su simpatija, bet kartu ir su užuojauta, vadino juos keistuoliais. „Ani žmonės čiudni. Ignacas Audiejus bov sens, a darys kartas kap vaks. Ans liob vakščius po pivas, krūmus, žiūrinės ir neperprasi, ko anam rak“.¹⁰

Kiek ilgai gyveno I. Audiejus, nežinia. J. Petrus savo ekspedicijų užrašuose

4 pav. I. Audiejus. Pieta su angelais. Apie 1922–1924 m. Skuodo r. Fotografavo J. Petrus 1958 m. LNM.

5 pav. Juozas Kvedaras prie savo dirbtos koplytėlės. Mažeikių aps.
Ylakių vls. Gonaičių k. Fotografavo V. Barzdžius 1948 m. LNM.

ir dienoraščiuose pažymi, jog meistras 1948 m. gegužės 25 d. buvo ištremtas.¹¹

Mažeikių aps. Ylakių vls. Gonaičių k. (dabar Skuodo r.) gyveno meistras Juozas Kvedaras. Jis gimė 1907 m. Baigė pradžios mokyklą, tad mokėjo skaityti ir rašyti. Drožinėti pradėjo turėdamas apie aštuoniolika metų amžiaus. Drožybos amato išmoko savarankiškai. Kadangi turėjo 10 ha žemės, tai drožinėjimu užsiimdavo tik laisvu nuo žemės ūkio darbų laiku. Padarė kelias koplytėles (5 pav.), drožė skulptūras. Kaip ir daugelis dievdirbių, dirbdavo ir jvairius daiktus (prieverpstes, rankšluostines), nors, kaip pats teigė, „drožinėti nepelninga“. ¹² Užsidirbdavo ir gamindamas jvairius antkapius.

Vienas iš garsesnių Žemaitijos dievdirbių buvo Antanas Klanius–Klanevičius. Nors apie šį meistrą jau rašyta spaudoje, tačiau niekur nebuvvo publikuota jo kūrinių nuotraukų. Todėl, pasinaudodama proga paskelbtį keletą jo dirbtų skulptūrų nuotraukų (6–8 pav.), trumpai paminésiu meistro biografijos faktus. Antanas Klanius gimė apie 1830 m. pasiturin-

čių ūkininkų šeimoje Kretingos aps. Darbėnų vls. Mažonų k. (dabar Kretingos r.).¹³ Jo tėvas turėjo 40 ha žemės, buvo raštingas. Antanuko polinkis drožinėti pasireiškė jau vaikystėje. Todėl tėvas išmokė sūnų ne tik rašto, bet ir meistrystės. Tėvui paseabus, Antanas paveldėjo ūkį, vedė. Klaniaus šeima gyveno pasiturinciai. Dievdirbio žmona garsėjo kaip labai gera audėja, o dukra Barbora Klimavičienė – kaip didelių kilimų siuvinėtoja.¹⁴ A. Klanius nelabai mégo žemės darbus, todėl daugiau užsiémė meistryste bei kalvyste. Turėjo polinkį muzikai, mokėjo groti vargonais, kurį laiką buvo ir Grūšlaukės bažnyčios vargonininkas.¹⁵ Meistras buvo įsirengęs dirbtuvę gyvenamojo namo gale. Turėjo stalaius ir kalvio varstotus. Dažnai turėdavo meistrą pagalbininką ar mokinį. Iš žymesnių jo mokinii paminėtini Juozapas Paulauskas, Kazys Gliožeris.

Klanius darydavo koplytėles, kryžius, altorius, tapydavo ant drobės paveikslus aliejiniais dažais, sukūrė skulptūrus ir kitų dirbinių bažnyčioms, dvarams, pasiturintiems ūkininkams, net sinagogoms. J. Mickevičius užregistravo keletą A. Klaniaus darbų, sukurtų Grūšlaukės bažnyčiai:¹⁶ tai velkykinis Priskėlimo altorius su dvieju roménų kareiviais ir monstrancija, kuri po Priskėlimo pamaldų pati „at-eidavo“ iš Velykų altoriaus į didįjį altorių; medinė Švč. Mergelės Marijos skulptūra didžiajame altoriuje; Kryžiaus kelio stocių paveikslų rėmai; baldakimas ir per procesijas nešamas altoriukas su keturiomis skulpturomis; Betliejus; didelis krucifiksas, kabinamas bažnyčioje priešais presbiteriją; didelė medinė būgnamušio skulptūra, stovėjusi bažnyčioje prie vargonų. Meistras dar nukalė geležinius vartus ir dvejus vartelius šventoriaus mūrinei tvorai. Be to, padarė ir ornamentuotas Grūšlaukės kapinių koplyčios duris bei altorių su medinėmis skulpturomis,¹⁷ du saulės laikrodžius, dvi versiukų skulptūras Plungės sinagogai.¹⁸ Žymūs dievdirbiai K. Barzdys bei A. Klaniaus mokinys J. Paulauskas teigė, jog Klanius buvo padarės ir keletą raižinių leng-

tų.¹⁹ Visus darbus atlikdavęs puikiai. „Tai buvo jýmus pjaus-tytojas“, – taip apie jį sakė vienos žmonės.²⁰ Meistras darydavo ir komiškas, baisios išvaizdos kaukes Užgavénėms. Ir pats mėgdavo, kaukę užsidéjės, juokauti, gąsdinti merginas, mat buvęs linksmo būdo, mėges papokštauti susiéjimuose. Pagal užsakymus margindavo ir velkykinius margučius. A. Klanius mirė 1920 m., palaidotas Grūšlaukės kapinėse.²¹

Meistras Jonas Liekis²² gyveno ir dirbo Salantų mieste-lyje²³ (Kretingos aps., dabar Kretingos r.). Gimimo data nežinoma. Mirė pačioje XX a. pradžioje.²⁴ Jis drožė jvairių siužetų šventųjų statulėles, tapė paveikslus. Statulėles ir paveikslus dirbdavo pagal užsakymus ir pardavimui. Pats nepardavinėjo, o savo darbus parduodavo devocionalių pardavinėtojams, vadinančiamis šatininkams, kurie jo darbus išplatindavo po apylinkes. Taip jo darbai patekdavo ir į toli-mesnes vietoves, net į Tauragės apskritį (9 pav.). Žemės visai neturėjo, todėl vertėsi tik statulėlių dirbimu bei paveikslų tapymu. K. Čerbulėnas mano, jog J. Liekis galėjo dirbti dar

6 pav. A. Klanius. Nekaltai Pradėtoji Švč. Mergelė Marija. Medis, polichromija, h 76 cm. Kretingos aps. Darbėnų vls. Laukžemės k. LNM EM 8718. Fotografavo V. Bortkevičius.

7 pav. A. Klanius. Šv. Juozapas. XIX a. antroji pusė. Medis, polichromija, h 79 cm. Kretingos aps. Darbėnų vls. Peldžių k. LNM EMM 1442. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

8 pav. A. Klanius. Šventasis iš „Jėzaus laidojimo“ skulptūrinės grupės. XIX a. antroji pusė. Medis, polichromija, h 59,5 cm. Kretingos aps. Darbėnų vls. Mažonų k. LNM EMM 1362. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

9 pav. J. Liekis. Marija Skausmingoji. Medis, polichromija, h 35 cm. Tauragės aps. Vainuto vls. Aušbikavio k. LNM EM 11045. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

10 pav. J. Riepus. Šv. Pranciškus. Medis, polichromija, h 50 cm. Mažeikių aps. Ylakių vls. Skypščio k. LNM EM 10145. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

11 pav. J. Jucys. Krucifikas. XX a. pradžia. Medis, polichromija, 45,5 x 28,5 cm. Kretingos aps. Gargždų vls. Lapių k. LNM EMM 45. Fotografavo H. Sakalauskas ir S. Danilevičius.

12 pav. Dievdirbys Pranas Kazimieras Kučinskas iš Klaipėdos r. Veiviržėnų apyl. Skomantų k. Fotografavo J. Petrus 1964 m. LNM.

ir raižinių lentas,²⁵ nurodo, jog Gargždelės (Salantų vls.) kapų koplyčioje buvo jo tapytas šv. Rozalijos paveikslas. Salantų bažnyčiai J. Liekis sukūrė Kristaus kančios ciklo paveikslus, kurie buvo sukabinti ant besisukančio rato.²⁶

Juozas Riepšus (ar Répšus, Répšas)²⁷ gimė 1853 m. Kretingos aps. Salantų vls. Juodupėnų k. (dabar Kretingos r.). Mokyklos nelankė, skaityti ir rašyti išmoko savarankiškai. Caro valdžios metais kurį laiką dirbo Salantų valsčiaus mokesčių rinkėju. 1886 m., pardavęs ūkį Juodupėnų k., nusipirko 20 ha ūkį Kalniškių k. (Salantų vls.).²⁸ Tačiau pats žemės darbų mažai tedirbo, ūkio darbams samdė pagalbininkus. Daugiausia vertėsi staliaus amatu, kurio išmoko pats. Tiesa, vieną mėnesį buvo pasimokės pas gerą stalių. Atrodo, buvęs talentingas meistras, labai kruopščiai atlikdavęs visus darbus, todėl gaudavęs daug užsakymų. Meistras statė trobesius, darė įvairius rakandus, baldus. Atliko Grūšlaukes (Darbėnų vls.) ir Notėnų (Platelių vls.) bažnyčių vidaus apdailos remontą. Be to, dirbo ir koplytėles bei skulptūras (10 pav.). Skypščio k. (Skuodo r.) gyventojas Juozas Galeckis teigė, kad Riepšus XX a. pradžioje gyvenės Gedrimų k., netoli Ylakių miestelio, todėl Ylakių apylinkėse buvę nemažai jo darytų skulptūrėlių.²⁹

Riepšus buvo vedės, augino keturias dukras. Išgyveno daugiau kaip šimtą metų. Nurodoma mirties data – 1959 m.³⁰

Dievdirbys Jonas Jucys vietinių žmonių buvo vadinamas „Jučeliu“. Nurodoma, jog meistras mirė 1936 m., turėdamas 90 metų amžiaus³¹ (taigi gimė apie 1846 m.). Gyveno Kretingos aps. Kuilių vls. Pažvelsio k. (dabar Klaipėdos r.) Jo tėvas buvo kaimo siuvėjas, mokėjės pasirašyti. Motina mokėjusi skaityti. Tad na-

muose buvę knygelių: maldaknygių ir šventųjų gyvenimų aprašymų, iš kurių Jonukas pats pramoko skaityti bei rašyti. Jau vaikystėje mėgo drožinėti, raižyti. Kartą pabandės iš medžio išdrožti statulėlę pagal „pamaliavotą abrozde“, bet religingiems tėvams tai nepatiko.³² Jiems atrodė, kad taip pasijuokama iš švento daikto. Tėvai griežtai uždraudė ką nors panašaus drožti. Tačiau Jonas nemetė drožinėjimo, tik émė dirbtį slapta nuo tėvų. Taip slėpėsi iki 30-ies metų, kol émė savarankiškai ūkininkauti. Taigi iš nieko nesimokės drožinėjimo, pats ištobulino savo meistrystés įgūdžius. Nors ūkininkavimas ir trukdė, bet šventųjų statulėles vis tiek kûrė. Daugiausia dirbo pagal užsakymus, bet pridroždavo ir daugiau, kai laisvo laiko bei medienos turėdavo. Įvairių siužetų skulptūrėles (11 pav.) drožė iš liepos medžio. Kadangi dievdirbystė nebuvo pelningas amatas, tai dirbės ir įvairius buitinius daiktus. Meistras buvo vedės, turėjo sūnų.³³ Mégės giedoti. Buvęs pirmas kaimo giedotojas. Turėjo pasidarės iš klevo klarnetą su vario klavišais.³⁴ Kaip ne vienas diev-

13 pav. P. Kučinsko darytas koplytstulpis su skulptūrėlėmis paties meistro sodyboje Skomantų k. Fotografavo J. Petrus 1964 m. LNM.

dirbys, J. Jucys irgi pagarsėjo pomėgiu konstruoti neįprastus įrenginius. Pasakojama, kad buvo pasidirbės „lakiojamus sparnus”, su kuriais nulékė nuo klėties stogo į kanapių daržą.³⁵ A. Lengvenis mini, jog J. Jucys turėjės mokinį Ambrazą, kuris Kaune baigė amatus mokyklą ir dirbo „Marginių” susivienijimui.³⁶

Dievdirbys Pranas Kazimieras Kučinskas (12 pav.) gimė 1890 m. spalio 21 d.³⁷ Tauragės aps. Švēkšnos vls. Skomantų k. (dabar Klaipėdos r.), kur ir praleido visą gyvenimą. Jo tėvas Tadas Kučinskas buvo akmenskaldis. Pranas dievdirbio amato išmoko savarankiškai. Buvo vedęs, turėjo tris vaikus.³⁸ Darydavo koplytstulpis (13–14 pav.), kryžius, koplytėles bei skulptūras.

B. d.

NUORODOS:

1. Jucevičius L. A. Raštai. – Vilnius, 1959. – P. 367–368.
2. Žemaitytė Z. Senoji Žemaitijos liaudies skulptūra ir jos meistrai // Dailėtyra. – Vilnius, 1981. – P. 248.
3. J. Petruolio muziejinių išvykų užrašų knygutė, 1962 m. – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (toliau LNB RS) F 127–20. L. 4.
4. LNM, aktas nr. 126, 1971 m.

14 pav. P. Kučinsko 1938 m. darytas koplytstulpis su skulptūrėlėmis. Klaipėdos r. Veiviržėnų apyl. Petraicių k. Fotografavo J. Petruolis 1964 m. LNM.

5. J. Šimkutės–Valauskienės atsiminimai apie tėvą. 1992 m. – Sūrindo V. Ramanauskas. Mažeikių muziejus.
6. Z. Žemaitytė nurodo, kad meistras gimė 1888 m. – Žemaitytė Z. Min. veik. – P. 251; J. Petruolio rankraščiuose du kartus užfiksuota gimimo data – 1880 m., todėl ir remiuosi pastaruoju šaltiniu. – LNB RS F 127–18. L. 32; Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraščynas (toliau LII ES), ES 1. L. 10.
7. J. Petruolis. Per žemaičių kraštą. Istorinio muziejaus 1948 VII 24 – VIII 24 ekspedicijos dalyvio dienoraštis (1948 m.). – LII ES 1. L. 10.
8. LNB RS F 127–18. L. 49; LII ES 1. L. 10.
9. LNB RS F 127–18. L. 54.
10. Ten pat. – L. 56.
11. Z. Žemaitytė nurodo, jog meistras mirė 1925 m. – Žemaitytė Z. Min. veik. – P. 251. Tačiau ši data klaudinga, nes J. Petruolio rankraščiuose net du kartus nurodoma, jog 1948 m. Audiejas buvo ištremtas. – LNB RS F 127–18. L. 49; LII ES L. 10.
12. LII ES 1. L. 9.
13. Mickevičius J. Liaudies menininkas Antanas Klanius–Klanevičius // Kraštotyra. – Vilnius, 1975. – P. 210.
14. Kretingos ap. liaudies menininkai ir amatininkai. Medžiaga surinko J. Mickevičius. 1938–1984 m. – LNB RS F 165–6. L. 52.
15. Čerbulėnas K. Medžiaga apie lietuvių liaudies raižinius bei jų platintojus–škaplierininkus Žemaitijoje // Gimtasai kraštas. – 1941, Nr. 1–2, p. 66.
16. Mickevičius J. Min. veik. – P. 210–211.
17. LNB RS F 165–6. L. 49.
18. Mickevičius J. Min. veik. – P. 211.
19. Čerbulėnas K. Min. veik. – P. 66.
20. Ten pat.
21. Mickevičius J. Min. veik. – P. 211.
22. K. Čerbulėnas meistro pavardė rašo Lekis // Čerbulėnas K. Min. veik. – P. 75; LNM inventoriinėje knygoje pavardė rašoma Liekis. – LNM EM 11045; J. Mickevičius irgi rašo Liekis. – LNB RS F 165–6. L. 57.
23. J. Mickevičius mini, jog J. Liekis gyveno Kretingoje. – LNB RS F 165–6. L. 57.
24. Čerbulėnas K. Min. veik. – P. 77
25. Ten pat.
26. Ten pat.
27. LNM inventoriinėje knygoje rašoma: Riepšus. – LNM EM 10145; J. Mickevičius savo užrašuose pateikia kelis pavardės variantus: Rėpšus, Rėpšas, Riepšus. – LNB RS F 165–6. L. 89.
28. LNB RS F 165–6. L. 89.
29. Jurgio Juodkoso pareiškimas. – LNM Etnografijos skyrius, aktais nr. 2756, 1968 m.
30. LNB RS F 165–6. L. 89.
31. Lengvenis A. Koks gyvenimas dievų dirbėjo // Naujoji Romuva. – 1937, Nr. 17, p. 387. LNM inventoriinėje knygoje nurodoma, jog meistras mirė apie 1930–1935 m. – LNM EMM 57.
32. Lengvenis A. Min. veik. – P. 387.
33. LNM, aktas nr. 239, 1973 m.
34. Lengvenis A. Min. veik. – P. 387.
35. Ten pat.
36. Ten pat.
37. Petruolis J. Liaudies menininkai: skulptorių, kryždirbių, drožinėtojų nuotraukos. 1942–1973 m. – LNB RS F 127–1511.
38. J. Petruolio užrašų knygutės. 1958–1969 m. – LNB RS F 127–94. L. 14.

SHRINE MAKERS. *Žemaitija*

Skaidrė URBONIENĖ

This article is aimed at renewing the publishing of articles on shrine makers started in the fifth issue of 1999. This publication is the first one out of the two assigned to the region of Žemaitija (Western Lithuania).

Numerous memorials and statuettes are enough evidence to the fact that quite a few craftsmen worked in Žemaitija with several ones in each district. About sixty names of shrine makers of Žemaitija are included in the collection of Lithuanian National Museum. The article presents biographies and photos of the works of eight shrine makers who lived in the present districts of Mažeikiai, Skuodas, Kretinga and Klaipėda.

Veliuoniečių kasdienybė Antano Mickaus nuotraukose (1925–1937)

Vida GIRININKIENĖ

Veliuoniškis Antanas Mickus (1898–1973) fotoateljė savo gyvenamajame name (buvisioje Dubinių g. Nr. 9) įsteigė apie 1928 metus. To meto iškabojė (namo antrojo aukšto balkono išorinėje pusėje) buvo užrašyta: „A. Mickaus vilnų karštuvai ir fotografija“. Apie 1932 metus A. Mickus perdirbo ir gyvenamąjį namą, ir fotoateljė. Namo išorė buvo apkalta pierais, viena jo siena ir dalis stogo įstiklinta, pertvarkytas fotoateljė viodus, įsigyta naujų dekoracijų. Tuomet išorinėje namo sienoje iš gatvės pusės didelėmis juodomis raidėmis buvo užrašyta: „Fotografija. A. Mickaus“ (1 nuotr.). Taip fotoateljė, o tuo pačiu ir amatas, tapęs mėgsta-miausiu A. Mickaus užsiemimui, buvo atskirtas nuo kitų amatų, kuriais užsiémė nagingasis veliuoniškis. Po fotoateljė, pirmajame aukšte iš gatvės pusės, buvo siuvykla, o šalia jos – vilnų karšykla. Likusioje namo daileyje gyveno Antano Mickaus šeima: jis pats, žmona Antanina, duktė Pranutė ir sūnus Kazys Vytautas. Tuo metu tėvas turėjo pagalbininką – Kazimierą Griūšią, vėliau dirbusį atskirai. A. Mickus nuotraukoje (2 nuotr.) jamžino ir savo šeimą (jis pats – pirmas iš kairės), ir pagalbininką Kazimierą (pirmasis iš dešinės), 1932 metų sausio pirmąją dieną susirinkusius prie kuklaus šventinio stalo – tądien

↑ Antano Mickaus fotoateljė. Pavaizduotas išorinių namo sienų apkalimo pierais momentas. Darbams vadovauja namo savininko brolis Feliksas Mickus (trečias iš kairės). 1932 m.

↓ Antano Mickaus šeima 1932 m. sausio 1-ąją dieną. Iš kairės: Antanas Mickus, Antanina Mickuvienė (žmona), Kazys Vytautas Mickus (sūnus), Pranutė (duktė), Kazimieras Griūšia (fotografas, tuo metu – Antano Mickaus padėjėjas).

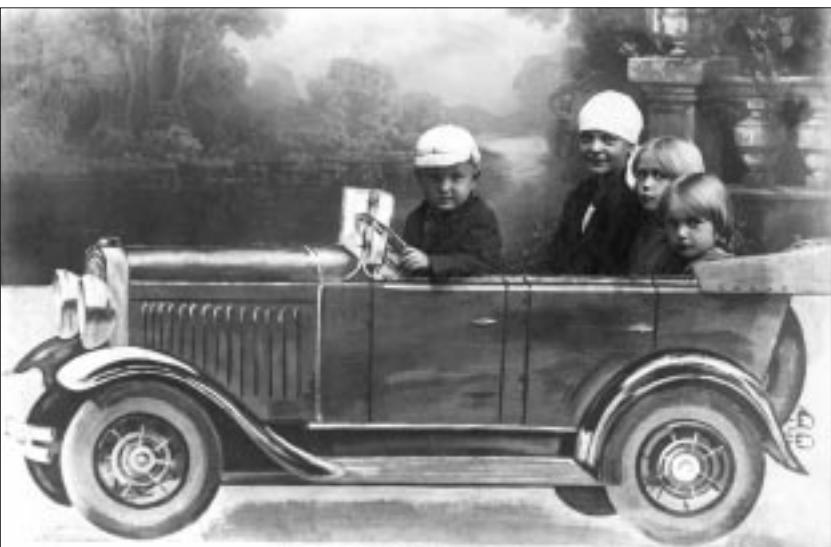

↖ Prie Gedimino paminklo. 1931 m.

↗ Veliuonos staliai. Viduryje, prie žaizdro stovi meistras Juozas Bastys. Dešinėje – Feliksas Mickus ir kiti meistro mokiniai. Apie 1925 m.

← Vytautas Mickus tėvo ateljė (už dekoracijos „vairo“) su seseria ir pusseserėmis. 1934 m.

↖ Ant Ramybės kalno. Apie 1930 m.

↘ Veliuonos žydų kapinėse (sunaikintos pokario metais). Apie 1925–1930 m.

↖ Veliuonas panorama nuo Gedimino kalno. Apie 1930 m.

↗ Kiaušinių supirkimas Veliuonoje. Apie 1930 m.

← Po pamaldų. Apie 1930 m.

↓ Vytauto Didžiojo 500-ujų mirties metinių sukaktuvės. Sukaktuvų proga miesto centrinėje aikštėje buvo atidengtas paminklas (skulptorius A. Šimkūnas). 1930 m.

↖ Veliuonos kulinarijos kursų dalyvės. Apie 1930–1935 m.

↗ Veliuonos miesto siuvykloje. Dešinėje, kampe stovi mokytojas Pranas Pupa, aktyviai dirbęs to meto visuomeninėse organizacijose. Guodos Šulcienės nuotrauka. 1930 m.

← Veliuonos „Trys karaliai“. Apie 1930 m.

↘ Pusbroliai Jonas (kairėje) ir Zenonas Jarušaičiai Antano Mickaus fotoateljé (1930 m. sausio 12 d.). Jonas Jarušaitis (1907–1998), jaunystėje dirbęs darbininku A. Linderio pieno akcinéje bendroveje, vėliau baigęs Belvederio pienininkystės technikumą, 1958 m. parengé sūrių „Liliputų“ gamybos receptūrą ir pirmasis Sovietų Sajungoje įdiegę masinę šių populiarų sūrių gamybą. Jo sūriai buvo eksponuojami visoje Europoje, laimėjo daugybę prizų ir medalių. 1976 m. parodoje „Agro-76“ Berlyne „Liliputas“ įvertintas aukso medaliu. G. Šulcienės (Jono Jarušaičio dukters) nuotrauka.

↙ Pirmasis motociklas Veliuonoje. Už vairuotojo („amerikono“) sėdi Zenas Čelkonas. Apie 1930 m.

← Kapela „Dzinguliukai“. Iš kairės – stovi kapelos vadovas Vaitiekus Grincevičius (Beatričės Grincevičiūtės brolis), sėdi Kazimieras Mikelkevičius, Šliomkė Bekeris, Tadas Jokūbauskas, Pranas Mileris, Vladas Kunca, Antanas Kunca (būgnininkas), stovi dešinėje smuikininkas Bronius Kunca (Antano ir Prano brolis) – Muzikos akademijos profesoriaus smuikininko Petro Kuncos tėvas. Apie 1932–1935 m.

← Garsus Brazaičių šeimos dūdų orkestras. Dešinėje, prie būgno – mažasis Vytaukas Mickus. Apie 1937 m.

↖ Javų kūlimas Veliuonos klebonijos (klebonas Vladas Polonskis) ūkyje. Kuliamoji mašina ir traktorius priklausė Bakanui, žinomam Baltriškio pravarde – stovi už vežimo, kairėje pusėje. Apie 1934 m.

← Dažnas Veliuonos svečias – dainininkės Beatričės Grincevičiūtės brolis Vaitiekus Grincevičius (iš Ilguvos). Apie 1930–1935 m.

↖ Keliaujantis muzikantas su savo palydovais šunimis. Apie 1937 m.

mažajam Vytkui (viduryje) sukako dveji metukai. Į naujają fotoateljė, ilgus metus buvusią vienintele Veliuonoje, dažnai užsukdavo ir vietiniai, ir pravažiuojantys.

Iš tolimesnių kaimų ir specialiai atvykdavo žmonės nu-sifotograuoti. Antanas Mickus juo toliau, tuo dažniau buvo kviečiamas fotograuoti vestuves, laidotuves, krikštynas, jaunimo šventes ir susibūrimus, įvairius kursus, mokyklas, žmones prie gyvenamųjų namų ar gamtoje. A. Mickaus nuotraukų šiandien rasi mažne kiekvienoje veliuoniško šeimoje, daugelio jų net ir sūnus Vytautas nėra matęs. Kai kurias nuotraukas, ypač gamtos vaizdų ar kasdienybės momentų, galetume priskirti meninės fotografijos sričiai. Igūdusi akis pastebėdavo ir perteikdavo ne tik vaizdo visumą, bet ir žmonių charakterius bei nuotaikas atspindinčias detales, judesius, veidų bruožus. Kadangi tai buvo labai kultūringas ir taktiškas žmogus, aplinkiniai ji mėgo ir nebijojo „apnuoginti“ savo veidų ir sielų. Taip A. Mickaus fotoateljė tapo savitu Veliuonos kultūros centru, nes jos nuolatiniai lankytojai buvo ir kultūringi bei išsilavinę žmonės – mokytojai, tarnautojai, muzikantai, ateidavę čia ne tik nusifotograuoti, bet ir pasikalbėti. Beje, ir pats fotografavimas anuomet dar buvo tam tikru įvykiu, o nuotrauka – dovana sau ir artimiesiems. Be abejo, fotografų tarpukaryje buvo visoje Lietuvoje, tačiau ne visur buvo Nemunas, Gedimino kapo kalnas (tik Vilniuje ir Veliuonoje!), tokia įstabi gamta ir parkas, kurie vietiniams gyventojams (tokių Veliuonoje buvo dauguma) buvo egzistencine–moraline atspirtimi prieš įvairias netektis, nelaimes ir negandas. Žinoma, ir Veliuonoje buvo visokių žmonių, tačiau tuo metu vyravo noras mokytis, lavintis, šviestis, gražiai ir kultūringai bendrauti. Tokia yra Veliuona Antano Mickaus nuotraukose. Tiksliau, jis ją tokią matė, jautė ir jamžino. Net kasdienybėje! 1927 ir 1930 metais jis fotografavo iškilmes ant Gedimino kapo kalno ir miestelio centrinėje aikštėje, atidengiant paminklus Lietuvos didiesiems kungi-gaikščiams Gediminui ir Vytautui. Šios nuotraukos buvo išspausdintos to meto periodikoje. A. Mickaus nuotraukų yra įvairiuose pirmosios nepriklausomybės metų leidiniuose, Kaune spaustuose atvirkuose. 1935 m. Kaune buvo išleistas Veliuonos vaizdų bukletėlis su A. Mickaus nuotraukomis. Deja, visa tai tuo metu nebuvo įvardinta, ir tik dabar, radus negatyvus ir nuotraukas, galima teigti, jog tai – Antano Mickaus autoriniai darbai.

Tėvo charakterį bei talentą paveldėjo ir sūnus Kazys Vytautas Mickus, nuo pat vaikystės vadintas antruoju vardu. Tačiau Vytautas pralenkė tėvą, išmokės daugiau amatu. Jis ir fotografas, ir muzikantas (akordeonininkas), ir

ansamblio vadovas, muzikos mokytojas, ir medžio drožėjas (prieš gerą dešimtmetį buvo labai populiarūs jo pagaminti suvenyriniai veikiantys verpimo rateliai), ir dailininkas, ir statius, ir medžio bei metalo konstruktorius, ir architektas, ir statybininkas, ir... ir... ir... Bet ne siuvėjas! Jo buvęs mokinys, dabar Veliuonos seniūnas Mindaugas Šlepševičius teigia, jog tokius fenomenus jie vadindavę „Auto-moto-tele-foto-choro-fišais“. Būtent Vytautas Mickus karо ir pokario metais išsaugojo tėvo palikimą – apie 3 tūkstančius stiklo negatyvų (nuo kelių iki 24x17 cm apimties stiklo plokštelių). Apie 2 tūkstančius negatyvų kraštotyrininko Antano Stravinsko, aplankiusio ji 1994 metais, iniciatyva buvo perduota Lietuvos vaizdo ir garso archyvui, beje, svarbesnieji su Vytauto parengtais nuotraukų aprašymais. Tačiau dar nemaža dalis vertingų negatyvų liko – iš jų dabar Vytautas gali pagaminti nuotraukų ir Krašto muziejaus, ir praeitų metų vasarą įsteigto Veliuonos bažnyčios muziejaus ekspozicijoms. Gaila, kad jos iki šiol nebuvо eksponuotas rimtose fotografijos galerijose, paskelbtos arba išleistos atskiru leidiniu. Tokios nuotraukos svarbios ne tik pažintiniu, bet ir moksliniu požiūriu, ypač etnografams ir istorikams. Kultūrine ir pažintine reikšme įdomiausias nuotraukas (apie 200 vienetų) praeitų metų vasarą, padedama Vytauto ir kitų veliuoniškių, kiek galima tiksliau iššifravau ir parengiau spaudai. 2001-ųjų metų pavasarį jos turėtų būti publikuotos atskiru skyrimi būsimoje „Versmės“ leidyklos (vadovas Petras Jonušas) lokalineje monografijoje „Veliuona“.

Šioje pirmojoje Antano Mickaus nuotraukų publikacijoje – kasdieniška tarpukario Veliuona. Kokia ji – spręskite patys!

Everyday life of the inhabitants
of Veliuona in the photographs
(1925–1937) of Antanas Mickus

Vida GIRININKIENĖ

The native of Veliuona Antanas Mickus (1898–1973) set up his photo-studio in his dwelling-house around 1928. Peasants from distant villages as well as the dwellers of the town usually came to him to have their photos taken. Some of the photos present not the documentary reality alone, they can be regarded as pieces of work of art. Antanas Mickus' heritage – around three thousand glass negatives – have been preserved by his son Vytautas. Around two thousand glass negatives have been handed over to the Film and Record Archives of Lithuania.

↑↓ Nemuno potvynis ties Veliuona. 1932 m. balandžio 6 d.

Folkloro ansamblio „Visi” kelias

Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ

Sunku kalbėti apie ansamblij, kuriame pats dalyvaui, o juo labiau vertinti jo veiklą istoriškai, kai pats esi tos istorijos dalis. Vis dėlto émiausiai apžvelgti ir jvertinti 20-ies metų ansamblio „Visi” veiklą, nes joks kitas žmogus iš šalies tiesiog negalėtų jos visos aprépti bei suvokti. Be abejonés, sunku išlikti visiškai objektyviai ir, atskračius emocijų, tyrinéti „visiukus” kaip kultūros reiškinį. O tyrinéti, manyčiau, verta, nes „Visi” ansamblis visuomet buvo savitas ne tik tarp Vilniaus, bet, galima sakyti, ir tarp visos Lietuvos folkloro ansamblių. Jo veikla neabejotinai paskatino senųjų liaudies instrumentų naudojimą folkloro ansamblų instrumentinése kapelose, dainavimą, pritariant kanklémis, atskirų dainų bei šokių plitimą, o jo dainavimo bûdo (manieros) mègdžiojimą neretai tenka išgirsti ypač per Lietuvos radio 2-ają programą ir šiandien.

Iš kadaise gausaus (daugiausia Vilniaus inžinerinio statybos instituto) studentų bûrio iki 1987 metų išsikristalizavo dabartiné 8–10 žmonių grupé, besivadinanti VISI. Tai lyg ir anksčesnieji „visiukai”, tik pasikeitę kiekybiškai ir kokybiškai. Pokyčiai susiję su išlikusių ansamblio narių siekimu kuo giliau pažusti, įsisavinti ir kitiems perteikti mûsų folkloro prasmę, jégą, gyvybingumą bei išliekamają vertę. Neatsitiktinai daugelis ansambliečių (ypač moterų) ir savo profesiją susiejo su kuria nors etninės kultūros sritimi: Saulé Matulevičienė tyrinéja lietuvių ir

latvių tautosakos ryšius, dėsto Vilniaus universitete, Dalia Vaicenavičienė nagrinéja pasakas su dainuojamaisiais intarpais, vadovauja Vilniaus konservatorijos folkloro studijai, Biruté Vilkauskienė etnomuzikologijos dalykus dėsto Vilniaus konservatorijoje, Eglé Sereičikienė – Grigiškių muzikos mokykloje, aš domiuosi sutartinémis, na o vadovas Evaldas Vyčinas iš profesionalaus altininko pamažu tapo „smuikininku-mégéju”, o toliau – rimitu instrumentinės liaudies muzikos tyrinétoju. Galima sakyti, kad šios grupés narius visų pirmą vienija didelė folklorinio gyvenimo patirtis bei per tuos metus susiformavęs panašus etninės kultūros suvokimas bei vertinimas, be abejo, ir geras susidainavimas, susigrojimas, vienas kito jautimas, taip pat ir bendras siekimas savo vaikams perduoti nors šiek tiek panašią į savą vertybų sistemą.

Vienas iš šių „visiukų” gyvavimo laikotarpj apibendrinančių bruožų – jvairių sričių specialistų bei eilinės publikos šokiavimas, stebinimas kokiomis nors „naujovémis”. Jau pats pirmasis ansamblio pasirodymas 1980 m. pavasarį daugeliui tiesiog sukélé šoką. Tuomet ir man pačiai, dar tik metus „valgančiai folklorininko duoną” M. K. Čiurlionio meno mokyklos folkloro ansambllyje, jų dainavimas, švelniai tarant, atrodé grubokas. Tas merginų rékimas žemais balsais, o ir pats „suspaustas” vyru ir merginų dainavimo bûdas daugeliui pakvipo tie-

„Visi” 1994 m. Gytis Gasperaitis, Saulė Matulevičienė, Saulius Žilinskas, Daiva Račiūnaitė–Vyčinienė, Evaldas Vyčinas, Eglė Sereičikienė, Dalia Vaicenavičienė.

siog „antimuzikalumu”. Vertinant pirmajį pasiodymą dabar, tenka pripažinti žymiai didesnį tuometinio ansamblio entuziazmą bei norą dainuoti „taip, kaip tikri žemaičiai” nei atlikimo kokybiškumą. Nepaisydami daugelio „žinovų” nesupratimo ir neigiamo vertinimo, „visiukai” tokio žemaitiško dainavimo niekada neatsisakė, visus 20 metų tobulino ji, ieškodami naujų tembro spalvų bei atlikimo stilistikos.

Panašiai buvo sutiktas ir ansamblio grupelės pirmasis bandomas (apie 1983 m.) dainuoti A. Juškos užrašytas dainas, prikariant devyniastygėmis kanklėmis. Tuometiniams autoritetiniams folklorininkams (pavyzdžiu, Laimai Burkšaitienei) dainavimas kankliuojuojant atrodė neautentiškas, neįmanomas... Aiškinta, kad kanklės neturi jokio ryšio su dainomis (anot etnomuzikologės, „kanklės dainoms – kaip bulvės”). Tad Vyčinui teko surasti galybę dainų tekštų, kuriuose minimos kanklės bei kankliavimas, o koncertų metu pasitelkti visą savo meninę įtaigą, kad ši nuomonė pamažu pasikeistų. Vėliau pati L. Burkšaitienė émė pritarti tokiai A. J. Juškų dainų interpretacijai (beje, minimū dainų atlikimas tuo pačiu lyg atgaivino jas: iki tol Juškų daugiatomo dainos mažai kam buvo žinomas, „negyvos”). Tokia naujovė (arba kaip kiti vertina – pirmoji „postfolklorizmo” injekcija Lietuvoje) greitai prigijo daugelyje folkloro ansamblių, paskatino ir vienišų „kankliuotojų” atsiradimą. Kai kurie ansambliai (arba pavieniai atlikėjai), susižavėjė šitokia monodinių dainų interpretacijos galimybe, émė kankliuoti ne tik Juškų, Rézos, bet ir pietų bei rytų dzūkų dainas (tai jau kita medailio pusė).

Šiek tiek vėliau „visiukai” dainuodami émė naudoti ir kitus instrumentus (kas tuometinėje folklorizmo stadioje taip pat buvo tabu). Didelė tiems laikams naujovė – Velykų lalavimas su instrumentu (smuikų, kanklių ir dūdmaišio) pritarimu (1985 m. „Skamba kankliuose“). Dabar, kai jau daugelis ansamblių eksperimentuoja, naudodami įvairiausius instrumentus, toks reiškinys nebestebina.

Nemažą nuostabą žiūrovams bei specialistams sukélé E. Vyčinė ir liaudies meistro J. Bugailiškio palyginti neseniai (1992 m.) padirbtą ratukinę lyra. „Argi tai lietuviškas instrumentas?” – šis klausimas lydėjo ir iki šiol tebelydi kiekvieną koncertą. Vėl tenka ilgai ir kantriai aiškinti šio instrumento kilmę, paplitimą ir t.t. Panašių klausimų dažnai girdėta ir apie bandūrėlį (dambreli), daugelio ir šiandien laikomą „čiukčių” instrumentu.

Yra ir dar vienas šokiruojantis elementas „visiukų” istorijoje. Tai tautiniai rūbai. Kai kiti Vilniaus folkloro ansambliai ieškojo būdų, kaip pasisiūdinti vienos ar kitos dailininkės sumodeliuotus bei etnografų „palaimintus” įvairių Lietuvos regionų tautinius kostiumus, „visiukai” savo aprédus émési kurti patys. Merginos pačios siuvasi sijonus, priuostes, kirposi bei siuvinėjosi marškinius ir t.t. Buvo keičiamasi dovanomis visai kaip Kalėdų dainose: mergelės berneliams siuvo bei siuvinėjo marškinius, o šie joms kalė žalvarines seges (beje, kai kurios ir pačios jas gaminosi). Suprantama, ansamblečiams šie rūbai buvo be galio brangūs, tačiau dėl jų nuolatos susilaukta specialistų kritikos: esą „neautentiški”, neatspindi regionų specifikos, o labiausiai – kad nebalinto (arba, kaip buvo sakoma, „nešvaraus”) lino spalvos. Šioj srityje „visiukų” per 20 metų taip ir nepavyko galutinai „išmuštruoti”, sustyguoti: moteriškės ir dabar nevengia koncertuoti „plikomis galvomis”, o vyriškiai – be paradinių sermėgų, t.y. „susiglamžę”. (Čia toks nedidelis akmenėlis į „visiukų” darželi.)

Norėčiau pabrėžti, kad nei vokalo, nei instrumentinės muzikos srityje „Visi” ansamblis niekada neužsiiminėjo jokiais eks-

perimentais vardan naujovių. Dauguma jų „atradimų” pasisemta iš ekspedicijų, etnografinės literatūros bei tautosakos. O ekspedicijų vien Žemaitijoje surengta 20. Tiesa, specialiai apsiribota tiktais dūnininkų tarmės plotu, bandant išsavinti to kraštoto ne žemaičiui artimesnį, „suprantamesnį” dialekstą. Nuosekliai tyrinėjamas Kelmės, Šilalės, Šilutės, Tauragės bei Raseinių apylinkių liaudies dainininkų dainavimas palaipsniui padėjo susiformuoti ansambliečių vieningo muzikinio stiliaus svokimui bei interpretavimui, gana artimam autentiškajam (be abejo, tikri žemaičiai visada išgirs ne visai žemaitišką „visiukų” tarmę, bet čia jau nuo prigimties nepabégsti). Beje, iš Žemaitijos parseivežta ir „nebūtū dalykų”. Tai ūžtinės dainos, kurių keletą į magnetofono juostą buvo įdainavusi Viduklėje gyvenančios mokytojos J. Norkutės mama, O. Norkienė, gim. 1896 m. Kerkasės k., Liolių ap., Kelmės r. J. Norkutė puikiai prisiminė, kaip jos būdavo dainuojamos bosą „ūžiant” be žodžių – tik „hoooooo” (tokį dainavimo būdą paliudijo ir keli kiti Raseinių apylinkių dainininkai, o vėliau – net ir Vilniuje gyvenantis Žygimantų vaikų poliklinikos gydytojas).

Naujausias ansamblio ekspedicijų metu „atrastas” būgnelis arba „barabanas” kadaise labai mėgtas Rokiškio, Zarasų (ir gretimųose) rajonuose. Iki tol né vienas folklorininkas neatkreipé démesio į šį be galio populiarų čia instrumentą (jį įvairiausiais būdais moka mušti bei nykščiu „brūžinti” vos ne kiekvienas tenykštis muzikantas). Niekas taip ir nepanaudojo jo folkloro ansamblio instrumentinėje kapeloje (turiu galvoje tradicinį mušimo būdą, o ne bet kokį žvanginimą). Taigi ir šiuo atveju dar užbėgta už akių negailestingam laikui, įkvepiant naują gyvybę užmirštam tradiciniam muzikavimui.

Ilgioje „visiukų” istorijoje labai reikšmingi šokių vakarai (sakytume – tradicinių šokių mokykla), rengti kiekvieno ménésio paskutinį trečadienį VISI salėje. Čia sueidavo akademinis jūnimas (ir – mokiniai), norintis išmokti įvairių („populiarių” bei „šviežių”, tik ką parseivežtų iš ekspedicijų) šokių. Dabar tokiai šokių mokyklos idėja lyg ir bando gaivinti įvairios institucijos, tačiau ji jau nebesiekia buvusio masto ir populiarumo (bet tai – šio laikmečio kaltė).

„Didžiojo” „Visi” ansamblio laikotarpiu be galio daug koncertuota įvairiausiose Vilniaus ir kitų miestų mokyklose (ypač dažnai Kelmės mokykloje, kurioje dirbo buvęs ansamblietis Valdas Rutkūnas). Kartu su Veronika Povilioniene (arba be jos) apie 3-4 metus koncertuota vos ne visuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Taigi neatsitiktinai visoje Lietuvoje įgyta gerbėjų, pasekėjų ir net mėgdžiotojų. Bene didžiausią įspūdį „visiukams” paliko koncertas (dar prieš pat Atgimimą) Kauno kuonigų seminarijoje, kur, dainuojant Juškų dainas, kelios dešimtys seminaristų kartu su mumis krutino lūpas, nesuklupdamis né ties vienu žodžiu (jie buvo tikri „visiukų” gerbėjai, nepraleidžiantys né vieno koncerto Kaune).

Ilgus metus dainuodami daug senų kalendorinių švenčių, vestuvių bei darbo dainų, „visiukai” émė domėtis jų tekstu simbolika. Pradėtos rengti dainų „su mitologiniais įvaizdžiais” programos. Šios krypties bendraminčiai buvo keli folkloro ansambliai Rygoje bei Anatolijaus Mechnecovo vadovaujamas ansamblis Sankt Peterburgo konservatorijoje. Su jais paruoštos net kelios mitologinių dainų programos, Peterburge, Rygoje bei Vilniuje. Daug bendrauta su Norbertu Vėliumi (jis yra komentavęs „visiukų” dainas susitikime su VU studentais bei keliuose koncertuose). Po ilgų pašnėkesių su Norbertu Vėliumi gimé išsami „Aušrinės” programa, rodyta Vilniaus ir Kauno publikai (1990

Mažieji „visiukai“ su „veteranais“ 1994 m. *Sauliaus PAUKŠČIO* nuotraukos

m.). Joje buvo atkreiptas dėmesys į ikiškričioniškų ir krikščioniškų simbolių susipynimą folklore, todėl pirmą kartą šalia dainų bei pasakų skambėjo ir katalikiškos giesmės. Vėliau mitologinių simbolių tematika paruoštos dar kelios programos (tilto, obels – sodo, apynio ir kitų įvaizdžių tema).

„Visiukai“ visad garsėjo kaip nuolatiniai visų kalendorinių švenčių, susijusių su esminiais gamtos ciklo momentais, šventėjai. Didžiuliame būryje (neretai dalyvaujant žygeiviams, kitiems Vilniaus ar Kauno, o kartais net Rygos folkloro ansambliams) buvo švenčiamos ne tik Kalėdos, Velykos, Užgavėnės, Rasos, bet ir mažiau populiarios šventės – pavasario, rudenės lygiadienai ir kt. Vien apie Rasų šventimą, jų repertuaro formavimą, scenarijaus kūrimą, šventėjų persekiojimą bei skundimą aukštųjų mokyklų vadovams galima būtų rašyti atskirą istoriją. Dabar minėtos šventės pasidarė uždaresnės, nors beveik visos tebéra švenčiamos su vaikais (per Užgavėnės kartu einama persirengėliais, daromas arklys, Morė ar Gavėnas; per Velykas rideinami kiaušiniai, supamasi; per Jonines apypinami vartai, pinami vainikai, kupoliaujama ir t.t.). Kalendorinių švenčių bendras šventimas su vaikais – neatskiriamas „visiukų“ vaikų auklėjimo, jų pasaulėžūros formavimo dalis. Atskiro „Visi“ vaikų ansamblio idėja kol kas neįgyvendinta (gal dėl to, kad patys tėveliai per daug užsiémę įvairiausią projektų įgyvendinimu), tačiau mums repetuojant ar koncertuoojant, vaikai dažniausiai būna šalia. Tarsi bandymas suburti vaikus į savo šiek tiek „folklorizuotą“ bendruomenę – jau 5 metus vasarą vykstančios „visiukų“ stovyklos, kuriose muzikuojama, dainuoja, iškylaupama ir tiesiog būnama kartu (tokia vasaros stovykla idėja gimė visai netikėtai, besiruošiant 1994 m. „Griežynei“; tuomet apsistota Molėtų Etnokosmologijos centre).

Galima būtų suminėti ir daug kitų „visiukų“ veiklos bruožų, bet, manau, ir šie, išsakytieji, ne menka dalimi atspindi esmines ansamblio savybes, tarp kurių viena – profesionalus požiūris ne tik į folkloro interpretavimą, bet ir į patį folklorą. Kai kam gal susidaro įspūdis, kad tai išpuikusių „profesionalų“ an-

samblių, nes dažnai nesutinka su kompromisiniais pasiūlymais. Taip yra todėl, kad ansamblio žmonės gerai žino, išmano, ką daro. Kone kasmet „visiukai“ mielai koncertuoja Mažosios Lietuvos, Vydūno, Rericho, S. Stanevičiaus ir kitų draugijų renginiuose, kaip ir anksčiau, nesitikėdami jokio materialaus atlygio ar visuotino klausytojų pripažinimo. Savo veikla jie nuolat tarytum teigia, kad folkloro ansamblių judėjimas – tai ne pačių ansamblių „noras laisvalaikiu užlipti į sceną padainuoti liaudies dainos“ (nors gal kas nors mano ir taip), o sąmoninges veiklos bei gyvenimo būdo pasirinkimas vardan tradicijų išsaugojimo, vardan savo ir vaikų, ir visos tautos išlikimo.

Taigi ansamblis „Visi“, dalyvaudamas bendrame folkloro ansamblių judėjime, visados buvo ir yra kiek kitoks nei dauguma. Kartais jis tarsi aplenkia laiką, paveikdamas kai kuriuos folklorizmo reiškinius, o kartais sustoja ir tvirtai įsikeroja, nerorėdamas pasiduoti pigiam populiarumui ar naujos mados vėjams, ir žengia toliau savo keliu.

The route of the „Visi“ ensemble

Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ

The well-known folklore ensemble „Visi“ is analyzed by Daiva Račiūnaitė–Vyčiniéné, the member of this folklore ensemble since the very start of its foundation. The ensemble was set up twenty years ago. At first, a great majority of young people included as singers were the students from the Vilnius Engineering Institute. Around 1987 a group of singers containing from 8–10 members was formed with the aid of which Lithuanian folk songs acquired skillful performing. The ensemble „Visi“ has always pertained a peculiar style of singing and has made great influence upon the rest of Lithuanian folklore ensembles. On the initiative of the ensemble „Visi“ old folk instruments have been fitted into village bands, singers have performed their songs accompanied by kanklės and lots of Lithuanian folk songs and dances have become popular owing to this ensemble.

Antanas STRAVINSKAS – 2000-ųjų Jono Basanavičiaus premijos laureatas

Antano Stravinsko pavardė mūsų kultūros ir mokslo rai-
doje susijusi su dviem dalykais – Lietuvos kraštotoyros drau-
giaja ir kalvystės tyrinėjimais.

Kai chruščiovino atlydžio metais buvo nutarta kraštotoyrai
suteikti organizuotą pavidalą, geriausiu kandidatu į jos stei-
gėjus buvo numatytas nesenai Vilniaus universitete mokslus
baigęs Antanas Stravinskas. Dar studijuodamas jis vadovavo
Universiteto kraštotoyros būreliai. Kadangi šis būrelis užsiėmė
lituanistinė veikla (organizavo savaitgalių išvykas į pietrytinius
rajonus rinkti etnografinės medžiagos, vakarones su folkloro
sajūdžio dalyviais, skaitė paskaitas lietuvių kultūros istorijos
klausimais, rūpinosi paminklų apsauga), tai greitai pateko į
Istorijos filologijos fakulteto partinio biuro akiratį – dažnai jo
veikla buvo svarstoma. Isteigus Kraštotoyros draugiją, jos pir-
mininko pavaduotoju, t.y. faktiniu vadovu buvo paskirtas An-
tanas Stravinskas. Pirmininko pareigos kompartijos būdavo
pavedamos kuriam nors žinomam funkcionieriui, jo funkcijos
buvo daugiau reprezentacinės: vadovauti suvažiavimams, per-
skaityti atskaitinį pranešimą. Taigi Antanas ir suorganizavo
šią draugiją: rajonuose pristegė skyrių, mokyklose – būreliai,
rengė seminarus, kaip rinkti kraštotoyros medžiagą, nuo 1963
metų ēmė leisti tėstinių leidinių „Kraštotoya“. Ypač svarbus moks-
linės saviveiklos etapas buvo tais pačiais metais Vilniaus sky-
riaus vardu pradėtos vykdyti kompleksinės ekspedicijos. Jų
iniciatorius – entuziastingas organizatorius ir auksaburnis kal-
bėtojas tautosakininkas Norbertas Vėlius. Jis, subūrės keletą
entuziastų (gamtininką, istoriką, etnografą, kalbininką), per
juos sutelkdavo gausias dalyvių ekspedicijas. Jų rezultatas:
naujas mūsų kultūrinio gyvenimo etapas – lokalinės monog-
rafijos, kuriose nusistovėjo tokie skyriai: gamtos, istorijos, et-
nografijos, dialektologijos, tautosakos. Nuolatinis šių ekspe-
dicių dalyvis buvo ir Antanas Stravinskas. Jo tyrinėjimų ob-
jektu buvo kalvystė, tad ne veltui Antanas kraštotoyrininku bu-
vo pramintas kalvių kalviu.

Gausios ekspedicijos, vykusios be kompartijos palaimi-
nimo, krito į akį funkcionieriams. Keli aktyviausiai „Kraštoto-
rios“ redakcinės komisijos nariai buvo pašalinti, leidinys pa-
vestas globoti Partijos istorijos institutui, o Antanui pasakyta
susirasti darbą kitur. Įdomus ir Antano nušalinimo būdas:
susirinkus Draugijos tarybai į posėdį, partiniai buvo iškviesti
atskiram pasitarimui ir jiems duotas nurodymas balsuoti už
Antano Stravinsko pašalinimą iš pirmininko pavaduotojo pa-
reigų. Darbą Antanas susirado bibliotekose – Vilniaus uni-
versiteto, o vėliau Mokslų akademijos.

Be straipsnių apie kalvius ir jų dirbinius, kraštotoyros ak-
tualijas, paminklų apsaugą, Antanas Stravinskas yra pris-
dėjęs prie knygų apie meninius geležies dirbinius parengimo: Č. Kontrimo „Lietuvos geležiniai kryžiai“ (1991), „Lietu-
vių liaudies meno“ serijos mažajai architektūrai skirto tomo

Antanas Stravinskas. Ramūno Virkučio nuotr.

(su M. Sakalauskui, 1992), B. Buračo „Kryždirbystė Lietuvoje“ (1999, su A. Buraču).

Taigi Antanas Stravinskas kraštotoyros organizacine veik-
la ir tiriamaisiais darbais savovardą yra išraše į mūsų kultū-
ros ir mokslo istoriją. Už šią veiklą jam ir buvo suteikta 2000
metų Jono Basanavičiaus premija. Sveikiniant Antaną Stra-
vinską kartu norisi priminti, kad apie savo veiklą Lietuvos
kraštotoyros draugijoje Antanas parašytų prisiminimus, – juk
tai būtų vertingi duomenys tiek kraštotoyros, tiek visuomeni-
nio gyvenimo istorijai.

Vacys MILIUS

LAUREATES

*The regional ethnographer Antanas Stravinskas
is the 2000 state Jonas Basanavičius prize winner*

Antanas Stravinskas, as the author of the article profes-
sor Vacys Milius notes, was a factual leader of the Society
of Regional Ethnographers and has remained an investiga-
tor of the activities and craft of blacksmiths, helper and ad-
viser to those issuing books on metal crosses, cemetery
gates and the like. While still a young man he was constantly
ignored by Soviet officials. Due to his aspiration to strengthen
national culture and wide range of interests he was even
suspended from his work and confined to a narrow sphere
of activities. For years Antanas Stravinskas worked in the
libraries of Vilnius University and the Academy of Sciences
of Lithuania.

Vienas iškiliausių savo laikmečio metafizikos interpretatorių, nuodugniai išmanęs įvairių religijų sakralinius tekstus, Vakarų ir Rytų filosofiją bei mitologiją (vienas mėgstamiausiu jo metodų buvo metafizinių principų atskleidimas tradicinio meno simboliais) *Ananda Kentish Coomaraswamy* gimė Ceilone 1877 metų rugpjūčio 22 dieną. Jis buvo vienintelis Ceilono tamilių advokato Sero Mutu Coomaraswamy'io bei anglės Elizabeth Clay Beeby vaikas. 1878 m. mažasis Ananda su mama išvyko į Angliją. Seras Mutu – pirmasis indas, Anglioje įleistas į užeigą bei pirmasis Azijos kontinento atstovas, britų karūnos išventintas į riterius, – taip ir nebeišvydęs savo šeimos, 1879 m. mirė Ceilone. Išsilavinimą išgijęs Anglioje, Ananda niekada nepamiršo savo indiškosios kilmės. Ankstyvoji jo interesų sfera buvo gamtos mokslai. Londono universitete išgijęs geologijos ir botanikos bakalauro laipsnį, jis išvyko į Ceiloną, kur 1903–1906 m., būdamas Minerologijos tyrimų direktoriumi, vadovavo pirmiems šio regiono geologiniams tyrimams, pelniusiemjam daktaro laipsnį. Grįžęs prie savo tautos kultūrinio paveldo, Coomaraswamy's aktyviai išitraukė į Indijos nacionalinio švietimo programą. Ištisa eilė esė šiaisiai klausimais davė pradžią ilgai ir vaisingai hu-

manitarinei mokslinei karjerai. Kaip dalis jo siekiamas atgaivinti kultūros, jį labiausiai domino Indijos menai bei amatai. Intensyvių kelionių po Indiją metu, 1910 m. Coomaraswamy'ui pavyko sukaupti vieną iš vertingiausių tradicinio meno bei amatų pavyzdžių kolekciją. 1911 m. jis pateikė ją Jungtinei provincijų parodai Alahabade, kurios Meno skyriui jam ir buvo pasiūlyta vadovauti. Šią kolekciją 1917 m., pirmojo Pasaulinio karo metu, Coomaraswamy's perkėlė į Bostono Vaizduojamųjų menų muziejų, kur jam buvo patikėta Indų meno kuratoriaus vieta prie Azijos, Islamo ir Artimųjų Rytų menų departamento. Čia jis dirbo iki pat savo mirties 1947 m. rugsėjo 9 d. Mirtis užbėgo už akių paskutiniam A. K. Coomaraswamy'io troškimui – jis ketino jau 1948 m. mesti viešą kultūrinių bei mokslinių darbų ir pasitraukti į Himalajus.

Skaitytojui siūlome A. K. Coomaraswamy'io sūnaus Ramos P. Coomaraswamy'io ižangą tévo straipsnių rinkiniui „Durys į dangų“ (*The Door in the Sky*), kurioje atskleidžiama jo požiūrio į mitologiją bei senąsias tradicijas esmė, o kartu ir „tradicionalistinis“ mitologijos bei tautosakos tyrinėjimo metodologinis pagrindas. Pažintis su juo galėtų praversti ir šių sričių tyrinėtojams Lietuvoje.

Durys į dangų:

A. K. Coomaraswamy'io mitologijos samprata

Rama P. COOMARASWAMY

*Mitas nėra mano nuosavybė,
aš paveldėjau jį iš motinos.*
Euripidas

*Nuo mito iki epo,
nuo epo iki romano – koks nuosmukis!*
A. K. Coomaraswamy

Mitas visuomet yra tiesa – priešingu atveju tai ne mitas.
A. K. Coomaraswamy

Apie mitų prigimtį bei kilmę šiuolaikiniai akademikai yra iškėlę daugybę teorijų. Istorikai bando juose ižvelgti užuominas apie prieistorinius laikus. Antropologai juos vertina kaip primityvaus, arba ikiloginio, mąstymo pavyzdžius. Lyginamosios religijotyros atstovai mituose ižvelgia pastangas interpretuoti gamtos jėgas ir mato čia apskritai religinių spekuliacijų kilmę. Psychologai, pripažinami universalų mitų pobūdį, vertina juos kaip „kolekty-

vinėje pasąmonėje“ glūdinčius archetipinius modelius. Psichiatrai, žinodami, jog žmonės gyvena mitais, bet nepatenkinti tebelyraujančiais, jų nuomone, žmonijos išaugtais Ur-mitais [pirmykščiais, vok.], ragina kurti asmeninius mitus, naujų laikų kelrodžius. Visoms šioms teorijoms būdinga presumptyvi ištikimybė evoliucionizmu, prieštaraujančiam pačiai bet kokios tikros mitologijos esmei, kuriai žmonijos tobulejimo kryptis yra praeitis, „aukso amžius“, kai žmonės dar buvo didvyriais, o dievai tebevaikščiojo žeme.

„Mokslių mito tyrinėjimų“ pradžia Mircea Eliade laiko 1825 metus, kai pasirodė Karlo Otfriedo Müllerio „Įvadas į mokslinę mitologiją“ (*Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie*).¹ Kiek vėliau Maxo Müllerio spekuliacijos įtvirtino požiūri, jog mitai yra „mitopoetiniai“ meteorologinių reiškinių atspindžiai. Paskui šios idėjos užleido vietą E. B. Tyloro antropologijai, kuri mitą

įvertino kaip žmogaus intelekto „ankstyvosios vaikiškos stadijos” produktą. Be to, mitas buvęs pirmynkštės žmonijos santykijų su gamta priemonė, ką liudijantis animistinės religijos atsiradimas.

Amžių sandūroje populiaru tapo „pan–babiloniškoji” mokykla. Pagrindinis jos propagandistas Ernstas Siecke teigė, jog mitai visuomet mena dangaus reiškinius, ypač ménulio permanentas. Po to sekė W. Robertsonas Smithas, A. M. Hocartas ir kiti, laikęsi teorijos mitus esant apeigu, kuriu prasmė tapo pamiršta, interpretacija. Vieną Šventojo Rašto mitą Freudas išaiškino kaip tévažudystės istoriją, kurioje broliai nužudo tévą, suvalgo jį ir pasisavina jo moteris. Taigi mitas esas vaizduotėje atskartojantis tikras įvykis, o šitokio jo atskartojimo, kaip ir sapnų, šaltinių glūdi pasąmonėje.

Jungui mitiniai vaizdiniai rēmési beasmenémis kolektivinės pasąmonės struktūromis. Tai esanti pirmapradžio psichinio proceso apraiška – archajiškiausi psychēs elementai, būdingi visoms tautoms bei rasėms kaip bet kurių akimirką galinti aktualizuotis potencija, dažniausiai pasireiškianti sapnais.

Iš socialinės antropologijos atstovų vertėtų paminėti Emile’i Durkheimą, Bronislową Malinowską, Anthony’į Wallace, Clyde’ą Kluckhohną bei Melfordą Spiro. Jiems mitas – tai visuomenė jungiantis ir tam tikrus socialinius bei psichologinius valdžios bei prestižo poreikius tenkintantis veiksny. Amžinai populiaru Sero Jameso Frazerio „Auksinė šaka” mitą sieja su literatūros prigimtimi bei funkcijomis. Literatūra, kaip ir mitas, kuria vaizduotės pasaulius, leidžia skaitytojui patirti naują, nepažintą tikrovę. Claude’o Lévi–Strauss’o „struktūralistinių” teorijų trumpai apibūdinti čia tiesiog neįmanoma. Mitas jam buvo pasitikėjimo nekelianti paviršinė pasąmonės išraiška. Kita vertus, pasitelkus mitą žmonijai buvo lengviau harmonizuoti bei suderinti nuolatinius gyvenimo prieštaraumius. Eliade visas šias teorijas papildo gausybe niuansų. Tačiau visoms joms bendra yra mintis, jog mitai téra priimtyvaus proto produktas ir kad jie yra ne dieviškos, o žmogiškos kilmės.

Dabartiniame požiūryje į mitologiją vyrauja Mircea Eliade’s bei Joseph’o Campbell’o nuostatos. Eliade mano, jog žmonija turi stiprų interpretavimo bei įprasminių poreikį, kuris verčia žmogų ieškoti atsakymų į gyvenimo paslaptis bei išsakyti savo ieškojimus pasakojimais. Nei atskiri individai, nei ištisos kultūros nepajėgia ilgai gyventi demitologizuotame pasaulyje, kitaip sakant, negali nepaisyti paradigmų modelių, teikiančių gyvenimui formą bei prasmę.

Pasak Eliade’s apibrėžimo, „mitas – tai sakralinis pasakojimas, kuris kalba apie įvykius, vykusius pirmapradžiais laikais, legendiniu ‘pradžios laiku’. Kitaip tariant, mitas pasakoja apie antgamtinį būtybių pastangomis pra-

sidėjusią būtį, tiek visumoje – visą kosmosą, tiek atskirus jos fragmentus – salą, augmenijos rūšį, žmogaus elgsenos ypatumus, institucijas. Todėl mitas visuomet yra ‘sukūrimo’ aprašymas. Jis praneša, kaip kažkas buvo sukurta, pradėjo būti. Mitas kalba tik apie tai, kas tikrai įvyko, kas įgijo būties pilnatvę. Veikiantieji mitų personažai yra antgamtinės būtybės. Jos pasižymi savo darbais transcendentiniu ‘pradžios laiku’. Taigi mitai atskleidžia kuriamą šių būtybių veiklą bei atspindi jos sakralumą (arba tiesiog ‘antgamtiškumą’). Trumpai tariant, mitai atpasakoja eilę nereitai dramatiškų sakralių (arba ‘antgamtiškų’) intervencijų į pasauly, kurių dėka jis įgavo dabartinį savo pavidaļą. Maža to, ir pats šiuolaikinis žmogus – dviejų lyčių, moralinių, kultūrinė būtybė – yra tų pačių antgamtinį būtybių įsikišimo padarinys”.²

Atrodytu, jog Eliade yra mito sakralumo šalininkas, tačiau, kaip pabrėžė Davidas Cave’as, „Eliade nesiekia, kad dabartinis žmogus (apibrėžiamas kaip ‘demitologizuotas’), net ir turėdamas tokią galimybę, sugrižtų prie tradicinių visuomenės gyvensenos. Jo supratimu, pati moderni kultūra turėtų įgyti pliuralistinį, universalų, holistinį ir kosminį pavidaļą pavyzdiniais modeliais bei archetipais persunktame pasaulyje. Tokiu būdu žmonija artės į prasmingą būtį ir taps pajėgi įveikti visuomeninį susiskaldymą bei asmeninį susvetimėjimą”.³ Neprikaištinga Cave’o analizė yra per ilga, kad pilnai čia ją pateiktume. Bet esmiškai jis teigia, kad Eliade svajojęs apie visų žmonių tikrovęs ir darnos, prasmingos ir teisingos būties poreikį pripažistantčio naujojo humanizmo (*homo religiosus*) įsivyavimą ir tikėjęs, jog paklojus sinkretinį mitologinį pamatą, šie tikslai taptų pasiekiami. Būtina tam salyga – mitologijos sakralumo bei anapusinės jos prigimties pripažinimas.

Antrasis minėtas šiuolaikinis (dabar jau amžinatilsj) mitologas yra Joseph’as Campbell’as, kurio nuostatos formavosi Mircea Eliade’s ir Carlo Jungo įtakoje. Brandaus jo laikotarpio pažiūros išdėstytos veikale „Mito galia” (*The Power of Myth*). Mito galia – tai kerintis metaforos ir poezijos poveikis individualiai bei kolektivinei vaizduotei. Mitas suteikiąs kasdienybę transcenduojančią, o kartu ir praturtinantį prasmės bei kryptingumo jausmą. Jis atlieka keletą funkcijų. Mistinė funkcija atveria paslapties ir nuostabos kupiną tikrovę, kuri pasaulį paverčia „šventuoju atvaizdu”. Kosmologinė funkcija „palaiko bei įteisina tam tikrą visuomeninę sąrangą”. Pagaliau nedera nepaisyti ir pedagoginės mito funkcijos, nurodančios, „kaip permanentingų aplinkybių pasaulyje nugyventi žmogaus gyvenimą”. Amerikai, praradusiai savo kolektivinį etosą, derėtų grįžti prie mitinio būties suvokimo, kuris „mus pakylęs į dvasinį sąmonės lygmenį”. Pats mitas, nors formaliai ir klaidingas, metaforiškai yra tiesa. Vis dėlto kai kurių mitai, tokie kaip tautinis žydų ir krikščionių Dievas,

davęs įstatymus, arba Biblinė kosmologija, jau yra atgyvenę, kadangi nebeatitinka dabartinių visatos bei žmogaus sampratą. Dar jis kalba apie bendrosios mitologijos poreikį – dabar, kai žmonija jau įžengė į savo brandos laikotarpį, jai tiesiog būtinas vieniantis, integralus, pamatinę vienybę pagrįstas, iš kolektyvinės žmogiškosios patirties universalų archetipų šaltinio trykštantis religinis patyrimas. Chaotišką nūdienos pasaulio būklę didžia dalimi lémė kaip tik žmogaus nesugebėjimas pasitikėti mitologija, iš kurios atskiro žmonių grupės išskyre savo asmenišką, konkrečią *Ur-mito* formą ir suteikė jai absolūtią, perdėtą reikšmę.⁴ Tačiau Campbell'ui mitas nėra „duotas”, iš neatmenamų laikų perduodamas apreiškimas, o veikiau kolektyvinės pasamonės produktas.⁵ Kaip jis prasitarė Bill'ui Moyersui, „dangus ir pragaras, ir visi dievai – mumyse”.⁶ Toki požiūrių jis aiškiai išsakė knygoje „Matai, kuriais gyvename” (*Myths to Live by*): „Esmė išryškėja iškart... kai tik šiuos pasakojimus interpretuojame ne kaip istorinių faktų metraštį, o kaip istorijon projektuojamus įvykius, t.y. nors klaidingos ir nepriimtinios kaip fizinės istorijos aprašymas, šios universalios mitinės vaizduotės formos atspindi psichikos turinį”.⁷

Toks požiūris didžiai dalimi perimtas iš Jungo, kuris ne kartą yra atvirai pareiškęs savo antimetafizines nuostatas.⁸ Jungas teigė, jog kiekvieno individu psichikoje glūdi bekraštė kolektyvinė pasamonė, aprépianti bet kurios Šekspyro pjesės kiekvieno personažo charakterį, kiekvienu mitologinę būtybę ir dar daug ką kita. Viskas remiasi archetipais ir sudaro mikrokosmą, su kuriuo būtina siekti darnos. Tokios harmonizacijos procesas ir esanti „individuacija”, kurią galima būtų laikyti savotišku „nušvitimu”. Campbell'o manymu, kaip tik ši procesą mitologijoje ir atspindi tikro herojaus kelionė. O kadangi kolektyvinė pasamonė yra bendra visiems (kas ir salygoja mitinės raiškos universalumą), ji kartu galėtų tapti ir visų religijų vienybės pamatu. Kaip ir Eliade, Campbell'as kalba apie „dvasią”, tačiau sumenkina ją iki psichologijos.

Priešingai įvairiomis aukščiau apžvelgtoms teorijoms, Ananda K. Coomaraswamy's mitą vertino kaip metafizinę ištarą, kurią dera asmeniškai išgyventi. Jam mitas visuomet yra tiesa, su salyga, žinoma, jog tai tikras mitas, o ne „puolusio” žmogaus klastotė. Kaip jis rašė laiške „Naujam anglų savaitraščiui” (*New English Weekly*), „nederėtų pamiršti, jog mitas – tai simbolis; tikrovės, iš kurios sklinda visa būtis, tačiau kuri pati niekuomet netampa šia būtimi, atspindys... Mitas gali būti tik tai tiesa, kitaip jis bevertis... Mitais aš tikiu daug labiau nei bet kuriuo tikru ar suklastotu istoriniu įvykiu. Vadinančių stebulkų atžvilgiu nesu nusiteikęs skeptiškai, nors mano ‘tikėjimas’ nepasikeistų, net jei ir pavyktų irodysti, kad visų heroinių įvykių, kaip juos vaizduoja epas, tikrovėje niekad nebuvvo. ‘Istorija’ – pats nepatikimiaus”.

sias tiesos lygmuo, o mitas ir autentiška tautosaka – patys įtikimiausis”.⁹

Nors A. K. Coomaraswamy's būtent mitologijai nėra paskyrės jokio atskiro veikalo, jo darbai sklidini nuorodų šia tema. Mitas, folkloras, simbolika, visuomeninė sąrančia ir visa neaprépiama tradicinių menų bei amatų erdvė jam buvo lygiaverčiai dalykai. Bene aiškiausiai tai išsakyta jo straipsnyje apie „Pirmapradę mąstyseną”. Tikraja prasme, mitas yra ne kas kita kaip tam tikras simbolis. Kaip ir sakmės, mitas – nuo pastarajo jos savo esme nesiskiria – yra simbolinės ištaros. Todėl norėdami suvokti Coomaraswamy'io požiūrį – poziciją, kurią jis laikė ne asmenine savo nuosavybe, o apskritai tradiciniu metafiziniu regos tašku, – turėtume atsižvelgti ne tik į dažnus jo komentarus mitologijai, bet ir į simbolizmo studijas.

Jo požiūrį pakankamai gerai atskleidžia tokie žodžiai: „Turbūt nėra kito taip plačiai šiuolaikinių mokslininkų tyrinėto ir taip klaidingai interpretuoto objekto kaip folkloras. ‘Folkloru’ vadiname tą vientisą ir nuoseklią kultūros sritį, kuri buvo perduodama ne knygose, bet gyvu žodžiu ir betarpisčia patirtimi iš istorijos mokslui nepasiekiamų laikų per sakmes, pasakas, dainas, žaidimus, žaislus, amatus, medicinos, žemdirbystės žinias bei įvairias apeigas, taip pat visuomeninės santvarkos, ypač vadinosios ‘gentinės’, formomis. Tai iš esmės nepriklausomas nuo tautinių ar net rasinių skirtumų, neįtikėtinai globalai vieningas kultūrinis kompleksas, kitaip tariant – nepaprastai gyvybinga kultūra... Folkloro turinys yra metafizinio pobūdžio. O mūsų nesugebėjimą tai suvokti pirmiausia lemia beviltiškas metafizikos ir jos techninės terminijos neišmanymas”.¹⁰

Ir kitur: „Bet kas, tyrinėjės *Ur-mitą* nešališkai, nepaveiktas ‘progreso’ ideologijos, įsitikins, jog mito turinys yra neatskiriamas nuo jo pirmojo apreiškimo fakto, ir supras, jog tik nepaprastų pastangų dėka iš savo siauro, riboto pasaulio galime pakilti į ‘prieistorinę’, ‘mitinio laiko’ dimensiją... Kaip jau esu minėjęs kitur, simbolinės tradicinio ir liaudies meno formos yra tiek abstrakčios ir taip nutolusios nuo istorinio bei empirinio kontekstu, jog tapo beveik nebeapčiuopiamos tiems, kurių intelektualinės galias suluošino vadinamasis nūdienis universitetinis išsilavinimas”.¹¹

Kai kuriems dabartinio mokslo aspektams A. K. Coomaraswamy's iš tikrujų nejautė didelės pagarbos. Kaip kad jis rašė savaitraštyje *New English Weekly*, „dėl folkloro ir mitologijos, tai jie išties yra sakralinio pažinimo versmės, tačiau jų suvokimui reikalingas aukštesnis nei kolekcionieriaus ar katalogizatoriaus išmanymas. Man visiškai neimponuoja Frazerio ar Lévy-Bruhlio požiūriai, ir jau ne kartą esu tai sakęs”.¹²

Vėl kitur: „Dėl įsivyravusio Biblijos kaip ‘literatūros’ (man miele snė sv. Augustino pozicija, kurią jis išreiškė

žodžiais ‘O kirvi, kertantis uolą!’) vertinimo, tai suragėjės modernusis protas, padėjęs pakankamai intelektualinių pastangų, galėtų atsigrežti į mūsų mitologiją ir folklorą, kur, pavyzdžiu, didvyriškuose mergelių išvadavimuose iš slibinų arba (o tai iš esmės yra tas pat) užkerėto slibino išvadavime bučiniu rastą – kadangi empirinės mūsų sielos kaip tik ir yra tasai slibinas, iš kurio mus išvaduoja Dvasia – visą Išganymo bei jo pakopą simbolinį atkartojimą¹³.

Jam buvo puikiai žinoma, jog didžioji akademinio pasaulio dalis laikė jį ir jo bendraminčius mitams bei simboliams priskiriant gryna subiektyvių koncepcijas. Jo atsakymas buvo tas, kad ydingomis progreso idėjomis užkrėstas modernusis mitologijos mokslas nepajégia suvokti tikrosios savo tyrinėjamo objekto prasmės, todėl visiškai praranda savo turinį. Jo paties žodžiai, „tie, kurie leidžia už save mąstyti tokiems mokslininkams kaip Lévy-Bruhlis bei seras Jamesas Frazeris, arba bihevioristams, kurių penas yra ‘vien tik duona’, esmiškai ‘išėdos, kuriomis tik kiaulės minta’, su groteskiška tuštybe iš aukšto žvelgia į tą mažumą, kuriai pasaulis dar neprarado savo sakralinės prasmės”¹⁴. Pastaruosius jis prilygino dabartiniams Biblijos scholastams, trokšantiems rasti „tikrajį Jėzų” pašalinus iš Evangelijų visus stebuklus. Galutinis rezultatas – sausa ir sterili, visa į „žudančią [istatymo] raidę” sutelkta modernioji Biblijos scholastika.

A. K. Coomaraswamy’ui „Šventojo Rašto [mito] ir ritualo kalba yra simbolinė, todėl gana būtų suprasti, kad simbolis nurodo ne į save patį, o byloja apie tai, ką jis įkūnija. Tad ar neprieštarauja sau tie, kurie, manydami esą jau įsisąmoninę tekstus, net jei jų žinios iš tikrujų būtų enciklopedinio masto, yra įsitikinę, kad ‘neempirinės kilmės pažinimas mums yra beprasmis’? Ar neįvelgtume šiokios tokios perversijos tuose, kas niekina Brāhmanas, esą jos ‘beprasmės, tuščios ir menkavertės’, ir tuo pat metu vis dėlto ragina tyrinėti bei versti tokio pobūdžio tekstus?”¹⁵ „Ar tokiomis aplinkybėmis galime tikėtis kitokios padėties nei ta, kurioje dabar esame? Vos vienas pavyzdys: ‘reinkarnacijos’ doktrina ir tariama šios doktrinos ‘istorija’ simbolinius terminus interpretuojant pažodžiu tapo taip iškreipta, kad išties tokio turinio doktrina vadintina ‘menkaverte’. Panašiai ‘tušti ir beprasmiai’ iš tikrujų yra indų mitologijos tyrinėjimo statistiniai metodais rezultatai... Mitą bei tradicinį tekstą komentuoti pasišovusiems filologams ar antropologams nepakenktų priminti, jog tradiciškai pripažintas egzegezės metodas, priklausomai nuo svarstomo objekto, įvardija mažiausiai keturis kanoninio teksto hermeneutinius lygmenis: pažodinis, etinis, alegorinis ir analoginis... Sąmoningai apsiribojės žemiausiu ir elementariausiu (natūralistiniu bei istoriniu) lygmeniu mokslininkas negali nė tikėtis didelės egzegetinės sėkmės. Žinoma, jam gal ir

pavyktų perteikti mitą, jo supratimu, ‘objektyviai’, t.y. kaip kažką, ko perteikti jis iš esmės negali, o gali tik stebeti per atstumą. Tačiau interpretuodamas mitą vien savo ribotais mitologijos terminais, jis iš tiesų kedena tik jo ‘išraiškos kiautą’, visai nuošalyje palikdamas mito esmę”¹⁶.

Mitas A. K. Coomaraswamy’ui visuomet yra pasakojimas apie dangiškajį herojų, Gyvastes paieškas bei neišvengiamą „auką”. Tradicinėse apeigose visuomet „sekama tuo, ką pradėjo Pirmieji aukotojai, Aukojime radę savo Kelią iš ribotos būties į neribotą, iš tamsos į šviesą, iš mirties į amžinybę”¹⁷. Mitą atkartoti siekiančiam būtina atitrūkti nuo įprastinio savo *ego* stereotipu pasaulio ir, kaip kad visose aukojimo apeigose, ritualo metu susitapatinus su dievybe, į įprastą pasaulį grįžti tik apeigoms pasibaigus, epifanijos pabaigoje.¹⁸ Nedera pamiršti, kad „nuo pat pradžių visa meninė veikla buvo apeiginio pobūdžio ir kad liturgijos tikslas... yra paaukoti seną ir sukurti naują, tobulesnį žmogų”¹⁹. Aukojimas, be abejo, „savę esme yra tiek išorinio, tiek ir vidinio, ypač vidinio pobūdžio psichinis veiksmas. Jam rengiamasi ‘visa aukojančiojo siela bei savastimi’. Aukojantysis nusimeta sąlygotąją, išorinę savo būtybę ir todėl iš tikrujų pats yra auka. Svarbiausi kulto tikslai, pasiekiami ne mechaniskai atliekant apeigas, o pilnai perpratus jų esmę, – tai reintegracija ir prisikėlimas”²⁰. „Svarbiausias apeigų tikslas yra žmogaus transformacija į kitą, nebe periferinį, bet centrinių būties lygmenį”²¹. Savaime suprantama, jog bandymas mitą kildinti iš primityvių ritualų A. K. Coomaraswamy’ui reiškė vežimą kinkyti į arklį.

„Visas šis pasaulis, kartu su visais jo kosminę sąrangą atspindinčiais reiškiniais, tradicijos požiūriu yra teofanija, tobulas pažinimo šaltinis... Dėl komunikacijos, per davos bendrinė kalba sutraukta į atitinkamą mokslą – dogminę apreiškimo bei liturginių procedūrų kalbą”²². Todėl „menų, kurie tradiciniu požiūriu taip pat yra ritualai, ištakų reikėtų ieškoti aukštesniojo intelekto, arba angeliškame, lygmeny... Formuluojamas mitologiskai šis lygmuo tampa ‘dangaus’ aukštybėmis. Tuomet laikoma, jog menininkas, dirbantis čia, apačioje, ieško provaizdžio ten, viršuje. Pavyzdžiu, statant rūmus sakoma (Mahāvamsa XXVII), jog architektas pasikelia į dangų ir įsiminęs, ką ten matė, grįžta žemėn, kur jam prieinamomis priemonėmis atkuria regėtas formas. Todėl ‘kiek-vienas meno kūrinas čia sukuriamas imituojant angeliškus darbus’ (Aitareya Brāhma VI.27)... [Panašiai Plotinas] sako, jog visa muzika yra ‘idealaus pasaulio ritme slypinčios muzikos žemškasis atitikmuo’, o ‘tokie amatai kaip statyba bei medžio darbai, materijai suteikiantys išbaigtą pavidalą, kaip tik todėl, jog remiasi dangikuoju provaizdžiu, taip sakant, yra atliekami pagal tos sferos bei jos idėjų principus’ (Eneadės V. 9.11). Pana-

šiai Zohare kalbama apie Tabernakulį, ir kad ‘visos jodalybės buvo sukurtos aukštybių pavyzdžiu’.²³

Tarp mitologijos ir simbolizmo esama nepaprastai glaudaus ryšio. Kas pasakyti apie simbolį, lygiai gali būti taikoma ir mitui. „Simbolizmas A. K. Coomaraswamy’iui yra pati minties kalba, tobula jos forma; hieratinė ir metafizinė kalba, o ne somatinių ar psychologinių kategorijų sąlygotas diskursas. Ji remiasi visų tikrovės plotmių, visų būties pakopų, arba hermeneutinių lygmenų, analogija... Adekvataus simbolizmo pobūdį turbūt geriausiai nusako pažodinėje (skr. *pratyāsa*) prasmėje slypinčios parabolino (skr. *parokṣa*) turinio prasmės”. Kita vertus, „juslinės formos, kuriose fizinis ir metafizinis elementai kadaise buvo tobuloje pusiausvyroje, ilgainiui neteko savo turinio... [Simbolinėje metodologijoje] labiausiai turėtume vengti subjektyvios interpretacijos, tuo tarpu visomis išgalėmis siekdamis asmeninės dvasinės realizacijos. Dėl simbolių reikšmės derėtų remtis aiškiomis autoritettingų tekstu formuluotėmis, lyginamaja vartose na bei tais gyvaisiais, kurie kaip įprastą išraiškos formą kasdienybėje tebevartoja tradicinius simbolius”. Nežvelgti simbolyje jokios prasmės ir manyti ji esant tiesiog stilistine puošmena yra tas pat, kas teigt, jog žodyje svarbiausia garsas, o ne prasmė. „Niekio nuostabaus, jog sentimentalios materialistinės mūsų laikų kartos ne tik pašiepia eucharistinę transsubstanciaciją, bet ir teigia, jog meno kūrinio višumą sudaro jo estetinė plastika: poezija, pavyzdžiui, teianti malonių ir įdomių garsų derinys, o ne loginė prasmė seką”.²⁴ Ir kitur: „Tradiciniai simboliai yra ne ‘konvencionalūs’, o ‘duoti’ drauge su juos lydinčiomis atitinkamomis idėjomis”²⁵.

A. K. Coomaraswamy’iui mitų universalumas buvo akiavaizdus. Pavyzdžiui, „sugebėjimas ‘eiti vandens paviršiumi’ vienodai būdingas tiek hindų, budistų, krikščionių bei daoistų, tiek ir, panašu, daugybės kitų tradicijų sekėjams. Mes sutinkame pripažinti, jog toks dalykas įmanomas, tačiau nesiteikiame pasidomėti, ar konkretiu atveju tai iš tikrujų įvyko... Žingeidumas yra nepaprastai svarbu. Kaip suprasti, kad ši galia visur buvo priskiriama dievybei ar kitoms panašaus rango būtybėms? Kai kalbama apie valingą judėjimą vandens paviršiumi, turima omenyje veiksmo pilnatvė, tai yra paties Principo, kai visa jo potencija sutelkiama į veiksmą, apraiška. ‘Vandenys’ visose tradicijose simbolizuojama visuotinę galimybę erdvę... Kadangi Buddha ikonografiškai, be jokių išimčių, vaizduojamas ant lotoso, šiaip žiedo ar lapo vandenų paviršiuje, tai žiedas ar lapas iš esmės (o ne tik kokiu atskiru atžvilgiu) yra būtent tas pamatas, į kurį tvirtai remiasi Buddhos pėdos. Kitaip tariant, jo valioje yra visos kosmoso galimybės. Lotoso, kaip pamatinės atramos, simbolio atitikmeniu gali būti ir visatos ašiai tapatus, iš pačių visatos gelmių kylančios ir visuose būties lygmenyse vešliai lapojantis kamienas,

o kadangi brahmaniškajame mene šis kamienas stypsta iš Nārāyanos, vandenų paviršiuje rymančios dievybės, bambos, savo žiede dargi atskleisdamas Brahmą (su kuriuo faktiškai tapatinamas Buddha), tai tas pats universalus simbolis gana akivaizdus ir folkloriniame dangun užaugančios pupos, ir krikščioniškame rožės kaip *theotokos* simbolyje”.²⁶

Kokia šio universalumo kilmė? Tenka postuluoti pirmapradį apreiškimą: kaip sakyt, „bet kas, tyrinėjės *Ur*-mitą nešališkai, nepaveiktas ‘progreso’ ideologijos, įsitikins, jog mito turinys yra neatskiriamas nuo jo pirmojo apreiškimo fakto, ir supras, jog tik nepaprastų pastangų dėka iš savo siauro, riboto pasaulio galime pakilti į ‘priesistorinę’, ‘mitinio laiko’ dimensiją”²⁷.

„Istorinių faktų paieškos mitologijoje, juolab ją pačią neigiant, neišvengiamai, kaip jau sakyt, baigiasi ‘žudančia raide’. Kita vertus, metafizinis prototipas gali atsispindėti faktinėje, istorinėje plotmėje. Vis dėlto folkloro, pasakos ar mito ‘tiesa’ nėra tiesiog surišimo su įvykiu klausimas... Kaip jau sakyt aukščiau, mitas yra tiesos išraiška. Bandymas šią tiesą išreikšti faktų kalba prilygsta reikalavimui, kad algebras lygtis būtų tapati ją išreiškiamoms geometrinėms realijoms. Simbolizmas turi būti adekvatus, tačiau neprivalo tapti istoriniu faktu. Sakraliniai tekstai, be to, yra užrašyti hieratine kalba ir paraboliniu stiliumi, neretai reikalaujančiais kvalifikuoto komentaro”²⁸.

Todėl, anot A. K. Coomaraswamy’io, „teigt, jog Budos ar Kristaus ‘gyvenimai’ yra ‘mitiniai’, reiškia tik dar labiau pabrėžti jų transcenduojančią laiką prigimtį... Kai apie įvykį kalbama kaip apie mitinį, nereiškia, jog neigiamojo sąlygiška istorinė galimybė, – veikiau net pabrėžiamą jos būtinybę. Kaip tik šitaip sutinka amžinosios ir laikinos esatys. Mūsų tikslas parodyti, kad juo gilesnė yra mitinė tiesa, tuo mažiau ji beprieklauso nuo ją atspindinčių istorinių faktų tikrumo ar netikrumo”²⁹. „Kai teigiamas, jog tam tikras įvykis, kaip, tarkime, fizinis Kristaus gimimas, yra kartu ir unikalus, ir istoriškai tikras, neišvengiamas esminio prieštaravimo, nes, kaip pastebėjo Aristotelis (*Metafizika VI.2.12, XI. 8.3*), ‘pažinimo objektas yra nuolatiniai, arba pastovūs, dalykai, ne išimtys’, taigi apie gimimą Betliejuje kaip apie istorinį faktą galima galvoti tik su sąlyga, kad esama ir kitų panašių ‘teofanių’”³⁰.

Ir dar mitų „amoralumo” klausimu: „Kol žmonės tebesuvokė tikrają savo mitų prigimtį, mitų ‘amoralumas’ jų nė kiek neglumino. Mitai, tiesą sakant, niekada nebūna amoralūs, nors, kaip bet kuri kita teorinė (vizijos) forma, yra nepadorūs. Šiuo požiūriu juos derėtų skirti ir nuo dirbtinių alegorių, ‘imituojamų’ ritualuose, kai atliekama daugybė dalykų, kuriuos, švelniai tariant, galėtume vadinti nederamais. Mitų turinys yra ne moralinio, o intelektualinio pobūdžio, juos reikia suprasti... Soliarinė

Dvasia, dieviškasis Erosas, *Amor*, tiek patys, tiek visomis savo emanacijomis yra grynai ‘poligamiški’, nes visas su-kurtasis pasaulis Dievui yra moteris, ir kiekviena siela yra Jo išrinktoji nuotaka”.³¹

Galėtų kilti klausimas, ar gyvieji tautosakos nešėjai savokia tikrajį savo pasakojamo paveldo turinį. „Žodinė liaudies literatūra, kurią galima būtų vadinti Neraštingųjų Biblia, nors yra neabejotinai liaudiškos prigimties, kaip tik ir laidoja neiškreiptą doktrinos perdavą tarp jų. Tuo tikslu idėjos turėjo būti išreikštос nesunkiai atkuriamomis formomis. Tas pats pasakytina ir apie vaizduojamajį liaudies meną, dažnai klaidingai vadinamą ‘dekoratyviniu’, kuris savo esme iš tikrujų yra grynai metafizinis, o jo dekoratyvumas tik neesminio pobūdžio. Tikroji liaudies meno paskirtis ir gyvavimo pamatas netas, kad jį nuodugniai išmanytų kiekvienas tradicijos tėsėjas, o kad jis neprarastų savo intelektualinio turinio, ir būtent dėl šios priežasties jo išraiškos formos turėjo būti fiksuotos optimaliausiu perdaivai pavidalu”.³² A. K. Coomaraswamy’s entuziastingai citavo Strzygowską, teigiantį, jog „valstietis gali nesuvokti ir nesuprasti, tačiau tai, ko jis nesuvokia ir nesupranta, savaimė toli pranoksta ir empirinį mokslą, ir realistinį meną, sukurtą ‘apsišvietusio žmogaus’, kurio neišmanymą rodo jau vien tai, kad tyrinėti bei gretinti folklorinę ir mitologinę medžiagą jis imasi ne daugiau už patį tamsiausią valstietį tesuvokdamas jų tikrają reikšmę”.³³

Modernieji kritikai mano, kad mitologijai ir simbolizmui, kuris pirma neturėjęs visiškai jokio intelektualaus turinio, simbolinės interpretacijos primetamos dirbtinai. Į tai A. K. Coomaraswamy’s atsako, jog, priešingai, „kaip tik tokia nuostata ir reiškia saviškés pasaulėžiūros tradiciniam menui bei mitams primetimą”.³⁴ Todėl apibréždami formalius „primitivaus meno” kūrinių principus bei pirminių šaltinių, vertindami juos kaip kontempliacijos simbolius ir objektus, o ne kaip grynai materialius utilitarinės paskirties artefaktus, mes anaipolt ne „suteikiame” jiems „subjektyvias prasmes”, o tiesiog atskleidžiame jų tikrajį turinį. Nes kalbėdami apie „tradicinį meną” (arba mitologija) turime omenyje „meną [arba mitologija] tau-tų, kurioms nekilo abejonių dėl kontempliatyvaus gyvenimo viršenybės aktyvaus gyvenimo atžvilgiu ir kurios jūs liniais malonumais grindžiamą būtį vertino taip pat, kaip mes vertiname vien instinktų valdomą gyvulį”.³⁵

NUORODOS:

1. Apžvelgta remiantis Eliade M. *Myths and Mythological Thought*. – N.Y.: Truman Talley Books, 1990.
2. Eliade M. *Myth and Reality*. – N. Y.: Harper and Row, 1963. – P. 5–6.
3. Cave D. Mircea Eliade’s Vision For a New Humanism. – Oxford University Press, 1993. – P. 72.
4. Campbell J., Moyers B. *The Power of Myth*. – N. Y.: Doubleday, 1988. – P. 13, 14, 24, 31.
5. „Tarp mitologijos ir biologijos esama labai glaudaus ryšio. Į mitologiją aš žiūriu kaip į biologijos funkciją: tai žmogiškosios vaizduotės, kurią sužadina kūno organų tarpusavio sąveikų energijos, padarinys. Ji veikia kiekvienam šio pasaulio žmoguje ir yra mito archetipologinis pamatas”, cituota iš *New York Times Book Review*. – 1983 12 18, p. 25.
6. Campbell J., Moyers B. Min. veik. – P. 39.
7. Campbell J. *Myths To Live By*. – N.Y.: Viking, 1972. – P. 12.
8. „Remiuosi tik tuo, kas apčiuopiamas psichiškai, ir nepripažįstu metafizikos”: Jung C. G., cituota iš Coomaraswamy A. K. Selected Papers. – Vol. 2: Metaphysics. – Princeton University Press, 1977. – P. 335.
9. Laiškas *New English Weekly*. – London, 1941 06 17.
10. Coomaraswamy A. K. Selected Papers. – Vol. 1: Traditional Art and Symbolism. – Princeton University Press, 1977. – P. 286.
11. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky*. – Princeton University Press, 1977. – P. 25.
12. Laiškas *New English Weekly*. – 1946 01 08.
13. Views and Reviews: Mind and Myth // *New English Weekly*. – 1942 12 24.
14. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky*. – P. 70.
15. Šio ir ankstesnio sakinių citatos paimtos iš dviejų žymiausių sanskritiškų publikacijų.
16. Coomaraswamy A. K. Selected Papers. – Vol. 2. – P. 217–218.
17. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky*. – P. 72.
18. Būtent šia prasme katalikiškų mišių metu kunigas tampa *alter Christus*.
19. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky*. – P. 200.
20. Ten pat. – P. 176.
21. Ten pat. – P. 171.
22. Ten pat. – P. 173.
23. Coomaraswamy A. K. Selected Papers. – Vol. 1. – P. 139, 141. Sakoma, jog Kiolno katedros planus Albertas Didysis gavo tiesiai iš Švenčiausios Mergelės.
24. Coomaraswamy A. K. *The door in the Sky* – P. 170–171.
25. Ten pat. – P. 185.
26. Ten pat. – P. 167.
27. Ten pat. – P. 25.
28. Ten pat. – P. 220–221.
29. Ten pat. – P. 145.
30. Coomaraswamy A. K. Selected Papers. – Vol. 1. – P. 368.
31. Ten pat. – P. 354.
32. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky* – P. 221.
33. Views and reviews: Mind and Myth // Ten pat.
34. Coomaraswamy A. K. *The Door in the Sky* – P. 208–209.
35. Ten pat. – P. 216–217.

Versta iš: Sophia: The Journal of Traditional Studies. – 1998, Nr. 1 (Vol. 4).
Iš anglų kalbos vertė Eduardas NAVICKAS

JOHNAS FRUMAS: tūkstantmečio judėjimas Tanoje, Naujuosiuose Hebriduose

Peter WORSLEY

Kaip matyi iš šio pavyzdžio, judėjimai, susiję su antrojo tūkstantmečio pabaiga, įvairiose tolimesne pasaulio šalyse prasidėjo jau gana seniai ir kai kur įgaudavo tikrai keistokas formas. Tačiau visų jų branduolys – viltis, kartais tiesiog beatodairiška, jog su naujuoju tūkstantmečiu prasidės ir „naujas gyvenimas”, savotiškas „rojus žemėje”. Neretai tokios žmonių viltys tiesiai rankas ne tik į ateitį laike, bet ir į kitą vietą erdvėje – pavyzdžiu, kaip kad šiuo atveju, į Ameriką. Siūloma istorija atrodo gausaudžiai pamokanti bei aktuali ir lietuviams, turint galvoje ne tik pokario partizanus, panašiai laukusius „Amerikono Išvaduotojo”, bet ir pastarojo dešimtmečio į „Vakarus” nuėjusius ilgesingus žvilgsnius, iš kur tik nužengsiąs Lietuvon „Šventasis Kapitalas” ir visus pamaitinsiąs.

Tūkstantmečio judėjimo požymiai buvo pastebetū dar prieš [XX] amžiaus pradžią, pasklidus gandams, esą tuoju nužengus Kristus ir vesis krikščionis į dangų, o taniečius bei pagonis prarisis ugnis. Tačiau pirmieji rimiti liaudies neramumų ženklai pasirodė daug vėliau. 1940 metų pradžioje prasidėjo šiokie tokie bruzdėjimai, susiję, be abejo, su kopros¹ kainos kritimu. Pradėti rengti susibūrimai, į kuriuos neįleisdavo baltųjų ir moterų. Tuose susibūrimuose buvo laukiama žinios iš kažkokio Johno Frumo² (kartais vadinamo tiesiog „Džonframu”), apibūdinamo kaip „paslaptingas mažas žmogus išbalusiais plaukais, aukštū balsu, vilkintis mundurą su žibaniomis sagomis”. Jis turėjo „režisieriaus talentą... pasirodyti naktį, blyškioje laužo šviesoje, nuo kávos³ apdujusiems vyrams”. Johnas Frumas įvedė gana švelnius moralinius išstatus prieš veltėdžiavimą, skatino bendruomeninę sodininkystę bei kooperaciją ir liepė šokti bei gerti kávą. Iš pradžių jis nekalbėjo prieš baltuosius ir tik pranašavo tradicijos vėžėse.

Pranašas buvo laikomas Karaperamuno, aukščiausiam salos kalnui Tukosmeru atstovaujančio dievo, žemškuoju įsikūnijimu. Karaperamunas tad dabar apsireiškė kaip Johnas Frumas, kurį reikėjo slėpti nuo baltųjų ir moterų.

Johnas Frumas pranašavo kataklizmą, kurio metu Tana padidarys plokščia, vulkaniniai kalnai nuvirs ir užvers upių vagas, paversdami jas derlinga žeme, Tana susijungs su gretimomis Eromangos bei Aneitjumo salomis į vieną naują salą. Tik tada Johnas Frumas apsireikš dienos šviesoje ir atneš palaimos karalystę – gyventojai atgaus jaunystę, nebebus ligų, neberekės rūpintis sodais, vaismedžiai nei kiaulémis. Baltieji pasitraukė, vietoj misijinių mokyklų Johnas Frumas įsteigė savo mokyklas ir pats mokės jų vadovams bei mokytojams.

Vienintelis dalykas tetrakdo šiai laimės būklei nedelsiant

prasidėti – tai baltieji, kuriuos užtart pirmiausia ir reikia išvyti. Europietiškų pinigų irgi bus atsisakyta. Todėl galiausiai atgimsi senieji papročiai, uždrausti misionierių, visų pirma – kávos gérimas, taip pat šokiai, poliginija⁴ ir t.t. Imigrantai iš kitų salų turi būti išsiuisti namo.

Tačiau programos tikslas nebuvo paprasčiausias „regresas”. Tik kai kurie iš senųjų papročių turėt būti atgaivinti – tai tie, kuriuos draudė misioneriai. Ir prieš akis išskylanti ateitis – tai ne sugrįžimas į pirmykštę gentinę bendruomenę su rankine žemdirbyste, bet naujas gyvenimas su „visomis europietiškomis materialinėmis gėrybėmis”, atiteksiančiomis čiabuviamis. Pinigais visoms reikalingoms išlaidoms aprūpins Johnas Frumas.

Dabar tarp gyventojų prasidėjo tikra išlaidavimo orgija: europiečių parduotuvėse jie siekė atsikratyti europietiškais pinigais, kuriuos Johnas Frumas pakeis savaisiais su kokoso atspaudu. Kai kurie savo ilgai kauptas santaupas net iškratė į jūrą, tikėdami, kad „saloje nebelikus pinigų, baltieji pirkliai bus priversti pasitraukti, nes neberas savo veiklai realizavimo rinkos”. Maistui suvartoti buvo keliamos besaikės puotos. Taigi šis džiaugsmingas gausos laukimas visai nebuvo panašus į puritoniškajį ar viduramžių Europos asketizmą. Šiose apsirijimo orgijose veikiau reiškėsi turtingųjų ir neturtingųjų tarpusavio solidarumas, kadangi esama nuosavybė ateinančių nesuskaičiuojamų turtų spindesys nebeturi jokios reikšmės. Penktadienis, diena, kurią kaip tik buvo tikimasi stosiant naują tūkstantmetį, tapo šventa diena, o šeštadieniais buvo šokama ir geriama káva. Guiart’as pažymi, kad „šventėse neapsieita be šiokio tokio palaidumo”. Galime būti tikri, jis tereiškė socialiai pripažiustumą egzistuojančią konvenciją laužymą.

Judėjimą organizavo šaukliai, vadinti „Johno Frumo virvėmis“. Entuziastai išvis traukés iš krikščioniškų gyvenviečių, kurių įsteigė misijos ir kurių viršininkai buvo krikščionys, ir kūrėsi nedidelėmis šeimyninėmis bendruomenėmis „pirmykštėse pastogėse“ arba tiesiog jungėsi prie pagonių salos viduje. Šis reiškinys, nors formaliai ir priešingas pirmykščiam komunizmui Santo saloje, ženklina tą patį pamatinį socialinį faktą: pasitraukimą iš misijinių gyvenviečių ir seną bendruomeninį gyvenimo būdą.

Pirmoji Johno Frumo banga 1940 metų balandį nesukėlė didesnio nerimo, tačiau judėjimo atgimimas 1941 metų gegužę pradėjo tikrą sąmyšį. Netikėtai vietiniai paleido didžiules pinigų sumas. Pasirodė net auksinai suverenai, nematyti nuo 1912 metų, kai jais buvo mokama vyriausybės valdžią pripažinusiemis vadams, – dabar tai, matyt, turėjo reikšti atsižadėjimą. Kai kurie vietiniai atsinešdavo iki 100 svarų grynaus. Buvo skerdžia-

mos kiaulės ir karvės, geriamą káva, o Grin Pointo gyvenvietėse vakarų pakrantėje, pačiame judėjimo židinyje, – ir pernakt šokama. Sekmadienį, gegužės 11-ą, presbiterionų misija rado į pamaldas nieko neatėjus. Vienas įtakingiausių vadų davė nurodymą išvis nebesilankytį misijose bei jų mokyklose. Atmettos buvo ir dominikonų pamaldos.

Maždaug po savaitės į Grin Pointą atvyko Nicolas [britų igaliotinis], tačiau rado jį tuščią, išskyrus keletą moterų ir vaikų. Iš Vilos jis iškvietė dvidešimties policininkų pastiprinimą ir, padedamas vieno iš vadų, suémė Johno Frumo lyderius. Juos lydėjo grësminga minia, šaukdama: „Tvirtybės už Johną Frumą!”

Tiriant bylą tapo aišku, jog Johnas Frumas – tai apie trisdešimt penkerių metų amžiaus vietinis vardu Manehivi. Jis buvo beraštis (nors vaidino skaitas) ir atsisakė prisipažinti, iš kur gavo savo mundurą auksinėmis sagomis. Manehivis buvo nuteistas trejiems metams laisvės atėmimo ir penkeriems metams ištremimo iš Tanos, kitiems devyniems jo bendražygiamis teko po metus kalėjimo. Be to, Nicolas viešai laikė Manehivį visą dieną pririšta prie medžio kaip apsišaukėli, o vadus privertė pasirašyti pareiškimą, kad jie atsižada Johno Frumo, kurį dar nubaudė 100 svarų bauda.

Nepaisant represijų, judėjimas augo. Kito ryškaus prasiveržimo data – 1941 metų gruodis. Naujienos apie Pearlą Harbourą prasmelkė net pas taniečius, nors pergalę jie priskyrė vokiečiams, kurie štai turėjo nugalėti. Dėl kylančių antibritiškų nuotaikų Nicolas suémė ir išsiuntė Vilon dar dvidešimt žmonių, rekomenduodamas išteigtį nuolatines policijos pajegas.

Tuo tarpu Johno Frumo lyderiai Viloje nesnaudė. Žmonės kalbėjo, jog Manehivis nėra tikrasis Johnas Frumas, pastarasis tebesas laisvėje. Misionieriai perėmė žinutes iš Vilos, skirtas vakarų pakrantės vadui bei keletui kitų vyru, parašytas antrojo Johno Frumo – Tamos policininko Joe Nalpino. Jose ryškėjo nauja tema: Johnas Frumas arba esas pats Amerikos karalius, arba pasiuntęs pas Amerikos karalių savo sūnum, arba jo sūnus grižtas iš Amerikos, o gal jo sūnūs buvę Amerikoje pas Johną Frumą. Tukosmeru kalnų netrukus „klote nuklos nesuskaičiuojami Johno Frumo léktuvai“. Iš kalėjimo, kuriame sėdėjo nuteistas devyniems mėnesiams, judėjimui iš tikrųjų vadovavo Nalpinas.

Sausyne pasirodė australų patruliniai orlaiviai, ko gero, ir buvo dingstis gandui, esą piešingoje Grin Pointui salos pusėje léktuvu nusileidę trys Johno Frumo sūnūs – Izaokas, Jokūbas ir Lastuanas (*Last-One*, t.y. „Paskutinysis“?). Dieną ir naktį vyko pasibuvimai, nes buvo tikima Johno Frumo atėjimą esant jau visai čia pat. Pasirodė pirmieji gausūs amerikiečių léktuvai tik šliūkštelių žibalų į liepsnų...

Amerikiečiams pajudėjus prieš japonų grësmę, žinia apie jų pasiromą skriste apskrieto salas. Buvo suimtas žmogus, pasakojęs, jog Tukosmeru kalnas esas „pilnas kareivii“ – vieną dieną jis atsiversias, ir kareiviai stosių kovon už Johną Frumą. Tačiau labiausiai pribloškianti žinia buvo ta, kad daugelis kareivių JAV daliniuose buvo *juodaodžiai!* Pranašauta, jog nesuskaičiuojama daugybė juodujų amerikiečių ateisių paimti vietinių savo valdžion. Jų doleriai būsių naujieji pinigai, jie paleisių kalinius ir mokésią atlyginimus.

Taigi amerikiečiai, pradėjė samdyti vietinius darbininkus, susilaukė stulbinančio atsako. Judėjimas Tanoje visiškai atgi-

mė, kiaurą dieną buvo geriamą káva ir šokama, ypač rytų pakrantėje, o misijos boikotuojamos. Prasidėjo nauji suémimai, o kaliniai buvo siunciami Vilon, kur daugeliui leista dirbtį JAV oro pajégoms...

Spalį sugrįžo Nicolas. Jo pasiromas sukélė naują Johno Frumo demonstraciją, kurią išvaikė policija. Vietiniai ginklais bei lazdomis pasipriešino suémimams, todėl buvo iškvieitos pildomas pajėgos. Salos šiaurėje atsirado naujas lyderis Nelo-aigas (Nelawihangas) ir pasiskelbė esas Johnas Frumas, Amerikos ir Tanos karalius. Jis suorganizavo ginkluotą būri ir émési mobilizuoti darbo jégą aerodromui statyti, kurį amerikiečiai jam liepę įrengti „Amerikono Išvaduotojo“ léktuvams, gabensiantiems gerybes nuo Johno Frumo tévo. Kas atsisakys dirbtį, tuos léktuvai subombarduosia. Keletas vietinių, pasipriešinusų priverstiniam darbams, buvo sužeisti. Krašto valdytojas, apsimedamas šaukiąsi laivą evakuacijai iš salos, per radiją iškvietė pagalbą, o apsilankiusi valdyboje Neloraigą suémė.

Neloraigas suémimas savo ruožtu išprovokavo reikalavimus jį paleisti. Atkaklūs Johno Frumo šalininkai karštligiškai tėsė pakilimo tako statybą, o būrys Neloraigas sekėjų netgi pamégino jį išlaisvinti iš kalėjimo. Prie Johno Frumo pakilimo tako nedelsiant buvo permestas policijos pastiprinimas su dvem JAV karininkais. Ten jie rado apie 200 darbininkų, kuriuos supo ginkluoti vyrai. Kai buvo nuginkluotas paskutinysis, amerikietis karininkas kreipėsi į vietinius, mëgindamas atkalbėti juos nuo šitos kvailystės. Prakalbą sutvirtino automato serija, paleista į Johno Frumo plakatą, prikabintą prie gretimo medžio. Daugelis, apimti panikos, pasileido bëgti, policija tuo tarpu sudegino Johno Frumo trobelę ir paémė keturiaskesišmt šešis belaisvius. Neloraigas gavo dvejus metus, dešimt kitų – po metus, o likusieji – po tris méniesius. Po kurio laiko Neloraigas pabėgo iš kalėjimo ir tris metus slapstési brūzgynuose, kol pats pasidavė. 1948 metais jis buvo uždarytas į beproto namų. Jo žmona buvo sulaikyta Viloje, bet Šiaurinės Tanos gyventojai vis dar reiškė jai savo pagarbą.

Nors beraštis, Neloraigas apsimetinėjo skaitas ir steigė savo mokyklas. Misionieriui Lenakeliui 1943 metais mëginant atgavinti klases, iš visų 2500 gyventojų jas telanké penkiolika moksleivių. Tebeklestėjo šokiai bei kávos gérimas, o gyvenvietės buvo virtusios ištisu savartynu. Džonfrumizmas tebegyvavo. Jo gretos pasipildydavo iš pagonių. Pagonių vadai jau seniai mëgino sukiršinti misijas su vyriausybe, o tarp jų – ir Neloraigos tévas.

Ištrauka iš: Worsley P. The Trumpet Shall Sound: A Study of ‘Cargo’ Cults in Melanesia. – London: MacGibbon & Kee, 1957. – P. 153–159.

Versta iš: Eliade M. From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions. – New York, etc.: Harper & Row, 1977. – P. 413–417.

*Iš anglų kalbos išvertė ir pastabas pridūrė
Dainius RAZAUSKAS*

NUORODOS:

1. Kokoso riešutų branduoliai.
2. Lietuviškai „Džonas Framas“.
3. Vietinis svaiginamasis gérimas.
4. Daugiamoterystė.

Etnokultūros informacijos ir veikimo erdvė

Su Lietuvos liaudies kultūros centro Etninės kultūros informacijos poskyrio vadove Inga KRIŠČIŪNIENE kalbasi Juozas ŠORYS

Neseniai tapai minėto poskyrio vadove. Kaip jis atsirado? Kaip motyvuotum jo reikalingumą, apibréžtum „čiuptukų“ ribas, funkcijas?

Šio proceso pradžia – 1993 m. Tada man buvo pasiūlyta imtis kaupti, analizuoti ir skleisti visas Lietuvos etninės kultūros šiuolaikinės raiškos informaciją. Iki tol visapusiškesnių žinių sistemiškai nekaupta, todėl norėjome įvertinti susidariusią situaciją ir, aišku, daryti jai poveikį. Jau tada akiratin pateko etninės kultūros valstybinės institucijos, iš dalies ir visuomeninės organizacijos, kolektyvai, specialūs renginiai ir kita veikla, leidiniai, garso publikacijos, savimonės pokyčiai – visa tai, kas šioje srityje vyksta.

Per praėjusius metus susikaupė nemaža duomenų bazė, nusakanti esamą padėtį. Išleisti keli informacinių leidinių, rengiama medžiaga internetui, ruošiamos elektroninės informacijos. Situacija nuolat, kone kas mėnesį keičiasi, tačiau negalime teigti, kad krypsia į blogą pusę. Kai ēmiausi šio baro, tik 14-oje rajonų dirbo etninės kultūros specialistai, vėliau jų skaičius émė augti.

Kaip tai vyko? Juk vėliau kaip šio proceso tasa ir auksčesnis lygis formavosi stabilesni organizacinių darinių – etnokultūros centrali miestuose ir rajonuose.

Matyt, tai nulémė nuovokesni rajonų savivaldybių merai (anksčiau – valdytojai), kultūros skyrių vadovai, laiku supratė, kad tai rajonui tik į naudą. Arba vietose susidarė aplinkybės, kurios tiesiog subrandino tokią būtinybę. Tarkim, rajone yra nemaža ryškių etnokultūros reiškiniai, o néra kam su tuo dirbtii, auginti įsiséjusius daigus. Beje, pirmoji iniciatyva kilo iš anuomet Jono Trinkūno vadovauto Kultūros ministerijos Etninės veiklos skyriaus – per susitikimus, pokalbius su rajonų pareigūnais buvo skatinama steigti etninės kultūros centrus. Jau 1996 m. Lietuvoje buvo 12 tokų organizacinių padalinių, žinoma, ne visi jie buvo vienodai dalykiškai pajėgūs... Šiuo metu jų – 8. Tai Vilniaus etninės veiklos centras (vadovė – Eglė Plioplienė), Kauno lietuvių tautinės kultūros centras (Rasa Ambrazienė), sekmingai užsiimantis šviečiamaja veikla, Kauno miesto etnokultūros (folkloro) centras (Asta Vandytė), tiesa, atsidūrės ties išnykimo riba, nes negaunant pakenčiamo finansavimo jo veikla apmirusi, vos surengiamas festiva-

Inga KRIŠČIŪNIENĖ

lis „Atataria lamzdžiai“, o netradicinio folkloro festivalis „Suklegos“, regis, leidžia paskutinį kvapą; Kelmės folkloro centras (Nomeda Jokubauskienė), kuris jau yra sukaupęs gana solidžią patirtį ir toliau tolygiai dirba, Ignalinos rajono etnokultūros centras (Lina Bukauskienė), Panevėžio miesto kraštotoysters muziejaus Etninės kultūros skyrius (Daina Snicoriūtė), Klaipėdos miesto etnokultūros centras (Nijolė Sliužinskienė), stipriai savo įtakos zonoje laikantis visas miesto ir platesnio regiono etnokultūrinės veiklos gijas. Neseniai susikūrės – Šiaulių miesto etninės kultūros centras (Mykolas Žalnieriavičius). Kontroversiškai vertintinas Pakruojo rajono Balsių etnocentras – ir pavadinimas, ir puse etato dirbanti moteris yra, ir etnografinė sodyba tam paskirta, tik veiklos ir darbo rezultatų norėtusi svaresnių. Tiesa, šią veiklą papildo aktyviai rajone veikianti kraštotoysters specialistė Marija Vaitiekūnenė.

Kur etnocentru pastaruoju metu nebėliko? Druskininkuose, bet naujas kultūros skyriaus vedėjas Vilius Relavičius žada nepalikti šio darbo baro likimo valiai. Kaišiadorių etnacentras virto krašto muziejumi, ankstesni darbo barai – rūpestis folkloro ansambliais, ekspedicinės darbas, leidyba ir kt. – išliko, juolab kad Kaišiadorių rajono švietimo ir kultūros skyriaus vedėjo pavaduotoja kultūrai paskirta buvusi EKC darbuotoja Rita Janušaitytė. Tiesa, kaišiadoriškiai gailisi, kad po valdymo reformos Vievio savivaldybei teko atiduoti tradi-

cijų požiūriu vertingas Kietaviškes. Dėl tam tikrų priežasčių etnocentrai uždaryti Rokiškyje ir Joniškyje (Molėtų r.).

Kitas savivaldybių etnokultūros lygmuo – žmonės, atsakingi už etninės kultūros būklę rajone arba mieste.

Tokių yra nemažai – 47, kitaip sakant, yra visur, išskyrus 10 rajonų bei miestų: Marijampolėje, Neringoje, N. Akmenėje (ten savotiška situacija – buvusi etnininkė tapo kultūros skyriaus vedėja, dabar ieškoma specialisto etninių kultūrai), Plungėje, Raseiniuose, Skuode, Utenoje (etninės kultūros specialistai ten neužsibūna), Mažeikiuose, Druskininkuose, Joniškyje (intensyviai ieško žmogaus).

Ar tai stipriau atsiliepia veiklos, renginių organizavimo apimtims?

Pagal folkloro ansamblų skaičių, pagal renginius, žmonių bendravimo intensyvumą rajonų pozicijos gana skirtinios. Juolab kad vienam žmogui užkrauta daugybė darbų, todėl net ir norėdamas daugiau padėti etninių kultūrai tiesiogiai su ja nedirbantis neįstengs. O ir dirbant, tarkim, etnografe, dažnai nebelieka laiko tiesioginiams darbui – etnografinės medžiagos rinkimui.

Kas lemia, kad rajonų ir miestų valdžios ir kultūros vadovų laikysena etninės kultūros atžvilgiu tokia skirtinga?

1996 m. 26-iuose rajonuose ir miestuose buvo etnine kultūra besirūpinančių žmonių, o dabar – 47-iuose. Vis dėlto aiški didėjimo tendencija.

Ar tai priklauso nuo vietinių lyderių sąmoningumo, ar gal nuo LLKC žmonių, ypač Tavo, „ujimo“?

Matyt, nemaža dalimi nuo rajonuose suvokiamos ir besikeičiančios bendrosios kultūros vertingumo opinijos, viešosios nuomonės. Vis rečiau tokį akibrokštą, kaip prieš keleivius metus teko susilaukti iš vieno Šiaurės Lietuvos kultūros skyriaus vedėjo: „Kam mums toks žmogus reikalingas; kokia čia etnokultūra – sėdi žmogus su armonika ir groja!“ Atrodo, beprasmis tokiam aiškinti apie kultūros paveldą, vietinio folkloro savitumą, papročius, kalendorinių švenčių specifiką būtent tame krašte, bet vis dėlto po kurio laiko ir tokie „žinovai“ persilaužia, suranda reikalingų lėšų ir žmonių, nors gal ir ne tos srities specialistų.

Šia prasme įdomūs duomenys apie etninės kultūros organizatoriais dirbančių žmonių specialybės. Iš dirbančių maždaug 10 yra žmonės, baigę specialistus šios srities mokslius. Dauguma tarsi atsitiktiniai – chorvedžiai, klubininkai, „kulturmasyvai“, mokytojai, yra ir toli gražu ne blogiausio varianto žmonių – režisieriai, taip pat lituanistai ir istorikai, kuriems etnokultūros dvasią pajusti gal lengviausia. Vis dėlto šios etiketės apie žmogų nedaug tepasako – viską lemia darbuotojo užsidegimas, įgimti sugebėjimai, noras kuo daugiau sužinoti ir nuveikti, todėl kartais iniciatyvūs nespecialistai padaro daugiau ir geriau nei tituluotieji bei diplomuotieji. Norėčiau pasidžiaugti neseniai ir sėkmingesnai pradėjusiais dirbtį Dalia Irena Tešaitiene (Varėnos r.), Violeta Balčiūnienė (Švenčionių r.), Aurelija Papieviene (Šakių r.).

Matyt, svarbu, ar tuo žmogus gyvena, ar tik vangiai „atlieka pareigas“, „atsėdi valandas“, ar iš tikrujų jam liaudies kultūra rūpi, ar tai tik suvaidintas dėmesys iš reikalo? Kaip tai atskirti?

Aišku, tai svarbu, ir dažnai rajonui būna geriau, jei surandas žmogus, nors gal ir ne per didžiausias specialistas, bet, pavyzdžiu, praėjės folkloro ansamblio mokyklą. Toks „kad-

ras“ turės bent minimalių žinių apie daugelį sferų – dainas, papročius, liaudiškąją etiką, tautinius rūbus ir jų nešioseną...

Matome, kad daugelis bėdų ar kliūtimi atsiremia į etnininkų kvalifikacijos ribotumą. Juk viena iš LLKC funkcijų tuo pasirūpinti. Kokiai būdais tai daroma?

Gal ir mažokai darome, ypač keldami rajonų etnininkų kvalifikaciją, augindami specialistus kaip asmenybes. Kiek įmanoma, bandome tai daryti. Kartą per metus suburiame etnocentru darbuotojus, etnokultūros metodininkus, kultūros skyrių deleguotus žmones, folkloro ansamblių vadovus, pedagogus – rengiame respublikinį kelių dienų seminarą. Jį organizuojame vis kitose Lietuvos vietose, kad šios srities žmonės ne tik iš paskaitų ir užsiėmimų įgytu teorinių bei praktinių žinių, bet ir savo akimis pamatytu, kaip tvarkomasi kituose regionuose. Galų gale, kad pamatytu ir Lietuvos gamtos bei kultūros paveldo įvairovę, pabendrautų, nes, anot jų, beveik pusė praktinės naudos gaunama konkrečiai ir smulkiai tariantis su kolegomis. Mes kviečiame jiems į pagalbą autoritetingiausius folkloristikos, etnologijos, mitologijos, etnomuzikologijos, taip pat vadybos specialistus (be organizatoriaus gyslėlės rajone toli nevažiuosii), be to, kartkartėmis norime išgirsti, ką ir kaip jie patys doro, rengia, mano, planuoja. Vienu metu bandėme juos skirti į „asus“ ir pradedančiuosius, tačiau tai nepasiteisino. Anketų duomenimis, daugelis prieš šią iniciatyvą pašišaušė, nes nori įvairialypio neformalaus bendravimo. Tuo labiau pasisakyta prieš mūsų pasiūlymą rengti siauresnius regioninius etnininkų seminarus. Praeitais metais seminare dažvavo 111 žmonių. Vis dėlto gaila, kad kai kurių rajonų atstovai keleri metai iš eilės neatvyksta į seminarus, nors dažnam iš jų kaip tik ten svarstomi dalykai labai praverstų.

Kita LLKC inicijuojama kvalifikacijos kėlimo forma – išvažiuojamieji seminarai regionuose (kviečiant į juos aplinkinių rajonų kultūrininkus, įvairių mokyklų pedagogus). Iš tokų ryškiausiai choreografinio folkloro (juos atsidavusi rengė, deja, jau a. a. Eugenija Venskauskaitė) ir tautinio kostiumo (rengia LLKC Tautodailės sektorius) užsiėmimai. Pagal kalendorinių metų situaciją, rajonų poreikius ir pageidavimus proga įrengiami kalendorinėms šventėms ir papročiams skirti seminarai. Dažniausiai tokios išvykos derinamos – vykstama kartu su muzikinio folkloro, papročių ir apeigų bei kitų sektorių specialistais. Šie renginiai skiriami ne tik etnokultūrinės pakraipos, bet ir platesnio kultūros, švietimo spekto žmonėms. Žinoma, yra ir kitų smulkesnių renginių, bet to, aišku, per maža.

Antra vertus, rajonuose reikalinga ir etninės kultūros metodininkų, organizatorių, su folkloro ansambliais dirbančių žmonių atestacija. Jiems keltini didesni reikalavimai – tarkim, mokytojams rengiamos atestacijos, todėl jie patys domisi, ieško medžiagos. O mes dažnai savo globotinius tik apglostom, nurodom, kartais ir suieškom medžiagą ir liekame tikėtis jų sąmoningų pastangų, lygio kėlimo. Tas geranorišumas kartais apviliamas. Arba keletą metų laiką ir žiniasklaidos investavus į darbuotojų, jis galop nueina, tarkim, į verslą... Beje, kai kurie pradėdantieji vis dar godžiai ieško scenarijų, gatavų receptų, kaip tą ar aną daryti – sukramtyto maisto. Tik vėliau suprantama, kad reikia patiemis savo aplinkoje ieškoti, kurti, mokyti. Tuo tikslu į dabar triskart per metus leidžiamą informacinių biuletenį „Etninės kultūros renginiai Lietuvoje“ dedame ir naujausią leidinių bibliografiją, folkloro garso įrašų sąrašus. Be to, internečiame yra ir minėtos

garso publikacijų bibliografijos sutrumpintas variantas, „Lietuvos folkloro ansambliai” savado medžiaga, tarptautinių renginių kalendorius. Beje, ir minėtas informacinis biuletenis išsisai pateikiamas internete ([Http://neris.mii.lt/heritage/litcc/ekr/index.html](http://neris.mii.lt/heritage/litcc/ekr/index.html)). Vis dėlto manau, kad kvalifikacijos kėlimo ir tobulinimosi reikalus reikėtų aptarti aukštesniu valstybiniu lygiu, peržiūrėti ir racionaliai pertvarkyti. Matyt, reikėtų ir mūsų centro darbuotojų didesnio įsitrukimo į šiuos reikalus, galbūt net organizacinių pakeitimų. Juolab kad ir Kultūros darbuotojų tobulinimosi centras nuoseklios programos šiuo klausimu neturi, nors per metus ir surengia apie porą artimos tematikos mokymo kursų, į kuriuos lektoriais prieškaias bando kviečtis ir LLKC specialistus.

Jei jau prabilai apie informacinių biuletenų, trumpai apžvelk jo atsiradimo aplinkybes ir priežastis, kokias funkcijas jis atlieka, kam reikalingas?

Informacinis biuletenis „Etninės kultūros renginiai Lietuvoje” leidžiamas nuo 1994 m. Iš pradžių jis išeidavo keturis kartus, nuo 1996 m. – triskart per metus. Vos užgimės buvo mažuliukas, kuklutis, ilgainiui jo apimamos ribos plėtėsi, daugėjo rajonų ir miestų, iš kurių gaudavome skelbtiną informaciją, daugėjo ir kitų korespondentų – įvairių visuomeninių organizacijų, sambūrių, prisidėjo muziejininkai, aukštosioms mokyklos, kraštiečių susivienijimai, visi tie, kurie susiję su etnokultūra. Nepasakyčiau, kad šią daugialypę informaciją lengva sukaupti ir apdoroti... Dedam žinias – skelbimus apie konferencijas, renginius, festivalius, ekspedicijas, šventes, koncertus... Ypač kai kurių rajonų atvejais susiduriame su iškylančia (arba ne) dilema, kas yra etnokultūrinis renginys ir kas jau nebe. Atnisakėm skelbti žinias apie siaurai suvokiamas kolektyvų šventes, renginukus, taip pat valstybinių švenčių minėjimus, nors sunkiai, daug kam prieštaraujant... Didelę dalį renginių sudaro kalendorinių švenčių šventimas – jos kaip ašis natūraliai sudaro visų etnokultūrinų renginių karkasą, jos suka mūsų gyvybės ratą... Gyvenimas planuojamas panašiu principu – nuo šventės iki šventės. Kaimų šventės judresnės, betarpiskesnės, o mieste jos moderninamos, pritaikomos įvairiems praktiniams poreikiams. Nežinau, ar tai gerai, ar blogai, bet švenčių samprata daugelio etnininkų yra gana skirtinga. Apie tai dažnai diskutuojame su rajonų žmonėmis, kaip, beje, ir apie regioninio savitumo vertę mieste. Kyla diskusijų ir dėl Vilniaus etninės veiklos centro rengiamų švenčių pobūdžio, prasmės, simbolikos; tai jau buvusių, matyt, ir būsimų diskusijų objektas, tačiau tenka pripažinti, kad sostinės etnininkai tarp miestų turi bene labiausiai atpažįstamą savo stilų ir „veidą”.

Klaipėdos EK centro darbuotojų komandai, regis, néra nejveikiamų darbų: jie suvokia savo miesto bei krašto specifiką ir tuo sumaniai naudojasi, juolab kad turi kolektyvų pasitikėjimą, gerą santykį su šios srities žmonėmis, taip pat ranka rankon dirba su miesto kultūros skyriumi. Rengia savo supratimui išpuoselėtus tarptautinius vaikų ir suaugusiuų folkloro festivalius.

Panėvėžio kraštotyros muziejaus Etninės kultūros skyrius turi stiprią, savo darbą išmanančią darbuotojų komandą. Ir, ko gero, vienintelis Lietuvoje gausiai renkantis, tvarkantis savo krašto etnologinę medžiagą. Gaila, kad Panėvėžio kultūros valdžia, organizuodama miesto etninės kultūros renginius, nedažnai pasinaudoja tų darbuotojų patirtimi. O muziejui, ku-

riame ijkurtas šis skyrius, tokiams renginiams neskiriamas finansavimas. Taigi teorija lieka atskirta nuo praktikos.

Apskritai biuletenyje dominuoja informacija: tekio nemažai privargti, kol pasidarė daugmaž aiškūs informacijos atrinkimo kriterijai – aiškumas, tikslumas, žanrinis apibréžumas. Tarkim, kartais bendrai surašoma, kad ten ir ten vyks atlaidai. Ką tai sako? Pykstama, kai sakau, jog tai nieko nepaaiškina apie ta proga galbūt organizuojamą renginį – juk mums svarbu ne pats atlaidų faktas, o etninė raiška dažniausiai jau po jų. Arba, tarkim, iškart įtartinas parašymas „Vėlinės kultūros namuose”. Daug kas, aišku, priklauso nuo rengėjų, kaip jie tai įsivaizduoja ir daro. Iš to norėtusi ir pasisaipyti, bet, pasirodo, ten susirinkusios močiutės giedos našlaičių dainas. Tad netikusiai pavadinindamas renginį gali ir pagadinti, o tiksliau suformuluoti kartais neišeina, tačiau įsikišimas, noras padėti ne visada rengėjams priimtinas.

Biuletenis padeda vieniems iš kitų pasimokyti, šia prasme atlieka tam tikrą metodinę paskirtį. Antra vertus, tai kartais turi ir neigiamą pusę, kai nekritiskai imami kopijuoti renginių kitame krašto gale. Iš tokų negerovių – kone pusė Lietuvos jau daro Vilniaus verbas, prekiava jomis mugėse.

Skaiciuojant, kad jau keliose šalies vietose, pavyzdžiu, Šiaulių turgavietėje, rengiamos Kazuuko mugės.

Taip, be to, daugelis rajonų pagal vieną šablona organizuoja Užgavėnes. Kadangi esą nėra vietinės medžiagos, tai viską daro žemaitiškai pagal literatūrą, kurios dabar netruksta. Kai kurie net išgudrėjo – tokias Užgavėnes daro, bet informacijos į biuletenį nepateikia, nes esą bus vilniečių apibartti, nesuprasti...

Svarbu išryškinti regioninį savitumą. O šiaip, jei jau jaučiasi nepajėgūs susirasti savo krašto medžiagos, ką gi, tegu renkasi mažesnę blogybę – rengia sintetines bendralietuviškas, iš knygų nukopijuotas Užgavėnes...

Vietiniai kultūros darbuotojai kažkodėl nenori arba nespėja pasirinkti to, kas visai šalia jų – senų žmonių atminty.

Matyt, privengia, nes neturi įgūdžių, tiesiog jiems neateina į galvas, kad taip yra geriau ar net būtinai reikėtų...

Kaip sakiau, gal biuletenis kiek niveliuoja regionų savitumus, bet tai, matyt, jau neišvengiama ir be šios įtakos. Antra vertus, jis atlieka ir teigiamo pavyzdžio misiją, pavyzdžiui, daug kur imtos organizuoti vakaronės (vakaruškos) arba liaudiški šokiai. Pradėjo Kaišiadorys, jais pasekė Druskininkai, taip ir paėjo ši palaikytina mada per Lietuvą. Kiek gal ir iš „viršaus“ nuleista, nors šiaip jau tai užmiršta etninė tradicija. Rengiama „Mamos mokykla“ – mamos mokosi lopšinių, žaidinimų ir kt. Atsirado Vilniuje, prigijo Kaune, Panevėžyje ir Klaipėdoje.

Esu pasirengusi kelerių metų statistinius duomenis pagal atskiras veiklos kryptis. Pavyzdžiui, mokslinės ir kitokios konferencijos. Jų daugėja (1999 m. – 20; 2000 m. – 21). Aišku, solidžiausiai jas organizuoja mokslinės institucijos, tačiau nemanau, jog blogai, jei to imasi ir kitos organizacijos, muziejai periferijoje. Daro tai savo poreikiams, ir jos atlieka šviečiamajį vaidmenį.

Surinkti duomenys rodo, kad medžiagos rinkimosi, ekspedicijų rengimo entuziazmas yra sumažėjęs. 1995 m. visoje šalyje buvo surengtos 59 (tiesi didelės kompleksinės, tiesi mažesnės) ekspedicijos, 1999 m. jų beliko 26, 2000 m. – 32. Jėgas atiduodam paradinei pusei: 1995 m. buvo 6 tarptautiniai folkloro festivaliai; 1999 m. – jau 15, 2000 m. – 6, o 2001 m. planuojami irgi 6. Reikia visokių renginių, bet pirmiaeilis uždavinys vis dėlto rinkti, kaupti ir saugoti nykstančią etninę žiniją. Etnininkų

pareiga vietose – telkti vietinius šviesuolius, kultūrininkus, mokytojus, mokinius – kraštotyrininkus, kad jie aktyviai ekspedicijomis ar pavieniui rinktų vis labiau su senoliais nueinančią išmintį. Ši etnininkų funkcija kai kur stipriai šlubuoja.

Žinoma, tai priklauso ir nuo kultūros valdžios požiūrio į medžiagos rinkimą. Kai kurie valdininkai nesupranta, kad tai didžiulės svarbos darbas, reikalaujantis psichinės bei dvasinės įtampos, neretai ir subtilaus bendravimo su žmonėmis meno. Kartais išgirsti: eiti į kaimą su diktofonu – koks ten darbas!..

Kaip manai, ar pakankamai analizuojama ir daromas po-veikis krašto etnokultūrinei situacijai? Kas tai turėtų daryti?

Aišku, kad vieni patys vietų etnininkai nesiims analizuoti savo veiklos, tai turi daryti ministeriją, LLKC specialistai, pasitelkę mokslininkus, geriausią folkloro ansamblių vadovus. Paskutiniame informaciniai leidinyje bandome įdiegti dar vieną naujovę – skirsnį, kuriame būtų dalijamas idėjomis, rašoma apie etninės kultūros būklę, darbo problemas.

Vietos etnininkai kartu su kultūros vadovais galėtų bandyti keisti padėtį miestelių ir kaimų kultūros namuose... Bent jau patarimais, metodine parama...

Jeigu galėtų... Deja, rajonų centruose nedaug téra tam pagėgių specialistų. Šiaip ten organizuojami vietiniai mokymo seminarai, kursai, ir jų daugėja. 1999 m. buvo 108 seminarai, 2000 m. – 100 seminarų, tik įdomu, kiek per dieną su tuo nesusidūrės darbuotojas gali pasisemti? Jau nekalbant, kad galima naujotis šalia gyvenančiomis močiutėmis. Dažnai iš Vilniaus į rajoną lektorai kviečiami aiškinti, tarkim, kaip margini velykaičius, nors to kartais gal geriau pamokytų vietinė močiutė.

Kaip sakai, būtina išmokti mokytis ir to norėti. Dejuodamas ne tik save, bet ir kitus – silpnos dvasios žmones išmuši iš vėžių. Dabar išleidžiama daug etninės kultūros leidinių. Aišku, yra ir kita puse – kai kurie leidiniai rajonų nebepasiekia, be to, neigiamai atsiliepia tarpbibliotekinio kolektoriaus panaikinimas.

Skeptiškai vertinčiau seminarų teikiamą naudą – jie, aišku, reikalingi, bet esminio persilaužimo nepadarys. Atrodytų, kad reikia eiti žymiai arčiau prie perspektivių žmonių, mokytis juos nelyg tameistrius, kad šie ilgainiui taptų neginčiamais vietos autoritetais. Regis, stipriai šlubuoja ar yra moraliai pasenusi ir LLKC darbuotojų kažkada prisiimta ir dabar, atrodo, gerokai užmesta regionų kuravimo misija. Gal tai ir prabanga šiuo sunkmečiu, bet, manding, toks žmogus turėtų tiesiogiai dirbti su kuruojamais specialistais, pabūti rajone bent savaitę, įsigiliinti į problemas, o ne po kelių valandų išrūkti lyg į uodegą įkirptas... Žinoma, to nepadarysi, kai tai priskirta kuratoriaus gal dešimtos svarbos reikalas... Manyčiau, kad LLKC galėtų atsirasti poskyris, kuris rūpintys vien rajonų ir miestų reikalais, būtų atsakingas už tam tikrą regioną, jo etninės kultūros paveldą, folkloro ansamblius, specialistų rengimą ir šventimą, žinoma, bendradarbiaujant su savivaldybių kultūros struktūromis. Ar tai utopija? Būnant kai kuriuose rajonuose ir užsiminus, kad jie turi kuratorius, atlaidžiai nusiypsoma...

Šiuo metu kuratorius turi visų keturių regionų būtent folkloro ansambliai, jų funkcijos neaprėpią visas rajonų etnokultūrinės situacijos aiškinimosi. Seniau kuratoriai domėjosi visa priskirtų rajonų kultūra, bet ta praktika nunyk.

Mano galva, LLKC folkloro specialistų prisiimta pareiga rūpintis vien savų regionų folkloro ansambliais néra pakankamai efektyvi. O kodėl šia prasme dyki papročių, tautodai-

lés, kitų sričių specialistai? Juk ansamblių rūpesčiai – tik rajonų etnokultūros bédų aisbergo viršūnė. O kuratoriui juk nebūtina (nors pageidautina) būti universalu – žinodamas bendrą padėtį, esant reikalui, žinos ką pasitelkti talkon, ką paprašyti nuvykti į rajoną su tiksline užduotimi.

Gal ir taip, nes net informaciją gauti iš rajonų ganétinai sudétinga. Žinoma, netgi dabartinių kuratorių bendravimas su folkloro ansambliais salyginis – paprastai kontaktuojama tik tada, kai folkloro ansamblių vadovai kreipiasi su konkretčiais metodiniais, ūkiškais, reprezentacinius ar išvažiavimo į užsienį reikalais, rečiau skambinama į rajonus dalykinės informacijos, gal tik prieš didžiuosius tarptautinius folkloro festivalius ar apžiūras, Dainų šventės Folkloro dieną. Tiesioginio kolegiško bendravimo formas dar reikėtų modeliuoti.

Ne tik šioje sferoje maža pragmatinio planavimo – tik tam tikras proginiis atsimušinėjimas, ir tai – turint gerą valią. Sistemos néra, nes, matyt, su dabartinémis pajégomis, darbų bairais ir lėšomis tai tiesiog fiziškai neįmanoma. Ypač lankantis rajonuose apima kiaurai veriantis pojūtis – dažnai etnininkai, ypač praktiniai profesiniai reikalais, atrodo palikti vienui vieni.

Reikštų svarstyti su atsakingais rajonų žmonėmis, ar kuratorių vaidmens iškėlimas daug padėtų. Gal reikėtų tam plėčios (ne vienos institucijos, bet respublikinės) programos? Kiek suprantu, šiuo atveju viskas vėlgi susiveda į kvalifikacijos kėlimo būtinumą. Antra vertus, sunku būtų ir kuratoriams išmanyti ir aprėpti visas temas, vietines realijas.

Žinoma, bet dažnai iškyla bendrosios nuovokos dalykai, be to, daug kas pasidaro, jei jaučiamas démesys, rüpestis, galop ir darbo, neretai ir donkchotis, reikalingumo pojūtis. Juk kartais „dantis praédę“ ansamblių vadovai patys gali paprotinti ne savo srities specialistus vilniečius.

Taip, ypač jei praktika derinama su teorija. Neretai aukštojo mokslo nebaigę, bet daug metų dalyvavę folkloro ansambluje žmonės pranoksta net teoretikus Muzikos akademijos absolventus. Šiuo metu folkloro vadovų kalvės tik salygiškai taip vadintinos – Telšių aukštesnioji taikomosios dailės mokykla, Rokiškio kolegija ir Vilniaus konservatorija. Šios specialybės iš esmės néra kur mokytis – Muzikos akademijoje rengiami etnomuzikologai, Klaipėdos universitete – „liaudininkai“ (dainų ir šokių ansamblių vadovai), Kauno VDU – etnologai, VU – istorijos teorijos ir kultūros istorijos specialistai („grynujų“ etnologų kelery metai po P. Dundulienės mirties neliko...). Daug „teoretikų“, bet ne darbui ruošiamų specialistų praktikų. Minėtoji specialybė Telšiuose galėtų būti praplėsta – galima būtų rengti ne tik folkloro ansamblių vadovus, bet ir etninės kultūros specialistus būtent darbui miestuose ir rajonuose. Be to, chroniškai trūksta ir dėstytojų. Žodžiu, folkloro ansamblų vadovų pamainai néra kur augti. Arba, tarkim, andai Rokiškio mokyklą baigęs folkloro specialistas rajone šioje srityje beveik Dievas, bet kur jam toliau augti? Taigi jaučiamas aštrus etnininkų praktikų stygius, tuo tarpu masiškai „kepami“ chorvedžiai, „tautinai“ choreografai...

Matyt, šiuo požiūriu belieka akinti ir tikėtis organizacinių sprendimų Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijų lygiu?

Kitų sprendimo būdų nematau.

Bet kiek metų jau apie tai kalbama?

Yra manančių, kad universalius etninės kultūros specialistus galėtų rengti Klaipėdos universitetas, Telšių aukštesnioji taikomosios dailės mokykla.

Gržkrim prie rajonų – juk ten remiantis savivaldos įstatymais etninės kultūros padėtis dažnu atveju priklauso nuo savivaldybės tarybos ir mero geranoriškumo. Kultūros ministerija galbūt pagaliau suformuluos ir įteisins kelerius metus lipdomas kultūros politikos nuostatas. Jei etnokultūra bus paskelbta tarp prioritetinių, matyt, ir bendravimas su rajonais palengvės?

Galbūt, bet daug lems tai, ar rajone bus bent vienąs autoritetingas, tvirtai ant žemės stovintis etnininkas, galintis apginti savas pozicijas, įrodyti, kad tai svarbu rajonui. Kartais tokie stiprūs žmonės „išauklėja“ ne tik kultūros skyriaus vedėjus, bet ir merus. Tokia, pavyzdžiui, Radviliškio rajone yra „Šeduvos“ folkloro ansamblis vadovė Emilija Brajinskienė; jai prabilus nekilis abejonių, tarkim, kokios vertės turi tradicinės šeduvių vestuvės ir ar jų kam reikia. Daug kur bédų ir kyla dėl to, kad ten nėra iškilių asmenybių. O, tarkim, kitur kliūtis – tradicinei kultūrai neimli valdžia. Pavyzdžiui, Telšių rajone dar pakankamai gyva etninė atmintis, daug dar žmonėse tradicinės savimonės, tačiau valdžią jaukintis buvo gana sunku. Be to, ten aktyviai „tvarką daro“ vyskupystės ir parapijos kunigai, kurie dirbtinai „kovoja“ už sielas; nesistengiama derintis, nėra geranoriškumo – norima visais gyvenimo atvejais įvesti „bažnytinę diktatūrą“, nors abiejų pakraipų žmonės galėtų dirbtį ranka rankon.

Kai kas daug vilčių deda į neseniai priimtą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, tačiau viskas atsiremia į konkrečius žmones, dirbančius etninės kultūros darbą vietose, nuo noro, entuziazmo, sugebėjimo. Daug kur apsirbojama paradigmė puse – rašomos programos ministerijoms, fondams, kelionėms į užsienį, lokaliniams tarptautiniams festivaliams rengti, tačiau labai retai prašoma lėšų ekspedicijoms, medžiagos tvarkymui, švietimui. Dėl to į mus kai kuriose institucijose pradedama žiūréti įtartinai – kaip į paradinės kultūros be turinio mégėjus. Beje, tai ir silpnoji kai kurių rajonų folkloro kolektyvų pusė – neretai darbas organizuojamas tik tam, kad išvažiuotų į užsienį. Aišku, tai reikalinga norint žmones išlaikyti ansamblje, bet jei vien tuo grindžiamas kolektivo egzistavimas, jis labai nepatvarus ir mažavertis.

Ir per tai, matyt, „persišviečia“ ansamblių pajėgumas, subrendimas...

Pačių stipriausių ansamblių Lietuvoje šiuo metu yra apie 100. Jei į juos žiūrėtume pagal visus formalius kriterijus, tokių būtų apie 383 (292 suaugusiuų ir 91 vaikų). Apie juos leidinyje „Lietuvos folkloro ansambliai“ pateiktos išsamios žinios. Pagal oficialią kultūros skyrių statistiką Lietuvoje yra 911 folkloro ansambliai, jungiančiu 14940 dalyvių (kaip senais gerais laikais)... Etnokultūros specialistai pateikė informaciją apie 693 kolektyvus, reiškia, jie daro atranką, nusijoja. Dalis jų maža ką bendro su folkloru teturi. Kartais manoma, kad folkloras ištis lengvas žanras: kas netinka chorui, dainų ir šokių ansambliai – tiks folklorui. Pagal regionus išsidėstymas nevienodas – daugiausia ansambliai Dzūkijoje, bet jiems tai natūralu, nereikia verstis per galvą juos buriant. Nors, aišku, irgi priklauso nuo globojančių žmonių – Varėnoje pradėjus dirbtį Daliai Irenai Tešaitienei per metus atsirado 6 nauji ansambliai. Tai nereiškia, kad ji jų įtemptai ieškojo, su jais dainavo, repetavo – dzūkai savaime dainuoja, tik reikia juos kaimuose pajudinti: „Nagi, močiutės, sueinam ir padainuojam“, ir dažnai to pakanka. Kitaip yra Ignalinos, Švenčionių rajonuose – ten

dainuojančių irgi nestinga, bet maža organizatorių, šio žanro specialistų. Antra vertus, net 16 rajonų nėra nė vieno stipresnio vaikų folkloro ansamblio. Tai susiję su tuo, kad nėra kam su jais užsiimti, be to, trūksta lėšų ir kt. Iš kur atsiras, jei vadovų niekas nerengia? Taip vėl patenkame į užburtą ratą. Aišku, ne visi tai gali daryti, vadovas turi mokėti ir dainuoti, ir šokti, ir groti, ir išmanyti papročius, tad ordinų verti tie, kurie nebaigę specialių moksli imasi vadovauti, patys tuo pat metu intensyviai besimokydam. Jei žmogus turi galvą ant pečių, sugebės atsirinkti medžiagą, išmoks naudotis literatūra, apsitrins, įgis nuovokos. Beje, malonu, kad savo krašto mokemosios literatūros (tekstų, natų) išleidžia ir kai kurie etnocentrai (Kaišiadorių, Druskininkų, Klaipėdos).

Neprastai pasimokyti galima ir iš įrašų. Padėti šiame barre žinai gerai, nes priešais metais Vilniaus Rotušėje vykusios konferencijos „Lietuvos folkloro ansambliai raida ir raiškos kryptys“ metu surengėjai parodą „Lietuvos folkloro garso publikacijos“.

LLKC esu sukaupusi visų Lietuvoje išleistų folkloro garso publikacijų rinkinį. Nuo pirmųjų 1966 m. išleistos Genovaitės Četkauskaitės sudarytų vanilinių plokštelių iki jau šiais metais išleistų garso kasečių ir kompaktinių plokštelių. Šios fonotekos mūsų įstaiga neturi teisės visiems perrašinėti, tai – autoriniai dalykai, tačiau galim suteikti galimybę paklausyti, perrašyti atsirinktą kūrinį. Iš viso išleista 222 garso publikacijos, iš jų – 30 plokštelių, 155 garsajuostės ir 34 kompaktinės plokštelių bei 4 skaitmeninės knygos. Platesnę informaciją apie tai galima surasti 2000 metais LLKC išleistoje mano sudarytoje knygelėje „Lietuvos folkloro garso publikacijų bibliografija“. Joje pateikta ne tik pagrindinės bibliografinės žinios, bet ir surašyti atlikėjai, publikacijų turiniai, metrikos, tad lengva orientuotis, norint surasti kūrinį, tarkim, rengiantis šventei ar renginiui. Atkreipčiau dėmesį, kad Lietuvoje leidžiamos 7 garso publikacijų serijos – tai medžiaga, leidžiama vientisu tēstiniu žanriniu pavidalu. Beje, į mano akiratį pateko ir modernizuoto folkloro įrašai, folkloras juose jungiamas su įvairiais muzikos stiliais – roku, džiazu ir kt.

Žodžiu, Tavo atstovaujamas Etninės kultūros informacijos poskyris yra tarsi šalies etnininkų štabas, kuriame galime gauti kuo įvairiausios, kartais netgi sunkiai prieinamos informacijos, nuorodų, paaškinimų; tai būdas etnininkams susiikiuti vieniems su kitaais.

Manyčiau, kad pas mus užklydės bet kuris etniniame kultūra besidomintis žmogus nešeina negavęs informacijos ar konsultacijos – tiek, kiek aš ar mano kolegos iš kitų sektorių galim padėti. Jei rajone pradeda dirbtį visai „žalias“ žmogus, tiesiog kviečiu jį atvykti į LLKC ir supažindinu su visų poskyrių darbuotojais ir jų darbais.

Ethnocultural information and the field of its activity

Interview with Inga Kriščiūnienė, head of the Section of Ethnocultural Information of Folk Culture Centre by Juozas Šorys. The discussion on the sphere of activities of the aforementioned division is presented. The activity in the sphere of ethnic culture in ethnocentres in towns and in countryside as well as in other state institutions of culture is under review. The issues on the skills, preparation of specialists, the role of tutors in republican offices have been dwelt upon.

Šie fragmentai spausdinami iš pusstorio sąsiuvinio, kuriame, epizodas po epizodo, atvirai ir gražiai pasakojimo maniera vaikams ir anūkams išdėstomas motinos, močiutės gyvenimas. Bet dažnai būtent tokie nepretenzingi užrašai ir sudomina. Kad ir Onos Kunčienės, – vien pasakojimas apie jos, tarnaitės, vargus ar mažus džiaugsmus atskleidžia bent kelių šeimų, kelių skirtingo socialinio statuso miestiečių šeimų buitį ir charakterius. Apie praeito amžiaus vidurio miestelėnų kasdienę gyvenseną žinome ne tiek ir daug, tad džiaugiamės šiam sąsiuvinui patekus į redakcijos darbuotojų rankas. Kalba šiek tiek taisytą.

Apie tarnystę...

Ona KUNČIENĖ

Gimiau 1914 m. gruodžio 20 d. Klovainių bažnytkaimy, kuriame buvo trys didesnės gatvės ir kelios mažos, o kitos vadinamos pakluonėmis. Didžiausios buvo Linkuvos, Pakruojo, Laipuškių ir Dvaro gatvės, mažytės – Bažnyčios gatvelė, Beržinių, Rėdžgalių pakluonės, iš kitos pusės ilga Užupinių pakluonė. Štai ir visas mano gimtasis miestelis. Pasaulį ir jo saulę išvydau bobutės Remeikienės rankose. Mano atėjimas buvo nelaukiamas, mano motinai nelaimė, pirmas kūdikio riksmas buvo jai siaubas. Todėl aš Jos nepažinau iki penkerių metų. Pagimdžius paliko mane savo motinai, mano babai, kuri mane ir augino. [...] Mūsų pirklė buvo Linkuvos gatvėje, prisiglaudus prie kaimyno Antonaičio. Jo buvo prie pat gatvės, o už jų namo sienos – mūsų dūminukė be kamino. Stogas gražių atspalvių samanomis apžélęs, du maži langeliai, mažutis gėlių darželis, už trobelės tvartelis, kuriame buvo didelė gražiai babos prižiūrima juodmargė [...] ir riebi peniukslė kiaulė. [...] Priemenė buvo plūkta, kamaros šone stovėjo babos kraitinė skrynia, visokiais raštais išrašyta, joje buvo sudėti babos drabužiai, kuriuos ji vadino bažnytiniais. [...] Palubėje buvo kartis, ant jos kabindavo prastesnius drabužius, lentyna puodynėmis sustatyti. Pačiam kampe stovėjo girnos malimui, kurios visada kvepėjo miltais. Gryčia buvo nedidelė, plūkta. Kai švariai iššluoja, – net žemė blizga. Vienam kampe stovėjo pečius, kitam – lentynos indams. Dar Jame stovėjo didelis keturkampis stalas iš platių lentų, tarp kurių žiojėjo dideli plyšiai, su žemai prikaltomis pakojėmis, ir du ilgi suolai, o prie sienos – plati lova. Joje miegodavome baba ir aš, o senelis – prie didelio pečiaus, ant primūrytos iš molio [...] „pečiurkos“. Tai buvo mielo senelio kietas guolis, nes mūsų lovoje buvo čiužinys. [...] Mūsų baba kasryt kurdavo pečių. Lubose buvo išpjauta didelė kertuota skylė, vadinta aukštiniu, dūmai vis eidavo atgal iš pečiaus. Užkūrusi pečių, baba su kačerga atstumdavo aukštinio dangtį – dūmai eidavo į aukštą ir iš jo sklaidydavosi pro stogą į visas pusės. Iki pusės gryčios, kol kūrendavos pečius, visa da būdavo dūmų, vaikščiodavom susilenkę, nes labai grauždavo akis. Baigus pečių kūrenti, uždaromas aukštinio dangtis ir gryčios durys. Pečius per dieną karštas, gryčia šilta, valgis su puodais šiltai stovi pečiuje. Žarijas iš pečiaus iškasdavo į pečiurką, primūrytą lyg duobelę. Kita pečiurka buvo po pečiumi, joje žiemą tupėjo vištros. O gryčios vidaus sienojai nuo dūmų iki pusės buvo rudai juodi ir taip blizgėjo, kaip nulakuoti. Kvepėjo dūmais. Rytais užgiedodavo gaidys, mūsų laikrodis. Tada turėti „dziegorį“ buvo prabanga. Turėjo tik ūkininkai. [...] Gale kluonelio mažo augo mūsų dvi kriaušės ir trys slyvos. Ir turėjo baba 5 hektarus žemės. [...] Senelis buvo miestietis, iš Panevėžio, nemokėjo lauko darbų. Jaunas buvo barono Karpio vežiku, [...] į tolimus miestus veždavo ponus su karieta. [...] Kai Karpis pragėrė penkis dvarus, liko tik vienas Guodiškių dvaras. Nebereikalingas buvo, kaip senelis sakė, jurmanas, arba kučeris. Tada mano senelui prasidėjo vargas, kaip rašiau, jis žemės darbų nemokėjo. O baba buvo labai stipri, visus darbus mokėjo – rugius pjauti, šieną, mokėjo ir arti, nors arklio neturėjo. Žemę suardavo, derlių suveždavo kaimynai, o ji už tai jiems atidirbdavo. Vieną kartą, atsimenu, baba mane nusivedė į lauką, – senelis pjovė miežius ir per aukštąs paliko ražienas. Baba ištraukė senelui iš rankų dalgį, parvertė jį ant ražienų ir kaip pradėjo duoti per nugara, per galvą, aš – rékti kiek gerklė išnėša. Senelis sako verkdamas: „Kad aš, Verut, kitaip nemoku“. „Aš tau parodysi, nevidone, kaip uražauj – dievo dovaną gadinti,“ – vis rėkia baba. Ji labai dažnai apkumštavodavo senelį, o man jo taip gaila būdavo. [...] Tai vis kliūdavo tokiam lėto

Ona Kunčienė. Algimanto Kunčiaus nuotrauka.

būdo geram teisingam seneliui. Kai žemė dar nebuv'o išdalinta į vienkiemius, visus miestelio gyvulius [...] gane bendrai, buvo paskirtos ganyklos prie miško, prie upės. [...] Turbūt kokius trejus metus senelis [...] buvo kerdžius, prie jo – keli piemenys. Tai vis babos išmislas. Juk duonos užteko dviem iš tos žemelės, aš buvau trečia. Bet būdavo smagu – aš nubégdavau padėti seneliui ganyti. Atsimenu, senelis apsilikęs ilgą sermégą, susijuosęs ją su virvele, apsiavęs naginėmis, kojos apvyniotos autkojais. Buvo tokia tvarka – kiekvieną rytą genant gyvulius iš tvarų į ulyčią kiekviena šeimininkė įdėdavo vyriausiam kerdžiuui ko nors skanesnio: tai varškės, sutrintos su sviestu, tai dešros galiuką. [...] Senelis laukdavo manęs, [...] kiekvieną skanesnį kasnelį man „čedydavo“. Jis tik vienas glostė mano mažą galvelę, aš jam vienam buvau brangi jo užtarėja. (Man buvo tik penkeri). [...]

Kai sulaukiau 14-os metų, šaltą gruodžio ar vasario naktį, kai, kaip sakydavo anksčiau, tvoros braška nu šalčio, mane išvežė į platesnį pasaulį. Mat važiavo keli vežimai, prikrauti linų, kuriuos iš ūkininkų buvo nupirkę Pakruojaus žydeliai, su jais važiavo ir šlubas žydelis

Motkis iš Klovainių su savo kuineliu, suvargusiu arkliuku, vežė į Šiaulius savo „tavorą“: supirkus kailius, šerius. Atsimenu, taip sušalau, kaip sakydavo, – į kaulą. Arkliai apšerkšniję, linų vežimai irgi balti, žydelių galvos baltos, barzdos irgi baltos, negalima kvépuoti, atsimenu, gerklę smaugia, jaučiu, ir man antakiai, ir blakstienos atraukti šerkšnu, o kojas rankas nugélė, – verkiu kaip primušta. Paltukas vatinis, kojos megztom vilnoném kojiném apautos, prastais auliniais suvarstomais batukais. Buvau pakišus po vežamais Motkio kailiais, – niekas nešildo. Motkiui pagailo manęs, sako, be reikalo tave mama išleido, juk turite ką valgyti. Atsiminiau, – buvo kiaulė ką tik papjauta. Kodėl aš turiu tarnauti? Mama sako: „Užsidirbk sau duoną ir apsirenki pati, esi jau didelė.“ Sudėjo mano drabuželius į pintinę iš vyteliių su dangčiu, nupirko mažą spynelę, užrakino, raktelj įdėjo į kišenę, o vietoj dokumentų, nes paso dar neturėjau, įdėjo mokyklos pažymėjimą keturių skyrių. Ant jo uždėjo registracijos štampą. Šiauliuos užregistruota, nes negalima buvo laikyti neregistruotos tarnaitės. Ir šiandien dar turiu tą savo pirmajį dokumentą, su kuriuo išėjau į gyvenimą.

Ta pirmos kelionės naktis aiškiausiai paliko atmintiną. Žydeliai varo aklius, bėga tekini paskui roges. Motkis sako: „Išlipk iš rogių, bék ir tu, vaikeli, o tai visai sušalsi, apsirgsi, reikés man vežti atgal tave.“ Aš išlipau iš rogių – negaliu paeiti, visai nejaučiu kojų, net atsistot negaliu, verkiu, sakau: „Dédé, sakyk, ar dar toli Šiauliai?“ „Dar toli, dabar tik buvo Lygumų miestelis, dar bus Stačiūnai, Meškučiai ir dar nežinau kas.“ Važiavo visą naktį. Kai pradėjo aušti, pasirodė daug daug žiburių – tiek niekada nebuvau mačius. Motkis sako: „Jau matosi Šiauliai, tas apšviestas miestas, tuoju sušilsime, – nuvažiuosime pas Ėnkę.“ Ėnké buvo jo duktė, su kuria kartu mokiaus ir baigiau pradžios mokyklą. Kartu sédėjome vienam suole I ir II skyriuje. [...] Žyday su linais nuvažiavo kitomis gatvėmis, o mane Motkis nuvežé pas Ėnkę, kuri gyveno pas pažistamus, turéjo kambariuką, buvo gražiai aprengta ir éjo mokslus. Galvojau – kokia ji laiminga: toks šlubas invalidas tévas gali leisti į mokslus. [...] Kad aš tokį tévą turéčiau. Galvojau – [...] didžiausiam šalty, naktį, nepažistamam kelyje, miške vienintelis mano globėjas buvo Motkis, kurį pavadinau važiuodama déde, nors žydelio negalima vadinti déde, jie to nepripažsta, bet aš kitaip į jį kreiptis nemokéjau. Toje kelionéje jis buvo man vienintelis. Ivažiavom į kiemą – tiek daug namų, visi langai šviečia, išbėgo Ėnké tuoju, tévą pabučiavo, nurengé mane, davé [...] karštos arbatos, kad sušiltume, ir skaniai pavalygti. Ėnké buvo apsirengus uniformą su aksomine keputaite, apsiavusi gražiais batukais, užsvilko paltuką, ir gražu. Ji éjo į gimnaziją ir saké pakeliui

nuvesianti mane pas šeimininkus, pas kuriuos aš atvažiavau tarnauti. Kaip aš jai tada pavydėjau gražios uniformos ir mokslo. Išivaizdavau save labai nelaimingą. [...] Ėnké man buvo tarsi tolima, neprieinama svajonė.

Šeimininkas, pas kurį atvažiavau tarnauti, daug metų buvo gyvenęs Klovainiuose, turėjo ten vandens malūną. Kai paseno, pardavė malūną ir nusipirko Šiaulių namus, medinius didelius, kaip kokie barakai dvielę aukštų, visi butai išnuomoti, nes jis gyvено iš nuomos. [...] Ir sau turėjo butą keturių kambarių, du kambarius irgi išnuomodavo, sau buvo pasilikęs du. Užlipau į antrą aukštą mediniai laiptais. Koridorius tamsus. Išėjo šeimininkė kokių 75-erių metų, stora, negraži, tiesiog šlykšti, atkritusia lūpa, nosis ilga, kaip ragana, eidama stena. O šeimininkas kokių 80-ies metų, galva visą laiką kratosi. Nusigandau, kad turėsiu gyventi pas tuos žmones ir jiems dirbti. Kambariai buvo labai nejaukūs. Vienam gyveno vienas nuomininkas, tiesa, vadino tada kvatérantais, kitam du – vienas studentas, kitas tarnautojas, ir senių miegamasis bei valgomasis. Grindys nedažytos, – reikėjo šepečiu šveisti. Kiekvienam kambario kampe buvo pastatyta po spjaudykłę – visi spjaudavo, seniai skrepluodavo. Kasdien man reikėjo plauti priskrepluotas, vemdavau su didžiausiu pasišlykštėjimu. Kvaterantai pietus valgė pas šeimininkus. Eida-vome su vadinamaja ponia į turgų, į parduotuvės. [...] Supirkdavo produktus, o aš kasdien tempdavau po du krepšius sunkiausius. Mano ponia eidavo paskui stenėdama. O kaip vargau su vandeniu! Labai toli buvo vanduo. Bute jokių patogumų nebuvo. Šeimininko namas buvo Tilžės gatvėje, o vandens reikėjo eiti į Pagizių gatvę. [...] Kitos tarnaitės nešdavo vandenį su naščiais, o aš negalėjau priprasti, apsiliedavau šonus, kolas, tad du kibirus tempdavau abiem rankom. Pasiilsiu ant šaligatvio pastačius kibirus, pasitraukiu į pakraštį, kad praeiviams nesimaišyčiau po kojomis, ir vėl tempiu, o dar užnešt į antrą aukštą. Virtuvės kampe stovėjo didelė storo nerūdijančio metalo bačka 10-ies kibirų talpos, tai pilną kasdien prinešdavau ir tiek pat išnešdavau sunaudoto vandens. Šešiems žmonėms reikėjo prastis, man – grindis plauti, valgyti virti ir skalbti; skalbimui reikėjo daug, ogi mano ponia kas antrą savaitę vonioj maudėsi. Vonia didelė metalinė, atitempdavau iš malkinės į virtuvę, prišildydavau vandens daug kibirų. Pasidėdavo sukaltus laiptelius, – į vonią įlipti kitaip negalėjo, nes tokia stora, baisi buvo. Reikėdavo poną „nušaravotį“ iš visų pusiu, kojų nagus nukarptyti. O paskui – siaubas: išlipus iš vonios, ponia prievara kišdavo mane į tą pačią vonią, liepdavo prastis, nes, sakydavo, nesiprausi, – utėlės užpuls. O aš verkdavau – vanduo nešvarus, pūtos sutrauktos, šiurpas mane krėsdavo. [...] O kaip sunku buvo baltiniai plauti – visi

[...] balti medžiaginiai, įnešioti. [...] Ištrinti ant rumbės rankomis tokiai mergičkai 15-os metų [...], o skalbinių daug. Jei daug primuilinu, tai ponia prieina patikrinti, sako, daug muilo išgadinsi, trink stipriau. O kokia skupi buvo su valgiu! Kai pietų stalą nukraustydavau, indus plaudama apžiūrėdavau, kur kaulai kvatérantų gerai nenugraužti, tai tuos aš nugrauždavau, nučiulpdavau. Jei vištą virdavo, tai man – galva, kaklas ir sparneliai. Bet tai tik paragavimas, o ne privalgymas. Prisimindavau Klovainius, kur išvažiuodama palikau ką tik papjautą kiaulę, pilną kubiliuką mėsos prisūdytą, ir lašinių, ir kumpių. O aš čia apseilėtus kauliukus graužiu alkana. Dieve, kodėl mane motina išleido tarnauti, kad namie maisto užtenka? Galėjo leisti pas kokią gerą siuvėjų į Pakruojį pasimokinti siūti, būčiau gera siuvėja busus, darbas į namus būtų atėjės, o dabar – alkana už 15 litų per mėnesį. [...] Atsimenu, anksti rytą atsikeliu vandens prisinešti, o taip noris valgyti. Viskas buvo užrakinta, tik duona koridoriaus spintoj neužrakinta, tai aš pasiūmu peili iš virtuvės, atsargiai ant pirštų galų tyliai prie spintos ir atsiriekiu duonos riekę per visą kepalą. Užsikabinu kibirus ant rankų ir einu valgydama vandens atsinešti. O skanumas duonos, ir dabar, pasenusi, jos skonį prisimenu. Turbūt ir mano ponia pastebėdavo, kad duona nuriekta, bet man nieko nesakydavo, nes aš kito maisto neliesdavau. Pusę metų ištarnavau, déka klovainietės Špokienės išėjau iš tos vergijos. O motina né vieno karto neatvažiavo ir nepažiūrėjo, kaip aš gyvenu, kaip skurstu ir kas gali man atsitikti. Juk traukiniu tie Šiauliai netoli – 45 km. Tai ne per žiemos speigus naktį, tvoroms braškant, rogėmis, kaip man. Kai prisimenu, pagalvoju, kokia nuskriausta buvo mano vaikystė ir jaunystė! [...] Tai, kaip minėjau, Špokie-nė atėjo manęs pasižiūrėt. Ji buvo ištekėjusi už labai gero vyro, buvo mokytoja, irgi turėjo tarnaitę, suaugusiā merginą iš kaimo. Ir pamatė mane suvargusią, sakė, vieni kaulukai iš manęs likę. Tuojau surado vietą, kur ji visada pirkdavo maisto produktus, pas tos parduotuvės šeimininką. Ir aš tuoju išėjau, nors mano buvusi šeimininkė supyko ir išsigando, kad tokios paklusnios daugiau nebegaus.

Nauji mano šeimininkai gyveno Dvaro gatvėje, prie miesto parko namelis mažas, gražiai nudažytas, trys maži kambarėliai ir nedidelė maisto krautuvė. Mano ponia buvo graži, gal 40-ies metų, ir jos vyras maždaug 45-erių metų. Vaikų neturėjo, – ji buvo širdininkė. [...] O šeimininkas buvo stalias, turėjo kieme mažą dirbtuvėlę ir ten dirbo langus, duris. [...] Mane išmokė pre-kiauti parduotuvėje, [...] ateidavo ir ponia padėti, ir jis pats, ir prekes visas užsakydavo. Alga buvo didesnė – 25 litai, nupirko man keletą rūbelių, aprengė miestieškai. Valgis buvo labai geras, aš buvau laiminga, tik

neilgai, gal pusę metų. Kartą girdėjau jų tokį pašnekesį, abu kalbėjos. Sako, pasikvieskim Onutės motiną, kad ji mums ja atiduotų, mes ją įsidukrinsim, [...] turėsim dukrą. Praėjus gal kokiems 6 mėnesiams, mirė kažkokia šeimininko giminaitė, ir pasilikto tokio pat amžiaus, gal kiek jaunesnė mergaitė. Pasakojo man ponia, kad visi giminės prašė jų paimti tą mergaitę kaip augintinę, [...] kadangi vaikų neturi, tai sutiko, o man tos laimės

Jaunoji Onutė (iš dešinės) su drauge Stefute prie Šiaulių ežero. 1932 m.

tieki maža teteko. Aš buvau laiminga pas juos kaip jų duktė. Verkiau išvažiuodama, šeimininkai mane ramino, sakė, jei ne ta giminaitė, tu būtum mūsų. [...]

Kai grįžau iš jų į Klovainius, jau atrodžiau tikra mieštietė. Nusipirkau gražų paltuką, kelias poras gražių batukų, suknelių, ir buvusi ponia daug drabuželių buvo nupirkusi, dovanojusi. Klovainietės mergaitės man pavydėjo. Pradėjau eiti į bažnytinio choro repeticijas, kartu su senais choristais mokintis giesmių ir dainų dainuoti, vakarėliuose vaidinti. [...] Turėjau gerą pasisekimą tarp jaunimo. [...] Praėjus 17-liktai mano vasarai, atėjus žiemai, vėl mane mama ragina pačiai duoną užsidirbtį, apsirengti. Aš niekam nematant apsiverkiu ir galvoju, kodėl mane motina nori toliau atstumti nuo savės. Laikom dvi kiaules, vieną pjaunam sau, o kitą paroduodam, už darbą pieninėje apmoka kad ir nedaug, bet butas didelis, daržas, prisodinam visokių daržovių. Be to, kartais mama tortų iškepdavo (jų užsakydavo vestuvėms), dar truputį siūdavo, nors miestelyje atsirado ir geresnių siuvėjų. Aš prašau leisti pasimokinti siuvimo pas gerą siuvėją. O ji sako: „Per anksti dar, supėsi, važiuok į Šiauliaus, patarnauk“. Ką gi darysi... [...]

Turėjau Šiauliouose labai gerą draugę Stefutę, tarnavusią kariškių šeimoje. Jos ponia buvo mokytoja, o

ponas – karininkas. Rašau laišką savo mielai gražiai Stefutei, prašau suieškoti man vietą. Po kokių dviejų savaičių gaunu laišką iš Stefutės, rašo suradusi man gerą vietą – viena ponia ir berniukas dvejų metukų, rašo – nebus sunku. Atvažiuok, nurodo datą, rašo, kad ji mane pasitiks stotyje. Matau, kaip apsidžiaugė mano mama. O aš jau nebenoriu važiuoti su sena pintine, kaip pirmąkart vežė Motkis. Aš sakau, kad man reikia čemodano. Užpyko ant manęs, matai, kokia panelė, kur aš gausiu tau čemodaną, gerai bus pintinė, dėžė su dangčiu, o aš į ašaras, kad man gėda bus iš traukinio išlipti kaip su kiaušiniais. Vakare, žiūriu, pareina iš kažkur gavus ar paskolinus seną čemodaną. Susidėjau savo kraitelį. Čemodanas sugedės, neužsidaro gerai, perrišém su virvelėm. Ir kitą rytą anksti pėscios éjom į Pakruojaus stotelę. Palydėjo mane, padéjo panešti. Labai šalta buvo žiemos rytą, bet [...] ne toks speigas, kaip tada, kai Motkis naktį vežė tvoroms braškant. Nupirkो man bilietą ir dar kelis litus įdėjo pradžiai gyvenimo. Atsisveikinom, ir traukinys vėl nešė mane į naujų gyvenimą.

Žiūrėjau per langą traukinio į stovinčią mamą ir galvojau – mama, tu esi man viena, ir aš tau viena, kodėl tu mane stumi toliau nuo savės? Šiauliouose stoty jau manęs laukė Stefutė. [...] Nuvedé mane pas naujają ponią. [...] Butas buvo trių kambarių. Namas senas medinis, vieno aukšto, pačiam miesto centre, Vilniaus gatvėje. Ponia aukšta, plonutė, graži, jauna, berniukas vardu Feliukas, labai gražus, garbiniuotais plaukučiais, toks mielas, žodžiu, aš buvau labai patenkinta ir jaučiau didelį dékingumą Stefutei. Ponia maistą taupė, bet negailėjo, – buvau sočiai pavalgius. Ji buvo labai nelaiminga, tą aš vėliau supratau. Buvo mokinta, dirbo redakcijoje. Kai jai atsitiko, merginai, – Feliuko tévas buvo pagyvenęs Telšių notaras, turėjo savo šeimą ir vaikų. Ir, suviliojės tokią gražią mergaitę, buvo sąžinings, išlaikė ją ir vaiką. Apmokėjo už butą ir maistą trimis – man, Feliukui ir jai. Rengė ją ir atvažiuodavo pas ją kas antrą šeštadienį. Ji vadino ji „papašą“, o papaša buvo gražus, pagyvenęs, tik storas ir atrodė kaip jos tévas. O ji mylėjo redaktorių, atsimenu, jo pavardė buvo Algimantas Bunza. Ir papaša tą žinojo, bet kai atvažiuodavo, jie niekada nesibardavo. Jis ją mylėjo, taip pat ir Feliuką. Kai redaktorius ateidavo, tada Feliukas miegodavo su manim vienoj lovoj, mano kambarį, nes

man davė atskirą kambarį. Šiaip mano ponai buvo labai santūri, nedraugavo nė su viena moterim, jokios draugės pas ją neateidavo. Rengdavos labai kukliai, tačiau gražiai, atrodė labai rimta. Butas buvo labai kukliai apstatytas, žinoma, viskas iš papašos kišenės. [...] Darbas man buvo nesunkus – kambarius susitvarkau, valgyti verdu. Vanduo buvo tam pačiam kieme, nes butas irgi be patogumų. Pečius iškūrendavau malkomis, skalbdavau baltinius ir Feliuko drabuželius. Išleisdavo per savaitę kartą ir su Stefute susitikti. Taip praėjo žieima ir Velykų šventės, viskas būtų buvę gerai, bet man atsitiko nelaimė, žinoma, pagalvojus, jokia nelaimė. Vieną rytą ponai išėjus į darbą, po pusryčių išsivežiau Feliuką į lauką pavežioti. Vežimėlis aukštas. Feliukas buvo aprengtas dar žiemiškais drabuželiais, buvo balandžio mėnesio pabaiga. Aš kažką užmiršau pasiimti, palikau vaiką vežimėlyje kieme, atrakinau butą, bėgau pasiimti. Vaikas pasilenkė ir iškrito iš vežimo. [...] Žiūriu – praskelta Feliuko lūptytė. Išbėgo sargienė, kuri gyveno to namo pusrūsy, pradėjo mane barti, kad vaiko nežiūriu. Ir ponai apskundė, kad aš būčiau vaiką užmušus, tokia žiopla, sako. Mano ponai taip užpyko ant manęs – sako, tuoju išeik, kad aš tavo kojos nematyčiau. Aš tai verkiau, teisinaus, kad tai buvo nelaimingas atsitikimas. Feliuko lūptytė greit užgijo, bet ji vis tiek su manim nekalba, pyksta, o aš vis verkiu. Ką daryti – aš vėl pas Stefutę verkdama, kad ji mane gelbėtų, sakau, mane ponai išvaro. Paskui supratau: čia buvo tik „pričinia“. Su redaktorium ateidavo jo padėjėjas, toks Jonas, gražus, jaunas. Būdavo, patefonas groja visokias Šabaniausko įdainuotas plokšteles, visokius valsus, Jonas kviečia mane šokti, aš droviuos, neinu. Ponai sako: „Nebūk laukinė, išmoksi šokti“. Vieną kartą pašokau su Jonu, kitą, o jis tuoj mane stvérė bučiuoti, aš – rékti. Ponai išbėgo iš kambario, sako: „Paleisk tą kaimietę.“ O Jonas man sako: „O ta tarnaitė, kur pirma buvo, net nakvot mane priimdavo“. Sakau, kaip negėda jums taip kalbėti. Sako, tu dar žiopliukė, ir daugiau nebelindo prie manęs. Taip aš išėjau iš tos lengvos vietos Stefutės padedama. Kai pagalvoju dabar, kokias keliais būčiau nuėjus, kas būtų apsaugoje jauną mergaitę, jei pati nebūčiau sukaupus valios. [...]

Atbėga vieną rytą Stefutė, sako, einam greit, sužinojau vieną vietą. Aš ponios paprašiau, kad mane išleistų. Nuėjome už miesto parko parodos paviljono link. Labai gražus didelis namas, medinis, su verandomis. Paskambino Stefutė. Išėjo ponai labai griežtos išvaizdos – plona, aukšta. Stefutė sako: „Girdėjau, kad jums reikia tarnaitės.“ Ponai sako, kad kaip vakar susikalbėjusi – rytoj tarnaitė ateisianti. Aš net nepajautau, kaip man akyse pasirodė ašaros. Jinai pasirėmus į duris pažiūrėjo, sako, kuri jūs norit tarnauti. Stefutė parodė į

Su Stefute Šiaulių kapinėse. 1932 m.

mane. Ji mane nužiūrėjo nuo galvos iki kojų, sako, na gerai, aš anai atsakysiu, o tu ateik rytoj, man tu iš pažiūros labiau patinki kaip anoji. Parėjus pasakiau savo ponai, kad suradau vietą ir rytoj išeinu. Ponai sako: apsigalvok, gal dar pasiliksi. Sakau, ne, jūs aną dieną varėt mane kaip šunį lauk, ar aš tyčia išmečiau Feliuką iš vežimėlio? Ir nuėjau į sunkią darbo vietą. Stefutė vėliau man sakė: aš pasiklausiau kaimynų, sako, pas juos tarnaitės tik po mėnesį pabūva, aš tau bijojau sakyti, nes kitos vietas nesusiklausinėjau.

Tie žmonės turėjo penkis kambarius, nemažą virtuvę su tokia niša, kurioje stovėjo tarnaitės lova ir šalia maža spintelė, dienos metu tą nišą užtrauki užuolaida, kad nesimatytų lovos. Ant spintelės ponai pastatė laikrodį ir kiekvieną vakarą prisukdavo, kad jis mane prikeltų 6 val. ryto. Ir jis tokia liudna melodija grodavo, lyg primindamas neišbrendamą mano vargą, kad aš padubus net verkti pradédavau, taip man nepatiko ta vargo muzika. Net dabar pagalvoju, kad tik į muziejų tokį laikrodį, kaip eksponatą. Ir per gyvenimą tokio laikrodžio daugiau nemačiau. Ponai pasakė, kad pas ją vis-

ką reikia dirbtį valandom. Rytą atsikėlus eidavau į daržą dirbtį. Paskui padėdavau pusryčius ruošti, bėgdavau į parduotuvę maisto produktų parnešti. Virtuvėje ant spindelės buvo padėta knygutė, visada ponia užrašyavo į knygutę, kokių produktų trūksta. Pasiėmusi knygutę nueini į parduotuvę, pardavėjas viską pasvėrės joje užrašo kiekį ir kainą. Už prekes ponia mokėjo kartą per mėnesį, – tokia pas juos buvo tvarka. Pusryčiai, pietūs, vakarienė visada buvo vienu laiku, vis tą pačią valandą. Keturis kambarius, koridorius reikdavo plauti kasdien; švariai, idealiai nuo baldų nušluostyti dulkes, – rodos, taip gerai apžiūriu, ypač rašomajai dideli stalai, kur ponas darydavo visokius planus, brėžinius, jis buvo architektas, žiūrėk, ponia ir šaukia: [...]

Onutė su Skerstonaitėmis. Apie 1933–1934 metus.

žiūrėk, dar čia trupučiukas dulkių, už rašalinės ar kitur. Tai, būdavo, apeinu iš visų pusų patikrinti pati, ar gerai nuvaliau. Darže lysves kasiau, purenau, ponas ištempdavo ilgą šniūrą, kad lysvės būtų tiesios. Daržovų dailiai buvo sodinami sulig šniūru, viskas kad būtų tieisiai, neiškraipyta. Braškių lysvėse buvo įsmeigtos korteles – ant balto emaliuoto metalo juodom raidėm užrašyta, kokia braškių rūšis, kaip vadinas. Per vidurį sodo éjo cementinis takas, iš kraštų – mažaūgmai karponi medeliai, gyvatvorės, paskui eilėmis susodintos obelys, kriausės, vyšnios, visi medžiai buvo dar jauni, kokiu keturių metų. Per savaitę du kartus reikėdavo ir visus medelius palieti, ne tik daržoves. Laimė, kad šulinys buvo ten pat kieme. Agrastų ir serbentų krūmai buvo jau dideli, atskirai atitverti. Reikėdavo iš po krūmų išraveti žolę, kad né vienos žolelės nebūtų, būdavo, subado man rankas ir net veidą šakos, kol visus krūmus išlandau. Ogi koks gražus gėlynas prieš namą iš gatvės pusės, šone namo „altanka“, apsodinta laukinėm vynuogėm, vidury – apvalus staliukas, suoliukai. Žodžiu, tvarka buvo pavyzdinga. Man buvo, rodos,

ir nesunku dirbtī, taip man patiko, taip aš su noru ir pasigérējimu visus darbus dirbau, lyg ten būtų buvę mano namai. Nors ponia ir buvo labai griežta, bet jutau, kad aš jai patinku. Jie turėjo dvi mergaites, viena buvo penkerių metukų, Laimutė, Algė – šešerių metukų. Mergaitės buvo labai gražiai auklėjamos. Aš galvojau, kokia graži šeima, kaip gera mergaitėms augti. Būdavo, sekmadieniais išsivedu mergaites į netoli ese būvių pievą, prisikinam gėlių, nupinu abiem vainikus, uždedu ant galvycių, ir dar visos prisikinam puokščių namo parsinešti. Parsivedu vainikuotas. Arba kitą kuri nors sekmadienį – sulendam į altanką, taišau joms ką išmanau, visos trys juokiamės smagios. Arba paprašau ponios, kad leistų mergaites išsivesti, su jomis nuteiti į miesto sodą pasivaikščioti takais, pasėdėti ant suoliuko. Pas juos gyveno labai graži panelė, ji dirbo banke. Vieną kartą netyčia išgirdau [...] ponios pašnekėj su ja, mane labai giriante. Sako, kokia gera mergaitė, niekur sekmadieniais neina, nelaksto, kaip kitos, [...] su kareiviais... [...]. O aš klausaus už durų. Ir nežinojau, kad aš tokia gera. Aš galvojau, kad taip ir reikia dirbtī. Sekmadienį po pietų [...] tik 3 valandos buvo laisvos, per visą savaitę. Tai aš paprašydavau išleisti mane pas Stefutę, mes abi nueidavom į kapines, kurios buvo pačiam mieste už bažnyčios į pakalnę, ten prie ezero pavaikštinėdavom, į bažnyčią užeidavom gegužinių pamaldų. Taip pas ponus Skerstonus begyvenant man atsitiko nelaimė. Prasidedant žiemai ponas buvo užkitavus langus, kad šaltis neitų. Kažkas ją pamokė – gipsą su kažkuo sumaišyti ir juo užtepti langų tarpus. Ji, nepasitarus su vyru, jo namuose gal ir nebuvo, padarė tą minklę ir užtepė viso buto langus: taip pritraukė, pridžiūvo, kad pavarė jokiu būdu negalėjom langų atidaryti, reikėjo su kaltu ir plaktuku kalinėti. Kai aš nuéjau pas juos dirbtī, tai buvo sunkiausias mano darbas. Stovi ji už nugaros ir žiūri, kad neiškalčiau skylém langų rémų. Ponas barasi ant jos už tokią durnystę. [...] ir jis kalinėjo, ir ji, o daugiausia teko man. Padirbi darže ar po pietų lieka kiek laisvo laiko, tuoju prie langų, rankas iškélus, įtempus, bijai, kad gali ir stiklus išmušti – tokie dideli langai. Atsitiko taip: buvau susižeidusi dešinės rankos pirštą ir bekalinėdama [...] užkrėciau jį. Kad sutino ranka, virš alkūnės, pirštai storai, visi išskésti, o tas vienas raudonas. Skauda, temperatūra aukšta, vaikštau per naktis po virtuvę ir verkiu. Ponia deda man kažkokius kompresus, duoda vaistų nuo skausmo, bet darosi dar blojau. Girdžiu, abu pradėjo bartis. Ponas sako, vesk mergaitę į polikliniką pas daktarą. Ponia sako – į ligonių kasą ji dar neįregistruota, o mokėti reik daug. Ponas

tis neitų. Kažkas ją pamokė – gipsą su kažkuo sumaišyti ir juo užtepti langų tarpus. Ji, nepasitarus su vyru, jo namuose gal ir nebuvo, padarė tą minklę ir užtepė viso buto langus: taip pritraukė, pridžiūvo, kad pavarė jokiu būdu negalėjom langų atidaryti, reikėjo su kaltu ir plaktuku kalinėti. Kai aš nuéjau pas juos dirbtī, tai buvo sunkiausias mano darbas. Stovi ji už nugaros ir žiūri, kad neiškalčiau skylém langų rémų. Ponas barasi ant jos už tokią durnystę. [...] ir jis kalinėjo, ir ji, o daugiausia teko man. Padirbi darže ar po pietų lieka kiek laisvo laiko, tuoju prie langų, rankas iškélus, įtempus, bijai, kad gali ir stiklus išmušti – tokie dideli langai. Atsitiko taip: buvau susižeidusi dešinės rankos pirštą ir bekalinėdama [...] užkrėciau jį. Kad sutino ranka, virš alkūnės, pirštai storai, visi išskésti, o tas vienas raudonas. Skauda, temperatūra aukšta, vaikštau per naktis po virtuvę ir verkiu. Ponia deda man kažkokius kompresus, duoda vaistų nuo skausmo, bet darosi dar blojau. Girdžiu, abu pradėjo bartis. Ponas sako, vesk mergaitę į polikliniką pas daktarą. Ponia sako – į ligonių kasą ji dar neįregistruota, o mokėti reik daug. Ponas

sako, ar tu turi sąžinę, čia tavo kaltė su tais langais. Visą savaitę rėkiau, kol ranka émė melynuoti. Tada navedé mane pas daktarą. Daktaras sako – per vélai atvedét, reik ranką amputuoti, gangrena, reikia guldyti į ligoninę. Ponia nenoréjo manęs guldyti į ligoninę. Gydytojas sako – reikia kuo skubiausiai suleisti ampules „Prontozil”, po šiai dienai atmenu, didelés ampulés, vi duje rudi vaistai, jos brangiai kainuoja. Nupirkो tų ampulių, leido, kelias dienas iš eilés vaikščiojau į polikliniką. Jau pradéjo temperatūra kristi, ranka mažiau skaudeti, jau nebe taip sutinus. Taip srgau dvi savaites, o su ta dešine dirbtį ilgai negaléjau. Stefutės paklausiau – pasakyk, gal tu žinai, ką reiškia žodis „amputuoti”. [...] Sako, – nupjauti. O Jézau Marija, nusigandau, kaip aš būsiu viena ranka. Bet viskas éjo į gerą pusę. [...] O mama gyveno nebe Klovainiuose. Pieno nugriebimo punkte nebeturéjo vietas. Ir ją rekomendavo už šeimininkę Akmenélių dvare. Dvaras buvo per 200 ha, valdiškas, atskirtas iš Barono Ropo. Jí valdžia išnuomojo Danijos piliečiui Sven Begsonui. Jis buvo kokių 40-ies metų, kultūringas žmogus. Atstaté apleistą ūki: pradéjo laukus trésti, karvių ir versiukų mažų atvežé traukiniu iš Danijos. Užaugino vienos spalvos, vienos veislés karvių. Taip visi ir saké – danų veislé, visos žalos. Kai ganydavosi lankoje – net gražu žiūrėt. Laukai gerai įtręsti, javai gerai augo, dobilai, licerna pašarui. Vieta graži. Pro dvariuką tekéjo upé Kruoja, iš kitos pusés miškas, prie miško didelis mūrinis namas, vadinas kumetynu. [...] Per vidurj éjo vieškelis iš Linkuvos į Pakruojį ir kitur, o pats [...] palivarkas buvo senas didelis mūrinis namas, kuriame gyveno pats ponas nuomininkas. Jis užémé šešis kambarius, o kitam gale buvo du kambariai, vienas samdytiems bernams, kitas mergaitėms, ir vienas kambarys šeimininkei, tame gyveno mama. Taip ir buvo, kad mes abi namų nebeturéjom. Ji tarnavo Akmenélių dvaruke, o aš Šiauliouose. Tai mama, gavus Stefutės laišką, atvažiavo pas mane į Šiaulių pažiūréti, kaip aš čia sergu. Atsimenu, buvo birželio sekmadienis. Mane rado darže dirbančią, kad ir su viena ranka, galéjau žolę apipešioti, o ponia viré pietus ir atsisédus prie siuvamosios mašinos siuvo mergaitėms suknytes. Tai mama tai pasipiktino – kur tu matė siūti sekmadienį per pačią sumą, kai žmonės bažnyčioje meldžiasi, kur tu čia būni – pas laisvamanius? Sako, aš parvažiuosiu ir pakalbésiu su ponu, kad tave priimtų, kol geresnę vietą gausi. Ir maté, kad labai griežta mano ponia. Nors kartą jai pagailo manęs. Po kokių savaitės parašé man laišką, kad parvažiuočiau į Akmenélius. Aš pasakiau savo ponai, kad nebetarnau siu, išvažiuoju. Oi koks kilo skandalas, ponia rékti, pykti ant manęs. Sako, tiek pinigų sukišau daktarui, kol išgydžiau, o tu dabar išeini [...]. Išgirdo ponas Skersto-

nas, vél ją émė barti. Sako, ji ne dél savo kaltės susirgo, tai tavo langai tą padaré. Džiaukis, kad mergaitė invalidé nepaliko. [...] Paskui gražiai prašé – Onute, pasilik pas mus, mes visi taip pripratom prie tavęs, mylim tave, ir mergaitės pradéjo verkti, kad aš išvažiuoju. [...] Bet aš po kelių dienų išvažiavau, palikau Šiaulius. O mano ponia ir mergaitės pabučiavo mane, sako, nepamiršk mūsų, atvažiuok, rašyk laiškus, mes lauksimė. Po metų kitų keletą kartų buvau nuvažiavus pas juos, kai dantis gydžiaus Šiauliouose, pas juos keletą naktų ir nakvojau. Ir po kelerių metų atvažiavau pasaulyti, kad ruošiuos ištakėti už vargonininko. Jų namai buvo savotiška mano gyvenimo mokykla. Mergaitės abi baigé mokslus. Algé – inžinieré, Laima – dailininkė. Tévai mirė. Labai ilgam pasiliko mintyse Skerstonas, toks rimtas, santūrus, kiekvienas žodis jo appgalvotas, tokios geros ir gražios akys, šypsena gero žmogaus. Netoli Šiaulių yra Sukilélių kalnelis, kaip anksčiau jí vadino. Ten laidodavo laisvamanius, ir ant to kalnelio yra didelis paminklas – projektas Skerstono. Prieš kelerius metus „Švyturio” žurnale pamačiau nuotrauką – prie to paminklo stovéjo Skerstonas su šeima. Žinau, kad Skerstonaitės gyvena Vilniuje, po tiek metų noréčiau su jomis susitikti, joms pasirodyti, – aš nebe ta Onuté, kuri purienų vainikus joms pyné, o sena močiutė, dar kol kas gyva.

Atvažiavau į Akmenélius. Vieta graži. Tiesa, pati sodyba nebuvo graži – keli vaismedžiai, priešais „kliomba”, [...] gélių prisodinta, aplink aukštū medžiai. Kambariuose paprasti baldai. Aš buvau kambariné – tvarkiau kambarius, ploviau grindis, valiau langus, mergaitės išskalbdavo, o aš išlygindavau skalbinius. Visada buvo daug svečių, nešdavau į stalą valgius, išmokau, kaip koks kelneris, aptarnauti su padéklu svečius, kuriie daugiausia buvo vokiečių tautybės, iš apylinkės dvaruikų. Ir atvažiuodavo danai iš Kauno pasiuntinybės vasarą svečiuotis. Ir kas vasarą atvažiuodavo iš Danijos šeimininko tévai abu, sesuo. Labai kultūringi žmonės. Tévas buvo mokytojas, sesuo dailininkė, visą vasarą praleisdavo Lietuvoje. Taip aš nesunkiai dirbau, skaniai valgiau, nereikėjo valandų žiūréti, kada keltis ar gulti, bet man algos nemokéjo, dirbau už valgi. Ir 19-liktus metus eidama gavau išsvajotą vietą Pakruojuje, valdiškoj vaistinėj sanitare. Vaistinė vadinos Šiaulių savivaldybės, viena per kelis valsčius, valdiška. Vaistinės vedėjas buvo senas, kokių 75-erių metų provizorius Rakštys. Jo gimtiné buvo Žagarės valsčiuje. O mokslus éjo Peterburge. Labai labai geras žmogus buvo, man – kaip geras tévas. Kai apmästau savo nueitą gyvenimo keilią, tai tie dveji metai atrodo patys laimingiausi. Ir dabar kai pagalvoju, labai noréčiau, kartu ir jaučiu pareigą aplankytu jo kapą ir padékoti už pačias laimingiau-

sias gyvenimo dienas. Saké, palaidotas yra Žagarės bažnyčios šventoriuje. Vaistinėje dar dirbo jo padėjėja, kilusi iš Biržų, Riva Brilytė, žydė, sena pana. Ir dar dvi mokinės – viena provizoriaus sesers duktė Adolfina iš Žagarės, kita – jo pusseserės duktė iš Šiaulių, Adzė. Jis jas mokino farmacijos mokslo ir rusų kalbos, vėliau jos laikė egzaminus Kaune ir buvo taip pat vaistininkės. Aš gavau valdišką algą – 80 litų per mėnesį, anais laikais tai buvo didelė alga. Vaistinės kieme nebuvo šulinio, tai aš per mėnesį mokėjau 10 litų moteriai, kuri kasdien man atnešdavo vandens, kiek reikia, ir išvalydavo langus, o grindis aš pati išsiplaudavau, kai vaistinė uždarydavo. Darbas buvo toks: reikėjo man viską sufasuoti, visokias „mostis“, tepalus į dėžutes, į bonutes pripilstyti visokių vaistų – valerijonų, mėtų lašų ir daugybę kitokių. O turgaus dienomis reikėjo padėti prekiauti vaistais, kurie parduodami be receptų. Nes labai daug žmonių būdavo – vaistinė viena visam valsčiuje. Man toks darbas labai patiko. Provizorius samdė dideľi butą trijų kambarių. Jam buvo vienas, o kiti du mums, mergaitėms. Kai pradėjau dirbtį vaistinėje, aš buvau išsinuomavusi kambariuką pas tokią davatkélé. Vieną kartą provizorius sako – žinai, Onute, eik pas mus gyventi kartu su mergaitėmis. [...] Sako, nereikės tau atskirai už butą mokėti, ir nekainuos tau maistas – tu išvirsi mums, 4-iems žmonėms, pietus, o butą pačios mergiotės susitvarkys, tu tik šeimininkauk su maistu. O kokia laimė mums visoms buvo – kasdien, kaip sako, Velykos. Aš trečią valandą iš vaistinės pareidavau pietų gaminti. Valgis buvo gaminamas iš geriausios mėsos ir visokių paukščių. Net per daug visko buvo. Turgavietės aikštės tada nebuvo, o turgus buvo du kart per savaitę – centrinėj [...] gatvėj privažiavę kaimiečių ir prieš vaistinę pristoję vežimų. Tik eina moterėlės su skaniais sūriais, sviestu, paukščiais į vaistinę ir siūlo, o mano šeimininkas viską perka nesiderėdamas. Aš jau prasau – nereikia, visko yra, o jis neklauso, tik perka. O pats valgė labai nedaug, tik mus visas tris nupenėjo kaip meškas. Provizoriaus padėjėja žydė valgė ir gyveno atskirai pas žydelius. Ta mums nepriklausė. O provizoriaus brolis, labai stambus ūkininkas, vos ne dvarininkas, gyveno turtingai prie Žagarės, tas atveždavo išrūkės bekoną, kumpiu, šoninės, skilandžių ir dešrų, kurias provizorius vadino „saliam“. Tai jo receptas buvo, [...] kaip jas gaminti. Ir dar kibirus [...] vyšnių, braškių, serbentų uogienės ir medaus. Tai visas rojus – ko širdis nori, valgyk į sveikatą. Jis retai nakvodavo namuose, ir pietų retai pareidavo. Reikėdavo jam nunešti į vaistinę (jis ten turėjo atskirą kambarį). Nes jam kojas skaudėdavo. Brolis dėl to toks dosnus buvo mūsų provizoriui, kad jis jam visus trobesius, naujus, gražius, pastatė. Nes provizorius neturėjo šeimos. Žmona se-

nai mirusi. Tokios laimės neturėjo, tai yra tokio gero gyvenimo né viena mergaitė turėdama tévus nepatyre kaip aš, dirbdama toje vaistinėje. Tik labai gaila, kad aš tuos laimingus metus pati sutrumpinau, galėjau ten dirbtį ketverius ar penkerius metus, o ne dvejus. Tiktai dvejus, dėl to, kad netrukus ištekėjau. Arba kad būčiau ji paprašius, jis ir mane, kaip sako, būtų ant kojų pastatės, kad aš būčiau kiek vidurinio išsilavinimo turėjus, jis būtų ir mane toliau mokinės, bet aš buvau baigus tik pradžios mokyklą. Tada nebuvo jokių vakarinių mokyklų, gimnazijos toli – Linkuvoj, Šiauliouose. Kai jo sesers duktė baigė, liko tik pusseserės duktė Adzė, ana išvažiavo, gavo vietą, tai jis parašė tokiai biednai mergaitei Zosei, nežinau, kaip ir kur jis ją pažino, nežinau, kokiui būdu ji baigė gimnaziją Telšiuose. Jis ją atsikvietė į Pakruojį ir mokė farmacijos mokslo, ir davė visą išlaikymą. Tada vėl mes gyvenom trys mergaitės. Zosė daug valgė, pasidarė labai stora, o buvo mažo ūgio, – suknelių šonai būdavo praardyti, kai užsivildavo, prašydavo manęs susiūti. O kasos buvo šviesios, storos, iki pat padalkų, ilgos. O Adzė irgi buvo stora, tik aukšta. Kur gi nestorėsi nuo tokio maisto, skanu, ir valgai, o dietos laikytis nebuvo valios visoms. Ne vieną kartą buvom susitarusios, kad vakarienės nevalgysim. Kur tau – vienos lova girdžda, kita vėl vartosi. Kalbinam viena kitą ir keliamės iš lovų – vakarienės valgyti, nes negalim užmigti. Seniau buvo kepama labai skani balta plikiuta duona, ir juoda, ir bulkos skanios, – privačios buvo parduotuvės, viena su kita konkurencija varė. Taigi viena lipam į rūsių atnešt braškių uogienės, pasistatom visą kibirą iškélę iš rūsio, duonos ar bulkos kepalą – ant stalo, pasiimam šaukštus, tiesiog iš kibiro kraunam ant riekių... Be to, kas vakarą imdavom iš šeimininkės, pas kurią gyvenom, du litrus pieno. Visada šiltą, ką tik pamelžtą gaudavom. [...] Toliau slinko jaunystės dienos – tuokart laimingos, visur pri tapau prie jaunimo, turėjau pasisekimą tarp berniukų, lankiau du chorus – vieną jaunalietuvių, o kitą bažnytinį. Vaidinai, dainavau duetus, visur suspėdavau. [...]

Parengė Dalia RASTENIENĖ

PEOPLE NARRATE

On working as a domestic servant...

Ona KUNČIENĖ

The author of the article in her teens did service as a servant-girl in a household in the town of Šiauliai. In her narrative she speaks about the people for whom she worked as well as about their characters and everyday life. Mode of living of town-dwellers in Lithuania in the thirties of the past century is revealed by her story-telling.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2001 Nr. 1 (76)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų, kas du mėnesiai
<i>REDAKCIJOS ADRESAS:</i>
Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius
<i>VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ</i>
Dalia RASTENIENĖ tel. 61 34 12
<i>SKYRIŲ REDAKTORIAI:</i>
Dainius RAZAUSKAS
– bendrieji kultūros klausimai, mitologija, tel. 61 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija, folkloras, etninės veiklos realijos, tel. 61 31 61
Juozas ŠORYS – etnologija, tautodailė, etninės veiklos realijos, tel. 61 31 61
Beatričė RASTENYTĖ – korektoriė, tel. 61 31 61
Ramūnas VIRKUTIS – fotografas
Maketas Martyno POCIAUS
Reziumė į anglų kalbą vertė Sigitas JURKUVIENĖ
<i>REDAKCINĖ KOLEGIJA:</i>
Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvos kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius
Zita KELMICKAITĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius
Dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius
Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius
Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius
Prof. habil. dr. Vacys MILIUS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius
Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius
Dr. Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius
Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, Vilnius
Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius
© „Liaudies kultūra“
Steigimo liudijimas Nr. 152
Pasirašyta spaudai 2001 02 19
Formatas 60×90/8
Rinkta kompiuteriu. 10 sp. I.
Kaina: prenumeratoriams 4,63 Lt.
Pardavimui – sutartinė
Lietuvos liaudies kultūros centras Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius http://neris.mii.lt/heritage/lfcc/lfcc.html email: lfcc@lfcc.lt
Spausdino UAB „Sapnų Sala“ Moniuškos g. 21, Vilnius

TURINYS:

Gimnazistai apie etninę kultūrą, mokyklą ir gyvenimą. Pokalbis su Vilniaus miesto Žvėryno ir „Žemynos“ gimnazijų moksleiviais	1 •
Nikolai MIKHAILOV. Baltoslavų mitologija – baltų ir slavų mitologija – slovėnų mitologija. Keletas terminologinių pastabų	7 •
<hr/>	
MOKSLO DARBAI	
Rita TATARIŪNIENĖ. Dievas, keliaujantis inkognito	19 •
Vitalija TRUSKAUSKAITĖ. Religinis teatras	22 •
Egidija RAMANAUSKAITĖ. Elektroninis „šamanizmas“ ...	29 •
Dainius RAZAUSKAS.	
Dar kartą apie „sutvėrimą“. Papildoma „kūrybinės“ žodžio reikšmės motyvacija.....	39 •
<hr/>	
Skaidrė URBONIENĖ. Dievdirbiai. Žemaitija	42 •
Vida GIRININKIENĖ. Veliuoniečių kasdienybė Antano Mickaus nuotraukose (1925–1937)	48 •
Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ.	
Ansamblio „Visi“ kelias	55 •
LAUREATAI. Vacys MILIUS. Antanas Stravinskas – 2000-ųjų valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas	58 •
SKAITYMAI. Rama P. COOMARASWAMY.	
Durys į dangų: A. K. Coomaraswamy'io mitologijos samprata	59 •
KITOS KULTŪROS. Peter WORSLEY.	
Johnas Frumas: tūkstantmečio judėjimas Tanoje, Naujuosiuose Hebriduose	65 •
ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS.	
Etnokultūros informacijos ir veikimo erdvė. Su LLKC Etninės kultūros informacinio poskyrio vadove Inga KRIŠČIŪNIENE kalbasi Juozas ŠORYS	67 •
ŽMONĖS PASAKOJA.	
Ona KUNČIENĖ. Apie tarnystę...	72 •
<hr/>	
VIRŠELIUOSE:	Vincas Svirskis. Koplytstulpio fragmentai. Kėdainių krašto muziejus.
<hr/>	
Ramūno VIRKUČIO nuotraukos.	